

Byť verný hodnotám má zmysel

Roky neslobody a zločiny proti ľudskosti sa len veľmi ťažko naprávajú, a ľudia, ktorí toto obdobie prežili a dožili sa súčasnosti, mnohokrát nepocitujú, i keď len morálne docenenie ich statočného života a ešte často narážajú na takých, ktorých myslenie neprekročilo rok 1989.

Ing. Mária Sabolová
(1956), poslankyňa Národnej rady Slovenskej republiky, podpredseda KDH.

Počas rokov mojej poslanckej práce som mala možnosť vypočuť si množstvo osudov, problémov a tém, spojených s ľuďmi prenasledovanými neľudským totalitným režimom od roku 1948. Moju vlastnú rodinnú skúsenosť z obdobia päťdesiatych, ale i nasledujúcich rokov by bolo možné popísať na mnohých stranách tohto časopisu.

Chcem však tieto riadky venovať iným, mojím drahým – ak ich takto môžem nazvať – priateľom petepákom /PTP/, s ktorými som prežila veľa rozhovorov pred i počas tvorby legis-

lative pre odškodňovanie osôb, ktorí strávili roky v táborech nútených prác.

Konečne po novembri 1989 sa aj im dostáva aspoň čiastočné zadostučinenie. Napriek tomu, že boli uznaní po novembri ako občania prenasledovaní komunistickým režimom, a slovenský parlament schválil viaceré zákony pre jednorazové odškodnenie iných kategórií, na petepákov sa akosi „neúmyselne či úmyselne“ pozabudlo. Ich trpezlivosť a húževnatosť, s akou niektorí z nich zhromažďovali dokumenty na preukázanie oprávnenosti príspevku, priniesla ovocie.

V roku 2004 sa dočkali zákona č. 726/2004 o poskytnutí jednorazového príspevku osobám zaradeným v rokoch 1948 až 1954 do vojenských táborech nútených prác /VTNP/ a pozostalým manželkám po týchto osobách.

Na základe Metodického pokynu Ministerstva obrany Slovenskej republiky z 15. marca 2005 sa stanovil postup pre uplatňovanie ustanovení zákona, ktorý však zúžil rozsah, resp. výklad zákona, čím spôsobil mnohým žiadate-

lom nepriznanie nároku na príspevok.

Nesprávnym vymedzením časového rozpätia platnosti zaradenia občana do PTP od 1. septembra 1950 do 30. apríla 1954, a nie do konca roka 1954, vyvolával dojem, akoby v jeho datovaní doznievalo dodnes pretrvávajúce rešpektovanie uznesenia politického byra ÚV KSČ z 26. apríla 1954, ktoré uložilo ministrom obrany Alexejovi Čepičkovi zrušiť s okamžitou platnosťou rozlišovacie označenie „E“ /teda politickú nespoľahlivosť/ a postupne prepúšťať z výnimočných cvičení politicky nespoľahlivých, ako aj upustiť od ich povolávania na výnimočné cvičenie. Túto úlohu MNO realizovalo postupne, no aj napriek zrušenej klasifikácii „E“ príslušníci PTP naďalej vykonávali tú istú nútenú prácu v nevyhovujúcich pracovných i životných podmienkach, mnohí až do konca roka 1954.

Minister obrany ČSFR rozkazom v roku 1992 ustanovil, že službou v PTP sú označení vojaci PTP nástupných ročníkov 1951, 1952 a 1953, ktorí boli posúdení ako politicky nespoľahliví, a táto služba im mohla byť uznaná najneskôr do 31. decembra 1954. Tento rozkaz nikto nezrušil, a preto príslušné orgány štátnej správy v nasledujúcom období v praxi rešpektovali uplatňovanie tohto termínu.

Priznanie politickej nespoľahlivosti pre príslušníka VTNP, ktoré metodický pokyn zúžil len pre tých, ktorí mali v archívnej dokumentácii vyznačenie klasifikácie „E“, opäť vyradilo ďalších žiadateľov. Bolo a je známe – čo asi tvorcovia usmernenia nezachytili alebo nevedeli – že datovanie vzniku krycieho označenia politickej nespoľahlivosti „E“ v publikáciách niektorých historikov je zaradené dodatočne, keď z klasifikácie „C“ – schopný pre PTP (vydaná UPZ MNO zo 14. júna 1950), sa rozhodnutím 49. zasadania UPZ MNO 29. novembra 1950 zmenila na „E“. Dnes mi je jasné, že rozšírenie §3 tohto zákona o vetu „*ktoré vydá príslušný vojenský archív*“, iniciované poslankyňou za KSS pri prerokovávaní zákona, týkajúce sa potvrdenia politickej nespoľahlivosti, bolo zámerom skomplikovať vybavovanie žiadateľom, nakoľko z vyššie uvedeného je zrejmé, že mnohí

zaradení do VTNP nemohli mať v archívnych materiáloch vyznačenie klasifikácie „E“, a tým im boli zasielané z MO SR zamietavé odpovede.

Príloha metodického pokynu, že len vymedzeným kategóriám prináležal status politickej nespoľahlivosti, bola opäť klamlivá. Tá priznávala len 11 kategórií, ktoré sú vybraté pre uznanie odškodnenia, pričom tieto boli uvedené v Smernici pre vytvorenie a činnosť útvarových výberových komisií vydaných X. odborom MNO na jeseň v roku 1950 a boli zriadené výlučne pre vytriedenie brancov a príslušníkov mužstva nástupného ročníka 1950 za účelom ich premiestnenia do PTP. Pozornosti autora metodického pokynu MO SR akoby unikli ďalšie početné kategórie občanov, ktorým doterajšia legislatíva priznávala, že do VTNP boli nakomandovaní z dôvodu politickej nespoľahlivosti, ako sú poslucháči teologických fakúlt, príslušníci „kulackých“ PTP, povolani na výnimočné cvičenie od 1. novembra 1951, občania povolávaní do VTNP podľa tajných rozkazov MNO a MV, atď.

Na základe tohto pokynu z marca 2005 boli zamietnuté mnohé žiadosti aj tým príslušníkom VTNP, ktorí nezmenili reálne miesto výkonu, naďalej vykonávali nútené práce v tom istom útvare PTP, len sa od 1. novembra 1953 premenovali PTP na technické práporov TP, ale status politickej nespoľahlivosti osôb sa nezmenil.

Takýto prístup jednotlivcov MO SR kompetentných vybavovať žiadosti nezmenili ani moje listy ministrom, ani predloženie písomného rozkladu k metodickému pokynu, ani osobné telefonáty a odvolania jednotlivých žiadateľov, ktorými sme chceli dokladovať pochybenia v úradníckom usmernení.

A tak „hluchota“ či neochota rezortu dotlačili parlament v poslanskej novele zákona č.612/2005 k spresneniu textu pre kategórie, pre uznanie technických práporov zo zákona ako PTP, predĺženie lehoty na podanie žiadostí, ale aj – čo považujem za podstatnú časť novely zákona – doplnenie nového odseku §5, ktorým môže minister obrany z vlastného podnetu preskúmať zamietnuté rozhodnutie, aby sa títo „starkí petepáci“ nemuseli súdiť. Je priam zarážajúce, že úprava zákona nepohla veci vpred. Opäť prichádzali zamietavé rozhodnutia a moju kanceláriu navštevovali títo moji priatelia. Pisali sme odvolania, resp. rozklad voči rozhodnutiu, pisali žiadosti ministrom obrany o preskúmanie v zmysle príslušného paragrafu, oslovovala som ministrov v parlamente, pisala listy z pozície poslanca NR

SR s otázkou, prečo nerešpektujú novelu zákona... a rezort naďalej rozhodoval podľa nedôsledného metodického pokynu a rozkladu a dovolania nevybavoval.

To najbolestnejšie bolo, že čas plynul a mnohí petepáci už neverili v spravodlivosť. Napriek tomu som zažila pekné stretnutia s ľuďmi, keď prerozprávali svoje životné osudy a pri šálke čaju či kávy som s nimi zaspomínala na životné svedectvo môjho otca či mamy, ktorí nezradili zásady a ani Pána Boha. Jednoducho, rozumela som im.

Nie všetko je v silách parlamentného poslanca, ako sa to zdá niektorým ľuďom. Politici nie sú mnohokrát takí, ako ich po svojom vykresľujú média. Sú témy, kde vy i ja očakávame, že spravodlivosti rozumejú všetci, a že budú naklonení pri jej naplňaní. Niekedy to viac očakávame od tých bližších, politicky či ľudsky. No prax je častokrát iná.

Predsa! Dnes už môžem napísať, že „trepezlivosť a neodbytnosť ruže prináša“. Opäť jedno stretnutie s ministrom obrany v októbri 2006, opäť tie isté argumenty, doklady a vysvetlenia. Aj keď sa do rozhovoru vkrádal úradnícky negativistický škriatok, minister obrany uznal dôvody politickej nespoľahlivosti, ktorú neurčuje len klasifikácia „E“, ako aj opodstatnenosť časového rozpätia zaradenia občana do PTP do konca roka 1954. Preveril činnosť rozkladovej komisie, ktorej šesťmesačné lehoty dávno „uleteli“ a veľmi pokojne a promptne začali prichádzať nové i opätovné rozhodnutia, úhrady priznaného príspevku, a ku mne dobré správy petepákov.

Teším sa! Pretože sa mi podarilo priblížiť sa k duši každého petepáka, pochopiť skutočne jeho problémy, jeho potreby, podieľať sa na jeho ťažkostiach. Podarilo sa „zjednocovať sa“, a teda mať ho rád. To nejde len naoko, ide tu o vzťahy, ktoré vyžadujú úprimnú a hlbokú spoluúčasť, čo nie je vôbec jednoduché. V politike „zjednocovať sa“ znamená vziať na seba zodpovednosť, schopnosť zdieľať to, čo prežívajú druhí, veľa raz stratiť seba samého.

A tak mnohé osobné traumy z nepriznania odškodného a neuznania trápenia a dôsledkov z vojenských táborov nútených prác sa pomaly hoja.

Čo však musíme zachovať pre ďalšie generácie? Odkaz týchto statočných ľudí, že je síce ťažké, ale predsa má zmysel byť verný hodnotám, a pre mnohých v tom čase hlavne veriť v Boha, ale aj Bohu, že ak dopustí, neopustí. Lebo len v bolesti sa rodia veľké veci.

Vybrané jednotky Hlinkovej gardy 1941 – 1944

Mgr. Vojtech Kárpáty
(1977), absolvent Filozofickej
fakulty Prešovskej univerzity.
Interný doktorand Inštitútu
histórie FF PU v Prešove.

Myšlienka organizovania elity je vlastná ľudskej spoločnosti vo všetkých etapách jej historického vývoja. Konkrétne prejavy tohto princípu sú rozmanité a priamo závisia od politických tradícií, politickej kultúry regiónu alebo jednotlivého štátu, od jeho politického režimu a jeho predstaviteľov. Oveľa intenzívnejšie sa však prejavuje v politických, vojenských a polovojenských štruktúrach. Jedinci v politických stranách a hnutiach sú vyberaní na základe ideologickej vernosti, meranej intenzitou aktivizácie a dobou členstva v politickej strane alebo hnutí. V armáde je to lojalita existujúcemu politickému režimu v štáte a jeho predstaviteľom, spolu s profesionalitou, odbornosťou a fyzickými predpokladmi. Pri polovojenských organizáciách, ktoré vznikajú takmer výlučne pri politických stranách a hnutiach,¹⁾ je vznik, utváranie a formovanie elity omnoho zložitejším procesom. Okrem kritérií politickej spohľadivosti a telesnej zdatnosti ešte pristupujú podmienky, podľa ktorých by sa táto polovojenská elita stala garantom revolučnej zmeny politického systému, ochrancom nového poriadku (režimu) a strážcom tzv. revolučných tradícií a tradícií boja celej politickej strany a hnutia o moc.

V európskych dejinách nájdeme množstvo príkladov polovojenských formácií, ktoré sa stali strážcami a oporami režimu, alebo upadli do pozície živej uniformovanej kulisy a štafáže pri politických zhromaždeniach a manifestáciách vládnucej politickej strany v diktatúrach a autoritárskych režimoch. V ojedinelých prípadoch môžu polovojenské formácie prebrať úlohu vnútornej (straníckej) polície s dosahom na všetko obyvateľstvo a s nadradeným a kontrolným postavením nad tradičnými zložkami bezpečnostno-represívneho aparátu. Vo všetkých prípadoch však paramilitantné formácie zohrávajú kľúčovú úlohu v predvojenskom a povojenskom výcviku a v brannej výchove

obyvateľstva. Z polovojenských oddielov sa zvykne tradične vytvoriť prísne výberová telesná stráž diktátora alebo hlavy štátu. Dosah polovojenských organizácií má priamy vplyv na existenciu a aktivity mládežníckych organizácií v štáte.

Prvý príklad poskytuje Taliansko, kde sa Dobrovoľná milícia národnej bezpečnosti (Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale – MVSN) pri Národnej fašistickej strane (Partito Nazionale Fascista – PNF), ktorá vznikla z bojových zväzov elitných oddielov talianskej armády – arditov z rokov 1915 – 1918 a zo sqadristov (Squadre d'Azione), stala jedinou povolenou polovojenskou a brannou organizáciou v štáte a primárnou viditeľnou ozbrojenou oporou talianskeho fašistického režimu. MVSN vznikla 28. decembra 1922 a jej založenie bolo potvrdené osobitným kráľovským dekrétom zo 14. januára 1923. V štruktúrach MVSN vznikli tzv. Battaglioni M (Battaglioni della Morte),²⁾ ktoré boli telesnou strážou Benita Mussoliniho a spevádzali ho na každom jeho verejnom vystúpení. Od MVSN sa odlišovali osobitnou uniformou a samostatnou symbolikou.³⁾

Ďalším, známejším príkladom sú Úderné oddiely (Sturmabteilung – SA der NSDAP) a Obranné oddiely (Schutzstaffeln – SS der NSDAP) Národno – socialistickej nemeckej robotníckej strany.⁴⁾ Kým početne silnejšie SA sa po júni 1934 (tzv. noc dlhých nožov) stali klasickou uniformovanou kulisou nacistického režimu a nezohrávali žiadnu významnejšiu úlohu v Nemeckej ríši, SS sa stali štátom v štáte a mali neobmedzený vplyv na bezpečnostné a policajné zložky, hoci úplnú prevahu vo sfére medzinárodného spravodajstva získali až v posledných rokoch druhej svetovej vojny. V tejto časovej etape však už predstavovali Waffen – SS pestrý konglomerát národov, národností a etnických skupín, a pôvodne určené rasové

1) Zvláštnym a osobitným príkladom sú tzv. športovo – branné zväzy s vlasteneckým, nacionalistickým a militantným pozadím, ktoré vznikajú a existujú v čase, keď ešte nie sú vyprofilované štandardné politické strany (napr. nemecké Dobrovoľné zbory – Freikorps, v rokoch 1918 - 1919). Vznikajú a existujú tiež po regionálnych alebo globálnych vojnových konfliktoch, alebo po zánike politických strán a hnutí a ich polovojenských formácií ako pričlenených organizácií.

2) Ďalším názvom, ktorý bol používaný pre túto čestnú stráž Mussoliniho, bol Vodcovi mušketeri (Moschettieri del Duce).

3) Uniformu tvorilo čierne sako s čiernou košeľou a viazankou, čierne jazdecké nohavice, čierne jazdecké čizmy a čierny fez, na ktorom bol strieborný odznak smrťhlava s prekríženými kordmi. Súčasťou rovnošaty bola osobitná dýka.

4) SS vznikli ako sedemčlenná osobná stráž vodcu NSDAP A. Hitlera. Od marca 1923 existujú ešte pod názvom Štábná stráž (Stabswache) a jej členovia boli povinní zložiť prísahu vernosti osobne A. Hitlerovi. O dva mesiace neskôr bola Stabswache včlenená do novej čaty (30 mužov) s novým názvom Stosstrupp Adolf Hitler (Úderný oddiel A. Hitlera). Po neúspešnom pokuse NSDAP o štátny prevrat (9. 11. 1923) v Mníchove tento oddiel zaniká a v marci 1925 vzniká telesná stráž A. Hitlera s definitívnym názvom Schutzstaffeln (SS). Pozostávali z čiat (asi 10 mužov), tvorených najspohľadivejšími a fyzicky najzdatnejšími straníkmi. Oficiálne bola existencia SS oznámená 9. 11. 1925 pri slávnosti druhého výročia neúspešného mníchovského puču z roku 1923.

kritériá výberu sa otvorene obchádzali a ignorovali.⁵⁾ Etnické zloženie malo priamy vplyv na bojovú morálku, disciplínu a celkovú vojenskú hodnotu týchto národnostných útvarov Waffen – SS. Niektoré z nich nemohli byť pre akútnu hrozbu početnej dezercie nasadené priamo v bojových operáciách a plnili iba zabezpečovacie a strážne úlohy.

V ďalších európskych štátoch tiež vznikali v dvadsiatych a tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia pri tradicionalistických, konzervatívnych, pravicových alebo ľavicových radikálnych politických stranách a hnutiach polovojenské uniformované oddiely.⁶⁾ Bola to súčasť vtedajšej politickej kultúry a uniformované oddiely sa stali v prvej polovici dvadsiateho storočia stálou súčasťou verejných zhromaždení a manifestácií väčšiny európskych politických strán.

Výnimkou v tomto smere nebola ani Hlinkova garda (HG), ako polovojenská formácia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLĽS). Začala vznikať ešte na jeseň 1938, takmer hneď po vyhlásení autonómie Slovenskej krajiny dňa 6. októbra 1938. Prvá fáza zakladania regionálnych štruktúr HG a jej ústredia v Bratislave je poznačená koncepčnou neujasnenosťou a rôznymi pohľadmi na jej formu existencie, poslanie a základné úlohy, ktoré by mala HG plniť. V tomto prvotnom organizačnom chaose sa však zrodila myšlienka organizovania elity v rámci HG, ktorá by dohliadala na ostatných gardistov a plnila by úlohu akejsi vnútornej polície a spravodajskej služby nie len v HG, ale aj v celom ľudáckom hnutí. Logicky sa opie-

rali o staršie vzory z obdobia politického boja HSLĽS za prvej Československej republiky. Takýmto vzorom bola Rodobrana, ktorá vznikla v roku 1923 ako usporiadateľský a poriadkový zbor HSLĽS, ktorý mal ochraňovať rečníkov a funkcionárov ľudovej strany pred fyzickými útokmi politických oponentov. Návrh na vytvorenie zboru poriadateľov – rodoobrancov bol schválený správnym výborom SĽS dňa 13. januára 1923 a klubom poslancov a senátorov SĽS dňa 20. januára 1923 vo forme dokumentu s názvom Úprava pre poriadateľov na zhromaždeniach, poradách a slávnostiach. Táto úprava bola podpísaná 31. januára 1923 poslancom a vodcom strany Andrejom Hlinkom a tvorila prvý základný ideový rámec a primárny program Rodobrany. Úlohy rodoobrancov a ich disciplína pri vzniku tohto hnutia bola zhrnutá do jednoduchého desatora príkazní.⁷⁾ Rodobranci mali vlastnú uniformu a symboliku.⁸⁾ Rodobrana zanikla v roku 1929 v súvislosti so zatknutím a odsúdením jej ideového tvorca

Nástup Vybraných jednotiek HG z celého Slovenska v Bratislave dňa 14. marca 1941.

Zdroj: archív autora.

5) Okrem germánskych dobrovoľníkov (Nóri, Švédci, Holanďania a Flámi) boli v Zbraniach SS napríklad aj Maďari, Chorváti, Slovinci, Valóni, Španieli, Litovci, Lotyšci, Estónci, Francízi, Taliani, blízko východné etniká (Osttürkischer Waffen-Verband der SS – Východoturecký zväz Zbraní SS), Dáni, Fini, Ukrajinci a ďalšie národy a národnosti. Viac ako 54 % početného stavu Zbraní SS tvorili koncom II. svetovej vojny nenemecké národnosti. Prvý dobrovoľnícky germánsky pluk SS vznikol na základe rozkazu A. Hitlera z 20. 4. 1940 a dostal názov Nordland. Okrem ríšskych Nemcov v ňom slúžili aj Dáni a Nóri. Ďalším dobrovoľníckym plukom Waffen SS bol Westland, ktorý vznikol na základe rozkazu A. Hitlera zo dňa 25. 5. 1940. Jeho príslušníci pochádzali väčšinou z Holandska. O takmer rok neskôr, dňa 21. 4. 1941, boli germánski dobrovoľníci zjednotení do samostatnej divízie SS s názvom Wiking.

6) V Nórsku vznikli pri Národnom zjednotení (Nasjonal Samling – NS) úderné oddiely pod neoromantickým názvom Rikshird (stredoveké označenie kráľovej družiny) a v nich sa vyczlenila osobitná Garda vodcu (Føregarden), ktorú tvorilo 150 telesných strážcov vodcu NS Vidkuna Quislinga. Rovnakú telesnú stráž mal aj vodca holandského Národno-socialistického hnutia (Nationaal-Socialistisch Beweging – NSB) Anton Adrian Mussert. Jeho osobná ochranka bola súčasťou stranických Úderných oddielov (Weer Afdelingen – WA).

7) *Náš boj*, 1. 5. 1943, s. 466.

8) Uniformu tvorila čierna košeľa so stojáčikovým golierom s vyšitým modrým dvojkrížom v striebornej trňovej korune. Rovnaký motív mal aj odznak Rodobrany, ktorý bol v striebornom kovovom vyhotovení nosený na uniformách alebo na civilnom odevu rodoobrancov. Najčastejším doplnkom rodoobraneckej výstroje bola valaška s kovovou čepelou a čierny klobúk so širokou striedkou.

a organizátora prof. Vojtecha Tuku. Rodobranecká tradícia bola živá aj v tridsiatych rokoch, ale žiadny pokus o jej obnovenie sa zo strany HSLS neuskutočnil. Dôvodom bola priama hrozba zo strany československých štátnych bezpečnostno-policajných orgánov. Rodobrana bola obnovená až na jeseň 1938, keď starí rodoobranci z rokov 1923 - 1929 začali nosiť na verejnosti svoje čierne vyšívane košele a odznaky a začali sa dožadovať pozícií, ktoré im malo zabezpečiť členstvo v kruhu starých rodoobraneckých bojovníkov. Väčšina z nich už zastávala pozície v regionálnych štruktúrach HG, o ktoré sa však už musela deliť s radikálnym krídlom mladej ľudáckej generácie, združeným okolo časopisu *Nástup* a s karieristami, ktorí inštinktívne vycitili, že z členstva v HG budú môcť vyťažiť osobný prospech a postaviť si na tomto základe ďalšiu kariéru v nových mocenských štruktúrach. Tieto posledné dve skupiny v HG predstavovali teda priamu hrozbu pre starých rodoobrancov a pre ich pozície v utvárajúcom sa ľudáckom režime.

Princíp elity mal byť konkretizovaný práve v obnovenej Rodobrane, ktorá sa v októbri a v novembri 1938 etablovala ako pričlenená organizácia HSLS a neskôr ako jej samostatná zložka. Vo verbálnej rovine vyjadril neskôr ambície Rodobrany stať sa elitným zborom HG jeden zo starých rodoobraneckých bojovníkov z prvej ČSR a jej organizátor Ján Farkaš, keď sa na porade župných a okresných veliteľov HG, konanej v dňoch 6. - 7. januára 1940, vyjadril, že: „*Hlinkova garda znamená toľko ako v Nemecku SA, Rodobrana toľko ako v Nemecku SS.*“⁹⁾ Tento výrok, aj na vtedajšiu dobu nadsadený a prehnaný, dokumentuje predstavu rodoobrancov o ich oprávnenom výsadnom postavení v HG a v HSLS. Prvým a najzásadnejším problémom, ktorý bol viditeľný na prvý pohľad, bol problém generačný. Chýbali mladé perspektívne kádre Rodobrany, pretože starí rodoobranci už nespĺňali požiadavky na veliteľský zbor nového typu. Predovšetkým intelektuálno-vzdelanostné, ale tiež fyzickej kondície a zdatnosti. Jediné, čo mohli poskytnúť HG bola ich vernosť ľudáckemu hnutiu a organizačné skúsenosti z dvadsiatych rokov, ktoré však už boli prekonané a neboli prakticky uplatniteľné. Zmena tejto situácie sa mala uskutočniť postupným omladzovaním členskej základne a veliteľského zboru Rodobrany výberom najspôfahlivejších a najoddanejších gardistov. Rodobrana však mala byť aj naďa-

lej zaradená a pôsobiť v rámci „celonárodnej“ HG. V týchto intenciách boli upravené aj smernice pre prijímanie do Rodobrany. Týždenník *Gardista* o výbere do zboru rodoobrancov napísal: „*Mnohí ľudia nevedia si dosiaľ dobre ujasniť, kto vlastne patrí v rámci HG do skupiny Rodobrany. Aby bolo jasno podávame tu niekoľko vysvetliviek. Rodobrana sa ešte len tvorí. Rodobrancom môže sa stať postupom času každý gardista na slovo vzatý.*“¹⁰⁾ Podmienky a kritériá na vstup do Rodobrany sa teda evidentne rozšírili, čo bolo v súlade so snahou V. Tuku, J. Joštiaka a ďalších vyšších funkcionárov Rodobrany o početný nárast aktívnych rodoobrancov v mladšom veku, ktorí by perspektívne obsadili strategické a rozhodujúce funkcie v dôstojníckom zbore HG na úrovni Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy (HVHG), ale i na úrovni miestnych a regionálnych územno-organizačných jednotiek HG. Disciplinárne bol ústredný veliteľ Rodobrany podriadený a menovaný hlavným veliteľom HG a riadil činnosť Rodobrany po vojenskej a organizačnej stránke. Zároveň bol stálym členom HV HG a Hlavného štábu Hlinkovej gardy (HŠ HG) s priznanou dôstojníckou gardistickou hodnosťou táborníka.

Spolu s územno-organizačnou štruktúrou Rodobrany (formálne v rámci HG) sa začalo ešte v prvej polovici roku 1939 s výstavbou jej samostatnej informačnej služby pod názvom *Dôvernická služba Rodobrany (DSR)*. Tvorili ju vybraní rodoobranci, ktorých základnou primárnou úlohou bolo podávať prostredníctvom miestnych a okresných veliteľov Rodobrany pravidelné hlásenia o politickej situácii a náladách obyvateľstva na regionálnej a miestnej obecnej úrovni. Zároveň mali zisťovať dôvody ťažkostí pri organizovaní miestnych a regionálnych organizácií HSLS a HG.¹¹⁾ Dlhotrvajúce spory Ústredného veliteľstva Rodobrany (ÚVR) s predstaviteľmi umierneného krídla HSLS viedli v júni 1940 k rozpusteniu Rodobrany s vynúteným súhlasom vtedajšieho predsedu vlády V. Tuku. Majetok Rodobrany a jej veliteľstiev prevzali príslušné veliteľstvá HG. Hlásenie o tomto prevode mali odovzdať na HV HG do 15 dní od vydania rozkazu.¹²⁾ Bývalým príslušníkom rozpustenej Rodobrany bolo slúbené, že po svojom zadelení do HG budú od ostatných gardistov odlišeni osobitným typom označenia na svojej gardistickej uniforme. V skutočnosti sa však bývalí rodoobranci od gardistov odlišovali iba tzv. malými rodoobranc-

9) Slovenský národný archív Bratislava (SNA BA), f. Národný súd (NS), Tnúd 8/46, II. A-906, konštitút A. Macha.

10) *GARDISTA*, 4. 2. 1939, s. 7.

11) SNA, f. Úrad predsedníctva vlády (ÚPV), š. 15, 101-2A-019.

12) SNA, f. HV HG, š. 66, 604-66-4, Rozkaz HV HG č. 22 z 24. 6. 1940 adresovaný župným, okresným a miestnym veliteľstvám HG.

kými odznakmi, nosenými na viazanke alebo klope saka uniformy. Tak sa skončil prvý pokus vytvoriť vo vnútri Hlinkovej gardy elitné formácie a zveriť im osobitné úlohy na poli štátnej a vnútropolitckej bezpečnosti. Neúspech bol spôsobený predovšetkým slabým profesionálnym výberom funkcionárov a členov Rodobranu a neschopnosť rodobrancov prispôbiť sa novým podmienkam mocenského boja dvoch znepriatelených táborov v ľudáckom hnutí. Samotná Hlinkova garda a jej poslanie a pozícia v štáte sa stali primárnym zdrojom konfliktov vo vnútropolitickom boji mocenských skupín v SR. Nesplnené očakávania gardistov priamo spôsobili razantný pokles členstva HG.

Čiastočný prvotný úpadok HG sa na istý čas zastavil koncom roka 1940. Priamym následkom rokovani v Salzburgu, ktoré znamenali návrat radikálov do kľúčových vládnych pozícií, bol návrat Alexandra Macha na čelo HG.¹³⁾ Mach sa zároveň stal ministrom vnútra. Tieto zmeny v personálnom obsadení slovenskej vlády, uskutočnené 28. júla 1940, však neboli jediným následkom nemeckého diktátu zo Salzburgu. Podstatnejším bolo dosadenie nemeckých poradcov (tzv. beráterov) do jednotlivých vládnych rezortov a poradcov pre HSLS, HG a Hlinkovu mládež (HM). Poradcom pre Hlinkovu gardu sa stal 26. augusta 1940¹⁴⁾ SS – Sturmbannführer Viktor Nageler, ktorý mal s HG veľké plány. Jeho primárnou úlohou bolo pretvorenie HG na efektívny polovojský zbor, ktorého personálna základňa by prešla ideologickou a rasovou selekciou. Takto očistená HG mala postupne obsadiť pozície v štátnom aparáte a stať sa rozhodujúcim mocenským elementom v slovenskom vnútropolitickom živote. Už v septembri 1940 vykonal Nageler okružnú cestu po Slovensku, ktorej úlohou bolo navštíviť jednotlivé okresné veliteľstvá HG a spoznať personálne zloženie regionálnych veliteľstiev HG. Počas tejto cesty sa mu podarilo nadviazať množstvo osobných kontaktov, ktoré podstatnou mierou prispeli k jeho lepšej

orientácii na novom pôsobisku.¹⁵⁾ Prvou cieľovou skupinou, na ktorú sa Nageler zamerl po svojom príchode, bol kruh radikálov, ktorého najdôležitejším predstaviteľom sa stal Otomar Kubala. Práve Kubala bol napriek osobným komunikačným nedostatkom (neovládal nemecký jazyk) najoddanejším obdivovateľom nemeckého národného socializmu a nekompromisným prívržencom zavedenia ideológie národného socializmu na Slovensku. Rovnako zostal až do konca vojny verný myšlienke najužšej slovensko-nemeckej spolupráce v každej oblasti. Svoje presvedčenie dokazoval početnými verejnými prejavmi, a to už aj v čase, keď bolo každému jasné, že Nemecká ríša je na všetkých frontoch v defenzíve a jej víťazstvo vo vojne je stratené. Kubala bol okrem svojich funkcií v HG (náčelník štábu HG a neskôr čestný náčelník štábu HG) aj vyšším funkcionárom Slovensko-nemeckej spoločnosti. Svoju totálnu oddanosť Nemeckej ríši a myšlienke národného socializmu prejavil aj na oslavách 55. narodenin A. Hitlera, ktorú organizovala Slovensko-nemecká spoločnosť spolu s okresnou organizáciou HSLS, Deutsche Partei (DP), HG, HM a Zahraničnou organizáciou NSDAP (NSDAP Auslandorganisation) dňa 19. apríla 1944 v Žiline. Kubala vo svojom prejave okrem iného povedal: „*Nik na tomto svete nám Slovákom nedopomohol ku samostatnosti a ku skutočnej slobode, len Adolf Hitler. Všetci tí, čo sa nám vydávali za bratov, u ktorých sme právom očakávali porozumenie, ťažili z nás a kde len mohli tlačili nás do kúta. Ba ani za národ nás nechceli uznať. Prozreteľnosť musela dať Adolfa Hitlera, aby nám dopomohol ku slobode a zagarantoval túto slobodu.*“¹⁶⁾ O národnom socializme sa vyjadril ako o ideológii, ktorá má perspektívu stať sa základným ideovým kameňom „novej Európy“, keď v prejave pokračoval slovami: „*Léon Degrelle*¹⁷⁾ *len nedávno vyhlásil pred svojimi krajanmi, že si národní socialisti rozumejú všade, kdekoľvek sa stretnú i keď hovoria rozličnou re-*

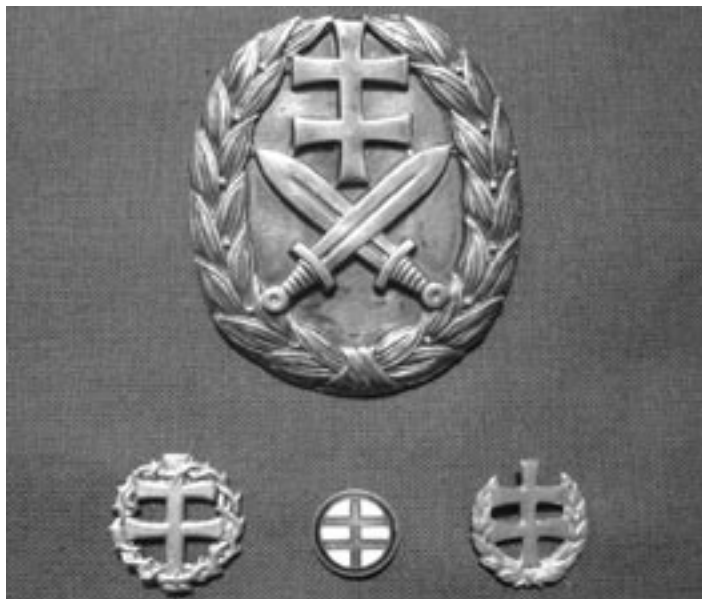
13) Ešte vo februári 1940 podal A. Mach prezidentovi J. Tisovi žiadosť o uvoľnenie z funkcie hlavného veliteľa HG. Tiso žiadosť hneď neprijal. Využil túto možnosť až 21. 5. 1940, po neúspešnom pokuse o štátny prevrat (tzv. Lichardusov puč), ktorý organizovali s nepriamou nemeckou podporou radikáli z HG. Za nového hlavného veliteľa menoval Tiso príslušníka umierneného krídla Františka Galana.

14) Nageler bol na Slovensku už od jari 1940 a pôsobil ako poradca špeciálnych oddielov (Einsatzgruppen – ET) Dobrovoľných ochranných zborov (Freiwillige Schutzstaffel – FS), ktoré boli polovojskými formáciami Nemeckej strany (Deutsche Partei) na Slovensku. Na jeseň 1940 bol Nageler povýšený do hodnosti SS – Obersturmbannführera.

15) TÖNSMEYER, Tatjana.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*. Paderborn 2003, s. 175.

16) GARDISTA, 20. 4. 1944, s. 2. *Veľké veci vyžadujú veľké obeť*.

17) DEGRELLE, Léon (1906 - 1994) - vodca nacionalistického hnutia Rex a jedna z najrozporupnejších postáv zahraničných dobrovoľníkov Zbraní SS. Zapojil sa do organizovania Katolíckej akcie, ktorá vznikla z podnetu encykliky Ubi avacano pápeža Pia XI. Ako 21-ročný začal v roku 1927 riadiť študentské noviny L'Avant – garde, ktoré čoskoro dosiahli náklad 10 tisíc výtlačkov. Vodcovské a organizačné schopnosti ho predurčili do úlohy vedúcej osobnosti mladých valónskych katolíkov, ktorí sa postavili do opozície proti skostnatenosti pseudokatolíckych politických strán v Belgicku. Ako vedúci katolíckeho vydavateľstva Christus Rex a vodca hnutia Rex obrátil verejnú mienku proti etablovaným, retardujúcim a neschopným belgickým politickým stranám. Po vojenskej porážke Belgicka sa Degrelle rozhodol pre spoluprácu s Nemcami. Príslušníci Formations de Combat (uniformovaných zborov hnutia Rex) sa stali dobrovoľníkmi 375. pešieho práporu Nemeckej brannej moci a neskôr (november 1944) 28. divízie tankových granátnikov SS Walonien, nasadené v bojoch na východnom fronte. Z prvých 850 valónskych dobrovoľníkov Zbraní SS len traja prežili II. svetovú vojnu. Degrelle sa stal najvyššie vyznamenaným zahraničným vojakom ozbrojených zložiek Nemeckej ríše.

Odznaky HG. Odznak brannosti HG (hore), malý odznak Rodobrany (dole vľavo), civilný odznak HG (dole v strede), civilný odznak Vybraných jednotiek HG (dole vpravo).
Zdroj: Zbierka autora.

čou. Je to preto, že ich zblížiže rovnaký cieľ a keď treba i rovnaké nebezpečenstvo.¹⁸⁾

Nageler sa snažil zaviesť v HG nový národno-socialistický spôsob ideovej a športovo-brannej výchovy, ktorý by sa stal protiváhou apatie a skepsy staroľudáckych gardistov, ktorý na prácu v HG úplne rezignovali, oportunisticky vyzliekali uniformy a alibisticky sa presúvali do umierneného Tisovho tábora HSLŠ. Alexander Mach, ktorého neskôr tiež prešiel revolučný radikalizmus a vypočítavo sa pridal k umiernenému táboru, ešte v marci 1941 poslal ďakovný list Nagelerovi, v ktorom vyzdvihol jeho prácu na poli očisty a prestavby HG. V liste A. Mach píše: „Milý kamarát Nageler! Očakávaná, ktoré sme mali pri Tvojom nastúpení do funkcie poradcu pre HG, obzvlášť, ktoré sme mali od Tvojej pomoci pri výstavbe HG ako disciplinovanej a vycvičenej jednotky, sa naplnilo. Ukončili sme prvú etapu výcviku HG v novom duchu a novými metódami SS. Včerajší nástup HG¹⁹⁾ nám dokázal, že touto cestou pozdvihneme HG na takú úroveň, na akej ju chceme mať. Bez Tvojej odbornej rady a bez pomoci tvojich kamarátov inštruk-

torov by sme to určite nedosiahli. Prijmi preto moje úprimné kamarátske poďakovanie.“²⁰⁾ Na záver svojho listu vyjadril A. Mach jednoznačne svoje sympatie k Nagelerovi a jeho zámerom s HG: „Prosím Ťa, ostaň tak ako si bol dosiaľ i naďalej našim dobrým kamarátom a poradcom. Heil Hitler – Na stráž! Tvoj Šaňo Mach.“²¹⁾

Skutočnosť, že vedenie SS počítalo s perspektívnym náborom „asimilácie schopných jedincov“ HG do Waffen – SS, potvrdzuje prvé rasové testovanie príslušníkov HG. Ako prví boli vyšetrowaní z hľadiska rasových kritérií SS gardisti z Bratislavy. Vyšetrowanie viedol lekár (Dr. Herbert Buchtala) vyškoliený Doplnovacím úradom Zbrani SS. Prebiehalo od 30. septembra do 10. októbra 1940. Základný cieľ lekárskej prehliadky spojenej s rasovými testami bol funkcionárom HG utajený. Testy bratislavských gardistov sa uskutočnili podľa predpisov o zdravotnom vyšetrení príslušníkov Nemeckej brannej moci (Wehrmacht) a na základe rasových podmienok, ktoré stanovili SS pre svojich uchádzačov. Vyšetrowaní boli muži vo veku od 22 do 35 rokov, ktorí mali minimálnu výšku 170 cm. Z 391 bratislavských gardistov bolo uznaných schopnými perspektívnej služby v Zbraniach SS iba 58 (15%). Požadovanú výšku nemalo 77 gardistov a pre telesné chyby a rasové nedostatky vylúčili ako neschopných 246 bratislavských gardistov.²²⁾ Neuspokojivé výsledky odôvodnil Buchtala viacerými faktormi. V závere všeobecnej charakteristiky však píše, že hlavnú „príčinu možno hľadať v neuveriteľnom miešaní národov na tomto území“. ²³⁾ Zároveň popísal typ, ktorý prevažoval medzi gardistami uznanými za schopných možnej služby vo Waffen – SS.²⁴⁾ Na konci správy vyjadril svoju mienku, podľa ktorej je celkový dojem z vybraných gardistov uspokojivý a priamym vplyvom okolitého prostredia je možné časť týchto mužov dobre reasimilovať (germanizovať). Právý dôvod lekárskeho vyšetrenia však bratislavským gardistom neprezradili.²⁵⁾ Z mužov, ktorých označil Buchtala za

18) GARDISTA, 20. 4. 1944, s. 2. *Veľké veci vyžadujú veľké obeť.*

19) Dňa 14. 3. 1941 sa na oslavách štátneho sviatku vzniku slovenského štátu po prvýkrát predvedli na slávnostnom defilé ozbrojených jednotiek aj Vybrané jednotky HG vo svojich nových sivozelených uniformách. Podľa vyjadrení viacerých účastníkov zanechali elitné pochodujúce formácie HG dobrý dojem svojou disciplínou a vzorovým vystupovaním.

20) Archív Múzea SNP (AM SNP), f. IX, š. 10, S 59/87.

21) AM SNP, f. IX, š. 10, S 59/87.

22) Bundesarchiv Berlin (BArch), R 70 Slowakei/146/200-201. Správa Dr. H. Buchtalu z vyšetrowania a rasových testov bratislavskej HG z 18. 10. 1942. Za poskytnutie kópií materiálu zo Spolkového archívu v Berlíne a Inštitútu pre súčasné dejiny v Mníchove ďakujem PhDr. M. Schvarcovi.

23) *Tamtiež.*

24) Tento typ popísal Buchtala nasledovne: blond (prevažne tmavý blond) zvlnené vlasy, sivé, modré a hnedé oči, lebka stredná a krátka, nos dinársky, líčne kosti mierne vystupujúce dopredu, predsunutá sánka, pery široké a mäsité, telo prevažne štíhle, svalnaté a proporcionálne, čiastočne nordický výzor.

25) BArch, R 70 Slowakei/146/204. Tajná správa šéfovi Sicherheitspolizei a SD SS – Gruppenführerovi Heydrichovi o vyšetrowaní HG v Bratislave podľa princípov výberu schopných služby v SS (Untersuchung der Hlinka-Garde nach SS – Tauglichkeitsgrundsätzen) Dr. Buchtalom z 20. 10. 1940.

schopných služby vo Waffen – SS, vznikol prvý oddiel Vybraných jednotiek HG²⁶⁾ v Bratislave. Napriek neuspokojivým výsledkom rasových testov medzi bratislavskou HG sa Nageler nezdával. Presadzoval ideu, že v ďalších regiónoch Slovenska, a zvlášť medzi obyvateľstvom horských oblastí, bude počet rasovo schopných služby v Zbraniach SS rozhodne vyšší. Následná lekárska prehliadka a rasové testy príslušníkov HG mali za úlohu selektovať z masy gardistov regionálne oddiely Vybraných jednotiek HG na území celého štátu. Uskutočnili sa od 26. novembra do 21. decembra 1940 v 47 okresoch Slovenska. Testovaných bolo 4 694 mužov. Ani v tomto prípade sa HVHG neprezradil pravý dôvod tohto vyšetovania. Prísnosť utajenia bola z nemeckej strany ešte dôkladnejšia, pretože pri vyšetreniach sa zúčastnili aj lekári HG. Výsledná správa konštatovala, že viac ako tretina je podľa rasových kritérií spôsobilá. Lekár Doplnovacieho úradu Waffen – SS Podunajsko (Ergänzungsstelle Donau) bol pozitívne prekvapený a jeho očakávania boli v každom ohľade prekonané. Vo viacerých oblastiach (napr. v Topoľčanoch) sa cítil ako v jednom z krajiných okresov Westfálska. Neobvyklé sa mu zdalo, že žiaden z týchto rasovo priaznivo posudzovaných nevie ani slovo po nemecky a nikto z nich nevie o svojom nemeckom pôvode.²⁷⁾

Posledná lekárska prehliadka spojená s rasovými testami príslušníkov HG sa uskutočnila na Slovensku od 16. októbra do 15. novembra 1941. Vyšetovanie, ktoré viedol SS – Obersturmführer Dr. Rübeler, malo dve základné úlohy. Prvou bolo konečné dovýšetrenie už vyselektovaných členov Vybraných jednotiek HG a vyšetrenie nových uchádzačov o členstvo vo Vybraných jednotkách HG. Druhou úlohou malo byť vypracovanie komplexnejšieho rasového posudku na slovenský národ. Pre posúdenie schopností alebo neschopností členstva vo Vybraných jednotkách HG sa stali zásadné nariadenia Ríšskeho vodcu SS pre skúšku spôsobilosti do Waffen – SS. Na vyšetrenie bolo predvedených 2 520 mužov, z ktorých 637 vylúčil overovateľ rasovej

spôsobilosti. Za neschopných bolo lekárom označených 181 mužov (z toho 15 za dočasne neschopných).²⁸⁾ Tretina neschopných vykazovala čisté ostické a východobaltické rasové charakteristiky. Zvyšku neschopných, ktorí boli označení písmenom C, boli identifikované priame črty neeurópskych rás. V dvoch prípadoch boli zistené orientálne črty, v štyroch prípadoch mongoloidné a v jednom prípade negroidné črty. Pre malú výšku bolo vylúčených 161 gardistov. Výsledný posudok určil 1 541 mužov za schopných pre Vybrané jednotky HG.²⁹⁾ Najviac uchádzačov o členstvo vo Vybraných jednotkách HG vylúčili ako neschopných v Bratislave (mesto a okres), Malackách, Skalici, Novom Meste Nad Váhom, Trenčíne, Kysuckom Novom Meste, Dolnom Kubíne, Zvolene, Krupine, Banskej Štiavnici, Kremnici, Hnúšti, Bardejove, Poprade a v Handlovej. Naopak dobré telesné a rasové charakteristiky boli zistené u gardistov z Ilavy, Veľkej Bytče, Čadce, Žiliny, Zlatých Moraviec, Topoľčian, Prievidze, Michaloviec, Sabinova, Kežmarku a z Levoče.

Jeden z vyšetovaných a člen Vybranej jednotky HG v Poprade sa na túto prehliadku rozpamätal takto: „Členom Vybranej jednotky HG som sa stal v roku 1941 a to tak, že muži (príslušníci HG, pozn. V.K.), ktorí neprevýšili štyridsiaty rok veku museli prísť na Okresný úrad v Poprade a pred komisiou nemeckých lekárov a Dr. Korcom zo Smokovca boli prehliadnutí a ktorí boli úplne zdraví, že vyhovovali podmienkam, boli odvedení a zaradení do údernej Vybranej jednotky HG. Tejto vybranej jednotky bol v ten čas veliteľom Pavol Šimon z Popradu.“³⁰⁾

Podnet a idea perspektívneho prijímania Slovákov z Vybraných jednotiek HG do Zbraní SS vyšla priamo od predstaviteľov Nemeckej ríše a SS. Pri osobnom stretnutí to hlavnému veliteľovi HG navrhol nemecký vyslanec na Slovensku Hans Elard Ludin. Hlavný veliteľ HG A. Mach s touto myšlienkou nadšene súhlasil.³¹⁾ Podľa smerníc Ríšskeho vodcu SS Heinricha Himmlera však do Zbraní SS nemalo byť prijatých veľa Slovákov. Tí, ktorí

26) V nemeckej terminológii sa pre Vybrané jednotky HG sa v dokumentoch používal pojem Ausgewählte Einheiten der Hlinka-Garde, ale objavuje sa aj pomenovanie HG – Wehrmannschaften.

27) TÖNSMEYER, T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*. Paderborn 2003, s. 175.

28) SNA, f. Alexandrijský archív (AA), Mikro II.C 972. Správa o služobnej ceste SS – Obersturmbannführera Dr. Rübela na Slovensku z 18. 11. 1941.

29) SNA, f. 116-16-2/204-211. Polročná správa ET za obdobie 1. 7. – 31. 12. 1941.

30) Štátny archív Levoča (ŠA L), f. OLS Poprad, š. 6, Tlud 11/1946. Zápisnica z výsluchu Ladislava Muránskeho v Poprade z 27. 2. 1946.

31) AM SNP, f. VIII, š. 10, S 58/87. List Ríšskeho vodcu SS G. Bergerovi z 29. 10. 1941.

budú prijatí, musia mať minimálnu výšku 174 cm a musia rasovo vyhovovať najprísnejším germánskym kritériám. Šéfovi Hlavného úradu SS (SS Hauptamt) Gottlobovi Bergerovi³²⁾ a V. Nagelerovi bolo ale výslovne pripomenuté, aby sa „slovenský dobrovoľník Zbraní SS oblečený do uniformy v ničom nemohol odlišovať od nemeckého alebo germánskeho dobrovoľníka“.³³⁾ Neskôr sa myšlienka slovenských dobrovoľníkov Zbraní SS v praxi nerealizovala a v Zbraniach SS nevznikla žiadna samostatná dobrovoľnícka slovenská jednotka. Organizačne sa nemecký poradca a inštruktori venovali iba Vybraným jednotkám HG.

Nagelerovou zásluhou bol zavedený osobitný Branný odznak HG, ktorý bol inšpirovaný Branným odznakom SA (SA – Wehrabzeichen).³⁴⁾ Udeľoval sa za splnenie komplexu športovo-branných disciplín a mal byť vonkajším znamením osobných telesných, duševných a veliteľských schopností nového dôstojníckeho zboru HG.³⁵⁾ Gardista – žiadateľ musel na získanie Odznaku brannosti HG splniť šesť základných podmienok. Musel byť slovenským štátnym občanom, pred začiatkom cvičení dovŕšil dvadsiaty rok života, musel mať lekárske vysvedčenie o schopnosti k branným výkonom a skončiť predpísané výcvikové obdobie. Ďalším kritériom bola svetonázorová spôsobilosť „podľa zásad slovenského národného socializmu“ a „úspešné zloženie skúšky pred uznanými skúšajúcimi cvičiteľmi“.³⁶⁾ O udelení Odznaku brannosti HG cudzím štátnym príslušníkom rozhodoval hlavný veliteľ HG

na návrh náčelníka štábu HG. Pred začatím samotného výcviku bol uchádzač o Odznak brannosti HG povinný podrobiť sa úradnej lekárskej prehliadke. Výrok lekára – gardistu bol iba „schopný“ alebo „neschopný“ a zaznačil sa do cvičného denníka gardistu. Gardisti – žiadatelia o odznak brannosti HG museli pred zložením skúšok prekonať minimálne trojmesačný prípravný výcvik, ktorý bolo možné absolvovať v rámci všeobecného výcviku HG. Oprávnenie členom skúšobnej komisie pre získanie Odznaku brannosti HG vydával písomne náčelník štábu HG. Pri skúškach musel byť prítomný lekár HG alebo aspoň zdravotník HG, aby v prípade úrazu mohol okamžite zakročiť. Skúška zdatnosti obsahovala tri hlavné skúšobné skupiny:

1. Telesná výchova (voľný beh na 100 m, skok do diaľky s rozbehom, vrh guľou váhy 7,25 kg, hod granátom do diaľky, beh na 3 000 m)

2. Branný šport (pochod so záťažou na 25 km, streľba z pušky malého kalibru, hod granátom na cieľ, beh na 200 m s plynovou maskou cez 4 prekážky, plávanie alebo bicyklovanie, základy prvej pomoci)

3. Služba v teréne (orientácia, pozorovanie terénu, zhodnotenie terénu, odhad vzdialeností, maskovanie, pozorovanie a hlásna služba, využitie terénu a všeobecné správanie sa v teréne).³⁷⁾

Skúšky v prvej skupine bol gardista povinný vykonať v jeden kalendárny deň. Skúšky z disciplín druhej skupiny sa mohli skladaf

32) BERGER, Gottlob (1896 – 1975): Pôvodným povoláním bol učiteľ. Bojoval v I. svetovej vojne a dosiahol hodnosť nadporučíka. V dvadsiatych rokoch minulého storočia bol čestným vodcom SA vo Württembersku, kde disciplinárne podliehal neskoršiemu nemeckému vyslancovi na Slovensku H.E. Ludinovi. V roku 1931 vstúpil do NSDAP a o dva roky neskôr do SS. Od roku 1940 zastával funkciu šéfa Hlavného úradu SS a mal na starosti nábor zahraničných dobrovoľníkov do Zbraní SS. Slovensko navštívil prvýkrát v marci 1941. Presadil prevelenie V. Nagelera do Bratislavy za poradcu pre HG. V roku 1942 navštívil znovu Slovensko, teraz v súvislosti s náborom karpatských Nemcov a príslušníkov HG do Zbraní SS. Od 31. 8. do 19. 9. 1944 vrchný veliteľ nemeckých okupačných vojsk na Slovensku. Potlačenie Povstania na Slovensku plánoval ako krátku policajnú akciu, ktorá by trvala iba niekoľko dní. Pre pomalé a neefektívne vedenie bojových operácií proti povstalcov bol odvolaný a nahradil ho SS – Obergruppenführer H. Höfle. V roku 1949 bol odsúdený 11. norimberským procesom na 25 rokov väzenia. Prepustený bol však už 31. 1. 1951 a v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch pôsobil ako organizátor a funkcionár viacerých veteránskych organizácií. Bol jedným zo zakladajúcich HIAG-u, najsilnejšej organizácie veteránov Zbraní SS.

33) AM SNP, f. VIII, š. 10, S 58/87. List Riíškeho vodcu SS G. Bergerovi z 29. 10. 1941.

34) Športový odznak SA bol založený 28. 11. 1933 A. Hitlerom. Obnovený bol 15. 2. 1935 a 19. 1. 1939 bol premenovaný na Branný odznak SA. Ešte 18. 3. 1937 sa zaviedlo pre nositeľov tohto odznaku ročné opakovanie cvičení a skúšok. Branný odznak SA mal tri stupne: bronzový, strieborný (cvičenia a skúšky opakované v piatich po sebe nasledujúcich rokoch alebo vek nositeľa v čase prvej skúšky nad 35 rokov) a zlatý (cvičenia a skúšky opakované v šiestich po sebe nasledujúcich rokoch alebo vek nositeľa v čase prvej skúšky nad 40 rokov). Cvičebné disciplíny skúšok boli rozdelené do troch základných skupín: 1. Telocvik (beh na 100 m, skok do diaľky, hod kladivom, beh na 3 000 m) 2. Branný šport (pochod s plnou poľnou na 25 km, streľba z malokalibrovky, hod granátom na cieľ, beh cez prekážky, plávanie alebo bicyklovanie, základy prvej pomoci) 3. Šport v teréne (pozorovanie terénu, orientácia v teréne, odhad vzdialenosti, náuka o teréne, maskovanie, využitie terénu a hlásna služba). Hodnotenie disciplín skúšky bolo bodovaním. Odznak mohli nosiť na svojich uniformách aj príslušníci Nemeckej brannej moci (Wehrmacht) a pričlenených a pridružených organizácií NSDAP.

35) Náčelník štábu HG Karol Danihel sa o odznaku brannosti vyslovil: „Hlinkova garda je zameraná na konanie čestnej služby národu. Brannosť je zlozkou tejto čestnej služby. Brannosť nie je cieľom, ale prostriedkom na dosiahnutie vyššieho cieľa. Týmto vyšším cieľom je: nový slovenský človek. Poslaním nového slovenského človeka je: zachovať národ a štát. Odznak brannosti je vonkajším znakom snahy byť novým slovenským človekom. Kamaráti gardisti, splňte podmienky predpísané na dosiahnutie odznaku brannosti! Ukážte, že chcete. Kto chce, ten svojho cieľa dosiahne.“ Predpis o Odznaku brannosti HG. Bratislava 1942. s. 3.

36) Predpis o Odznaku brannosti HG. Bratislava 1942. s. 5.

37) Predpis o Odznaku brannosti HG. Bratislava 1942. s. 7 - 9.

aj jednotlivo, rozdelene na časti, ale iba po úspešnom zložení skúšky z disciplín prvej skúšobnej skupiny. Všetky zložené skúšky sa zapisovali do cvičebného denníka, ktorý bol gardistovi vydaný po zaplatení manipulačného poplatku a po udelení Odznaku brannosti HG ostal vlastníctvom gardistu. Výšku poplatku určovalo HVHG. Odznak brannosti HG odovzdával slávnostným spôsobom hlavný veliteľ HG, náčelník štábu HG alebo iný ním poverený funkcionár HG. Výcvik budúcich

nositeľov Odznaku brannosti HG, skúšky a odovzdávanie odznakov sa dialo v priestoroch Bojnického zámku, kde sídlila Veliteľská škola HG.

Odznak bol tvorený vavrínovým elipsovým vencom, v ktorom bol stredovo umiestnený rovnoramenný gotický dvojkriž nad skríženými mečikmi. Nosil sa na ľavom náprsnom vrecku saka uniformy. V civile gardista nosil miniatúru odznaku brannosti HG na ľavej klope saka. Branný odznak a jeho miniatúru vydávalo HVHG a bol razený v mincovni Kremnica.

O aktivitách a dosiahnutých cieľoch poradcu pre HG SS – Obersturmbannführera V. Nagelera informoval vo svojej správe z júna 1941 priamo Ríšskeho vodcu SS Himmlera SS – Gruppenführer Gottlob Berger nasledovne: „Za osem mesiacov svojej činnosti dosiahol SS Ostubaff. Nageler tieto úspechy:

1. obnovenie a omladenie vodcovského aparátu s osobitným dôrazom na svetonázorové postoje jednotlivých veliteľov

2. školenie veliteľov v 70 kurzoch za výdatnej podpory dôstojníkov Waffen – SS a Allgemeine SS

3. vytvorenie Vybraných jednotiek HG (2 000 mužov)

4. zavedenie branného odznaku HG.

Dnes môžeme povedať, že HG je svetonázorovo pevne organizovaná a v každom ohľade je budovaná národno-socialisticky a pronemecky. Nageler má dôstojnícky zbor pevne v rukách. Dôvera ministra vnútra Macha v Nagelera je bezhraničná.“³⁸⁾ Ber-

ger vyjadril názor, že O. Kubala je spoľahlivý a usilovný pracovník, je nenávidený Tisovým umierneným krídlom, ale na druhej strane veľmi obľúbený medzi gardistami. Ďalšími úlohami Nagelera v nasledujúcom období malo byť podľa G. Bergera „presadzovať ešte ostrejšie ako doposiaľ výber rasovo a charakterovo najlepších mužov HG a venovať im osobitnú starostlivosť, aby sme mali k dispozícii v prípade zmeny formy vlády vlastný vodcovský aparát“.³⁹⁾

Okrem výchovy perspektívnych dôstojníckych kádrov HG na domácej pôde vo Vodcovskej škole HG na Bojnickom zámku sa mali najelitnejší gardisti z Vybraných jednotiek HG školiť na kurzoch SS v Nemeckej ríši. Jediným zahraničným pobytom pre dôstojníkov HG sa stal osobitný kurz vo výcvikovom tábore Waffen – SS v alsaskom Sennheime. Kurz trval od 9. januára do 25. februára 1942. Zúčastnilo sa ho viac ako tridsať príslušníkov Vybraných jednotiek HG, ktorí mali predstavovať jadro obnoveného dôstojníckeho zboru HG. Pri odchode z bratislavskej hlavnej stanice sa s odchádzajúcimi frekventantmi rozlúčil O. Kubala, ktorý im prečítal pozdrav hlavného veliteľa HG A. Macha: „Kamaráti, odchádzate do ríše vodcu A. Hitlera, odchádzate ku kamarátom SS. SS – to je nový rytiersky rád, áno, rád rytierov novej Európy. Bez nich ťažko si predstaviť víťazstvo národného socializmu v Nemecku, ako bez Nemecka neprišlo by k víťaznému zúčtovaniu s nepriateľmi kultúrnej Európy a k zabezpečeniu základov novej

Okresní veliteľia HG a veliteľia Vybraných jednotiek HG (vzadu) pred mauzóleom A. Hlinku v Ružomberku. Zdroj: Archív autora.

38) AM SNP, f.IX, š.10, S 59/87. Správa G. Bergera zo 14. 6. 1941 adresovaná Ríšskemu vodcovi SS H. Himmlerovi.

39) Tamtiež.

Európy. Nech sú vám kamaráti SS vzorom v súkromnom živote, nech sú vám vzorom v plnení gardistických povinností, vzorom v disciplíne a dôkladnosti vo vykonávaní každej vám zverenej úlohy. Česť kamarátov SS sa volá vernosťou. Vaša česť je vernosť garde a samostatnému Slovensku. Očakávame od vás, že statočne vykonáte svoje poslanie. V duchu budem s vami. Nezabúdajte, že vaša práca, že vaše cvičenie a učenie je službou slovenskému národu a že vašou prácou a statočnosťou budete reprezentovať slovenský národ a slovenský štát tam, kde sa rozhoduje a kde padne konečné rozhodnutie o budúcnosti Európy.“⁴⁰⁾

Podľa spomienok Antona Balucha, reportéra Slovenského rozhlasu a aktívneho účastníka kurzu v Sennheime, bol „život v tábore veľmi pestrý a nebolo zabudnuté na nič. Tuhý výcvik v zbrani sa striedal s teoretickým školením, športové preteky a telesné cvičenia spestrovali beztak bohatý program dňa“.⁴¹⁾

Denný program frekventantov výcvikového tábora bol približne nasledovný:

7.00 hod – budiček, rozcvička, ranná hygiena

8.15 – 9.00 hod. – teoretické školenie (ideológia národného socializmu, náuka o streľbe)

9.15 – 10.30 hod.– pochodový výcvik a príprava na športové preteky

10.30 – 11.00 hod. – čistenie zbrane a prednášky o odznaku brannosti HG

11.45 – 12.45 hod. – obed a osobné voľno

12.45 – 13.45 hod. – odpočinok

14.00 – 15.15 hod. – telesné cvičenia (výcvik v teréne, pochodový výcvik, branný šport na prekážkovej dráhe

15.15 – 16.15 hod. – výcvik v streľbe a športové preteky

17.15 – 18.00 hod. – čistenie zbrane, prehliadka, hlásna služba,

18.00 hod. – večera

18.30 – 22.30 hod. – prednáška, filmové predstavenie

22.30 hod. – večierka

Vo výcvikovom tábore Sennheim boli okrem Slovákov na kurzoch aj Nóri, Holanďania a Flámi. Každú sobotu mali jednotlivé národné družstvá vzájomné branno-športové preteky. Slováci prekvapujúco získali osem prvých miest.⁴²⁾ Slovenskí frekventanti mali oproti ostatným zahraničným účastníkom tohto kurzu určitú nevýhodu, pretože mali vyšší vekový priemer. Najmladší bol 24 ročný a najstarší 38 ročný.⁴³⁾

Po absolvovaní všetkých troch skúšobných disciplín zvíťazil Jozef Golský, ktorý získal celkovo 1 038 bodov a stal sa prvým nositeľom Odznaku brannosti HG. Najúspešnejšiu trojicu dopĺňali Juraj Laco a Gejza Servátka. Poslednú skupinu skúšobných disciplín absolvovali gardisti za prítomnosti náčelníka štábu HG O. Kubalu, ktorý odcestoval so sprievodom funkcionárov HVHG do Sennheimu 22. februára 1942. Výsledok však bol prekvapujúci. Iba desať frekventantov kurzu v Sennheime získalo Odznak brannosti HG.⁴⁴⁾ Nemeckí inštruktori SS⁴⁵⁾ pluku Nordland zostavili o každom frekventantovi HG posudok (Beurteilung), ktorý obsahoval krátky životopis frekventanta s popisom úrovne dosiahnutého vzdelania, aktuálneho zamestnania, vierovyznania, rodinného stavu, druhu zbrane, pri ktorej vykonával vojenskú službu a dosiahnutej vojenskej hodnosti. Posudky boli vydané 1. marca 1942 a v kópii uložené na HVHG. Samotné hodnotenie v posudku frekventanta tejto školy obsahovalo sedem tematických okruhov. Prvým hodnoteným okruhom bol pochodový a poradový výcvik (Exerzierdienst), ktorý obsahoval aj charakteristiku celkového vojenského vystupovania frekventanta. Ďalšími kategóriami hodnotenia boli telocvik (Leibesübungen), služba v teréne (Geländedienst), úroveň osvojenia si teoretických vedomostí (Unterricht), ideologické a svetonázorové základy (Weltanschauung), komplexné hodnotenie osobnostných kvalít frekventanta (Persönlichkeit). Poslednou charakteristikou bolo záverečné odporúčanie na praktickú použiteľnosť ako dôstojníka alebo poddôstojníka (veliteľa menších, stredných alebo väčších jednotiek) v bojových oddie-

40) GARDISTA, 9. 1. 1942, s. 6. SS – rád rytierov novej Európy. Na pozvanie SS odišlo 30 úderníkov HG na výcvik do Nemecka. Pozdrav hlavného veliteľa HG Macha.

41) SLOVENSKÝ ROZHLAS, 15. 3. 1942, s. 14. Úderníci HG sa vrátili z výcviku.

42) Vo futbale zvíťazili Slováci nad Nóri (1:0), s Holanďanmi hrali v prvom zápase nerozhodne a v druhom ich porazili (5:0). Slovenskí frekventanti ďalej zvíťazili v terénnom behu sedemčlenných družstiev na 3km, v jazdeckých pretekoch (Gejza Servátka), v gréckorímskom zápase (Július Kopecký) nad Holanďanmi a (Eugen Táborský) nad Nóri. V boxe Slováci (Štefan Rabina) remizovali s Holanďanmi.

43) GARDISTA, 14. 3. 1942, s. 32. Branné a športové výkony úderníkov v Sennheime.

44) GARDISTA, 21. 2. 1942, s. 3. Odznak brannosti HG – najčestnejšie gardistické vyznamenanie.

45) Veliteľom výcvikového tábora v Sennheime bol SS-Standartenführer Fick, jeho zástupcom SS-Obersturmführer Schmidt. Ďalšími inštruktormi, ktorí viedli výcvik slovenských úderníkov z Vybraných jednotiek HG, boli SS-Untersturmführer Dücker, SS-Untersturmführer Lindemann, SS-Untersturmführer Laue a SS-Untersturmführer Wegner.

loch na fronte (Verwendbarkeit). Zároveň boli všetkým frekventantom zavedené kmeňové listy SS (SS – Stammkarte).⁴⁶⁾

Výcvik v Sennheime ukončili gardisti z vybraných jednotiek 26. februára 1942 a vydali sa na okružnú cestu po Nemecku. Prvá cesta viedla do Freiburgu a Singenu a pokračovala do Friedrichshafenu a Lindau. Najdlhší čas strávili gardisti v Mníchove, kde boli oficiálne privítaní na radnici zástupcom mešťanostu a každý z nich dostal pamätnú knihu mesta Mníchova. Posledná zastávka príslušníkov Vybraných jednotiek HG pred odchodom z Nemecka do vlasti bol koncentračný tábor Dachau pri Mníchove. Dňa 6. marca 1942 sa vrátili do Sennheimu a na druhý deň odcestovali vlakom na Slovensko. Cieľom školy v Sennheime bola príprava inštruktorov pre rovnaké školenia brannej výchovy ďalších Vybraných jednotiek HG v jednotlivých regiónoch Slovenska, ale predovšetkým pre kurzy vo Veliteľskej škole HG v Bojniciach. Neskôr to vyjadril jeden z účastníkov školy v Sennheime týmito propagandistickými slovami: „*Verím, že keď sa naši chlapi vrátia, čo sa už i stalo, prinesú so sebou kus toho Sennheimu, ktorý vstúpi do srdca úderníkov HG na Slovensku a tí zase toto semiačko ponosú ďalej, až sa dočkáme pevného, disciplinovaného, povinností si uvedomujúceho údernického, gardistického Slovenska, ktorého budúcnosť a krajšie ráno bude sladkým ovocím všetkých námah, snažení a pevnej vôle.*“⁴⁷⁾

V tomto čase registrovala HG vo svojej oficiálnej kartotéke 56 077 svojich členov. Príslušníkov Vybraných jednotiek HG bolo na celom území štátu pri jednotlivých miestnych a okresných veliteľstvách HG 4 200, z nich uniformovaných a vycvičených bolo 1 330. Podmienky prijatia do HG a vydávanie legítimácií sa po opatreniach V. Nagelera sprísnil. V Bratislave bolo síce evidovaných v kartotéke HVHG 1 300 gardistov, ale legítimácie dostalo do polovice februára 1942 iba 652.⁴⁸⁾ Počet príslušníkov Zahraničnej Hlinkovej gardy (ZHG) sa pohyboval medzi 11 000 – 12 000.

Problémy s uniformovaním gardistov a členov Vybraných jednotiek HG sa ukázali ako naliehavá otázka na jar 1942. Uniformu si z vlastných prostriedkov zadovážilo do začiatku apríla 1942 iba 7 200 gardistov. Počet

uniformovaných členov Vybraných jednotiek HG sa za dva mesiace zvýšil na 1 760 mužov. Napriek tomuto skromnému pokroku v tejto otázke bol nútený referent I. oddelenia HVHG Rajmund Rapaič konštatovať, že „*v dnešných časoch však zaopatriť si uniformu je veľmi ťažké, preto bude treba uniformovať gardistov z verejných prostriedkov, za pomoci rozličných ustanovizní.*“⁴⁹⁾

Uniforma Vybraných jednotiek HG sa od klasickej rovnošaty HG odlišovala farbou i strihom. Bola sivozelenej farby. Sako bolo vojenského strihu s uzavretou fazónkou a nosilo sa vždy na horný gombík rozopnuté. Náplecníky mali armádny strih s čiernym lemovaním. Gombíky na saku boli rovnaké, ako na čiernej gardistickej uniforme, čierne s rovnoramenným dvojkrížom v kruhu. Na golieri saka boli čierne výložky a na ľavom rukáve v jednej tretine výšky strieborná nášivka gardistickej orlice s rozťahnutými krídlami (ako na dôstojníckej brigadirke čiernej rovnošaty HG). Nohavice mali totožný strih s armádnymi nohavicami. Čiapkou VJHG bola lodička s prekladaným lemom a s bronzovým gardistickým odznakom orlice na ľavej strane. Čierny kožený opasok VJHG mal bronzovú pracku s rovnoramenným gotickým dvojkrížom v neuzavretom vavrínovom venci. Ako ďalšie súčasti uniformy VJHG nosili gardisti čiernu košeľu, čiernu viazanku a čierne (tzv. pochodové) čizmy. Na uniforme mohli nosiť vyznamenania získané po 14. marci 1939. Iné odznaky (napr. spolkové) a vyznamenania bolo nosiť na uniforme VJHG prísne zakázané. Príslušníci Vybraných jednotiek HG, ktorí vystupovali v civile, nosili na ľavej klope saka osobitný civilný odznak, ktorý sa odlišoval od klasického civilného odznaku HG.⁵⁰⁾

Výcvik ďalších veliteľských kádrov Vybraných jednotiek HG z celého Slovenska mal pokračovať vo Veliteľskej škole HG v Bojniciach. Tam mali budúci dôstojníci HG získať aj najvyššie gardistické vyznamenanie – Odznak brannosti HG. Úvodný ročník Veliteľskej školy HG bol rozdelený na dva kurzy. Prvý začal 1. júla 1942 a končil 28. júla 1942. Druhý kurz začal 1. augusta 1942 a končil 28. augusta 1942. Pri slávnostnom otvorení Veliteľskej školy HG v Bojniciach boli prítomní prezident republiky J. Tiso, hlavný veliteľ HG Mach, náčelník štábu HG K. Danihel a župný inšpektor

46) SNA, f. HVHG, š. 28, 604-28-9.

47) SLOVENSKÝ ROZHLAS, 15. 3. 1942, s. 14. *Úderníci HG sa vrátili z výcviku.*

48) GARDISTA, 15. 2. 1942, s. 4. *Postavenie Gardy v strane. Postup úlohy a postavenie gardistov v štáte.*

49) GARDISTA, 3. 4. 1942, s. 3. *Organizačná výstavba HG.*

50) Civilný odznak HG bol tvorený modro lemovaným bielym kruhom, v ktorom bol stredovo umiestnený dvojkríž, ktorého ramená siahali až k modrému kruhovému lemu. Civilný odznak Vybraných jednotiek HG bol bronzový postriebrený. Základným motívom tohto odznaku bol gotický rovnoramenný dvojkríž vo vavrínovom neuzavretom venci.

HG Peter Bublík.⁵¹⁾ Športový a branný výcvik viedol referent HVHG a vedúci Veliteľskej školy HG Štefan Rabina. Za svetonázorovú a ideologickú stránku školenia bol zodpovedný inštruktor Vojtech Košovský. Prednášky v ideologickom školení mali okrem hlavného veliteľa HG Macha aj univerzitný profesor Branislav Varsík, ktorý sa vo svojom vystúpení venoval slovensko-maďarskej národnostnej hranici a univerzitný profesor Anton Jurovský, venujúci sa podstate a teoretickým základom vodcovského princípu. Ďalšími prednášajúcimi boli O. Kubala, Dr. František Hrušovský, Valentín Beniak a Stanislav Mečiar. Samostatnú prednášku mal pre frekventantov prezident J. Tiso, ktorý svoj prejav nazval Služba národu je povinnosťou Hlinkovej gardy. Bojnice navštívili aj ministri Gejza Fritz, Gejza Medrický a Július Stano.⁵²⁾

Gardisti, ktorí boli vybraní za frekventantov kurzov, boli povolávaní osobitnými zvolávacími lístkami, ktoré rozosiela HVHG expresnou poštou na príslušné Okresné veliteľstvá HG (OVHG) a tie ich doručovali priamo budúcim frekventantom. Zraz účastníkov prvého kurzu bol 30. júna 1942 na Bojnickom zámku.⁵³⁾ Každý frekventant bol povinný hlásiť sa do 22.00 hod. na vrátnici u dozorného dôstojníka. Príslušníci Vybraných jednotiek HG sa hlásili pri príchode a zúčastnili na kurzoch vo svojich uniformách. Ostatní gardisti sa hlásili pri príchode v čiernych uniformách.⁵⁴⁾ Uvoľnenie, platové a existenčné otázky vybavovalo pre frekventantov HVHG priamo s nadriadenými úradmi a zamestnávateľmi. Cestovné hradili účastníkom kurzov príslušné OVHG. Pri odvodoch vo Veliteľskej škole HG v Bojniciach boli uznaní za schopných služby vo Vybraných jednotkách HG ďalší frekventanti.⁵⁵⁾ Velitelia a dočasní velitelia Vybraných jednotiek HG ich mali zapísať do riadneho zoznamu členov Vybraných jednotiek HG.⁵⁶⁾

Frekventanti sa pri skladaní skúšok rozdeľovali do troch vekových kategórií (20 - 30 rokov, 30 - 40 rokov, nad 40 rokov). Jednotlivé kategórie mali upravené bodovanie výsledkov

skúšobných disciplín. Iné výnimky alebo úľavy neboli povolené. Disciplíny prvej skupiny frekventanti absolvovali na športovom ihrisku v Prievidzi. Jedine beh na 3 000 m bol na asfaltovej ceste z Prievidze do Nedožier. Táto disciplína patrila k najťažším. Napriek náročnosti a horúčave ju absolvovali i starší gardisti (traja nad 40 rokov). Pochod na 25 km so záťažou frekventanti vykonali vo vojenskej pochodovej rovnošate. Presný čas nástupu na pochod nebol vopred oznámený. Gardisti boli zobudení o 2.00 hod. a o 2.30 hod. už boli nastúpení v rovnošate, prilbe a s vojenským batohom. Každý mal v batohu ako záťaž dve tehly. Prvá časť pochodu bola po asfaltovej ceste a druhá v poľnom teréne. V polovici cesty sa nadrážom strhol lejak a záťaž sa znásobila zmoknutím rovnošaty a pochodových číziem. O 8.00 hod. sa celá pochodová formácia vrátila na Bojnický zámok. Náročná bola aj hlásna služba, ktorá bola v poslednej tretej skupine skúšobných disciplín. Gardisti mali prebrodiť rieku Nitru, nepozorovane sa dostať k určenému mostu a na stanovenom mieste odovzdať písomné hlásenie. Trať tohto cvičenia merala 12 km.⁵⁷⁾

Po ukončení oboch kurzov Veliteľskej školy prišli na slávnostné odovzdávanie branných odznakov HG hlavný veliteľ HG A. Mach a predseda vlády V. Tuka, ktorý mal prvý slávnostný príhovor. Po jeho prejave nastúpení gardisti zaspievali pieseň Kto za pravdu horí a hlavný veliteľ HG odovzdal Albertovi Fašungovi, ktorý získal najviac bodov v skúšobných disciplínach, Odznak brannosti HG. Druhým najúspešnejším bol Jozef Valo, adjunkt z Trstenej. Celkovo získalo tento odznak v roku 1942 na letnej Veliteľskej škole HG v Bojniciach 84 veliteľov HG (z toho 43 absolventov v druhom kurze). Siedmi gardisti splnili podmienky na získanie Odznaku brannosti HG iba čiastočne. Počet gardistov, ktorí získali odznak brannosti HG, vrátane absolventov zo Sennheimu, sa tak zvýšil na 109.⁵⁸⁾ Po skončení prvého ročníka Veliteľskej školy HG v Bojniciach pokračovali kurzy v jednotlivých župách. Viedli ich inštruk-

51) GARDISTA, 4. 7. 1942, s. 3. *Hlinkova garda – avantgarda novej Európy*.

52) GARDISTA, 9. 9. 1942, s. 4. *Odznak brannosti*. Rozhlasový prejav veliteľa vybraných jednotiek HG Vojtecha Košovského v gardistickej relácii.

53) AM SNP, f. VIII, š. 6, 57/2002. Rozkaz HVHG č. C.2/III. z 29. 6. 1942.

54) Okrem uniformy si boli frekventanti Veliteľskej školy HG povinní do Bojníc doniesť: 2 košeľe, 2 spodné nohavice, potreby na holenie, čistiace potreby na zuby, čistiace potreby na šaty a obuv, dva uteráky, poznámkový zošit a pero.

55) Do Vybraných jednotiek boli v polovici februára 1942 dodatočne zaradení títo frekventanti Veliteľskej školy HG v Bojniciach: Ferdinand Nemeček (OVHG Bánovce nad Bebravou), Ján Greguš (OVHG Bratislava – mesto), Albert Fašung (OVHG Bratislava – mesto), Jozef Šilhavík (OVHG Bratislava – mesto), Ladislav Hulita (OVHG Čadca), Štefan Hricko (OVHG Gelnica), Július Štefkovič (OVHG Hlohovec), Ján Grega (OVHG Liptovský Sv. Mikuláš), Michal Bučko (OVHG Modra), František Janovec (OVHG Nové Mesto nad Váhom), Ján Bobok (OVHG Trnava), Ladislav Mutňanský (OVHG Žilina).

56) AM SNP, f. VIII, š. 6, 57/2002. Rozkaz HVHG č. 28/III. zo 14. 12. 1942.

57) GARDISTA, 6. 9. 1942, s. 9. *Bojnická škola mužnosti*.

58) GARDISTA, 29. 8. 1942, s. 3. *HG – soľou národa*.

tori HG v spolupráci s absolventmi bojnickej školy. Neskôr zhodnotil prvý ročník Veliteľskej školy HG v Bojniciach aj náčelník štábu HG K. Danihel, ktorý sa vyjadril v rozhovore s Nagelerom, že „vodcovská škola na budúci rok musí byť zorganizovaná oveľa lepšie, počet frekventantov v približne štyroch kurzoch bude najmenej 200 gardistov“.⁵⁹⁾

Príslušné OVHG vydávali pre členov Vybranej jednotky HG potvrdenia, ktoré boli povinní akceptovať ich zamestnávateľia a uvoľniť ich z práce vždy, keď bol gardista povolán na nácvik alebo na slávnostný nástup a prehliadku (napr. pri oslavách štátnych sviatkov alebo pri príchode významných domácich a zahraničných návštev).⁶⁰⁾

Velitelia Vybraných jednotiek HG boli v roku 1943 povinní predkladať situačné hlásenia o priebehu nácviku disciplín potrebných pre získanie Odznaku brannosti HG. Hlásenia mali obsahovať zoznam uchádzačov o odznak, miesto a termín (deň a čas), kedy sa nácvik konal. Tieto situačné správy zasielali mesačne (najneskôr do piateho dňa nasledujúceho mesiaca) velitelia Vybraných jednotiek HG prostredníctvom služobnej pošty príslušným OVHG, ktoré ich posielali III. oddeleniu HVHG.⁶¹⁾

V druhej polovici roku 1942, napriek zjavným úspechom pri budovaní Vybraných jednotiek HG, kvantitatívny i kvalitatívny úpadok v HG pokračuje. Nebolo ho možné zastaviť, pretože absentovala jednotne vedená propaganda, ktorá by pomohla aspoň vytvoriť ilúziu jednotného frontu strany, národa a gardy. Permanentné konflikty medzi umierneným a radikálnym krídlom HSĽS viedli k oslabeniu oboch táborov a následnému odcudzeniu sa väčšine slovenského národa, ktorá ak by sa aj priamo politicky neangažovala, aspoň by režim tolerovala a ostala mu lojálna. Gardisti,

ktorí si v rokoch 1939 – 1941 ešte mysleli, že prostredníctvom svojho členstva v HG získajú pozície v štátnom aparáte, hospodárskej a obchodnej sfére verejného života, ostali koncom roka 1941 z reality rozčarovaní a sklamaní. Rozčarovanie prišlo koncom roku 1941. To, že s ich členstvom v HG sa neviaže žiadny priamy viditeľný kariérny vzostup, už bolo jasné každému funkcionárovi HG. V novembri 1941 začali z podnetu Nagelera prvé čistky členskej

Nemecký poradca pre Hlinkovu gardu SS – Obersturmbannführer Viktor Nageler (vľavo) a šéf Úradu propagandy Karol Murgaš (vpravo v koženom kabáte). Zdroj: Archív autora.

59) SNA, f. S, 47-17- Dienststelle Nageler. Protokol o rozhovore medzi SS – Obersturmbannführerom V. Nagelerom a šéfom štábu HG K. Danihelom a prisediacimi SS – Untersturmführerom H. Klatzom, Š. Rabinom a V. Košovským dňa 11. 9. 1942.

60) Štátny archív Banská Bystrica (ŠA BB), f. Okresný úrad Banská Bystrica (OÚ BB), 376/41 prez.

61) Štátny archív Bratislava – pobočka Trnava (ŠA B – T), f. OÚ Trnava, 2051/1943 adm. Rozkaz HVHG 18/III. z 19. 4. 1943.

základne a veliteľského zboru HG. Mali vylúčiť jedincov, ktorí sa do HG uchýlili zo strachu pred perzekúciou za ich politickú činnosť za prvej Československej republiky, niekedy komunistickú a vyslovene protiľudácku. Vylúčení mali byť aj obyčajní kriminálnici (osoby trestané pre zločin alebo prečin).⁶²⁾ Veľa neskorších gardistov bolo za prvej ČSR v centralistických a komunistických stranách a v žiadnom prípade neboli v tom čase myšlienke autonómie alebo samostatnosti Slovenska priamo naklonení. Rodinkárstvo a kamarátske zväzky však často dopomohli týmto osobám prežiť aj túto očistnú vlnu v HG. V roku 1942 sa však kríza HG prejavila viditeľnejšie. Túto skutočnosť pozorovali a komentovali aj nemeckí pozorovatelia. Vo svojich správach sa snažili odhaliť príčiny tohto stavu. Hoci pracovali so všetkými dostupnými informáciami zo zákulisia mocenského zápasu medzi radikálmi a umiernenými ľudákmi, niektoré skutočnosti nechceli brať do úvahy. V jednom z nemeckých hlásení z druhej polovice septembra 1942 sa objavila takáto vecná charakteristika situácie v HG: „Na 14. marca, slovenský národný sviatok, nastupovalo v rokoch 1939-1941 priemerne 4 - 5 tisíc mužov HG z Bratislavy. V roku 1942 nastúpilo len 180 gardistov. Na deň národnej práce, 1. mája 1942, bolo prítomných na prehliadke iba 70 gardistov.“⁶³⁾ Na ilustráciu zúfalej situácie HG v jednotlivých regiónoch Slovenska sa v správe uvádza prípad z Trstenej: „V Trstenej na Orave má HG v celom okrese početný stav 300 mužov, ale na zvolaný nástup sa dostavilo 14 neuniformovaných gardistov a traja gardisti v uniformách. Ostatní nemajú o HG už žiadny záujem a aj u sedemnástich nastúpených záujem o HG upadá, ako to vysvetlil okresný veliteľ HG novému šéfovi štábu HG K. Danihelovi.“⁶⁴⁾ Záver správy tvorí analýza základných prúdov a tendencií v HG s charakterizovaním pozícií jednotlivých skupín: „Ludia, ktorí ešte dnes vystupujú v uniforme HG, majú s ideami HG už len veľmi málo spoločné. To, že HG dokázala strhnúť najširšie masy rôznymi ideálmi a cieľmi a nie možnosťou vytvorenia vybraného (elitného – pozn. V.K.) oddielu, sa mohlo diať iba v predchádzajúcej dobe, keď bola HG v rozkvetu. Práve idea výstavby HG na elitár-

skom princípe bola uskutočnená až Ostubaf. Nagelerom. Prišlo k vytvoreniu elitných oddielov známych ako tzv. úderné oddiely. Bol uskutočnený nábor a jednotky boli síce vybrané podľa telesných predpokladov, ale ešte bez ohľadu na ich politické stanoviská a politickú minulosť. Niektorí vybraní poddôstojníci boli poslaní do výchovného tábora SS v Sennheime a majú uskutočňovať školenia ďalších vybraných úderníkov. Predsa však úderné jednotky trpia úpadkom Hlinkovej gardy.“⁶⁵⁾

V roku 1942 sa Nagelerove aktivity sústredili na zintenzívnenie národno-socialistickej propagandy. Hlavným dôvodom bol prechod Tisovho umierneného stranického krídla do protiútok. Na Sliachi bola zriadená škola pre politických vodcov HSLS, ktorá sa mala stať tradicionalistickou protiváhou pronemeckým školeniam HG, vedeným úplne v duchu národného socializmu. Zároveň sa začali organizovať politické školy HSLS v okresoch, kde prednášali miestni stranícki funkcionári a pravidelne ako hostia rečnili predstavitelia a prívrženci Tisovho tábora (Sokol, Medrický, Sivák, Pruzinský a ďalší), ktorí boli otvorenými odporcami ideológie nemeckého národného socializmu. Tento protiútok umierneného tábora sa začal ešte prejavom prezidenta Tisu pred frekventantmi Veliteľskej školy HG. Tiso v ňom odmietol ideológiu národného socializmu a oproti nej postavil pozície tradicionalistického ľudáctva, ideu národnej jednoty a štátnej lojality. Nageler videl v politických školách HSLS ohrozenie svojich cieľov. Nový náčelník štábu HG K. Danihel bol tiež prezidentom človek dosadený do HG na jej pacifikáciu, pretože J. Tiso neskrýval osobnú averziu k pronemeckému a národno-socialisticky orientovanému O. Kubalovi. Danihel bol zároveň otvorene proti V. Nagelerovi a jeho plánom s HG a niekoľkokrát sa vyjadril že V. Nageler nie je jeho poradcom a jeho rady nepotrebuje. Danihel pripomínal, že nebol konkrétne informovaný o tom, komu vlastne Nageler radí a čo patrí k jeho úlohám.⁶⁶⁾ Nemecký inštruktor Veliteľskej školy HG v Bojniciach SS – Hauptsturmführer Walter Schmidt sa v jednom zo svojich posudkov vyjadril, že Danihel je príznakovo polovičný Cigán a nemôže inštinktívne vedľa seba strpieť

62) AM SNP, f. VIII, š. 6, 288/61. Obežník OVHG pre všetky Miestne veliteľstvá HG (MVHG) v okrese zo 14. 11. 1941.

63) IfZ, MA 650/1, fol. 9384/420-429. Záznam SS – Hauptsturmführera Pammera z SS – Leitabschnitt Wien z 21. 9. 1942.

64) Tamtiež.

65) IfZ, MA 650/1, fol. 9 384 420-429. Záznam SS – Hauptsturmführera Pammera z 21. 9. 1942.

66) IfZ, MA 650/1, fol. 9 384 314. Správa o personálnej výmene vo funkcii náčelníka HG a vzťahu Kubalu a Danihela k nemeckému poradcovi pre HG Nagelerovi z 11. 6. 1942.

pokrvne čistých ľudí. Nageler označil K. Danihela za zradcu národného socializmu.⁶⁷⁾

Gardisti síce mali vlastné periodikum s názvom Gardista, ktoré s nemeckou podporou vychádzalo od 1. novembra 1940 ako denník, ale ani to nestačilo. Chýbala priama a úderná národno-socialistická propaganda v duchu myšlienky Novej Európy. Po neúspechu akcie s časopisom Naša telovýchova musel Nageler konštatovať, že všetky nemecké snahy v tejto oblasti mali iba čiastočné a slabé úspechy a „*nemecká propaganda a kultúrny vplyv boli doposiaľ povrchnými*“.⁶⁸⁾ Zároveň bol V. Nagelerom jasne pomenovaný vnútorný nepriateľ výstavby a upevnenia HG, ktorým bola HSLS. Práve HSLS bola Nemcami a samotným Nagelerom vnímaná ako „*rezervoár všetkých nepriateľov HG a jej programu*“.⁶⁹⁾

Tlačovou tribúnou radikálov HG a Vybraných jednotiek HG sa stal od roku 1942 dvojtýždenník Náš boj. Jeho vydávanie bolo povolené výmerom Prezídia Policajného riaditeľstva v Bratislave č. 6120/42 prez. zo 14. septembra 1942. Hoci V. Nageler tvrdil, že Náš boj nie je propagandistickým prostriedkom, ale hovorcom slovenského národného socializmu, zohral tento časopis nepochybne svoju agitáciu a propagandistickú úlohu. Náš boj mal v prvom rade slúžiť ako hlavný výchovný ideologický prostriedok svetonázorového formovania HG.⁷⁰⁾ Ideologicky Náš boj hodnotil Nageler ako jediný z desiatich najvýznamnejších časopisov na Slovensku, ktorý neomylné a nekompromisne dodržal líniu nemecko-slovenskej spolupráce.⁷¹⁾ Redakčný kruh časopisu Náš boj tvorili O. Kubala, šéfredaktor V. Ries, referent HVHG a Úradu propagandy redaktor V. Košovský, šéfredaktor Gardistu redaktor M. Urban, S. Mečiar. Vydavateľom a majiteľom časopisu bol oficiálne referent HVHG Š. Rabina. Náklad sa pohyboval od 4 – 6 tisíc exemplárov a rozsah jedného čísla bol v priemere 28 strán s dvojstránkou fotografickej prílohy. Do začiatku februára 1943 bol Náš boj tlačný v nakladateľstve Pavla Gerdelána v Trnave a následne vo firme Juraja Šustika Grafik a od začiatku II. ročníka v tlačiarňach Karpatia v Bratislave, ktorú vlastnil Karol Giwisch. Do júla 1944 Náš boj tlačili knihtačiarňi Gardista v Žiline. Majiteľom a vydavateľom boli Š. Rabina (od 1. marca 1943 do konca II. ročníka) a O. Kubala (III.

ročník). Posledné číslo časopisu Náš boj vyšlo dňa 25. marca 1945.

Navonok deklarovaná jednota strany a gardy bola iba ilúziou. Klerikáli, ako Nemci nazývali Tisov umiernený stranický tábor, boli v roku 1942 už v prevahe a závery zo Salzburgu sa stali bezpredmetnými, pretože nemeckí poradcovia nedosiahli požadovaný vplyv ani na vládne rezorty a ani na HSLS a HM. Výnimku tvorili poradcovia pre HG a riešenie židovskej otázky. Zaprisahaným odporcom nemeckého vplyvu na HG a jej prerodu na vnútropolitický mocenský faktor bol predseda Slovenského snemu Dr. Martin Sokol, ktorý bol nemeckými poradcami považovaný za hlavu vyslovene protinemeckých a čechoslovakistických kruhov na Slovensku, ktoré chcú HG úplne rozložiť cestou pomalého a tichého zániku. Vybrané jednotky HG sa stali pre vládnucu umiernenú ľudácku frakciu nepotrebnými a zbytočnými.

Nageler považoval za osobný neúspech skutočnosť, že Vybrané jednotky HG sa nestali elitou aj v celom štáte a ich príslušníci neobsadili žiadne pozície v štátnom a stranickom aparáte a v štátnej správe. Začiatkom roku 1944 V. Nageler priznal, prečo sa ani kompetentné miesta v Nemeckej ríši neusilovali presadiť HG do vedenia štátu: „*Kvôli cieľavedomej politike prezidenta (J. Tisu, pozn. V.K.) a vedenia strany bola garda vytlačená z pozitívnej účasti na štátnom živote do opozície. Dôvod nespočíva v zlyhaní Tuku a Macha, ale v potrebe zabrániť, aby vyostrenie vnútorných rozporov narušilo pokoj a poriadok na Slovensku a tak aj jeho podiel na vojne.*“⁷²⁾ Nemecko teda nepotrebovalo dosadiť na čelo štátu malú skupinu radikálov, ktorá nemá oporu v širších vrstvách národa, hoci práve táto skupina predstavovala najvernejších a najfanatickejších obdivovateľov nemeckého národno-socialistického poriadku a ideológie. Podstatnejšie bolo pre Nemeckú ríšu a jej predstaviteľov zachovať kontinuitu vládnej moci na Slovensku a nevyhrocovať zbytočne vnútropolitické rozpory jednotlivých frakcií v HSLS a HG. Zároveň Nemci potrebovali garancie účasti slovenskej armády na ťažení proti ZSSR, čo mohlo byť vnútropolitickými prevratmi a zmenami priamo ohrozené. Prezident Tiso predstavoval pre Nemcov charizmatickú osobu so značnou podporou slovenského obyvateľstva a prirodzenú autoritu so zázemím

67) BAArch, R 70 Slowakei/147/193. Záznam SD z 22. 9. 1942.

68) TÖNSMEYER, T.: Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945. Paderborn 2003, s. 178.

69) IZ, MA 650/1, fol. 9 384 928-949. Výročná správa SS – Obersturmbannführera V. Nagelera za rok 1943 zo 14. 1. 1944.

70) SNA, f. S-47-72/1 – Dienststelle Nageler. Posudok na časopis Náš boj.

71) BAArch, R 70 Slowakei/148/58-62. Záznam pre SD – Leitabschnitt Wien z 12. 10. 1942.

72) IZ, MA 650/1, fol. 9 384 928-949. Výročná správa SS – Obersturmbannführera V. Nagelera za rok 1943 zo 14. 1. 1944.

v širších masách slovenského národa. Proneckeckí radikáli takúto podporu obyvateľstva nemali. Stále častejšie bol otvorene vysmievaný ich nekritický obdiv a bezhraničné napodobovanie nemeckých vzorov. Aktivity Vybraných jednotiek HG v rokoch 1943 – 1944 sa obmedzili na minimum. Väčšinou to boli pravidelné branno-športové cvičenia a účasť na oslavách a zhromaždeniach ako ich uniformovaná živá kulisa. Všetky ich mocenské aspirácie živené nemeckým poradcom pre HG ostali iba v podobe nerealizovaných plánov.

Príslušníci vybraných jednotiek HG zohrali svoju úlohu ešte v poslednom dejstve existencie Slovenskej republiky, po vypuknutí Povstania v auguste 1944. Jadro veliteľského dôstojníckeho zboru Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (POHG) tvorili práve oni. Ve-

litelia Vybraných jednotiek HG pri niektorých OVHG sa stali v polovici septembra 1944 aj veliteľmi regionálnych POHG, poľných rôt a poľných práporov POHG. Ako prví nastúpili službu ešte pri aktivovaných jednotkách HG a väčšina z nich zostala pri POHG až do konca II. svetovej vojny, ktorý ich zastihol po nútenej evakuácii zo Slovenska v Rakúsku a Čechách. Niektorí z nich sa so svojimi jednotkami POHG zúčastnili ako asistencia Nemeckej brannej moci a nemeckých bezpečnostných orgánov po potlačení Povstania na perzekúcii civilného obyvateľstva, na vojnových zločinoch a popravách odporcov režimu a rasovo prenasledovaných občanov. Väčšina príslušníkov Vybraných jednotiek HG bola v rokoch 1945 – 1948 súdená pred Národným súdom a okresnými ľudovými súdmi.

RESUME

Special Units of the Hlinka Guard 1941 - 1944

The idea of organizing the Hlinka Guard (HG) elite as a half-military formation of Hlinka Slovak People's Party (HSL'S) arose in the early months of the Hlinka Guard's existence. Rodobrana (Nation's Defense), which already existed during the first Czechoslovak Republic during the interwar period (from 1923 – 1928), was reestablished as part of the HG. Rodobrana's corps should have carried out intelligence and security missions not only in the HG but in the entire state. These ambitions were not realized because Rodobrana was dissolved in the summer of 1940. Special Units of the Hlinka Guard that were created in 1941 became the new elite formations of HG. Units concentrated on recruiting pro-Nazi and pro-National-Socialism radicals. The main role at constructing the Special Units of HG was played by a German consultant for the HG, SS-Obersturmbannführer Viktor Nageler, who planned the enlistment of Slovak volunteers for the Waffen-SS. The enlistment program was never realized. The Guardsmen who wanted to be members of Special Units of the HG were selected according to medical examinations and racial tests. Racial testing of Guardsmen took place during 1940-1941, in compliance with Waffen-SS acceptance criteria. Special Units of the HG failed to become a power element in the Slovak Republic, and the HSL'S's moderate wing tried to liquidate the units as part of a slow decline. The majority of members and Special Units of HG commanders commenced service as part of the HG's emergency troops (POHG) in September 1944, which had been embattled against partisans and rebels.

Katolícka cirkev v strednej Európe po druhej svetovej vojne¹⁾

Po víťazstve nad nacistickým Nemeckom v roku 1945 sa začali budovať v strednej Európe nové štáty so zriadením označovaným za ľudové demokracie. Na väčšine územia Československa, Maďarska a Poľska bola Červená armáda. V týchto krajinách prebiehali po vojne zložité spoločenské, politické a hospodárske premeny, ktoré mali spoločné, ale aj špecifické znaky, a napokon v nich všetku moc prevzali politické subjekty inklinujúce a určitým spôsobom podriadené Sovietskemu zväzu. Úplnú kontrolu nad týmito krajinami komunisti získali v rokoch 1947 - 1948.

V povojnovom období mala katolícka cirkev odlišné postavenie v jednotlivých spoločnostiach.²⁾ Vyplývalo to aj z jej odbojovej činnosti proti nacistickému Nemecku, resp. proti domácim politickým silám, ktoré s ním kolabovali.³⁾ V Poľsku mala cirkev obrovské, nielen materiálne, ale najmä ľudské straty. Z 12 tisíc kňazov zahynulo približne 20%.⁴⁾ V českých krajinách nacistické väzenie, internáciu a koncentračné tábory neprežilo, alebo tesne po vojne na ich následky zomrelo 76 z 500 katolíckych duchovných.⁵⁾ Do rezistencie bola zapojená aj cirkev v Maďarsku, známe sú jej aktivity na ochranu osôb židovského pôvodu. Rímskokatolícka cirkev na Slovensku bola obviňovaná z kolaborácie s režimom slovenského štátu a z politického katolicizmu. Prezidentom slovenského štátu bol rímskokatolícky kňaz Jozef Tiso. Gréckokatolícka cirkev vstupovala do obnovenej Československej republiky s morálnym kreditom, získaným odbojovou činnosťou, podobne ako Evanjelická cirkev a. v. na Slovensku. Postupne však vo všetkých troch štátoch katolícka cirkev bola obviňovaná

z politickej činnosti. V prípade protifašistickej rezistencie u katolíckej cirkvi si treba uvedomiť celkovú situáciu v daných krajinách od roku 1939. Poľsko bolo napadnuté a porazené nacistickým Nemeckom a Sovietskym zväzom. V českých krajinách vytvorili nacisti protektorát, Slovensko malo vazalský štát a Maďarsko bolo spojencom ako nacistického Nemecka, tak aj fašistického Talianska. Vnímanie katolíckej cirkvi veriacimi a verejnosťou bolo taktiež odlišné. V Poľsku na rozdiel od českých krajín, Maďarska a Slovenska nebola cirkev vnímaná ako nástroj cudzej moci.

Situáciu cirkvi v daných krajinách, konkrétne v ich nových štátnych útvaroch po roku 1945, ovplyvňoval okrem iných záležitostí aj jej vzťah ku komunizmu a naopak. Je všeobecne známy ich vzájomne odmietavý postoj, ako cirkvi ku komunizmu, tak komunistického učenia ku katolíckej cirkvi. V povojnovom období netreba zabúdať ani na radikalizáciu spoločností, čo sa prejavilo nielen v uskutočnených hospodárskych reformách. Veľkej popularite sa tešil stalinistický komunizmus alebo marxizmus-leninizmus. Postupné spoločenské zmeny a hlásaný komunizmus presviedčali ľudí o údajnej správnosti tejto ideológie. Radikálne reformy sa museli uskutočniť rýchlo aj preto, aby sa nezopakovala situácia, aká nastala po prvej svetovej vojne, čiže postupný ústup od ich realizovania.⁶⁾

Propagovaný marxizmus-leninizmus v stalinistickej podobe sa zdal jedinou správnou cestou, ako vyriešiť nazhromaždené problémy najmä v sociálnej oblasti. Všetko vysvetľoval jasne a zrozumiteľne.⁷⁾ Cirkev nebola pripravená na otvorený konflikt s komunizmom a nevenovala

Mgr. Norbert Kmeť, CSc.
(1971), absolvent Filozofickej fakulty UK Bratislava, odbor história - politológia, pracuje v Ústave politických vied SAV.

1) Štúdia vznikla v rámci projektu VEGA MŠ SR- SAV Komunistická moc na Slovensku - jazyk a prax. 2/6120/26. Touto cestou vyslovujem poďakovanie pani Dr. Balogh Margit z Maďarskej akadémie vied za konzultácie.

2) Bližšie pozri napríklad NOSKOVA, Fiodorovna Aľbina: Štátna moc a rímskokatolícka cirkev vo východnej Európe. K problému sovietskeho vplyvu (polovica 40. - začiatok 50. rokov 20. storočia). In: BARNOVSKÝ, Michal - KODAJOVÁ Daniela: *Koniec druhej svetovej vojny a problémy cirkevnej politiky v nasledujúcom období*. Bratislava 2006, s. 74 - 96.

3) Pozri napríklad *Účasť kresťanov v protifašistickom odboji v strednej Európe v rokoch 1933 - 1945*. Zborník. Zostavovatelia Daniela Baranová, Dezider Tóth. Liptovský Mikuláš 2001; *Účasť kresťanov v protifašistickom odboji v strednej Európe v rokoch 1933 - 1945*. Zborník - II. časť. Zostavovatelia Daniela Baranová, Dezider Tóth. Liptovský Mikuláš 2004.

4) ROSZKOWSKI, Wojciech (Andrzej Albert): *Historia Polski 1914 - 1994*. Warszawa 1995, s. 158. Pierre Blet uvádza, že v Poľsku „boli popravení 4 biskupi, 1 996 kňazov, 113 klerikov, 341 bratov laikov, 238 mníšok, do koncentračných táborov odviekli 3 642 kňazov, 389 klerikov, 341 bratov laikov a 1 117 mníšok“. In: BLET, Pierre: *Pius XII. a druhá svetová vojna podľa vatikánskych archívov*. Bratislava 2002, s. 72.

5) VAŠKO, Václav: *Neumĺčená I. Kronika katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej vojne*. Praha 1990, s. 22 - 23.

6) TOMASZEWSKI, Jerzy: Cesta komunistických stran k moci strednej Evropy. Srovnávací pohled. In: *Soudobé dějiny*, 2 - 3/98, s. 214.

7) Bližšie pozri napríklad CYWIŃSKI, Bohdan: *Ogniem próbowane II. „... I was przesładować będa“*. Rím 1990, s. 24; FRISZKE Andrzej: *Opozycja polityczna w PRL 1945 - 1980*. Londýn 1994, s. 67 - 71; FURET, François: *Minulosť jednej ilúzie. Esej o ideji komunizmu v 20. storočí*. Bratislava 2000, s. 448; MLYNÁŘ, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremle*. Köln 1978, s. 5 - 7; ŠIMEČKA, Milan: *Kruhová obrana*. Bratislava 1992, s. 133. WANDYCYZ, Piotr S.: *Střední Evropa v dějinách. Od středověku po současnost*. Praha 1998, s. 223.

mu dostatočnú pozornosť.⁸⁾ V roku 1937 vydal Pius XI. okružný list o komunizme „Divini redemptoris“. Arcibiskupi a biskupi Československa vydali pastiersky list o nebezpečenstve komunizmu 1. októbra 1936.

Ľudia po roku 1945 neboli konfrontovaní len so sporom medzi cirkvou a komunizmom. Opäť zažívali nútené vysídlenie časti populácie, tentoraz najmä tej, ktorá sa hlásila k nemeckej a maďarskej národnosti. Zmena domova sa týkala taktiež napríklad osôb hlásiacich sa k bieloruskej, českej, litovskej, poľskej, slovenskej a ukrajinskej národnosti. Menila sa nielen štruktúra obyvateľstva, ale aj rozloha štátneho územia.⁹⁾ S týmito záležitosťami sa musela vyrovnávať tiež katolícka cirkev v jednotlivých krajinách. Napríklad v Poľsku patrilo vysídlenie a osídlenie územia k vážnym problémom.¹⁰⁾ Správa kardinála, poľského primasa Augusta Hlonda pre Vatikán, jasne hovorí o situácii v piatich diecézách vrátane vzťahov medzi poľskými a nemeckými kňazmi. Hlavná činnosť apoštolských administrátorov na získaných územiach sa sústreďovala na obnovu cirkevnej organizácie na bývalej úrovni, na obnovu autority cirkvi prinávrátením disciplinovanosti kléru a hájením práv cirkvi pred totalitnými zámermi štátu, neobmedzenú pastoračnú prácu pre nemeckých katolíkov v nemeckom jazyku, ako aj starostlivú a dôkladnú pastoračnú prácu pre Poliakov v ich jazyku, nezasahovanie kléru do politických a národných problematik a polemik, „ochranu duší (...) pred jedom komunizmu, ktorý ohrozuje veľkou skazou, využívajúc ruské víťazstvo a celkový zmätok v krajine.“¹¹⁾ Samozrejme, o problémoch súvisiacich s týmito územiami informovali tiež vládnych činiteľov.

Napríklad v memorande apoštolských administrátorov na získaných územiach, ktoré adresovali Rade ministrov v súvislosti so zaberačným cirkevným majetkom.¹²⁾ Situácia na týchto územiach bola neuspokojivá, čo využívala propaganda v Poľsku na proticirkevné kampane. Týmto spôsobom reagovala na list Pia XII., ktorý napísal v marci 1948 nemeckým biskupom a zmenil sa v ňom o „vyhnaní 12 miliónov ľudí z domova“, čiže o nemeckých utečencoch z Východu. Pápeža obviňovali v Poľsku z náklonnosti k „nemeckým revizionistom“. Na útoky propagandy proti Piov XII. a cirkvi reagoval poľský episkopát v Liste mladým, v ktorom okrem iného odporučili: „*Mimoriadne pokojne odpovedajte na útoky tlače, propagandy a živých apoštolov materializmu (...), lebo oni nevedia, čo činia.*“¹³⁾ V tomto čase komunisti už mali v rukách všetku moc v krajine.

V Československu sa venovala pozornosť najmä mierovej zmluve s Maďarskom. Odsun obyvateľstva nemeckej a maďarskej národnosti nebol častou témou na stránkach periodik. Proticirkevná rétorika zaznievala v Československu už v roku 1947. Napríklad denník Pravda, ústredný orgán Komunistickej strany Slovenska, uverejnil 8. februára 1947 článok, v ktorom sa spomínal arcibiskup József Mindszenty.¹⁴⁾

Ďalšou témou bol samozrejme zjednocovací proces v Európe. V prvých povojnových rokoch sa spomínal Winston S. Churchill a Spojené štáty Európy. Denník Pravda 8. februára 1947 uverejnil článok pod názvom „Nový maďarský nástup proti ČSR. Kardinálska politika sa pokúša ľživo nás očierňovať pred svetom“. Spomínaný denník písal o maďarskej

8) CIBULKA, Július: Klamný úsvit. Spomienky na obrodné hnutie v ev. a v cirkvi v rokoch 1968 - 69. In: *TVORBA* 15, č. 3, 2005, s. 11; LUXMOORE, Jonathan, BABIUCHOVÁ, Jolanta: *Vatikán a rudý prapor*. Praha 2003, s. 66; MICHEL, A.: *Religious problems in a Country under Communist Rule*. Rím 1954, s. 66 - 68; vydanie v slovenskom jazyku MICHEL, A. (Pavol Mária Hnilica SJ): *Náboženské problémy v krajine ovládanej komunistami*. Trnava 2006; VAŠKO, Václav: *Neumlčená I.*, s. 236; WANDYCYZ, Piotr S.: *Střední Evropa v dějinách*, s. 229.

9) V Poľsku sa na získané územie presídlilo obyvateľstvo od „Wieprze, Narevu, Wisly, Pilice či Warty“. Pre týchto ľudí bol tento terén, ako uvádza Andrzej Paczkowski „úplne nový a cizí: Cihlové domy na vsi, asfaltové silnice, kanalizácie, trčeti - či padesátihektarová hospodárstvá, zdedená mestečká. A práve tam se setkali s krajanmi, kteří žily, za Bugem, a v mnoha regionech také s Poláky, kteří tu přečkali mnohasetletou německou přítomnost.“ In: PACZKOWSKI, Andrzej: *Půl století dějin Polska 1939 - 1989*. Praha 2000, s. 91.

10) Rozloha Poľska sa zmenšila o 20% a „ztratilo svá východní teritoria (skoro polovinu někdejšího území) a přesunulo se na západ, na území osídlené a civilizované cizinci.“ In: PACZKOWSKI, Andrzej: *Půl století dějin Polska 1939 - 1989*, s. 91.

11) RAINA, Peter: *Kościół w PRL*. Dokumenty 1945 - 1959. Tom 1. Poznań 1994, s. 46 - 68.

12) *Tamtež*, s. 105 - 108.

13) ROSZKOWSKI, W.: *Historia Polski 1914 - 1994*, s. 183 - 184.

14) S menom kardinála Józsefa Mindszentyho sa operovalo tiež v politických procesoch v 50. rokoch a začiatkom 60. rokov. V roku 1962 boli v Banskej Bystrici súdení duchovní Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, a to: biskupi Vladimír P. Čobrda, Fedor Ruppeldt, duchovní Juraj Struhárik, Otto Vizner, Ľudovít Vajdička a Darina Banciková. V znaleckom posudku, ktorý vypracovala na Ľ. Vajdičku komisia Krajského národného výboru v Banskej Bystrici 28. apríla 1962, sa spomína okrem iného materiál „Cirkevné starosti vo východnej zóne“. Táto Komisia napísala: „*Autur schvaluje činnosť kardinála Mincentyho, čelného predstaviteľa reakcie v Maďarskej ľudovej republike keď uvádza: „Prípád Ordásov, tak hovoril arcibiskup (z Canterbury) ústredný výbor Oekum. rady starostlivo skúmal s výsledkom, že obvinenia proti biskupovi Ordásovi upotrebuje vláda ako zámienku na ospravedlnenie akcie, ktorá vychádza z celkom iných predpokladov. Bezpochyby toto isté sa vzťahuje aj na kardinála Mincentyho. V skutočnosti obaja, i biskup Ordás, i kardinál Mincety odmietli politiku vlády voči ich niekdajším školám a použili všetky použiteľné zákonné prostriedky, aby sa jej zprotivili. (Zákonným prostriedkom je teda aj protištátny puč medzinárodnej reakcie.) Obaja boli v svojom odpore nebojácní a smelí. Obaja viedli tento boj z toho presvedčenia, že týmto (rozumej posútním školstva) je ohrozená kresťanská výchova mládeže.“* Archív Ústavu pamäti národa. Vyšetrotvací spis Čobrda Vladimír a spol. V 859. Dokumenty. Vajdička Ľudovít: Znalecký posudok, s. 2 - 3.

propagande proti ČSR, do ktorej „sa v posledných mesiacoch veľmi aktívne zapojil aj známy zástanca svätoštefanskej myšlienky kardinál Mindszenty, ktorého meno sa spomínalo na stránkach maďarskej i zahraničnej tlače v súvisí s nedávno odhaleným sprisaháním proti maďarskej republike.“¹⁵⁾

O jedenásť dní denník Pravda publikoval text pod názvom „Mindszenty pokračuje v Horthyovskej kampani. Opovážlivá demonštrácia v deň podpísania mierovej zmluvy“. Odvolávajúc sa na maďarský denník Népszava, čitateľov informoval o Mindszentyho memorandách a spise maďarského katolíckeho kléru, v ktorom bola kritizovaná atlantická charta a mierové zmluvy. S týmito aktivitami nesúhlasili v Maďarsku sociálnodemokratická strana a robotnícke strany.¹⁶⁾ V rokoch 1947 - 1948 sa viedla kampaň proti Józsefovi Mindszentyho aj v Maďarsku, kde vyvrcholila jeho uväznením a následným odsúdením. Cieľom bolo rozbiť jednotu cirkvi.¹⁷⁾

Pri porovnávaní situácie v Československu, v Maďarsku a v Poľsku v súvislosti s katolíckou cirkvou treba uviesť, že ČSR neprerušila vzťahy s Vatikánom. Samozrejme, ani vzájomné vzťahy Československa a Vatikánu neboli bezproblémové. Zástupca Vatikánu v ČSR Msgr. Xaviero Ritter sa nemohol vrátiť na post nuncia, ale len internuncia. Miesto doyen bolo rezervované pre veľvyslanca Sovietskeho zväzu. Vatikán sa zaujímal napríklad o odsun sudetských Nemcov, o cirkevné školstvo, majetky. Československo-vatikánske vzťahy neboli na najlepšej úrovni, ale napriek tomu im sv. Stolica venovala mimoriadnu pozornosť. Daný stav vyplýval aj z toho, že ČSR bol „jediný štát východní Evropy, ktorý s ním navázal a udržoval diplomatické styky“.¹⁸⁾

Vatikánskemu nunciovi Angelovi Rottovi prikázali opustiť Maďarsko, a to 5. apríla 1945. O opätovné nadviazanie stykov požiadal vtedajší predseda vlády Zoltán Tildy Vatikán listom, ktorý Piov XII. odovzdal vo Vatikáne kardinál József Mindszenty. Iniciatíva však nebola úspešná nielen pre postoj pápeža ku komunizmu a k vznikajúcim krajinám ľudovej demokracie. Kardinál József Mindszenty presvedčil Pia XII.

Nový maďarský nástup proti ČSR

Kardinála politika sa pokúša živo nás odienovať pred svetom

Budapešť. — (Pb) Prvá odbojová maďarská zahraničná misia (György) sa podľa výstupu podľa štátnu kráľ a zahraničnú tlač, že György sa bude snažiť predložiť komunistom svoju maďarskú misiu a odbojovú misiu, ktorý by sa tŕhal v blížiacich levičských vojnách postava a Československa. V záhrade a tŕha zbláznila maďarská tlač svoju odbojovú kampaň proti Československu. Táto kampaň odbojovej misie a to jeho odbojovú misiu a tŕha prerušovala Československo-maďarskej zmluvy a výstupu odbojovú a jeho postaviť Československa štátnu misiu a odbojovú misiu Československej vlády v Budapešti pred svetom do zahraničnej tlače.

Maďarská vláda okrem toho, že vstúpila dobojovú misiu, ktorá sa snaží predložiť komunistom svoju maďarskú misiu a odbojovú misiu, ktorá by sa tŕhal v blížiacich levičských vojnách postava a Československa. V záhrade a tŕha zbláznila maďarská tlač svoju odbojovú kampaň proti Československu. Táto kampaň odbojovej misie a to jeho odbojovú misiu a tŕha prerušovala Československo-maďarskej zmluvy a výstupu odbojovú a jeho postaviť Československa štátnu misiu a odbojovú misiu Československej vlády v Budapešti pred svetom do zahraničnej tlače.

Na Československo-maďarských hraniciach dochádza k dvojím výstupom a prevládajú v maďarskej strane a táto sa snaží do zahraničnej tlače a tŕha zbláznila maďarská tlač svoju odbojovú kampaň proti Československu. Táto kampaň odbojovej misie a to jeho odbojovú misiu a tŕha prerušovala Československo-maďarskej zmluvy a výstupu odbojovú a jeho postaviť Československa štátnu misiu a odbojovú misiu Československej vlády v Budapešti pred svetom do zahraničnej tlače.

V posledných dňoch poľská vláda tiež v prípade arcidiecéz gnieznianskej a poznanskej.²⁰⁾ Tento čin vlády vyvolal vo Vatikáne prekvapenie. List L'Osservatore Romano 26. septembra 1945 reagoval na dôvody, ktoré uvádzala poľská vláda a vyrátil ich. Pripomenuli situáciu v chelmskej diecéze a fakt, že „diecéza nemohla zostať bez vedenia“. Zástupca Vatikánu v Berlíne Orsenigo bol jedinou osobou, ktorá mohla udržiavať kontakty na územiach

proti štátnemu predsedovi štátu v ČSR. Prvá odbojová misia (György) sa podľa výstupu podľa štátnu kráľ a zahraničnú tlač, že György sa bude snažiť predložiť komunistom svoju maďarskú misiu a odbojovú misiu, ktorý by sa tŕhal v blížiacich levičských vojnách postava a Československa.

Na Československo-maďarských hraniciach dochádza k dvojím výstupom a prevládajú v maďarskej strane a táto sa snaží do zahraničnej tlače a tŕha zbláznila maďarská tlač svoju odbojovú kampaň proti Československu. Táto kampaň odbojovej misie a to jeho odbojovú misiu a tŕha prerušovala Československo-maďarskej zmluvy a výstupu odbojovú a jeho postaviť Československa štátnu misiu a odbojovú misiu Československej vlády v Budapešti pred svetom do zahraničnej tlače.

Na Československo-maďarských hraniciach dochádza k dvojím výstupom a prevládajú v maďarskej strane a táto sa snaží do zahraničnej tlače a tŕha zbláznila maďarská tlač svoju odbojovú kampaň proti Československu. Táto kampaň odbojovej misie a to jeho odbojovú misiu a tŕha prerušovala Československo-maďarskej zmluvy a výstupu odbojovú a jeho postaviť Československa štátnu misiu a odbojovú misiu Československej vlády v Budapešti pred svetom do zahraničnej tlače.

o neúprimnosti vlády, pretože vláde išlo len o zlepšenie obrazu Maďarska v zahraničí.¹⁹⁾

Vláda v Poľsku vypovedala konkordát 12. septembra 1945, lebo napríklad podľa jej myšlienky sv. Stolica v roku 1940 „prostredníctvom nuncia v Berlíne poverila spravovaním chelmskej diecézy gďanského biskupa, Nemca Karola Mariu Spletta, čo bolo porušením konkordátu“, a miesto jeho pobytu sa nachádzalo mimo Poľska. Podobnú argumentáciu použila poľská vláda tiež v prípade arcidiecéz gnieznianskej a poznanskej.²⁰⁾ Tento čin vlády vyvolal vo Vatikáne prekvapenie. List L'Osservatore Romano 26. septembra 1945 reagoval na dôvody, ktoré uvádzala poľská vláda a vyrátil ich. Pripomenuli situáciu v chelmskej diecéze a fakt, že „diecéza nemohla zostať bez vedenia“. Zástupca Vatikánu v Berlíne Orsenigo bol jedinou osobou, ktorá mohla udržiavať kontakty na územiach

Pravda z 8. februára 1947.
Zdroj: Archív ÚPN.

15) Pravda, roč. 1947, č. 33, 8. 2. 1947, s. 2.

16) Tamtiež, č. 47, č. 42, 19. 2. 1947, s. 3.

17) CYWIŃSKI, B.: Ogniem próbowane II., s. 302

18) MACHULA, Jaromír: Vatikán a Československo 1938 - 1948. Paměti. Praha 1998, s. 142.

19) LUXMOORE, J. - BABIUCHOVÁ, J.: Vatikán a rudý prapor, s. 98.

20) RAINA, P.: Kościół w PRL. Dokumenty 1945 - 1959, s. 20 - 21.

okupovaných nacistickou armádou. Využila sa situácia, keď sa dočasné opatrenie v správe diecézy prezentovalo ako trvalý akt. Na rozdiel od tejto argumentácie L' Osservatore Romano pripomenul, že arcibiskupom gniezniansko-poznanským bol do 1. septembra 1939 a zostal ním kardinál August Hlond.²¹⁾

V povojnovom období bola situácia v spomínaných krajinách rozdielna. Napriek tomu mala katolícka cirkev spoločné problémy. Existovali však aj témy, ktorým sa v jednotlivých krajinách venovala väčšia pozornosť. Československý episkopát rokoval 13. - 15. novembra 1945 v Olomouci a obnovil sľub oddanosti republike.²²⁾ Vnímanie povojnovej situácie bolo v československej, v maďarskej a poľskej spoločnosti odlišné. Poľský episkopát v októbri 1945 upozornil veriacich napríklad na rozdiel medzi vierou a bezbožnosťou, na volebnú podporu tých, ktorí vychádzajú z učenia Ježiša Krista, ako aj na to, že „*nikto nemôže slúžiť dvom pánom*“. Zdôraznil prirodzenú dôstojnosť a slobodu človeka. Zároveň sa vyjadril v prospech demokratického zriadenia. Pastiersky list maďarského episkopátu, vydaný tesne pred voľbami v roku 1945, obsahoval napríklad otázku, čo je demokracia. Podľa názoru biskupov skutočnou demokraciou je uznanie základných ľudských práv.²³⁾ Problém rozličného chápania demokracie a ďalších pojmov sa výrazne prejavil v nasledujúcom období. V Československu sa nepociťoval taký nedostatok demokracie než v Poľsku a Maďarsku. Tento stav mohol vyplývať aj z toho, že Maďarsko bolo po vojne krajinou okupovanou Červenou armádou a v Poľsku bola ustanovená dočasná vláda, ktorá mala mať koaličný charakter, ale kontrolovali ju komunisti. Prezident Edvard Beneš a ďalší predstavitelia demokratických strán v Československu zaručovali v spoločnosti vieru v demokraciu a slobodu, aj keď v republike skoro každý - vrátane prezidenta - hovoril o novej, ľudovej demokracii.

V Poľsku venoval episkopát veľkú pozornosť novému zákonu o manželstve a jeho dôsledkom pre spoločnosť.²⁴⁾ Krízu rodiny a manželstva považovali za nebezpečnú tiež biskupi v Československu. V prvom povojnovom pastierskom liste sa zmienili aj o školstve. Zároveň vyslovili súhlas so sociálnymi reformami

a vyzývali na to, aby sa dbalo na spravodlivosť pri ich uskutočňovaní. Rovnaký postoj prezentovali k potrestaniu nepriateľov, zradcov a kolaborantov a citovali slová pápeža Pia XII. z listu k výročiu sv. Jana Nepomuckého.²⁵⁾

V týchto krajinách sa po vojne realizovala pozemková reforma. Vláda v Maďarsku vyvlastnila katolíckej cirkvi viac než 880 000 katastrálnych jutár pôdy, z čoho sa rozdelila jedna tretina - a to orná pôda - a dve tretiny boli poštátnené. Protest cirkvi nesmeroval proti samotnej pozemkovej reforme, ale proti politickým zámerom. Tento majetok považovala cirkev za potrebné vlastniť preto, aby mohla hmotne zabezpečiť svoje cirkevné organizácie.²⁶⁾

Poľský výbor národného oslobodenia (Poľski Komitet Wyzwolenia Narodowego) vyhlásil 6. septembra 1944 pozemkovú reformu. Rozparcelovať sa mali roľnícke hospodárstva s rozlohou väčšou než 50 ha v prospech bezzemkov a maloroľníkov.²⁷⁾ Na území poznaňského, pomoranského a sliezskeho vojvodstva zasa majetky nad 100 ha patriace Nemcom, kolaborantom a osobám vyháňajúcim sa vojenskej službe. Do konca decembra 1944 na území lublinského Poľska (Polski Lubelskiej) bolo z 320 tisíc ha rozparcelovaných 212 tisíc ha. Pôdu získalo viac než 100 tisíc roľníckych rodín.²⁸⁾ Do konca roka 1946 na pôvodnom poľskom území (ziemiach dawnych) rozparcelovali okolo 3,1 milióna ha, z čoho lesy tvorili milión hektárov. Medzi 387 tisíc maloroľníckych rodín a tiež medzi tie, ktoré nevladli dovtedy pôdu, bolo rozdelených 1,2 milióna hektárov. Vláda si ponechala 900 tisíc ha a niekoľko stotisíc ha ostalo v správe Červenej armády v Dolnom Sliezsku.²⁹⁾ Pozemková reforma prebiehala po vojne tiež v Československu. V Košickom vládnom programe, prijatom 5. apríla 1945, sa v bode XI píše: „*Vychádzajúc v ústrety volaniu českých a slovenských roľníkov a bezzemkov po dôslednom uskutočnení novej pozemkovej reformy a súc vedená snahou predovšetkým raz navždy vyrvať českú a slovenskú pôdu z rúk cudzej nemecko-maďarskej šľachty, ako aj z rúk zradcov národa a dať ju do rúk českého a slovenského roľníctva a bezzemkom - víta vláda konfiškáciu pôdy nepriateľov a zradcov, ktorú uskutočňuje Slovenská národná rada, a jej rozdelenie*

21) *Tamtiež*, s. 23 - 27.

22) VAŠKO V.: *Neumlčená I.*, s. 42.

23) CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II.*, s. 35, 292.

24) RAINA, P.: *Kościół w PRL. Dokumenty 1945-1959*, s. 12 - 13.

25) VAŠKO, V.: *Neumlčená I.*, s. 42 - 43.

26) GERGELY, J.: *Egyházak, egyházpolitika*, In: *História 1990*, 3. sz, s. 31.

27) CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II.*, s. 17.

28) ROSZKOWSKI, W.: *Historia Polski 1914 - 1994*, s. 141.

29) *Tamtiež*, s. 171 - 172.

medzi drobný poľnohospodársky ľud. Vláda rozšíri podobné opatrenie na celé územie Republiky...“³⁰⁾ Martin Kvetko, povereník Slovenskej národnej rady pre poľnohospodárstvo a pozemkovú reformu k prvej a druhej pozemkovej reforme, ktoré sa realizovali v Československu, pripomenul, že ide o zmeny, ktoré „sú iste ojedinelými svojho druhu v Európe, ak si odmyslíme naprosto revolučné zásahy, akých bolo použité v Sovietskom zväze“.³¹⁾ Na oblastnej konferencii KSS v Košiciach 15. februára 1948 sa Gustáv Husák zmienil o 600 000 hektároch pôdy, ktorá bola vzatá veľkostatkárom.³²⁾ V Československu nedošlo po vojne k takej „rýchlej konfiškácii a rozdeleniu pôdy nemeckých vlastníkov a maďarských veľkostatkárov“ ako v Maďarsku.³³⁾ Po druhej svetovej vojne mala pozemková reforma v Československu tri etapy. K prvej patria dekréty prezidenta republiky č. 5, 12, 28 a 108 z roku 1945.³⁴⁾ Druhú etapu tvorí zákon o revízii prvej pozemkovej reformy prijatý v roku 1947. Treťou etapou je zákon o úprave vlastníctva pôdy z 21. marca 1948. Všetky etapy pozemkovej reformy postihli katolícku cirkev.³⁵⁾ V Maďarsku cirkev zaujala jasné stanovisko k realizovanej pozemkovej reforme. V prvom pastierskom liste vydanom po vojne vyjadrila ostrý nesúhlas so spôsobom, akým sa uskutočnila. Pripomenula tiež situáciu v oblasti vydávania katolíckej tlače a vydavateľstiev. Vychádzalo päť týždenníkov a sedemnášť menších periodík. Zníženie vydávaných periodík sa odôvodňovalo nedostatkom papiera. Pred rokom 1945 vychádzali napríklad 2 katolícke denníky, 18 týždenníkov.³⁶⁾

Na obmedzenie vplyvu katolíckej cirkvi v spoločnosti slúžil tiež zákaz činnosti mládežníckych organizácií. Mládež mala byť organizovaná v jednej ústrednej inštitúcii. V Maďarsku sa vytvoril Zväz demokratickej mládeže, aby sa mládež dostala spod dominancie starého

pokolenia. Katolícke základné a stredné školy absolvovalo z celkového počtu študentov do roku 1945 približne 58%.³⁷⁾ V školskom roku 1947/48 bolo 7 016 ľudových a všeobecnovzdelávacích škôl, z čoho cirkevných bolo 4 277 (2 588 katolíckych), meštianskych – 354, z toho 107 cirkevných (86 katolíckych), priemyselných, poľnohospodárskych a obchodných stredných škôl bolo 129, z toho 29 cirkevných (22 katolíckych), ústavov pre výchovu učiteľov, učiteliek a učiteliek materských škôl bolo celkovo 62, z toho 47 cirkevných (35 katolíckych). Chlapčenských a dievčenských gymnázií bolo 173, z toho 93 cirkevných (48 katolíckych).³⁸⁾

Otázkam cirkevnej tlače, spolkov a školstvu sa venovala pozornosť aj v Československu. Situácia na Slovensku a v českých krajinách bola odlišná. Slovenská národná rada v septembri 1944 vydala zákon, ktorým sa zoštátňili školy. O tomto probléme rokoval napríklad Jaroslav Machula, cirkevný poradca československého veľvyslanectva pri Sv. Stolici, s povereníkom školstva Ladislavom Novomeským v apríli 1946. O zoštátnení cirkevných škôl mu povereník povedal: „Ty školy jsem nezestátnil já, nýbrž Tiso, a to bez protestů biskupů. Rozhodnutí o zestátnění je definitivní a nedá se měnit.“³⁹⁾

Tieto problémy riešila aj katolícka cirkev v Poľsku. Episkopát v memorande z 15. septembra 1946 adresovanom Bolesławowi Bierutowi predsedovi poľskej národnej rady (Krajowa Rada Narodowa) pripomenul vypovedanie konkordátu. Potvrdil účasť cirkvi na obnove republiky. Odvolával sa na biskupskú konferenciu z 3. a 4. októbra 1945. V komunike biskupi uviedli, že katolíci sú povinní spolupracovať na obnove republiky, ktorá má mať zdravý demokratický duch, pričom trvali na neobmedzovaní náboženskej viery a dodržiavaní morálnych zásad prezentovaných cirkvou.

30) KOVÁČ, Andrej: *Košický vládny program*. Bratislava 1997, s. 131.

31) *O revízii prvej pozemkovej reformy. Poverenictvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy*. Bratislava 1947, s. 5. Zostavil JUDr. Pavol Gregor, legislatívny referent PPPR.

32) HUSÁK, Gustáv: *Z bojov o dnešok*. Bratislava 1973, s. 294. Zostavil Karol Truchlík.

33) Bližšie pozri PÁSTOR, Zoltán: *Kolektivizácia ako súčasť krízy v Maďarsku v prvej polovici 50. rokov*. In: *Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1989*. Banská Bystrica 1997, s. 92. Zostavili: Michal Štefanský a Marta Žagoršeková.

34) Pozri napríklad: *Dekréty prezidenta republiky 1940 - 1945*. Druhé vydání. Praha - Brno 2002. K vydání připravili Karel Jech a Karel Kaplan. *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky. Studie a dokumenty 1940 - 1945*. Die Deutschen und Magyaren in den dekreten des präsiden der Republik. Studien und Dokumente 1940 - 1945. Praha - Brno 2003. ŠUTAJ, Štefan - MOSNÝ, Peter - OLEJNÍK, Milan: *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava 2002. ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov 2004. ŽATKULIAK, Jozef: *K dekrétom prezidenta E. Beneša a k nariadeniam Slovenskej národnej rady vo vzťahu k súčasnosti*. Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky. Parlamentný inštitút. Odbor analytických a vzdelávacích činností. Informačné materiály číslo 14/2000. Bratislava, máj 2000.

35) Bližšie pozri *Katolícka cirkev a pozemková reforma 1945 - 1948*. Dokumentace. Praha - Brno 1995, s. 8. K vydání pripravili Milena Janišová a Karel Kaplan.

36) CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II.*, s. 287, 281 - 282.

37) *Tamtiež*, s. 289, 282.

38) GERGELY, J.: *Egyházak, egyházpolitika*, s. 32.

39) MACHULA, J.: *Vatikán a Československo 1938 - 1948*, s. 132.

Nevyhli sa ani novému manželskému právu a problému manželských rozvodov.

Poľská vláda, konkrétne Ministerstvo vnútra (Ministerstwo Administracji Publicznej), uznalo 1. februára 1946 „Poľskú národnú cirkev katolícku“, proti čomu episkopát protestoval, pretože národná cirkev nie je katolícka, a uvádza ľudí do omylu. Spomenuli tiež zákaz pôsobenia mládežníckych katolíckych organizácií na školách, čo bolo uskutočňované prostredníctvom riaditeľov len na ústny príkaz školských inšpektorov. Vyjadrili aj nespokojnosť s vyučovaním náboženstva, ktoré sa stalo dobrovoľným predmetom. Episkopát to považoval za hlboký zásah do podstaty vyučovania a tradície školskej výchovy. Prijaté opatrenie diskvalifikovalo náboženstvo nielen medzi žiakmi, ale aj v spoločnosti. Ďalej ostro protestoval proti laicizácii výchovy detí a mládeže v štátom zriadených a spravovaných detských domovoch. V memorande sa zmienil o cenzúre a zaznamenaných prípadoch konfiškovania textov z Písma Svätého. Katolícka cirkev v Poľsku nemohla rozvíjať svoju činnosť ani prostredníctvom svojich organizácií. V majetkovej oblasti biskupi zaregistrovali zaberanie budov napríklad seminárov, kláštorov, katolíckych domov a fár, tlačiarň a kníhkupectiev. Episkopát ďalej konštatoval, že poľskí katolíci sú pozbavovaní vplyvu na zásadné rozhodnutia v štáte, pričom poukázal na to, že v iných európskych krajinách, ako sú Belgicko, Francúzsko, Taliansko i Československo, mohol katolicizmus „vystupovať pod vlastnou zástavou“, ba spomenul aj Rakúsko, kde sovietska okupačná moc dovolila katolíckej, kresťansko-sociálnej strane participovať na vláde. V závere memoranda zdôraznil, že sa neprestane usilovať o to, aby ochránil národ pred materializmom a morálnym úpadkom.⁴⁰⁾

Nová moc likvidovala spolky vrátane kresťanských aj v Maďarsku. Výnimku tvorili len tie, ktoré sa venovali laickému apoštolátu. Rajk László, komunistický politik, v lete 1946 na základe sovietskej žiadosti zrušil približne 170 rôznych katolíckych spolkov, medzi ktorými boli samozrejme mládežnícke organizácie. Napríklad jedna z nich mala vyše pol milióna členov. Postupne režim zlikvidoval všetky kresťanské spolky. V roku 1948 existovalo ešte 7 522 katolíckych spolkov, avšak do dvoch rokov mocenské orgány zakázali, zlikvidovali, alebo postupne zanikli bez rozdielu všetky, či už išlo o katolícke, alebo protestantské organizácie.⁴¹⁾

Podobný postup bol použitý tiež na Slovensku. Je samozrejmé, že hneď po vojne boli zakázané a rozpustené organizácie, ktoré kolabovali s fašistickým režimom. Nariadenie SNR z 25. mája 1945 sa nedotýkalo slovenských náboženských spolkov (katolíckych, evanjelických, pravoslávnych a židovských). Situácia sa však zmenila v lete roku 1945. Dôvody na zakázanie náboženských spolkov bez ohľadu na ich predchádzajúcu činnosť boli sformulované tak, aby sa likvidácia týkala všetkých. Týmto spôsobom bol zakázaný aj Sväz evanjelickej mládeže, spolok, ktorý bol významne zapojený do protifašistickej rezistencie. V prípise z 6. augusta 1945 Poverenictvo SNR pre veci vnútorné uviedlo v odôvodnení zrušenia toto: „*Jestvovanie a účinkovanie tohoto spolku náboženského zapríčinilo v súvisе s ostatnými takýmito spolkami v slovenskej verejnosti nespokojnosť, ktorá vyvrcholila v agresívnej ozve v dennej tlači a v usnesení Národného frontu, že tieto spolky majú byť rozpustené. Preto v záujme zachovania verejného pokoja a poriadku bolo treba spolok rozpustiť.*“⁴²⁾ Proti zrušeniu spolku predstavitelia Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku protestovali. S likvidáciou cirkevných spolkov neboli spokojní ani katolícki biskupi na Slovensku. V pamätnom spise slovenských biskupov o postavení katolíkov na Slovensku, predloženom prezidentovi republiky Dr. Edvardovi Benešovi 8. januára 1946, žiadali o zrušenie zákazu náboženských spolkov. Prezidenta požiadali o nápravu situácie aj v oblasti školstva, internátov, sirotincov, tlače, majetku atď.⁴³⁾

Nastupujúca komunistická moc v jednotlivých spomínaných štátoch sa však snažila spolupracovať s cirkvami. Deklarovala ústretovosť voči nim, ale na druhej strane vyvíjala snahy o vytváranie takých organizácií, ktoré mali blízko ku komunizmu a podporovali program komunistov. Na tento účel mali slúžiť „národné cirkvi“ združujúce ľudí hlásiacich sa ku katolíckemu vierovyznaniu, ktoré predstavovalo v týchto krajinách väčšinové náboženstvo.

Poľský episkopát sa v už uvedenom memorande z 15. septembra 1946 zmienil aj o „Poľskej národnej katolíckej cirkvi“ (Polski Narodowy Kościół Katolicki). Biskupi nepochybňovali právo vlády legalizovať jednotlivé vierovyznania, ale názov Poľská národná katolícka cirkev označili za „nesprávny, lebo tzv. národná cirkev nie je katolícka, čiže všeobecná, a veriacich uvádza do omylu tým,

40) RAINA, P.: *Kościół w PRL. Dokumenty 1945 - 1959*, s. 33 - 41.

41) GERGELY, J.: *Egyházak, egyházpolitika*, s. 32.

42) Evanj. Bratislava. Letáček Ev. a. v. cirk. sboru slovenského, XX., č. 4 - 9, september 1945, s. 72.

43) VNUK, František: *Dokumenty o postavení katolické cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 - 1948*. Martin 1998, s. 25 - 27.

že stotožňuje sektárov s katolíkmí“.⁴⁴⁾ O rozmachu „seky“ tzv. národnej cirkvi informoval 20. januára 1947 apoštolský administrátor v Gorzowe Edmund Nowicki poľského primasa Augusta Hlonda. V liste uviedol, že „*tomuto vážnemu nebezpečenstvu by sa dalo čeliť jedine pomocou adekvátneho počtu kňazov, tak aby sme mohli ovládnuť celé územie pod apoštolskou administratívou. Zatiaľ sú celé plochy tohto územia bez dušpastierstva. Napríklad celý gubiňský okres s výnimkou samotného mesta nemá ani jedného kňaza.*“⁴⁵⁾

Rovnako aj v Československu sa komunisti snažili zorganizovať a využiť katolícke hnutie, ktoré by bolo nezávislé od episkopátu a slúžilo by na propagovanie ich cieľov. Od leta 1944 do leta 1945 existoval Slovanský katolícky výbor, ktorého predstaviteľmi boli Jozef Fiala Udavský, Vincent Šinkovič-Petrovský a Dr. Jozef Straka. Po ráznom odmietnutí výboru biskupom Jánom Vojtáššákom ich činnosť ustala. Treba však uviesť, že s návrhom ich činnosti súhlasili biskupi Pavol Gojdič a Jozef Čársky. S činnosťou nesúhlasil ani arcibiskup Karol Kmeťko, o čom informoval biskupov Jozefa Čárskeho a Andreja Škrábika. V lete 1945 existovala zo strany Komunistickej strany Slovenska snaha obnoviť ho ako bázu pokrokových katolíkov.⁴⁶⁾

Na rokovaní širšieho predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa 25. apríla 1949, na ktorom bola prijatá nová línia cirkevnej politiky, Rudolf Slánský generálny tajomník KSČ podporil návrh organizovať obrodné hnutie kňazov a laikov, čo malo tvoriť základ národnej cirkvi s využitím cyrilometodskej tradície.⁴⁷⁾ V Československu bola na eliminovanie vplyvu katolíckej cirkvi a jej hierarchie režimom zorganizovaná Katolícka akcia, ktorá sa však skončila neúspechom.⁴⁸⁾

V Maďarsku sa k novému povojnovému režimu pozitívne stavali predstavitelia reformovanej cirkvi, ktorí sa distancovali od predchádzajúceho režimu. Ich prispôbenie sa aktuálnym pomerom bolo ovplyvnené stanoviskom teológa Karla Bartha.⁴⁹⁾

Vo všetkých troch štátoch existovali duchovní, ktorí spolupracovali s režimom, prípadne predtým sympatizovali s komunizmom. Kňazi, ktorí boli ochotní spolupracovať s komunistickým režimom, patrili k vlasteneckým duchovným. Označovanie kňazov za vlasteneckých, reakčných a indiferentných malo slúžiť tiež vyvolávaniu vzájomných rozporov a tie využiť v prospech režimu.

Od roku 1947 poľské úrady začali rozdeľovať kňazov na pokrokových a reakčných.⁵⁰⁾ Ku katolíckym pokrokovým organizáciám patrili aj spolok PAX, na čele ktorého stál Bolesław Piasecki. Ten okrem iného „*tvrdil, že socializmus je iba jeden, a to taký, aký je v ZSSR*“. Zároveň vyhlasoval mnohosvetonázorovosť poľskej revolúcie, čo však bola utópia. PAX vo svojich zoštatnených podnikoch zamestnával „*ľudí, ktorých systém vyhodil na ulicu*“. B. Piasecki sa však bránil podporovať „*kňazov - patriotov*“. Napriek tomuto postoju akceptoval všetky úradné výstrelky, čo spôsobilo, že sa jeho spolok PAX pomaly izoloval od katolíckeho prostredia a primas Stefan Wyszyński ich nazval „*katolíckymi odpadlíkmi*“.⁵¹⁾ Organizácia vlasteneckých kňazov vznikla v Poľsku v roku 1950, pričom ich základ tvorili duchovní z armády.⁵²⁾

Organizácia PAX rozbíjala jednotu cirkvi, pôsobila ako prostredník medzi vládou a episkopátom, participovala na propagandistických akciách režimu, mohla vydávať katolícku literatúru. „*Jej, spiritualistická motivácia angažovanosti v prospech komunizmu prispela k porušeniu pojmov, k ospravedlneniu zla za pomoci svojrázne interpretovaného evanjelia. Bolesław Piasecki, ktorý sa vždy snažil vytvárať uzavreté myšlienkové systémy, vybudoval teóriu integrizmu, ktorý by spojil angažovanosť za komunizmus s náboženskou angažovanosťou.*“ Činnosť Bolesława Piaseckého a jeho PAX treba posudzovať aj v dobovom kontexte, keď sa skutočne verilo vo víťaznú expanzívnu silu komunistického režimu trvajúceho desiatky rokov. Zdá sa, že takto chcel „*uchrániť poľskú cirkev a katolíckej život v Poľsku pred osudom pravoslávnej*

44) RAINA, P.: *Kościół w PRL*. Dokumenty 1945 - 1959, s. 36.

45) *Tamtiež*, s. 76.

46) Bližšie pozri PETRANSKÝ, Ivan A.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 - 1946*. Nitra 2001, s. 48 - 52.

47) BULÍNOVÁ, Marie - JANIŠOVÁ, Milena - KAPLAN, Karel: *Církevní komise ÚV KSČ 1949 - 1951*. Edice dokumentů. Svazek I. Církevní „šestka“ (duben 1949 - březen 1950). Praha - Brno 1994, s. 80.

48) Ku Katolíckej akcii pozri napríklad HALKO, Jozef: *Rozbíř cirkev: Rozkolnícka katolícka akcia*. Bratislava 2004; VNUK, František: *Pokus o schizmu*. Bratislava 1996.

49) BALOGH, Margit - GERGELY Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790 - 2005*. Budapest 2005. I. köt. s. 85.

50) ŽARYN, Jan: *Náboženská mozaika v PLR (Význam katolíckej cirkvi v Poľsku na pozadí ďalších náboženstiev a vyznání a náboženská politika komunistického režimu v letech 1944 - 1989)*. In: *Mezi dvěma transformacemi. Československo a Polsko v letech 1947 (1948) - 1989. Od transformaci do transformaci. Polska i Czechosłowacja w latach 1947 (1948) - 1989*. Praha 2001, s. 203.

51) ROSZKOWSKI, W.: *Historia Polski 1914 - 1994*, s. 190 - 191.

52) ŽARYN, J.: *Náboženská mozaika v PLR*, s. 203.

cirkvi v Rusku či cirkvi v Československu a Maďarsku“.⁵³⁾

Skupina duchovných ochotných spolupracovať s režimom bola rôznorodá. Patrili k nim tiež osoby, ktoré uverili sľubom komunistov o lepšom živote. Spolupráca s režimom sa predpokladala u tých kňazov, ktorí nemali napríklad dobré vzťahy so svojim biskupom. Niektorých vydierali, prípadne sa uplatňovala zásada „niečo za niečo“, čo súviselo napríklad s dodávkami cementu a tehál. Existovala však skupina duchovných, ktorá bola presvedčená, že kompromisom ochráni „právo na výučbu náboženstva“. Vlasteneckých, resp. pokrokových kňazov prijal v septembri 1949 prezident Bolesław Bierut. Tito duchovní „prišli na zjednocujúci zjazd Zväzu bojovníkov za slobodu a demokraciu“. V rámci neho vytvorili Komisiu kňazov. Cieľom režimu však bolo vyvolať rozpor medzi duchovenstvom a vytvoriť základ štátnej cirkvi. Za akciou boli pracovníci Štátnej bezpečnosti.⁵⁴⁾

Štátne úrady v Československu, v Maďarsku a v Poľsku využívali a podporovali vlasteneckých kňazov. Cieľom bolo vytvoriť situáciu, v ktorej by sa postavilo proti sebe nižšie a vyššie duchovenstvo. Určitá nedôvera však voči vlasteneckým kňazom pretrvávala. Najviac sa prejavila pravdepodobne v Poľsku, kde dovolili Bolesławovi Piaseckému „vytvořit Výbor katolíckych intelektuálov a aktivistů při Národní frontě, což mělo přispět k vyšachování episkopátu a také – pro všechny případy – držet ,vlastenecké kněží na uzdě“.⁵⁵⁾

Iným prípadom je samozrejme Československo. Aktivity duchovných, ktorí sa podieľali na zlepšovaní života ľudí v mieste svojho pôsobenia, úrady plánovali znemožňovať. Napríklad v správe o cirkevno-politickej situácii za mesiac júl 1953 v banskobystrickom kraji sa uvádza prípad z obce Dolné Rikynčice, kde sa farár Pavol Ondrej Miška aktívne podieľal na vybudovaní bytových jednotiek, „v ktorých sa nachádza kancelária JRD a MNV, ako aj vzorná materská škola s celodenným zaopatrením 35 detí. Menovaného farára postupom času budeme izolovať od jeho agilnosti medzi občianstvom, poprípade preložíme na také miesto, kde nebude mať možnosť pôsobiť medzi veriacim ľuďom“.⁵⁶⁾

S presvedčením, že komunizmus a náboženstvo majú veľa spoločných prvkov, sa stretávame tiež v Československu. O tomto vzťahu, ktorý vylučuje komunistické učenie a popierajú ho aj oficiálne dokumenty katolíckej cirkvi, rokovali napríklad zástupcovia československého štátu s predstaviteľmi katolíckej cirkvi na zasadnutí cirkevnej komisie Ústredného akčného výboru Národného frontu 17. februára 1949. Minister osvety a informácií Václav Kopecký na stretnutí povedal: „A jestliže p. biskup Trochta mluvil o neslučitelnosti křesťansko náboženského citění např. s myšlenkou socialismu, chtěl bych poukázat na období Lva XIII., na encykliku Rerum novarum, která byla změněna Piem XI., encyklikou Quadragesimo anno, to bylo období, kdy Lev XIII. docela připouštěl slučitelnost křesťansko náboženského citění s myšlenkou socialismu, s myšlenkou uskutečnění snah socialistických.“⁵⁷⁾

O rok neskôr – 19. februára 1950 – uverejnili Katolícke noviny vyjadrenie rím. kat. farára a ministra zdravotníctva Josefa Plojgara o spoločných cieľoch kresťanstva a ľudovej demokracii. Spoločné ciele predstavovali „ľudskosť, mier a vyriešenie sociálnych otázok“. Akékoľvek teoretické rozdiely sa medzi nimi strácajú v „práci na spoločných cieľoch v praktickom živote“.⁵⁸⁾ Podobne to bolo formulované v rezolúcii duchovenstva kresťanských cirkví prijatej na Velehrade a v Luhačoviciach v roku 1950. V rezolúcii sa uvádza: „Kresťanstvo a socializmus sú smery, ktoré sa nevyklučujú, ale pri vzájomnom rešpektovaní sú schopné vytvoriť ideálne podmienky života na zemi a predpoklady šťastného života na večnosti pre tých, ktorí v tomto živote konali dobro a uskutočňovali zásady spravodlivosti a lásky, spoločné kresťanstvu i socializmu.“⁵⁹⁾ Poľský list Dziennik Polski uverejnil názor, podľa ktorého „jednoduchý ľud vie spojiť svoj katolicizmus so socialistickým budovaním a lojalitou voči socialistickému štátu. Predpovedali, že katolicizmus sa prispôsobí novej historickej skutočnosti, čiže socializmu, ako sa to už niekoloľkokrát stalo v minulosti“.⁶⁰⁾

Nová situácia, a to existencia kresťanských cirkví v krajinách, ktoré ovládli politické subjekty podriadené ZSSR a jeho forme socializmu,

53) FRISZKE, A.: *Opozycja polityczna w PRL 1945 – 1980*, s. 41 - 42.

54) ROSZKOWSKI, W.: *Historia Polski 1914 – 1994*, s. 190.

55) PACZKOWSKI, A.: *Pół stulecie dziejów Polski 1939 – 1989*, s. 170.

56) Slovenský národný archív, fond Slovenský úrad pre veci cirkevne (ďalej SNA-SÚC), 1953, sekretariát, č. 221 - 229, šk. č. 6. Zpráva o cirkevno-politickej situácii za mesiac júl 1953 v kraji B. B., s. 75.

57) KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948 – 1953*. Praha – Brno 1993, s. 303.

58) *Katolícke noviny*, 65, 19. 2. 1950, č. 7, s. 3.

59) *Pravda*, 31, č. 154, 5. 7. 1950, s. 3.

60) *Katolícke noviny*, 65, č. 13, 2. 4. 1950, s. 3.

našla, samozrejme, odraz tiež v teológii. V Maďarsku v reformovanej cirkvi bola rozpracovávaná teológia tzv. úzkej cesty, čo viedlo „k vytvoreniu ,teológie služby, ktorá v budovaní socializmu objavuje zmysel a cieľ služobného poslania cirkvi“.⁶¹⁾ Na Slovensku to bola „teológia tvárou k životu“. Július Filo st. evanjelický a. v. duchovný a biskup Východného dištriktu ju v knihe „Spomienky a úvahy“ označil „za situačnú, či dokonca aklimatizačnú, lebo usilovala sa cirkevné učenie a ešte viac prax prispôsobovať politickej situácii, aby tak cirkev, nedráždila úrady“.⁶²⁾

Uviedol som už, že snahou komunistického režimu bolo vytvoriť také hnutie kresťanov, ktoré by úzko spolupracovalo so socialistickým štátom. Minister Alexej Čepička 28. apríla 1949 na porade predstaviteľov Ústredného akčného výboru Národného frontu (ÚAV NF) s pokrokovými kňazmi ho spomenul v súvislosti s Francúzskom a Talianskom. Na tomto zasadnutí Alexander Horák, vlastenecký kňaz a poverenik, pripomenul existenciu poľského časopisu, „*ktedy je veden v duchu ľudovej demokratického a prítom se prísne rídí učením Kristovým*“.⁶³⁾ O jednom takomto časopise sa zmienil poľský episkopát v liste prezidentovi Bolesławovi Bierutowi 12. septembra 1950. V časti takzvani vlasteneckí kňazi mu napísali: „*Títo tzv. vlasteneckí kňazi vydávajú svoju publikáciu, ktorá sa nazýva Hlas kňaza. Hoci je táto publikácia určená kňazom, vychádza bez povolenia cirkevných úradov, a preto v rozpore s cirkevnými zákonmi. Táto publikácia bojuje proti Apoštolskej stolici, proti Svätému Otcovi, bojuje proti episkopátu, hlása mylné morálne a náboženské princípy, usiluje sa podkopať cirkevnú disciplínu a chce vyvolať schizmu a herézu medzi duchovenstvom. Je ťažké žiadať od episkopátu a duchovenstva, aby sa učili svojim občianskym povinnostiam od ľudí tohto druhu a aby nasledovali ich príklad pri utváraní svojich vzťahov s obrodenným Poľskom. Niektorí z týchto kňazov boli použití v čase prvého mierového kongresu na útoky proti Svätému Otcovi. Metódy tohto typu musíme považovať za tragický príznak vytvorených podmienok.*“⁶⁴⁾

Zámienkou na vznik prorežimových organizácií duchovných boli propagandistické akcie boja za mier, samozrejme sovietskeho typu. Keď komunistická moc ovládla cirkvi a podriadila si ich, zapájali sa do nich aj biskupi. Počas

vzájomnej konfrontácie však odmietali účasť na takýchto podujatiach najmä z dôvodu ich politického zneužitia. Známy je napríklad postoj spišského biskupa Jána Vojtaššáka k takýmto masovo organizovaným akciám režimu. O jednom prípade referoval vlastenecký kňaz a poverenik Jozef Lukačovič na stretnutí predstaviteľov ÚAV NF s pokrokovými duchovnými 28. apríla 1949: „*K príležitosti mierového kongresu požádali sme slovenské biskupy o vyjadrení, načež Vojtaššák odpovedal, že rímskokatolícká cirkev byla a je pro mír a nečeká na výzvu k míru až tehdy, když se chumelí a hřmí.*“⁶⁵⁾

Do rôznych mierových kampaní organizovaných komunistickým režimom boli po zložení sľubu vernosti v roku 1951 zapojení aj biskupi v Československu. Napríklad biskup Ambróz Lazík 14. apríla 1951 sa k mierovej otázke vyjadril na konferencii rímskokatolíckych biskupov a ordinárov v Bratislave. Duchovní v Československu sa aktívne zapájali do činnosti Československého výboru obrancov mieru od roku 1950. Prvý celoštátny zjazd Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva sa uskutočnil 27. septembra 1951.⁶⁶⁾

*Biskup Ambróz Lazík.
Foto z knihy HALKO, Jozef:
Avec crux. Život a dielo biskupa Ambróza Lazíka.*

61) BALOGH, M.-GERGELY, J.: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790 – 2005*, I. köt. s. 85 - 86.

62) FILO, Július st.: *Spomienky a úvahy*. Prešov 1998, s. 133.

63) Cirkevní komise ÚV KSČ 1949 - 1951, s. 90 - 91.

64) RAINA, P.: *Kościoł w PRL. Dokumenty 1945 - 1959*, s. 257 - 258.

65) Cirkevní komise ÚV KSČ 1949 - 1951, s. 91.

66) KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu 1948 - 1953*, s. 157 - 158.

Po podpísaní dohody medzi štátom a katolíckou cirkvou v Poľsku sa biskupi tiež zapojili do štátnych mierových akcií, napríklad pri príležitosti II. svetového mierového kongresu, ktorý sa konal vo Varšave. K tomuto zjazdu vydali 15. novembra 1950 list. Uviedli v ňom, „že úsilie medzinárodného mierového kongresu spojené s úsilím katolíckej cirkvi prispieva ku garancii a stabilizácii túžobne očakávaného mieru vo svete“.67) Tento mierový kongres sa konal 16. - 22. novembra 1950 a zúčastnilo sa na ňom 1 756 delegátov, 192 hostí a 137 pozorovateľov.68)

V Maďarsku začal mierové hnutie duchovných organizovať kňaz Varga Ferenc v apríli 1949. Zároveň pripravoval vydávanie týždenníka „Kereszt“, ktorý vychádzal od 1. novembra 1950. Na založení Mierového výboru katolíckych kňazov sa podieľal kanonik Beresztoczy Miklós a bývalý cistercián Richárd Horváth.69)

Komunistické režimy v strednej Európe plánovali ovládnuť cirkvi nielen ich infiltráciou a rozdelením duchovných, ale aj legislatívnymi a inými opatreniami namierenými proti nim, nevyhnutne zosnovanie cirkevno-politických procesov. Totalizovanie spoločnosti a zostrovanie triedneho boja sa prejavili aj vo vzťahoch medzi štátom a cirkvami. Rákosi Matyás v prejave 11. januára 1948 podčiarkol potrebu zúčtovať s cirkevnou reakciou,70) pričom doslovne povedal: „Musíme skončiť so situáciou, keď sa najväčšie skupiny nepriateľov ľudu ukrývajú pod pláštikom cirkvi, a to predovšetkým v rímskokatolíckej cirkvi.“71) Tieto jeho slová sa realizovali. V decembri 1948 zatkli a následne odsúdili kardinála Józsefa Mindszentyho.72) Katolícka cirkev v Maďarsku pod jeho vedením smerovala ku konfrontácii.73) Od roku 1948 si štátna moc začala podriaďovať cirkev a v júni 1950 boli likvidované rehole.74)

V Poľsku sa proticirkevná kampaň zosilnila v marci 1949. Súviselo to nielen s využívaním nepriaznivej situácie na získaných územiach. Zo strany štátnych úradov nechýbali hrozby,

„že ľudová moc má dost síl na to, aby paralyzovala búrenie reakcie“. Ďalšia vlna útokov na cirkev sa objavila v tlači v máji, keď primas Stefan Wyszyński v pastierskom liste písal o kňazoch, ktorí sú odtrhnutí od oltárov, a zástupcov obvinených i odsúdených.75)

Silný tlak na podriadenie si cirkvi mal tiež legislatívne zakotvenie. V Maďarsku a v ČSR bol vytvorený Štátny úrad pre veci cirkevné. Okrem toho pôsobili v rámci biskupských úradov štátni zmocnenci, ktorí riadili, schvaľovali a kontrolovali činnosť týchto cirkevných úradov. V Maďarsku ich nazývali „fúzatými biskupmi“. Cirkevní tajomníci boli v oboch krajinách na všetkých úrovniach štátnej správy. Do ich kompetencií patrilo aj rozhodovanie o pôsobení duchovných a obsadzovaní cirkevných postov.76)

V roku 1950 existoval aj v Poľsku Úrad pre veci cirkevné, ktorý mal podobné právomoci ako napríklad takýto úrad v Československu. Protesty poľského episkopátu nič nezmenili na jeho štruktúre. V Československu biskupi tiež v rokoch 1948 - 1949 protestovali proti zákonu o hospodárskom zabezpečení cirkvi štátom. V liste o situácii katolíckej cirkvi, ktorý episkopát adresoval prezidentovi Bolesławovi Bierutovi 12. septembra 1950, sa zmienili o úlohe Úradu pre veci cirkevné, pričom zdôraznili: „Nikto nehodlá spochybniť právo poľskej vlády zriadiť príslušný úrad, ktorý by bol – v rámci existujúcich zákonov a so zreteľom na základné práva katolíckej cirkvi v náboženských veciach – vládny orgánom na vyriešenie mnohých a komplikovaných vzťahov medzi katolíckou cirkvou a štátom.“ Episkopát mal však výhrady voči štatútu tohto úradu, ktorý obsahoval ustanovenia smerujúce k obmedzeniu činnosti katolíckej cirkvi. Napríklad podľa §4 úrad má vykonávať dohľad nad teologickými a kláštornými seminármi, ako aj nad ďalšími cirkevnými školami.77)

Od roku 1945 bol v Poľsku medzi episkopátom a štátom spor, ako riešiť a stabilizovať

67) RAINA, P.: *Kościół w PRL. Dokumenty 1945 - 1959*, s. 275.

68) ŚLUSARCZYK, Jacek: *Ruch obrońców pokoju w latach 1948 - 1989*. Warszawa 1996, s. 91.

69) CYWIŃSKI B.: *Ogniem próbowane II.*, s. 307.

70) GERGELY, J.: *Egyházak, egyházpolitika*, s. 33.

71) Citované podľa CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II.*, s. 299.

72) Ku kardinálovi Mindszentymu pozri napríklad MINDSZENTY, Kardinál József: *Erinnerungen*. Frankfurt/M.-Berlin-Wien 1974; MINDSZENTY, József: *Emlékirataim*. 4. kiad. Budapest 1989; Z novších pozri: BALOGH, Margit: *Mindszenty József*. Budapest 2002, 360 s.

73) GERGELY, J.: *Egyházak, egyházpolitika*, s. 33.

74) BALOGH, M. - GERGELY, J.: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790 - 2005*, I. köt. 80. p.; Nariadenie číslo 34 z roku 1950, ktoré zrušilo povolenie pôsobenia reholí je uverejnené v druhom zväzku citovaného diela s. 947 - 948.

75) ROSZKOWSKI, W.: *Historia Polski 1914 - 1994*, s. 190.

76) BALOGH, M.-GERGELY, J.: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790 - 2005*, I. köt., s. 80. K Československu pozri napríklad FREI, Bohumil Jiří: *Staat und Kirche in der Tschechoslowakei 1948 - 1968*. Mnichov 1989. KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu 1948 - 1953*. KMEŤ, Norbert: *Postavenie cirkvi na Slovensku 1948 - 1951*. Bratislava 2000. PEŠEK, Jan - BARNOVSKÝ, Michal: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 - 1953*. Bratislava 1997. VAŠKO, V.: *Neumičená I, II*. VNUK, František: *Vládní zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949 - 1951*. Martin 1999.

77) RAINA, P.: *Kościół w PRL. Dokumenty 1945 - 1959*, s. 258 - 259.

situáciu na získaných územiach. Antoni Bida, šéf Úradu pre veci cirkevné, v októbri 1950 obvinil biskupov „z nepriateľstva voči ľudovému Poľsku a z neuznávania západnej hranice, keď – ako udával episkopát – sa vyhýbal vymenovaniu biskupov na získaných územiach“.⁷⁸⁾

Vládne kruhy v Poľsku 10. februára 1953 rozhodli, že budú zasahovať do obsadzovania cirkevných postov. S touto úpravou nesúhlasil episkopát najmä preto, lebo dezorganizuje farské kňazské úrady, krivdí kňazom, vyvoláva vnútorný nepokoj v spoločnosti a má nehumánny charakter. Táto právna norma škodí republike, ako sa uvádza v liste episkopátu z marca 1953 adresovanom predsedovi vlády Bolesławovi Bierutovi.⁷⁹⁾ Na problémy, ktoré vzniknú uplatňovaním tohto dekrétu, episkopát niekoľkokrát upozorňoval. V rozsiahlom memorande episkopátu adresovanom vládnemu kabinetu, prijatom v Krakove 8. mája 1953, jasne uviedli: „Rovnako nezaváhame, keby sme boli postavení pred alternatívou: buď sa poddať cirkevnej jurisdikcii ako nástroju svetskej moci, alebo priniesť osobnú obeť. Pôjdeme za apoštolským hlasom nášho povolania a kňazského svedomia, idúc vnútorne pokojní a vedomí si toho, že sme si nezapríčinili prenasledovanie, že naším údelom bude utrpenie len za Krista a Kristovu cirkev, a za nič iné. Nesmieme klásť Božie veci na cisárovo oltáre. Non possumus.“⁸⁰⁾

Sprievodnými javmi ovládnutia cirkvi boli okrem zoštatnenia školstva aj obmedzovanie tlače, zákaz spolkovej činnosti. Krutý zásah komunistickej moci do činnosti cirkvi predstavovali politické procesy, v ktorých odsúdili duchovných a laikov na dlhoročné tresty odňatia slobody. Ďalšou formou represie bola izolácia niektorých členov episkopátu. Najznámejší bol proces vedený proti kardinálovi Józsefovi Mindszenty, ktorý vyvolal v slobodnom svete veľké protesty. Zložitú situáciu, ktorá vznikla odsúdením kardinála, si uvedomovali nielen v Maďarsku, ale aj v Československu. Na zasadnutí širšieho predsedníctva ÚV KSČ 25. apríla 1949, na ktorom sa prijala nová línia cirkevnej politiky, Zdeněk Fierlinger pripomenul, že „pří-

padu Mindszentyho byla v Americe věnována celá čísla novin. Boj, který nyní vedeme, je zásadní boj, který máme společný s Polskem, Maďarskem“.⁸¹⁾

Případ kardinála József Mindszentyho mal dosah aj na Slovensko. Okresný akčný výbor NF (OAV NF) v Michalovciach na základe prípisu UAV NF v Bratislave z 25. februára 1949 zasielal týždenné správy o cirkevnom a náboženskom živote v okrese. Druhá správa OAV NF Michalovce z 9. marca 1949 informovala tiež o reakcii duchovných na proces s kardinálom Józsefom Mindszenty. Podľa nej „nastal strach a panika medzi našimi farármi“, čo sa prejavilo aj tak, že začali „hnutelné veci ako zlaté prstene, krížiky, náušnice, retiazky a šatstvo uschovávať medzi dôverných veriacich“. V prípade zastavenia kongruy by neostali bez prostriedkov, pretože by dostávali plat podobne ako duchovní v Zakarpatskej Ukrajine „z podporného fondu v USA od tamojšieho biskupa Daniela Ivanoviča“.⁸²⁾ Cirkevné oddelenie ÚAV SNF sa v týždennej správe z 24. februára 1949 venovalo procesu s Józsefom Mindszenty a uverejneným rezolúciám. Odporučilo vydať „žltú a čiernu knihu i slovensky, keďže Mindszentyho nitky siahali až na Slovensko“.⁸³⁾ V správe z 11. marca 1949 ÚAV SNF zaznamenal okrem iného zatknutie 14 maďarských duchovných, ktoré súviselo s kardinálom Józsefom Mindszenty.⁸⁴⁾

O odhalení skupiny osôb na Slovensku, ktorá mala spojenie s kardinálom Józsefom Mindszenty, sa zaoberala cirkevná komisia ÚV KSČ 30. apríla 1949.⁸⁵⁾ Minister Václav Kopecký 4. februára 1949 na porade komisie menovanej predsedníctvom ÚV KSČ, ktorá mala vypracovať návrh postupu rokovania s katolíckou cirkvou, hovoril o dvoch tvárach vatikánskej politiky, a to z toho dôvodu, lebo pripúšťa, „aby Mindszenty byl mučedníkem, ale na druhé straně má také spojení se smířlivějšími kněžími. Tak i u nás žene Běrna do konfliktu a Trochtovi říká: udrzte to“.⁸⁶⁾ Minister Alexej Čepička spomínal Józsefa Mindszentyho v referáte, ktorý predniesol 13. apríla 1949 na schôdzi cirkevných tajomníkov AV NF, keď ich informoval o novej línii cirkevnej

78) ROSZKOWSKI, W.: *Historia Polski 1914 - 1994*, s. 207.

79) RAINA, P.: *Kościół w PRL. Dokumenty 1945 - 1959*, s. 400 - 401.

80) *Tamtiež*, s. 426.

81) Cirkevní komise ÚV KSČ 1949 - 1951, s. 80.

82) SNA - fond Ústřední akční výbor Slovenského národního frontu (ÚAV SNF), šk. č. 89. OAV SNF v Michalovciach 9. marca 1949, s. 1.

83) SNA-ÚAV SNF, šk. č. 89. Týždenná správa cirk. oddelenia zo dňa 24. februára 1949, s. 3. K procesu s Mindszenty boli vydané napríklad publikácie *Prečo súdili Mindszentyho* (Dokumenty k Mindszentyho trestnej veci). Povereníctvo informácií a osvetly. Bratislava 1949; *Proces s kardinálom Mindszenty*. Praha 1949.

84) SNA-ÚAV SNF, šk. č. 89. Zpráva cirk. oddelenia ÚAV SNF zo dňa 11. marca 1949, s. 2.

85) Cirkevní komise ÚV KSČ 1949 - 1951, s. 30.

86) *Tamtiež*, s. 47.

Pravda z 9. januára 1949. Zdroj: Archív ÚPN.

politiky a úlohách, ktoré z nej pre nich vyplývajú. V súvislosti s návrhom, aby zástupcom vatikánskej nunciatúry v Československu bol namiesto Giuseppeho Sensiho Msgr. Gennaro Verolino, povedal, že je „známy od nás i z Maďarska, kde bol zapleten do aféry Mindszentyho“.⁸⁷⁾ Kardinálovi Józsefovi Mindszentymu venoval pozornosť aj 3. mája 1949, keď v súvislosti s opatreniami voči cirkvi upozorňoval: „Nedomnívejte se, že když budeme mít úspěchy, že již je konec s církevní hierarchií. Tak, jak můžeme usuzovat z těch zpráv, alespoň tak, jako v Maďarsku. My se však nemůžeme dát těmi jejich metodami, které jsou obdobné jako u Mindszentyho, vyprovokovat, poněvadž tím by se Československo dostalo do kampaně, která se rozpoutala na mezinárodním fóru z aféry Mindszentyho.“⁸⁸⁾ Odporúčal diferencovaný postup voči nižšiemu a vyššiemu duchovenstvu. Alexej Čepička bol proti otvorenému konfliktu a represii voči ordinárom, lebo by to bol druhý Mindszenty. ⁸⁹⁾

Denník Pravda informoval čitateľov o procese s kardinálom Józsefom Mindszenty napríklad 4. januára 1949, 9. januára 1949, 6. februára 1949. Dňa 27. januára 1949 uverejnil napríklad odpoveď na pastiersky list maďarských biskupov. Prípád kardinála Józsefa

Mindszentyho spomenul vo februári 1949 tiež minister Josef Plojhar na konferencii vojenských duchovných.⁹⁰⁾ Mindszentyho príkladom minister Alexej Čepička argumentoval v júli 1949 na zasadnutí predsedníctva ÚAV NF, keď vysvetľoval, prečo nedošlo k dohode cirkvi a štátu v Československu.⁹¹⁾

Na Slovensku v tzv. mindszentiáde obžalovali v jednom prípade 26 osôb, z ktorých 15 bolo rímskokatolíckych duchovných (7 kaplánov, 7 farárov a jeden dekan) a štyria farári reformovanej cirkvi. V obžalobe z 20. mája 1949 sa uvádza, že obžalovaní pripravovali podmienky na to, „aby južné pohraničie Slovenska bolo od ČSR odtrhnuté a pripojené k Maďarsku. Za tým účelom vošli v styk s reakčnou vládou bývalého maďarského ministerského predsedu Františka Nagya a s maďarským ministrom zahraničia Gyöngyösím a s maďarským reakčným klérom vedeným arcibiskupom ostrihomským a primášom maďarským kardinálom Mindszenty, ktorým podávali skresľované zprávy, memorandá a iný materiál o riešení pomerov maďarského obyvateľstva v ČSR, aby tak jednak podopreli stanovisko maďarskej delegácie na mierovej konferencii v Paríži, jednak umožnili intervenciu v cudzej moci do vnútroštátnych pomerov v ČSR“.⁹²⁾ V druhej skupine obžalovali šesť osôb, z čoho piati boli rímskokatolíckimi kňazmi.⁹³⁾ Pôvodne bolo obvinených sedem osôb, ale Pavol Kováč, rím. kat. farár, ktorý bol vzatý do väzby do väznice Krajského súdu v Bratislave 9. apríla 1949, zomrel 1. mája 1949 v Štátnej nemocnici.⁹⁴⁾

Proces s kardinálom Józsefom Mindszenty a spomenuté vyšetrovanie dvoch skupín na Slovensku komunistický režim v Československu využil v procese s desiatimi predstaviteľmi rádo. Na ministerstve spravodlivosti sa konala 25. marca 1950 porada o politickej koncepcii, réžii a propagačnom využití pripravovaného procesu, pričom bolo treba „u kapitoly Československo vytěžit z procesu Mindszentyho pokud jde o podporu Vatikánu, Mindszenty – habsburská restaurace. Slovenská mindszentiáda, vytěžit všechen materiál v procesu proti příslušníkům klášterů a řádů, dokumentovat na tom, že kláštery a řády se staly semeništěm protistátních intrik“.⁹⁵⁾

87) Tamtiež, s. 58.
 88) O prerokovávaní prípadu Mindszenty v OSN informoval napríklad denník Pravda 15. apríla 1949. Pozri aj http://untreaty.un.org/cod/repertory/art 107/english/rep_orig_vol5-art 107_e.pdf; http://untreaty.un.org/cod/repertory/art 2/english/rep_orig_vol1-art 2_7_e.pdf.
 89) Církevní komise ÚV KSČ 1949 - 1951, s. 123 - 124.
 90) Pravda, 30, č. 43, 20. februára 1949, s. 1.
 91) Tamtiež, č. 166, 16. júla 1949.
 92) Štátny archív Bratislava, fond Štátny súd (ŠABA-ŠS), 1949, Or III, 83, šk. č. 50.
 93) ŠABA-ŠS, 1949, Or III., 83, šk. č. 50.
 94) Tamtiež.
 95) Církevní komise ÚV KSČ 1949 - 1951, s. 419 - 420.

V publikácii „Co se skrývalo za zdi klášterů“ sa uvádza: „V československých kláštorech nechyběli dokonce ani společníci kardinála Mindszentyho. Existovaly dvě protistátní skupiny, které se později pod vedením dr. Aranya sloučily v jedno tak zvané „Maďarské demokratické lidové sdružení v Československu. Tato ilegální organizace měla podle Mindszentyho pokynů zneužívat národnostního a náboženského cítění maďarského obyvatelstva v Československu.“⁹⁶⁾ Na vyššie uvedenej porade určili Karlovi Čížekovi nám. Štátneho prokurátora úlohu, aby si vyžiadal „z archivu Rudého Práva materiál týkajúci sa politiky Vatikánu v kapitalistických zemích a konkrétny materiál o procesoch v Polsku (proti duchovným a príslušníkom rádu)“.⁹⁷⁾

Pre politické procesy, v ktorých súdili duchovných a veriacich, bola využitá napríklad aj osobnosť prof. Kolakoviča, ktorý pôsobil na Slovensku od 13. septembra 1943. Tomislav Poglajen Kolakovič, Chorvát, jezuita strávil zimu 1944/45 „v priestore kontrolovanom partizánmi, ale nebol partizán“. Na Slovensku a po vojne aj v českých krajinách prof. Kolakovič viedol prednášky a duchovné cvičenia. Na Slovensku zatkli profesora Kolakoviča 18. januára 1946 a obvinili ho z protištátnej činnosti. Na slobodu ho prepustili po májových parlamentných voľbách v roku 1946. Treba však pripomenúť, že na VI. odbor povereníctva vnútra prišiel v ten deň v sprievode Pavla Čarnogurského. Členov jeho spoločenstva Rodina zatýkali nielen v roku 1946, ďalšie zatýkanie, väzenie a súdenie čakalo členov Rodiny po februári 1948.⁹⁸⁾

Profesor Kolakovič predpovedal nástup komunizmu a jednou z jeho úloh bolo prostredníctvom krúžkov Rodiny pripraviť ich členov na toto obdobie. Snažil sa odísť do Sovietskeho zväzu, čo sa mu napokon aj podarilo, ale „o svojej misii podstate neúspešnej, sa pred slovenskými a českými členmi Rodiny vyjadroval zdržanlivo“.⁹⁹⁾ Pred touto cestou bol určitý čas v Debrecíne, kde sa stretol tiež s Györgyom Bulányim. Počas mesačného pobytu

v Debrecíne organizoval mládež do krúžkov a po jeho odchode v tom pokračoval György Bulányi, ktorý však mal o takejto činnosti najprv pochybnosti. Profesor Kolakovič mu na jeho otázku, aký účel má takéto združovanie, odpovedal, „že čoskoro príde také obdobie, že Cirkev bude môcť existovať iba v takýchto malých skupinách“. Rozmach týchto skupín vrcholil v roku 1952, keď „sa konal prvý menší súd celoštátnych skupín“. Jednu osobu odsúdili na trest smrti obesením. Ďalej boli vynesené doživotné tresty a tresty odňatia slobody na 10 a 14 rokov.¹⁰⁰⁾ V tomto prvom „menšom“ procese, ako píše György Bulányi, súdili spolu s ním 12 osôb. Kňaza György Bulányiho odsúdili na doživotie. Obvinili ich z príslušnosti k nelegálnej protivládnej organizácii. O tri roky neskôr už súdili 70 ľudí, pričom vynesené tresty odňatia slobody sa pohybovali od 6 mesiacov do dvoch rokov. Obviňovali ich z porušovania zhromažďovacieho práva.¹⁰¹⁾ Aktivity súvisiace s týmito krúžkami boli postihované do roku 1975.¹⁰²⁾

V Československu súdili členov Kolakovičovho spoločenstva Rodina v niekoľkých procesoch, v ktorých odsúdili napríklad Ota Mádra na doživotie, Vladimíra Jukla na 25 rokov, Silvestra Krčméryho na 14 rokov, Štefana Šmálíka na 13 rokov, Josefa Zvěřinu na 22 rokov, Václava Vaška na 13 rokov, Josefa Hoška na 15 rokov.¹⁰³⁾

Tomislav Kolakovič (vlastným menom Poglajen).
Foto: z knihy Profesor Kolakovič: Božie Podzemie.

96) NEULS, Jindřich - DVOŘÁK Miroslav: *Co se skrývalo za zdi klášterů*. Praha 1950, s. 99.

97) Církevní komise ÚV KSČ 1949 - 1951, s. 420.

98) Bližšie pozri JABLONICKÝ, J.: Tomislav Poglajen-Kolakovič na Slovensku 1943 - 1946. In: JABLONICKÝ Jozef: *Podoby násillia*. Bratislava 2000, s. 9 - 52. Výber zostavil a úvod napísal Norbert Kmeť. K činnosti prof. Kolakoviča pozri ďalej napríklad MIKLOŠKO František: *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 - 1989*. Bratislava 1991; KRČMÉRY, Silvester - JUKL, Vladimír: *V šľapajách Kolakoviča*. Bratislava 1996. VAŠKO, Václav: *Profesor Kolakovič*. Bratislava. VARINSKÝ, Vladimír: *Odbojové ambície prof. T. Kolakoviča a Rodiny*. In: *Zborník 2005. Múzeum Slovenského národného povstania. Banská Bystrica. Zjednocovanie antifasistických síl na Slovensku v roku 1943. Vznik a činnosť ilegálnej SNR*. Zostavovateľia Ján Stanislav a Dezider Tóth, s. 49 - 67.

99) JABLONICKÝ, J.: *Tomislav Poglajen-Kolakovič na Slovensku 1943 - 1946*, s. 26.

100) BULÁNYI, György: *Spomienka na pôsobenie pátra Kolakoviča v Maďarsku*. In: KRČMÉRY S. - JUKL V.: *V šľapajách Kolakoviča*, s. 99 - 101.

101) CYWIŇSKI, B.: *Ogniem próbowane II.*, s. 319.

102) BULÁNYI, G.: *Spomienka na pôsobenie pátra Kolakoviča v Maďarsku*.

103) Bližšie pozri napríklad: MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť*, s. 161 - 163; KRČMÉRY S. - JUKL V.: *V šľapajách Kolakoviča*; VAŠKO, Václav: *Ne všim jsem byl rád*. Vlastní životopis. Kostelní Vydří 2001; *Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech*. Díl III. Praha 2004. Připravili J. Vorel, A. Šimánková a L. Babka, s. 323 - 451.

Politické procesy s veriacimi, kňazmi a biskupmi prebiehali vo všetkých troch štátoch. V Maďarsku, okrem odsúdenia kardinála Józsefa Mindszentyho, režim súdil napríklad v roku 1951 kalocsského arcibiskupa Józsefa Gröszu, ktorý 30. augusta 1950 podpísal dohodu medzi maďarskou vládou a biskupským zborom. Arcibiskupa zatkli z 18. na 19. mája 1951 a proces v rámci ktorého ho odsúdili na 15. rokov väzenia sa skončil 28. júna 1951.¹⁰⁴⁾ Medzi obvineniami samozrejme nechýbalo to, že obvinení boli v službách amerického imperializmu proti vlastnému ľudu, že očakávali pomoc od titovskej Juhoslávie. Arcibiskup József Grösz bol označený za Mindszentyho nástupcu v sprisahaneckom hnutí.¹⁰⁵⁾ Spolu s ním odsúdili niekoľkých predstaviteľov reholí,¹⁰⁶⁾ napríklad opáta cisterciánov Endrédy Vendela, ktorý suspendoval cisterciána Richárda Horvátha, zakladateľa Mierového výboru katolíckych kňazov.¹⁰⁷⁾

Otvorený konflikt vlády s katolíckou cirkvou v Maďarsku nastal v lete 1948, pretože v polovici júna parlament schválil zákon o zoštátnení všetkých škôl.¹⁰⁸⁾ Príprava politických procesov v tomto čase už prebiehala, o čom svedčí napríklad vyjadrenie Rákosiho Mátyása z januára 1948, a „v júli bolo odsúdených päť kňazov, ďalší potom na jeseň“.¹⁰⁹⁾ V období poštátnovania škôl jeden policajt utrpel smrteľnú nehodu v Pócspetri, čo vyhlásili predstavitelia režimu za vraždu a využili ako zámienku na urýchlenie zoštátnenia škôl. Nasledujúce politické procesy proti cirkevným hodnostárom slúžili aj na zastrasovanie duchovenstva a veriacich, lebo sa pripravovala akcia proti kardinálovi Mindszentyemu.¹¹⁰⁾

V Poľsku bola cirkev označovaná za hlavného protivníka od roku 1949, ale už v roku 1948 sa zhromažďovali rôzne materiály proti kňazom. Prvý známy proces s kňazmi bol v Katoviciach na jeseň 1949. Tresty odňatia slobody sa pohybovali v rozmedzí 3 – 12 rokov.¹¹¹⁾ V máji 1950 bolo aj s chelmským biskupom Kazimierzom Kowalským väznených sto duchovných.¹¹²⁾ V januári 1951 bol zatknutý kielecký biskup Czesław Kaczmarek. Po vyše dvojročnom vyšetrovaní ho odsúdili na 12 rokov väzenia.¹¹³⁾ Verejný proces s biskupom Kaczmarekom začal 14. septembra 1953. Kardinál Stefan Wyszyński v liste 24. septembra 1953 odmietol výhrady voči biskupovi. V deň, keď kardinál odovzdal tento list, sa rozhodlo o jeho izolácii, ktorú vykonali príslušníci Ministerstva verejnej bezpečnosti 26. septembra 1953.¹¹⁴⁾ Koncom roka 1951 v Poľsku väznili približne 900 duchovných.¹¹⁵⁾

V českých krajinách bolo od 19. júna 1948 do 19. októbra 1949 vo vyšetrovacej väzbe 57 duchovných a v trestnej väzbe 17 duchovných. Na Slovensku bolo vo vyšetrovacej väzbe desať duchovných a v trestnej väzbe jeden duchovný.¹¹⁶⁾ V roku 1950 bolo v českých krajinách v cirkevných veciach stíhaných 117 a na Slovensku 139 osôb.¹¹⁷⁾

Duchovných vrátane biskupov a laikov súdili v politických procesoch aj v Československu. Známe sú najmä odsúdenia biskupov a procesy proti biskupovi Stanislavovi Zelovi a spol. a Jánovi Vojštaššákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi. Na Slovensku bolo väznených a odsúdených veľa osôb v súvislosti s Katolíckou akciou, ktorú zorganizoval režim v júni 1949.¹¹⁸⁾

104) BALOGH, Margit – SZABÓ, Csaba: *A Grösz-per*. Budapešť 2002, s. 29., 54.

105) *Pravda*, 32, č. 150, 27. 6. 1951, s. 4.

106) BALOGH, M. – SZABÓ, C.: *A Grösz-per*, s. 54.

107) CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II.*, s. 314.

108) Pozri CYWIŃSKI, B.: *Ogniem próbowane II.*, s. 301; MULÍK, Peter: *Cirkev v tieni totality*. Súbor štúdií. Trnava 1994, s. 23.

109) COURTOIS, Stéphane – WERTH, Nicolas – PANNÉ, Jean-Louis – PACZKOWSKI, Andrzej – BARTOŠEK, Karel – MARGOLIN, Jean-Louis: *Čierna kniha komunizmu. Zločiny, teror, represálie*. Bratislava 1999, s. 359. Spolupracovali KAUFFER, Rémi – RIGOULOT, Pierre – FONTAINE, Pascal – SANTAMARIA, Yves a BOULOUQUE, Sylvain.

110) GERGELY, J.: *Egyházak, egyházpolika*, s. 33.

111) DUDEK, Antoni – PACZKOWSKI, Andrzej: Poland. In: *A handbook of the Communist security apparatus in east central Europe 1944 – 1989*. Edited by Krzysztof Persak and Łukasz Kamiński. Warsaw: Institute of National Remembrance 2005, s. 267.

112) PACZKOWSKI, A.: *Půl století dějin Polska 1939 - 1989*, s. 170.

113) ŽARYN, J.: *Náboženská mozaika v PLR*, s. 205.

114) PACZKOWSKI, A.: *Půl století dějin Polska 1939 - 1989*, s. 171; pozri aj *Čierna kniha komunizmu*, s. 336.

115) ROSZKOWSKI, W.: *Historia Polski 1914 - 1994*, s. 207.

116) *Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech*. Díl I. Praha 2003. Připravili J. Vorel, A. Šimánková a kolektiv, s. 378.

117) *Československá justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech*. Díl I, s. 136. K odsúdeným osobám za cirkevnú činnosť pozri napríklad *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 2005. K počtu odsúdených osôb a rehabilitovaných v Československu podľa zákona č. 119/1990 Sb pozri BLAŽEK, Petr: *Politická represe v komunistickém Československu 1948 - 1989*. In: *Moc verzus občan. Úloha represie a politického násillia v komunizme*. Zborník Ústavu pamäti národa z medzinárodného seminára. Bratislava 2005, s. 8 - 22. Zostavili Pavel Žáček, Patrik Košický, Eva Guldánová; *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989*. 2. Prešov 2001, s. 536 - 537. Zostavil Ladislav Takáč.

118) K politickým procesom pozri napríklad KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993. LETZ, Róbert: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 - 1989*. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989*. 1. Prešov 2001. Editori: František Mikloško, Gabriela Smolíková, Peter Smolík. PEŠEK, Jan: *Politické procesy na Slovensku 1948 - 1989*. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989*. 1.

Komunistický režim riešil napäté vzťahy s katolíckou cirkvou aj internáciou členov episkopátu. V Československu prebiehala internácia biskupov od júna 1949, keď bol internovaný arcibiskup Josef Beran. V cirkevno-politickej správe za mesiac máj 1953 z bansko-bystrického kraja sa uvádza, že izolácia biskupa Róberta Pobožného „*neurobila žiaden rozruch medzi veriacími, ktorí ani nevedia, že sa niečo v Rožňave zmenilo*“.¹¹⁹⁾ Na podriadenie si cirkevnej administratívy využívala vláda dosadzovanie kapitulárnych vikárov za správcov jednotlivých diecéz.

V Československu komunistická moc úplne zlikvidovala kláštory, no v Poľsku a Maďarsku sa to neuskutočnilo. Situácia v oblasti školstva, spolkov, Charity, vydavateľstiev atď. sa v týchto krajinách postupne vyvíjala odlišne. Vládám v Československu, v Maďarsku a v Poľsku sa nepodarilo zlikvidovať cirkev a potlačiť náboženstvo, ale komunistický režim ich nesmierne oslabil a paralyzoval ich činnosť. Za príčinu podrobenia sa režimu a oslabenia vplyvu katolíckej cirkvi sa považuje jej nepripravenosť na otvorený konflikt s komunizmom. Ako zdôraznili Jonathan Luxmoore a Jolanta Babiuchová, nie je „*velký rozdiel medzi spolupráci nakloneným Wyszyńským a Beranom, a Mindszentym a Stepinacem, ktorí zvolili konfrontačnú postoj*“.¹²⁰⁾

V súvislosti s postojom k vysídľovaniu Nemcov z Československa a Maďarska Ján Mlynárik v známych Tézach k vysídleniu československých Nemcov uvádza, že „*arcibiskup Beran nebol kardinál Mindszenty, ktorý ostro a verejne odsúdil vysídľovanie Nemcov z Maďarska a jeho zásluhou tiež prestalo násilné vysťahovávanie juhoslovenských Maďarov na práce do českých krajín, kde chýbali nemecké pracovné sily*“.¹²¹⁾ Proti presídľovaniu a zlému zaobchádzaniu s osobami hlásiacimi sa k nemeckej a maďarskej národnosti protestoval nielen kardinál József Mindszenty, ale aj československý episkopát, napríklad arcibiskup Josef Beran, biskup Pavol Jantausch a jeho zástupca Msgre. Ambróz Lazík, Dr. Róbert Pobožný.¹²²⁾ V Petícii slovenských katolíckych biskupov, ktorú skoncipovali na zasadnutí slovenských biskupov 8. augusta 1946 a predložili ju Predsedníctvu SNR a Zboru povereníkov 21. augusta 1946, napísali: „*ohľadne presídľovania neslovenských občanov poukazuje-*

me na nezmeniteľné zásady prirodzeného práva, prízvukované aj v našom pastierskom liste vydanom na obranu židovských občanov dňa 8. marca 1942 a snažne žiadame vhodné opatrenia, aby sa presídľovanie dialo spôsobom, ktorý nenaruší tieto zásady a nedá príčinu vyvolať proti Č-SR nepriateľský postoj kultúrneho sveta a dejinnej zodpovednosti.“¹²³⁾ V podstate totožné stanovisko zaujali v pamätnom spise katolícki biskupi, ktorý adresovali československej vláde 15. novembra 1945, keď upozornili: „*Nedá se srovnati s křesťanským cítěním a dobrým jménem našeho národa, jak se někdy zachází s Němci a také s Maďary, zvláště ze strany některých podřízených organů ... takové přehmaty mají nutně za následek ořesení a rozvrat mravního a právního řádu. A velmi škodí takové přehmaty našemu dobrému jménu v cizině, neboť správy o tom pronikají, jak už nyní vidíme, i do zahraničí. Proto snažně žádáme, aby vláda republiky chránila tato přirozená práva Němců a Maďarů proti přehmatům neodpovědných a lehkomyšlných živlů.*“¹²⁴⁾

K postaveniu Nemcov a Maďarov zaujímala postoje tiež Evanjelická cirkev a. v. na Slovensku. V SNR sa ľudí oboch národností zastal senior Ľudovít Šenšel napríklad 23. augusta 1945. Na generálnom konvente Vladimír Pavol Čobrda v roku 1947 pripomenul negatívnu stránku tohto procesu nielen všeobecne, ale aj na konkrétnom prípade takto: „*Žiaľ, že sa v rukách hriešnych ľudí aj najideálnejšie snahy a najpožehnanjšie dielo ľahko zvrhnú. Hrešilo sa intra et extra muros, hrešilo sa na dvoch stranách! Ja aj dnes cítim hryzenie svedomia, že sa nám nepodarilo zachrániť pred odsunom staručkého, 80-ročného, vždy viac, ako len loyálneho človeka, bývalého profesora a riaditeľa prešovského gymnázia Jána Gömöryho, hoci som intervenoval za neho listovne i osobne, ba aj telegraficky a podal som o ňom hodnoverné dáta, ktoré by iste boly musely zaväziť, keby sa neboly uplatňovali hriešne vlivy, osobné veci, majetkové záujmy a neviem, čo všetko. Toto som bol povinný povedať!*“¹²⁵⁾ Tieto udalosti opisuje v spomienkach aj János Gömöry a o generálnom biskupovi Vladimírovi Pavlovi Čobrdovi sa vyjadril ako o pravom nekarieristickom Slovákov. János Gömöry už ako sóskutský občan reagoval na obvinenia vznesené proti

119) SNA-SÚC, šk. č. 6. Zpráva o cirkevno-politickej situácii v mesiaci máj 1953 v kraji B.B, s. 58.

120) LUXMOORE, J. - BABIUCHOVÁ, J.: *Vatikán a rudý prapor*, s. 78.

121) MLYNÁRIK, Ján: *Causa Danubius*. Praha 2000, s. 44.

122) Bližšie pozri napríklad VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 - 1948*. Bratislava 2002.

123) VNUK, F.: *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 - 1948*, s. 31.

124) VNUK, F.: *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 - 1948*, s. 153. Pozri aj napríklad VAŠKO, Václav:

Neumlčená I., PETRANSKÝ, Ivan A.: Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 - 1946.

125) Cirkevné listy, č. 1, 10. 1. 1948, s. 9.

advokátovi Mikulášovi Stykovi, že ho obhajoval nepovoleným spôsobom. Na základe vyhlásenia, ktoré poslal János Gömöry súdu, Mikuláš Styka zbavili obvinenia.¹²⁶⁾

S postojmi katolíckej cirkvi prezentovanými od roku 1945 neboli spokojní činitelia KSČ. Na zasadnutí cirkevnej komisie ÚAV NF 17. februára 1949 to pripomenul zástupcom katolíckej cirkvi minister Alexej Čepička takto: „... oficiální vedení církve nepřálo výstavbě lidové demokracie, že se velmi ostře a otevřeně postavilo na nepřátelské stanovisko k našemu znárodnění průmyslu, že kolísalo dokonce i v otázce odsunu Němců a že v celé řadě zásadních a základních otázek našeho života vládní program odmítalo a že namnoze znemožňovalo jeho uskutečnění.“¹²⁷⁾

Bez ohľadu na záujem arcibiskupa Berana a kardinála Mindszentyho¹²⁸⁾ o dohodu cirkvi so štátom, boli obaja nútení reagovať len na čoraz väčšie obmedzovanie cirkvi v spoločnosti, a to v podmienkach, keď na prezentovanie vlastných postojov a reagovanie na útoky zo strany komunistickej moci nebol žiaden priestor. Komunistická moc mala jasný cieľ, a to podriadiť si cirkev pre vlastné potreby, čo sa jej napokon podarilo. Treba však pripomenúť, že cirkev sa snažila zostať apolitická a nepodporila priamo novú komunistickú moc, čo vládni predstavitelia považovali za určitý protištátny akt a podporovanie skutočných, resp. domne-

lých nepriateľov socializmu. Po vyrovnaní sa s politickými oponentmi cirkvi zostali tými organizáciami, v ktorých videli nebezpečenstvo pre ich ešte neupevnenú moc. Cirkev bola označovaná za nepriateľa ľudu a jej predstavitelia a duchovní nemali možnosť adekvátne reagovať na propagandistické útoky vedené proti nim. Druhý prípad predstavovali legislatívne opatrenia moci, ktorým sa museli podriať všetci občania v štáte.

V Československu – na rozdiel od Maďarska a Poľska – katolícka cirkev nepodpísala dohodu so štátom. Napriek podpísaným dohodám celková situácia nebola pre cirkev priaznivá a pokračovala jej perzekúcia, súdne procesy s duchovnými a neustalo ani obmedzovanie jej činnosti. V Československu pretrvala reštrikčná cirkevná politika počas celej vlády komunistickej strany. V Maďarsku a v Poľsku bola v ďalšom období cirkevná politika režimov liberálnejšia. Tento vývoj ovplyvnili samozrejme udalosti odohrávajúce sa na vnútornej politickej scéne jednotlivých krajín a po každom „liberálnejšom“ období nasledovala etapa upevňovania režimu, v ktorej sa napríklad v Československu opätovne realizovala cirkevná politika zameraná na ďalšie obmedzovanie už aj tak zúženého pôsobenia cirkvi v spoločnosti.

RESUME

Catholic Church in the Central Europe after World War II.

Catholic church in Czechoslovak, Hungarian and Polish society was on different positions after World War II. It followed from its resistant activities against Nazi Germany, possibly against domestic political powers that collaborated with Nazi Germany. In the centre of attention in this study is the relation between Catholic church and communism and vice versa, vogue for Stalin's communism or Marxism – Leninism. The author sketches elementary problems and the development of relations between Catholic church and the state in the post-war period. Also describes the communist regimes' effort to gain the upper hand over catholic church thanks the clergymen that were obliging to coact. In Czechoslovakia, Hungary and Poland repeatedly occurred to evictions? and relocations? (I mean without their will) of people that registered themselves ? to various nationalities, for example German, Hungarian, Byelorussian, Czech, Lithuanian, Polish, Slovak and Ukrainian. Attention is devoted also to realized land (ground) reforms, to nationalizing of schools, to liquidation of clubs, to political trials (specialy to those where was exploited the case of cardinal Mindszenty, in Czechoslovakia and Hungary was also exploited the case of Prof. Kolakovič in judicial proceedings) and others repressive remedies that were appointed to restrict the influence of Catholic church and religion on society. Author compares the positions and activities of catholic church at their restricting by regime in mentioned states.

126) GÖMÖRY, János: *Emlékeim egy letűnt világról*. Budapest 1964, s. 235 - 238.

127) KAPLAN, K.: *Stát a cirkev v Československu 1948 - 1953*, s. 290.

128) K ich porovnaníu pozri napríklad LUXMOORE, J. - BABIUCHOVÁ, J.: *Vatikán a rudý prapor*.

Podoby maďarsko-slovenskej výmeny obyvateľstva medzi okresom Galanta a Nyíregyháza

Nové mocenské usporiadanie Európy po druhej svetovej vojne umožnilo československej politickej reprezentácii zásadné riešenie tzv. otázky nemeckej a maďarskej menšiny na základe princípu kolektívnej viny.

Po druhej svetovej vojne sa vytvorili nové európske politické pomery, ktoré umožnili československým politickým reprezentantom, aby na základe princípu kolektívnej viny exemplárne potrestali nemecké a maďarské národnostné menšiny, žijúce na území novovzniknutej republiky. Predstava londýnskej a moskovskej československej emigrácie, taktiež aj domácej opozície, ohľadne budúcnosti krajiny bola v poslednom roku druhej svetovej vojny v jednom bode totožná. Všetky tri politické smery si predstavovali novú republiku ako jeden homogénny národný štát, bez nemeckej a maďarskej menšiny.¹⁾ Edvard Beneš, ale aj Klement Gottwald, kládli Maďarom žijúcim na Slovensku za hlavnú vinu to, že na jeseň 1938 mali významnú úlohu na rozbití republiky.²⁾

Košický vládny program, zostavený Klementom Gottwaldom, bol schválený londýnskou emigrantskou vládou v marci 1945. Nová československá vláda zostavená z členov demokratickej opozície 5. apríla 1945 ho slávnostne prijala a vyhlásila.³⁾ Vládny program popri štátoprávných pasážach vo vzťahu k postaveniu Maďarov a Nemcov vychádzal z princípu kolektívnej viny, ktorú zdôvodňoval z historického hľadiska a z hľadiska nedávnych skúseností, s cieľom vyhnúť sa ďalšej vojnovnej tragédii.⁴⁾ Postupimská konferencia začiatkom augusta 1945 dala bodku za riešením otázky nemeckej menšiny aj v Československu. Návrh československej delegácie na jednostranné vysťahovanie Maďarov zo Slovenska však nebol akceptovaný.⁵⁾ Napriek tomu

prostredníctvom Benešových prezidentských dekrétov prebiehala nacionálna a sociálna revolúcia, ako jedinečná historická príležitosť k vytvoreniu národného štátu bez nemeckej a maďarskej menšiny.⁶⁾

Mierová konferencia v Paríži čiastočne akceptovala československú snahu budovania národného štátu Čechov a Slovákov, no nepodarilo sa presadiť myšlienku transferu 200 tisíc etnických Maďarov.⁷⁾ Od tohto akceptovania sa odvíjalo vnútorné riešenie maďarskej otázky na Slovensku, ktoré sa prejavilo v akcii reslovakizácie, deportácie Maďarov do českého pohraničia a neskoršie podpisom dohody o vzájomnej výmene obyvateľstva. Cieľom týchto opatrení bola úplná asimilácia Maďarov na Slovensku.⁸⁾

Predstavitelia československej emigrácie sa pred skončením vojny viackrát pokúšali v kruhoch spojencov presadiť jednostranné vyriešenie otázky maďarskej menšiny na Slovensku. Edvard Beneš prvýkrát verejne vystúpil s požiadavkou na vysťahovanie Maďarov počas moskovských rokovaní v decembri 1943. Na rokovaníach so Stalinom a s Molotovom bola reč medzi inými aj o vysťahovaní Maďarov, k čomu ZSSR dal súhlas.⁹⁾ Neskôr po skončení II. svetovej vojny československá vláda predkladala nielen spojencom, aj maďarskej vláde viaceré návrhy v súvislosti s tzv. riešením otázky maďarskej menšiny na Slovensku. Maďarsko nebolo ochotné prijať jednostranný transfer (odsun) obyvateľstva a ani návrh na výmenu obyvateľstva. Tragické udalosti deportácie Maďarov do českého pohraničia ich prinútili o tom rokovať. Na nátlak istých amerických a sovietskych diplomatických kruhov nakoniec maďarská vláda súhlasila so začatím rokovaní o výmene obyvateľstva.¹⁰⁾ Maďarská vláda počas rokovaní vyslovila podmienku, že dohodu

Mgr. Ladislav Bukovszky
(1966), absolvent archívniectva a pomocných vied historických FiF UK Bratislava, riaditeľ Archívu Ústavu pamäti národa.

1) KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945 - 1948*. Praha 1990, s. 97 - 98.

2) V zmysle Viedenskej arbitráže zo 43 obcí okresu Galanta bolo pripojených k Maďarsku 37.

3) BOBÁK, Ján: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944-1948)*. Martin 1996, s. 42.; JANICS, Kálmán: *A kassai kormányprogram*. Bratislava 1993, s. 5.

4) BOBÁK, J.: c. d., s. 42 - 43.

5) KAPLAN, Karel: *Československo v poválečné Evropě*. Praha 2004, s. 113; ŠUTAJ, Štefan: *Prezidentské dekrety Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava 2002, s. 34 - 35.

6) CHURÁŇ, Milan: *Postupim a Československo*. Praha 2001, s. 37.; MANDLER, Emanuel: *Benešovy dekrety*. Praha 2002, s. 92 - 97.; BALOGH, Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950*. Budapest 1988, s. 108 - 109.

7) CHURÁŇ, M.: c. d., s. 37.; VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945-1948*. Kalligram Bratislava 2002, s. 31.

8) BOBÁK, J.: c. d., s. 73.

9) KAPLAN, K.: c. d., s. 97.; BOBÁK, J.: c. d. s. 18.; VADKERTY, K.: c. d., s. 253.

10) BALOGH, S.: c. d., s. 114 - 115.

uzavrie len vtedy, ak budú garantované menšinové práva pre zostávajúcich Maďarov. Toto vyvolalo ostrý protest československej strany a tak decembrové dvojstranné rokovania v Prahe boli prerušené. Po tom, čo Spojené štáty zamietli založenie medzinárodnej komisie na skúmanie maďarsko-československej otázky a na kontrolovanie prípadnej výmeny obyvateľstva, maďarská vláda iniciovala ďalšie rokovania začiatkom februára 1946.¹¹⁾ Nakoniec po dlhšom diplomatickom vyjednávaní podpísali 27. februára 1946 v Budapešti dohodu o vzájomnej výmene obyvateľstva minister zahraničných vecí János Gyöngyösi a štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí Vladimír Clementis.¹²⁾ Vzájomná výmena obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom ako základná metóda riešenia otázky maďarskej menšiny vyplývala z koncepcie budovania národného štátu.¹³⁾ Československá vláda mohla určiť podľa dohody taký počet Maďarov zo Slovenska na vysídlenie, koľko Slovákov z Maďarska sa dobrovoľne prihlásilo na presídlenie. V zmysle dohody bola daná možnosť, slobodná vôľa Slovákov z Dolnej zeme a z iných krajov Maďarska sa presídliť do Československa, kým Maďarov na Slovensku čakalo nútené vysídlenie. Z celého obsahu dohody a postoja československej strany vyplývalo, že dohodu uzavreli nie dva rovnocenné štáty, resp. vlády, ale víťazné Československo a porazené Maďarsko. Toto konštatovanie obe vlády niekoľkokrát aj deklarovali.

Činnosť Československej presídľovacej komisie (ČsPK)

V zmysle článku II. dohody o výmene obyvateľstva bola založená Československá presídľovacia komisia v Maďarsku so sídlom v Budapešti. ČsPK bola zriadená na základe

rozhodnutia Zboru povereníkov 15. februára 1946. Jej hlavnou úlohou bolo organizovať a koordinovať celú činnosť presídľovacej komisie na území Maďarska. V jednotlivých oblastiach, kde žila početnejšia slovenská menšina, sa zriadili oblastné úradovne.¹⁴⁾ V kruhoch slovenskej menšiny v Maďarsku vyvíjala propagandu obrovských rozmerov. Československá strana na propagáciu presídľovania vynaložila veľké úsilie. Cez ČsPK prichádzali hromadne do Maďarska príslušníci inteligencie, politici, robotníci, umelci a študenti.¹⁵⁾ Počas prvej fázy náboru (od 4. marca do 14. apríla 1946) ČsPK propagovala hlavne hospodárske výhody presídľovania medzi Slovákami.¹⁶⁾

Tabuľka č. 1
Oblastné úradovne ČsPK v Maďarsku na jar 1947

Sídlo ObÚ. ČsPK	Príslušná oblasť
Budapest	Budapest-mesto
Budapest	Alsódabas, Monor, Gyömrő
Aszód	Gödöllő, Vác, Aszód, Szirák
Kiskőrös	južná časť župy Pest, podunajské diaspory
Esztergom	Esztergom, Tata, Pomáz, SZ časť župy Pest
Bánhida	Gesztes-Enying, Pápa, Veszprém, Zirc, Devecser
Nógrád	Nógrád, Szob
Balassagyarmat	Balassagyarmat, Szécsény
Salgótarján	Szécsény, Salgótarján
Miskolc	Miskolc, Mezőkövesd, Ózd, Sajószentpéter, Torna
Forró	Forró, Gönc, Szikszó, Abauj-Szántó
Sárospatak	Sátoraljaújhely, Sárospatak, Füzér, Tokaj, Szerencs
Nyíregyháza	Nyíregyháza, župa Szabolcs
Szarvas	Szarvas a okolie
Békéscsaba	Békéscsaba a okolie
Tótkomlós	Tótkomlós a okolie

Presídľovacia komisia svoje poslanie plnila so súhlasom ministerstva vnútra a pri dohľade maďarských verejno-správnych orgánov. Do propagandy presídľovania sa zapojil Antifašistický front Slovanov v Maďarsku a tlačový orgán AFS týždenník Sloboda.¹⁷⁾ Spolupracovníci ČsPK počas náboru sľubovali záujemcom,

11) BALOGH, Sándor: A lakosságcsere és a hivatalos magyar kormánypolitika. In: *Irodalmi Szemle*, č. 6 - 7/1997, s. 102.

12) Text dohody bol zverejnený v Zbierke zákonov pod č. 145/1946 Sb. z. a n.

13) BOBÁK, J.: c. d., s. 74.; KAPLAN, K.: c. d., s. 123.

14) BOBÁK, J.: c. d., s. 80 - 81.; BOBÁK, J.: Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (1946-1948). In: *Slováci v zahraničí 8.*, Martin 1982, s. 74.; KUGLER, József: *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön*. Budapest 2000, s. 48 - 49.; VADKERTY, K.: c. d., s. 296 - 297.

15) ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938-1949*. Bratislava 1992, s. 95.; VADKERTY, K.: c. d., s. 297.; BOBÁK, J.: c. d., s. 84 - 85.

16) BOBÁK, J.: c. d., s. 84.; BUKOVSKÝ, László: A nyíregyházi Csehszlovák Áttelepítési Bizottság területi hivatal és iratanyaga. In: *Tanulmányok Kárpátalja, Erdély és Felvidék múltjából*. Nyíregyháza 1999, s. 132.

17) BOBÁK, Ján: Antifašistický front Slovanov v Maďarsku (1945-1947). In: *Slováci v zahraničí*, s. 5 - 22.; BUKOVSKÝ, László: A nyíregyházi tírpákság áttelepülésére vonatkozó adatok a Sloboda c. lapban. In: *Levéltári Évkönyv XIII*. Nyíregyháza 1999, s. 85 - 97.

okrem bohatých hospodárstiev po Maďaroch aj neobmedzené možnosti národného rozvoja. Dôverníci Slovákov v Maďarsku sa vo viacerých prípadoch osobne presvedčili o situácii na juhu Slovenska, ba dokonca sa priamo zúčastnili na združení jednotlivých oblastí. V obvode 16-tich oblastných úradovní ČsPK počas šesťtyždňovej propagandy bol vykonaný súpis Slovákov o presídlenie. Ich celkový počet oproti očakávanému počtu 275 - 350 tisíc osôb bol 97 610.¹⁸⁾

V obvode oblastnej úradovne ČsPK č. 13 v Nyíregyháze, ktorý je predmetom našej štúdie a ktorý riadil Štefan Štamm a neskôr František Fetterik, v rámci náboru sa prihlásilo o presídlenie 6 163 osôb.¹⁹⁾ Úradníci ČsPK po skončení náboru sa museli zdržať akejkoľvek propagandy. V nasledujúcom súpise mohli uviesť iba Slovákov, ktorí sa prihlásili na presídlenie a ich majetok. Úradníci v okruhu svojho pôsobenia vykonávali aj významnú osvetovú a sociálnu činnosť.²⁰⁾

Situácia na Slovensku - prípravy na presídľovanie

Na základe nariadenia Osídľovacieho úradu v Bratislave súčasne s dobrovoľným prihlášením sa Slovákov v Maďarsku o presídlenie začal súpis Maďarov na Slovensku. Od polovice roka 1946 na území Slovenska začalo pôsobiť 12 obvodných úradovní osídľovacieho úradu.²¹⁾

Od 3. júna 1946 oficiálne začala svoju činnosť Maďarsko-slovenská zmiešaná komisia s poslaním riešiť sporné otázky dohody. Súčasne zo strany maďarskej vlády vymenovali 12. júna 1946 vedúcich výkonných orgánov výmeny obyvateľstva a to Lajosa Jócsika za vládneho komisára, Ferencu Wágnera za splnomocnenca so sídlom v Bratislave na ochranu záujmov Maďarov.²²⁾ Dohoda o výmene obyvateľstva formálne neobsahovala presný dátum začatia výmeny. Obe vlády predpokladali termín začatia v septembri 1946. Maďarsko-československá zmiešaná komisia práve preto pracovala s plným nasadením do 22. júla, do vydania uznesenia č. 16, ktoré vyvolalo veľký odpor maďarskej strany. Podľa uznesenia sa malo zabrániť voľnému vyvezeniu

hnuteľného majetku Maďarov žijúcich na Slovensku. Kým medzi dvoma vládami prebiehali rokovania ohľadne uznesenia č.16, Ministerstvo zahraničných vecí ČSR odovzdalo 26. augusta 1946 prostredníctvom bratislavského splnomocnenca menný zoznam Maďarov na Slovensku, určených na presídlenie. Podľa zoznamu na základe V. článku dohody bolo určených 105 047 osôb, podľa článku VIII. dohody ako vojnoví zločinci s rodinnými príslušníkmi 65 200 osôb.²³⁾

Tabuľka č. 2

Počet Maďarov určených na presídlenie v okrese Galanta

Celkom určení	Článok V.	Článok VII.	Článok VIII.	Vo vzťahu k maď. obyvateľstvu
10 371	1 067	42	9 262	25,1%

18) Slovenský národný archív (ďalej SNA) f. Poverenie informácií a osvetu (PIO), č. sp. 10 818/1947. (Situčná správa o práci štatistického odboru ČsPK za rok 1946.); ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: c. d., s. 95. (J. Bobák a K. Vadkerty vo svojich prácach uviedli celkový počet prihlásených v počte 95 421 resp. 95 321).

19) *Tamtiež*.

20) SNA, f. PIO, č. sp. 1848/1946 (Oblastné úrady ČsPK); ďalej pozri: BUKOVSKÝ, László: A nyíregyházi tirtákság áttelepülésének levéltári forrásai Szlovákiában. In: *Levéltári Évkönyv XII*, Nyíregyháza 1997, s. 365-380.

21) Štátny archív v Bratislave, pobočka Šaľa (ďalej len ŠA B PŠ), f. Okresný národný výbor v Galante, č. sp. 25406/1946. Obvodné úradovne vznikli v mestách: Šamorín, Dunajská Streda, Galanta, Šaľa, Nové Zámky, Štúrovo, Levice, Šahy, Rimavská Sobota, Košice, Kráľovský Chlmec. Záležitosti presídľovania Maďarov z Bratislavy vybavoval Osídľovací úrad v Bratislave.

22) Lajos Jócsik, spisovateľ, publicista pochádzal zo Slovenska. Za I. ČSR bol vedúcim predstaviteľom hnutia inteligencie Sarló.

23) ŠUTAĽ, Š.: c. d., s. 39.; BOBÁK, J.: c. d. (1996), s. 87.; Podľa novin *Új Otthon* (31. 1. 1948) bolo pôvodne podľa čl. V. 73 187, podľa čl. VII. 1 927 a podľa čl. VIII. 106 398 Maďarov vyznačených na presídlenie.

Úvodná strana textu dohody o vzájomnej výmene obyvateľstva. Zdroj: Archív ÚPN.

Slováci v Maďarsku, čítajte!

Podľa dohody, ktorú uzavrela vláda Československej republiky s vládou Maďarskej republiky a presídlení Slovákov a Čechov z Maďarska do Československa a Maďarov z Československa do Maďarska, prišla do Maďarska dňa 4. marca 1946 Československá presídľovacia komisia.

Aké je poslanie komisie?

Oboznámiť vás s obsahom tejto dohody, informovať vás o možnostiach a spôsobe presídlenia, poradiť vám, čo vás na Slovensku čaká, vykonať súpis Slovákov a Čechov, ktorí sa chcú presťahovať z Maďarska do Československej republiky.

Kto sa môže hlásiť na presťahovanie?

Katolí, kto hovorí slovenskou alebo českou rečou, každý, kto je slovenského alebo českého pôvodu.

Kde sa môžete prihlásiť?

V Československej presídľovacej komisii v Budapešti, alebo v jej obštrných predstaviteľoch v týchto mestách v Maďarsku:

1. Budapešť-mesto,	9. Salgótarján,
2. Budapešť-okolie,	10. Miskolc,
3. Aszód,	11. Füzös,
4. Kiskőrös,	12. Sárospatak,
5. Esztergom,	13. Nyíregyháza,
6. Háhóda,	14. Szarvas,
7. Nagárd,	15. Békéscsaba,
8. Hódmezővásárhely,	16. Tótkomló,

a u pracovníkov, ktorých vymenovala Presídľovacia komisia medzi vás.

Kedy sa môžete hlásiť?

Hneď! Dnes! Neváhajte a neodkladajte!

*Nábor Slovákov na presídlenie.
Zdroj: archív autora.*

Po vykonaní úpravy pôvodného zoznamu bolo určených na základe V. článku na presídlenie do Maďarska zo 14 obcí okresu Galanta 1 798 maďarských rodín.²⁴⁾

Maďari na Slovensku, určení na presídlenie, dostali oznámenie z úradu splnomocnenca z Bratislavy, tzv. biely lístok, ktorý okrem základnej informácie o presídlení zaručoval konzulárnu ochranu. S doručovaním tzv. bielych lístkov sa začalo už v októbri. Na základe situačných hlásení národnej bezpečnosti vieme, že v okrese Galanta k tomu došlo až neskôr. V obciach galantského okresu obývanými Maďarmi, každý s obavami očakával vývoj svojho neistého osudu. V tejto vyhrotenej situácii nikde nedošlo ku národnostným konfliktom medzi Maďarmi a Slovákami. Dobové situačné správy však poukázali na to, že Maďari sa

žiadnych okolností nie sú ochotní dobrovoľne opustiť svoju rodnú zem. Táto existenčná neistota mala vplyv aj na jesenné poľnohospodárske práce. Viacerí poľnohospodári sa zdráhali jesenné práce vykonať. Začiatkom októbra sa v nálade Maďarov ukazovali optimistické signály. Parížska mierová konferencia totiž zamietla 2. októbra 1946 žiadosť československej diplomacie na jednostranné presídlenie dvestotísíc Maďarov zo Slovenska. Následne na to sa na viacerých miestach okresu objavil nelegálne šírený leták pod názvom „Manifest Maďarov Žitného ostrova a Hornej zeme“, ktorý žiadal spravodlivosť pre Maďarov na Slovensku.²⁵⁾

V polovici novembra všeobecná nálada obyvateľstva sa zásadne zmenila. Viliamovi Siposovi, úradníkovi z úradu splnomocnenca v Bratislave, sa podarilo získať zoznamy určených Maďarov na presídlenie do Maďarska, čo sa tajne rozširovalo.²⁶⁾ Potom, ako sa zoznamy dostali do jednotlivých obcí, resp. keď Maďarom doručili tzv. biele lístky, podľa situačných správ čoraz častejšie navštevovali krčmy a pohostinstvá. Väčšina Maďarov prijala túto skutočnosť tragicky. Československo-maďarské rokovania o presnom termíne začatia výmeny obyvateľstva a jeho priebehu sa začali až po tom, keď československá vláda nariadila zastavenie deportácie maďarských rodín na česko-moravské pohraničie. V priebehu štyroch mesiacov odviekli zo Slovenska celkom 44 129 osôb.²⁷⁾ Deportácie zasiahli okres Galanta 17. januára 1947. Do 24. februára odviekli z 15 obcí celkom 3 550 osôb.²⁸⁾ Druhý dôvod, ktorý dal zelenú na vykonanie dohody, bola zmena uznesenia č. 16 zmiešanej komisie. Podľa zmeneného nariadenia si Maďari mohli vziať so sebou všetky svoje hnutelné veci.

Vzájomná výmena obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom podľa výsledkov rokovaní z marca sa začala 12. apríla 1947. Pred začatím presídľovania sčítacie orgány vyhotovili presnú evidenciu o zanechaných nehnuteľnostiach medzi 5. a 10. dňom pred vypravením transportu. Záverečné uznesenie č. 10 zmiešanej komisie nariadilo vykonať súpis denne 5 malých hospodárskych jednotiek. Skutočnosť však bola úplne iná. Pomalý priebeh vykonávania súpisov bol viackrát prekážkou zostavenia a potom aj vypravenia jednotlivých transportov. Po vykonaní súpisu nasledovalo naloženie rodín do transportu. V prípade Maďarov žijúcich na Slovensku to vykonávali maďarské orgány, ktoré boli tajne

24) ŠA B PŠ, f. ONV-G, č. sp. 16336/1947 Adm.

25) *Tamtiež*, č. sp. 698/1946 Prez. (Autora manifestu nepoznáme).

26) *Tamtiež*, č. sp. 675/1946 Prez. (Viliam Sipos pochádzal zo Sládkovičova).

27) ŠUTAĽ, Š.: c. d., s. 51. (K. Vadkerty vo svojej monografii uviedla 43 546 osôb).

28) VADKERTY, K.: c. d., s. 75.

sledované československými bezpečnostnými orgánmi.²⁹⁾ Zostavenie jednotlivých vlakových súprav si vyžadovalo niekedy aj viac dní. Na území Československa po hraničný prechod Štúrovo-Szob ich sprevádzali dvaja československí príslušníci národnej bezpečnosti, dve zdravotné sestry a tri osoby z finančnej správy. Po prechode štátnej hranice na území Maďarska ich prevzali maďarské orgány. Ku každej súprave bol pripojený jeden osobný vozeň. Colná prehliadka presídlencom sa uskutočňovala na stanovišti počas vykonávania ich naloženia. Podľa situačných správ maďarské orgány utešovali Maďarov pred presídlením výhodnými podmienkami v Maďarsku. Túto pomoc v počiatočnej fáze s uspokojením vzali na vedomie, ale neskôr sa stali ľahostajnými voči maďarskej propagande, dostávali totiž negatívne signály o situácii v Maďarsku.

Recipročná výmena obyvateľstva sa začala 12. apríla 1947. Výmena prebiehala s menšími prestávkami do konca decembra 1948. V počiatočnej fáze denne presťahovali 48 rodín, neskôr maďarské presídľovacie orgány kvôli technickým problémom v železničnej doprave znížili kvótu na 32 hospodárskych jednotiek. Prvý transport z okresu Galanta a vôbec zo Slovenska opustil železničnú stanicu v Sládkovičove 12. apríla o 0,30 hod. Súprava pozostávajúca zo 72 vagónov viezla 28 rodín zo Sládkovičova a Veľkých Úľan – 110 osôb – do župy Baranya.³⁰⁾ Železničné súpravy prevážajúce Maďarov vypravili na cestu z troch železničných staníc okresu v neskorých nočných, resp. v skorých ranných hodinách. Paritné presídľovanie Maďarov z okresu prebiehalo s krátkymi prestávkami do 5. decembra 1947. Vtedy odchádzala posledná, v poradí 102. súprava s 10 rodinami z obcí Vozokany, Tomášikovo, Mostová a Košúty. Paritná výmena obyvateľstva týmto na území okresu bola dokončená. V roku 1948 boli presídlené len osoby určené nad limitom a úradníci, dôverníci maďarských presídľovacích orgánov. Bezpečnostné orgány slúžiace v období presídľovania – žilinská a komárňanská jednotka národnej bezpečnosti sa po 5. decembri 1946 presunuli do susedného okresu Šaľa.

Archívne pramene počet vysídlených Maďarov z okresu vykazujú nejednotne. Podľa dôvernej správy Okresného veliteľa národnej bezpečnosti v Galante kpt. Jána Močkora do 5. decembra 1947 bolo z okresu s 102 transportmi vysídlených 1 654 rodín – 6 150

osôb – do Maďarska. Maďari z okresu boli väčšinou umiestnení v župách: Baranya, Tolna, Békés a Szabolcs. Do novej vlasti si vzali so sebou 939 koní, 4 723 hovädzieho dobytká, 3 064 ošipovaných a 4 ovce, 40 mláfačiek, 13 traktorov, 1 288 pluhov a 1 321 vozov.³¹⁾ Noviny „Új Otthon“ uverejnili vo februári 1948 súhrnný výkaz o výsledkoch výmeny obyvateľstva. Podľa štatistiky uverejnenej v novinách z 20 obcí okresu Galanta bolo vysídlených celkom 7 070 Maďarov, čo predstavovalo 17% z celkového počtu obyvateľstva maďarskej národnosti okresu.

Tabuľka č. 3

Maďarská bilancia výmeny obyvateľstva v okrese Galanta podľa novín *Új Otthon*

Obec	Počet presídlených rodín	Počet presídlených osôb
Dolné Saliby	171	736
Sládkovičovo	156	669
Čierna Voda	41	179
Horné Saliby	273	1 188
Galanta	46	166
Mostová	64	344
Kráľov Brod	28	150
Malá Mača	52	256
Veľký Biel	1	3
Trstice	34	206
Veľké Úľany	163	774
Veľká Mača	73	308
Kajal	58	280
Košúty	15	58
Reca	44	157
Senec	159	615
Matúškovo	118	539
Tomášikovo	36	170
Topoľnica	44	205
Čierny Brod	12	67
S p o l u	1 587	7 070

Presný počet vysídlených Maďarov z okresu môžeme získať zo štatistického výkazu Osídľovacieho úradu z konca roka 1948. Podľa výkazu do 31. decembra 1948 bolo z okresu vysídlených do Maďarska celkom 1 790 hospodárskych jednotiek (rodín), čo predstavovalo 7 962 osôb.³²⁾

29) ŠA B PŠ, f. ONV-G, č. sp. 340/1947 Prez.

30) *Tamtiež*.

31) *Tamtiež*. BUKOVSKÝ, Ladislav: Výmena obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom v rokoch 1946 - 1948. In: *Migrácia*, Dunajská Streda 2001, s. 198 - 199.

32) Štátny archív v Nitre (ďalej ŠA N), f. Oblastná úradovňa osídľovacieho úradu v Leviciach (ďalej OÚOÚ-L), č. sp. Ib 6106/1948.

Maďari zo Slovenska v Nyíregyháze

Po ratifikácii dohody o vzájomnej výmene maďarským parlamentom bola v Budapešti zriadená Maďarská vládna komisia pre presídľovanie (MÁK) na čele s Lajosom Jócsikom. Na základe jeho nariadenia zo dňa 30. júla 1946 v príslušných oblastiach Maďarska zriadili 16 oblastných úradovni MÁK.³³⁾ Úlohy Oblastných úradovni MÁK podľa nariadenia boli zhrnuté do siedmych bodov. Sústredili sa však na organizačné úlohy spojené s presídlením Slovákov z Maďarska a umiestnením vysídlených Maďarov zo Slovenska podľa dohody.³⁴⁾

Tabuľka č. 4

Oblastné úradovne MÁK

Sídlo	Príslušné územie
Miskolc	župa Borsod, Zemplén, Abaúj
Nyíregyháza	župa Szabolcs, Zemplén, Ung, Bereg, Hajdú
Békéscsaba	župa Békés, Bihar, Szolnok
Tótkomlós	župa Csanád, Csongrád
Kecskemét	župa Dél-Pest
Gyöngyös	župa Heves
Balassagyarmat	župa Nógrád, Hont
Budapest	župa Nagy-Budapest
Baja	župa Bács-Bodrog
Szekszárd	župa Tolna
Székesfehérvár	župa Fejér, Veszprém
Komárom	župa Komárom, Esztergom
Győr	župa Győr-Moson
Sopron	župa Sopron, Vas
Kaposvár	župa Somogy, Zala
Pécs	župa Baranya

Vládny komisár v prípise uvedeného nariadenia zo dňa 30. júla 1946 sa obrátil s vyzvou na vedúcich úradníkov verejno-správnych orgánov, ktorých sa týkala výmena obyvateľstva, o podporu vysídlených Maďarov zo Slovenska pri vytváraní ich nových životných podmienok. Oblastná úradovňa MÁK v Nyíregyháze bola zriadená 21. marca 1947 v budove Mestského úradu pod vedením Istvána Kristofóriho.³⁵⁾ V priebehu výmeny prvoradovou povinnosťou pracovníkov úradovne bolo preskúmanie miest prechodného umiestnenia Maďarov. Oblastná úradovňa pre každú obec vypracovala návrh možnosti osídľovania, poskytovala údaje o

umiestnení presídlených Maďarov, ako aj finančné zabezpečenie. Ďalšou jej povinnosťou bolo zabezpečenie verejného zásobovania a krmiva na obdobie, kým presídlení Maďari boli prechodne umiestnení. Pracovníci úradovne vykonávali svoje úradné povinnosti vo veľmi nedôstojných podmienkach. Môžeme konštatovať, že maďarská vláda takmer vôbec nebola pripravená na prevedenie výmeny. Kancelárske zariadenie trojčlennej úradovne zabezpečovala mestská samospráva a podžupan.³⁶⁾ Oblastná úradovňa zo začiatku nedisponovala ani písacím strojom, ani iným kancelárskym vybavením, ale ani úradnou pečiatkou. V druhej polovici roka 1947 na úradovni pracovalo už 7 úradníkov na čele s Ottom Polnischom.³⁷⁾

Maďarská vládna komisia pre presídľovanie koncom marca 1947 ešte nemala k dispozícii konkrétnu informáciu o presnom termíne a počte vysídlených Maďarov zo Slovenska. Prvé transporty do mesta Nyíregyháza očakávali v prvej polovici apríla. Vychádzajúc z tejto skutočnosti mala úradovňa zabezpečiť vhodné ubytovanie na prechodné umiestnenie 150 – 200 osôb.³⁸⁾ Vládny komisár spresnil príchod vysídlených Maďarov svojim nariadením zo dňa 22. marca 1947. Prvý transport sa očakával podľa nariadenia od 8. apríla v šiestich súpravách spolu 800 – 1 000 osôb.³⁹⁾ Najdôležitejšou úlohou oblastnej úradovne bolo zabezpečiť prechodné ubytovanie, zdravotnú starostlivosť a zásobovanie Maďarov. Členovia úradovne až koncom marca začali hľadať vhodné miesta na prechodné ubytovanie Maďarov. Obhliadku týchto miest vykonali v dňoch 24. - 26. marca 1947. Pre tento účel si vybrali kasáreň jazdecstva (pre 450 - 500 osôb), telocvičňu Učiteľského ústavu reformovanej cirkvi (40 osôb), veľkú sálu budovy Gazdovského kruhu (50 osôb), telocvičňu Evanjelického chlapčenského gymnázia (60 - 70 osôb), telocvičňu Dievčenského gymnázia a Chlapčenskú obchodnú školu (35 - 40 osôb).⁴⁰⁾ Budova jazdeckej kasárne bola najvhodnejšia, kde si vysídlení Maďari mohli dočasne umiestniť svoje hnutelné majetky a hospodárske zvieratá. Zdravotnú starostlivosť im zabezpečovali miestne orgány Ministerstva zdravotníctva.

Významnou úlohou, popri zabezpečovaní prechodných ubytovní, bolo aj zabezpečovanie potravín a lôžok. Oblastná úradovňa

33) Archív župnej samosprávy Szabolcs-Szatmár-Bereg, (ďalej A Sz-Sz-B) Oblastná úradovňa Maďarskej presídľovacej komisie v Nyíregyháze, (ďalej MPK-Ny.) 1946 S. N. šk. č. 32.

34) *Tamtiež*. Bod C. uvedeného nariadenia.

35) *Tamtiež*, č. sp.. 58/II-K/1947.

36) *Tamtiež*.

37) *Tamtiež*, 1947 S. N. Úrad odovzdal 3. 9. 1947 István Kristofóri.

38) *Tamtiež*, č. sp. 17/II-K/1947.

39) *Tamtiež*, č. sp. 17/II-K/1947.

40) *Tamtiež*, č. sp. 1947 S. N.

prostredníctvom podžupana žiadala od okresov, aby zabezpečili 65 - 70q ražnej slamy na vytvorenie prechodných lôžok. Taktiež prostredníctvom podžupana žiadala obce, aby organizovali verejnú zbierku potravín.⁴¹⁾ Zároveň so zabezpečením prechodných ubytovní sa uskutočňovali prípravné práce na definitívne umiestnenie presídlených Maďarov v oblasti úradovne. Túto úlohu mali v náplni dvaja úradníci z 12-členného aparátu, ktorí mali zmapovať veľkosť hnutel'ného a nehnuteľného majetku prihlásených Slovákov - Tirpákov na presídlenie.⁴²⁾ V tomto období však už v plnom prúde prebiehal súpis majetku Slovákov v Nyíregyháze a na okolitých osadách.

Vysídlení Maďari zo Slovenska sa postupne dostali do Maďarska na miesto vysídlených Nemcov a presídlených Slovákov. Maďari z okresu Galanta boli vysídlení do Maďarska výlučne vlakovými súpravami cez hraničný prechod Štúrovo-Szob. Pre jednotlivé transporty zdravotnú starostlivosť vykonával lekár a zdravotné sestry červeného kríža, ktorí boli pridelení na Oblastnú úradovňu MÁK v Szobe. Železničná stanica Rákospalota-Újpest bola oddychovou zastávkou jednotlivých súprav.⁴³⁾

Podľa zoznamov, ktoré máme k dispozícii, prvá skupina presídlených Maďarov pricestovala z okresu Galanta do Nyíregyházy 22. apríla 1947. So súpravou M. Á. č. 21/1 prišlo zo Sládkovičova 22 rodín, 2 z Veľkých Úľan, spolu 102 osôb. V ten istý deň súpravou M. Á. č. 21/2 však prišlo ďalších 17 rodín z Matúškova - 72 osôb. Maďari zo Slovenska boli umiestnení v okolitých osadách mesta (Verbőci-, Sipos-, Vadas-, Debrő-, Varga-, Bundás-, Tamás-, Bajibokor a Puposhalom) a v priestoroch jazdeckej kasárne.⁴⁴⁾

V obciach a osadách okolo Nyíregyházy, odkiaľ sa vysídliť slovenské obyvateľstvo, sa vytvorili miestne výbory dôverníkov. Výbory sa skladali z 2 - 3 osôb. Členmi boli richtár,

jeden člen komisie pre pridelenie pozemkov, prípadne miestny učiteľ.⁴⁵⁾ Mali za úlohu prijímanie vysídlených Maďarov, ich umiestnenie a poskytovanie základných informácií. Zároveň bola založená v príslušnej obci tzv. osídľovacia komisia. Vládny komisár menoval predsedu komisie, ďalších päť členov zvolil okresný hlavný notár a samotní obyvatelia, ale členom komisie bol aj okresný referent sociálnych vecí a predstavitelia jednotlivých politických strán. Komisie mali mimoriadny význam z hľadiska ochrany záujmov presídlených, veď okruh ich činnosti pokrýval veľkú časť aktivít súvisiacich s presídľovaním.⁴⁶⁾

Maďari, ktorí sa dostali do Nyíregyházy a do okolitých osád, dostali nehnuteľnosti po presídlených Slovákoch, Tirpákoch.⁴⁷⁾ Väčšina z nich patrila na Slovensku k bohatým, zámožným gazdom. Podstatne menší počet z nich tvorili remeselníci a obchodníci. Domy, ktoré zostali po presídlených Slovákoch, boli oveľa menšie a v porovnaní s tými čo zanechali na Slovensku boli z hľadiska bytovej kultúry na nižšej úrovni. Na zanechaných domových nehnuteľnostiach zostali vyhovujúce hospodárske budovy a maštale vhodné na chov 4 - 6 kusov dobytku. Tieto nehnuteľnosti boli väčšinou dvojizbové domy.

*Nakladanie Maďarov na Slovensku do transportu.
Zdroj: archív autora.*

41) *Tamtiež*, č. sp. 176/II-K/1947; 243/V-K/1947.

42) *Tamtiež*, č. sp. 57/II-K/1947.

43) *Új Otthon*, 15. 11. 1947.

44) A Sz-Sz-B, f. MPK-Ny, 1947 S. N.

45) *Tamtiež*, 1947 S. N.

46) *Új Otthon*, 10. 7. 1948.

47) O etnogenéze Slovákov, Tirpákov vid: BOTÍK, Ján: Trpáci - Tirpáci. In: *Národopisné informácie* 1984, č. 3.; KRUPA, Ondrej: Dnešné poznatky výročného zvyklostiam u Slovákov v Nyíregyháze. In: *Etnologické rozpravy* 1994, č. 1.; MÁRKUS, Mihály: *A bokortanyák népe*. Budapest 1943; NÉMETH, Zoltán: Etymológia slova „Tirpák“. In: *Nyíregyházi szlovák (tirpák) nyelvjárásí és néprajzi emlékek*. Nyíregyháza 1988.

Slováci a Slovenky!

Slovenská liga, ktorá sa doteraz starala o vašu národnú záchranu v cudzom prostredí, znova sa obracia na vás, ako dobroprajná mať:

Hláste sa hrde a nebojácne k svojmu pôvodnému slovenskému rodu!

Hláste sa k nemu i vtedy, keby ste už ani dostatočne neovládli pôvodnú materinskú reč slovenskú!

Naše celé slovenské územie bolo kedysi len slovenské.

Slovenské bolo i to územie, ktoré bolo v roku 1938 na čas okupované maďarskou mocou.

Po tieto dni budú sa vás pýtať sčítací komisári, aká je vaša národnosť? Slovenská alebo maďarská?

Voľte! Či chcete byť rovnoprávnymi československými štátnymi občanmi alebo bez štátnej príslušnosti!

Voľte! Či chcete mať pokoj, svoje imanie alebo neistotu, kam vás osud onedlho zaveje!

**Pre Slovákov je len jediná voľba:
slovenská rodovosť, Slovensko,
československé štátne občianstvo!**

Slovenská liga.

Knižničiareň Athenarum, Košice

*Propagačný leták
Slovenskej ligy.
Zdroj: archív autora.*

Domy posudzované ako vhodné na vykonávanie hospodárskej činnosti menšieho rozsahu mali väčšinou jednu izbu s kuchyňou s malou úžitkovou rozlohou, s maštalou pre chov 2 - 3 kusov dobytky. Byty robotníkov a želiarov pre ich zlý stav vôbec neboli vhodné na osídľovanie. Vysídlení Maďari zo Slovenska väčšinou prichádzali do Nyíregyházy s nábytkom do 2 - 3 izieb a so 4 - 9 kusmi zvierat.⁴⁸⁾ Domy po Tirpákoch, považované za najlepšie a najvhodnejšie, sa posudzovali ako nevyhovujúce. Viacerí sa práve preto zdráhali prijať určené domové nehnuteľnosti. Z tohto hľadiska ani

10% presídlených Maďarov sa necítilo byť relevantne odškodnených za zanechané nehnuteľnosti. Stalo sa, že nový majiteľ pre nedostatok miesta a úzke dvere nemohol umiestniť svoj nábytok v pridelenom dome. Štát sa snažil riešiť vzniknutý problém. Vládna komisia pre presídľovanie značnou sumou podporovala rekonštrukciu obytných domov a hospodárskych budov. Maďarom bola pridelovaná pôda z nehnuteľností, ktoré zanechali presídlení Slováci. Slovenské rodiny presídlené z okolia Nyíregyházy do 2. mája 1947 v počte 374 zanechali 2 500 katastrálnych jutár pôdy. Z uvedeného množstva sa plánovalo prideliť po 10 - 15 katastrálnych jutár pre 200 rodín zo Slovenska.⁴⁹⁾ Pôdu mohli dostať len tí, ktorí boli presídlení v rámci výmeny obyvateľstva. Na utečencov platili iné pravidlá. Podľa platných zákonov pridelená pôda nemohla byť väčšia od takej hospodárskej jednotky, ktorú by bola schopná obrábať vlastnými silami jedna roľnícka rodina. Poskytnutá orná pôda nemohla prekročiť 15 katastrálnych jutár, záhrada a vinica spolu 3 katastrálne jutrá.

Presídlení okrem nevyhovujúcej bytovej situácie namietali to, že napriek sľubom maďarských presídľovacích orgánov, vo viacerých prípadoch presmerovali Maďarov z jednej obce do iných vzdialených oblastí Maďarska. To sa stalo aj štvrtej skupine vysídlených z Matúškova nasmerovaných do Nyíregyházy, keď ich najbližší príbuzní boli presídlení na juh Maďarska, do okolia mesta Baja.⁵⁰⁾ Súviselo to s

neprípravenosťou maďarských orgánov na výmenu. Kým presídlenie Slovákov z Maďarska prebiehalo na základe precízne pripravených plánov, o maďarských orgánoch to nemôžeme povedať.⁵¹⁾

Od 22. apríla 1947 priebežne prichádzali vysídlení Maďari do Nyíregyházy. Na základe zachovaných archívnych prameňov do mesta a na okolité osady bolo presídlených 308 maďarských rodín zo Slovenska - 1 083 osôb, z rôznych oblastí, najviac však z bývalého Galantského okresu, z obcí: Sládkovičovo, Veľké Úľany, Matúškovo a Reca.

48) A Sz-Sz-B, f. MPK-Ny, č. sp. 290/II-K/1947.

49) A Sz-Sz-B, f. MPK-Ny, č. sp. 290/II-K/1947.

50) *Tamtiež*, 1947 S. N.

51) Presídľovanie Slovákov z Maďarska prebiehalo na základe združení oblastí ČsPK s oblasťami OÚOÚ na Slovensku.

Presídlenie Slovákov - Tirpákov z mesta Nyíregyháza⁵²⁾

Československá vláda odovzdala Maďarsku 14. júla 1946 zoznam Slovákov dobrovoľne prihlásených na presídlenie. Primárnym hľadiskom prihlásených Slovákov na presídlenie boli hospodárske dôvody. Potvrďuje to aj sociálna štruktúra prihlásených, veď na presídlenie sa väčšinou prihlásila dedinská sociálne slabšia vrstva a maloroľníci.⁵³⁾ Organizované presídlenie Slovákov z Maďarska sa začalo 11. júna 1946 vypravením jednosmerných transportov. Maďarská vláda súhlasila s presídlením nemajetných Slovákov. Podľa uznesenia zmiešanej komisie č. 8 vzhľadom na to, že sa ukazoval nedostatok pracovných síl v Československu v roku 1946 bola daná možnosť presídliť sa celkom 8 630 Slovákom.⁵⁴⁾ Presídľovanie, ktoré sa začalo na jeseň, sa týkalo aj Slovákov žijúcich v meste Nyíregyháza a v okolitých osadách. Celkom bolo zostavených sedem transportov: z nich štyri opustilo mesto do 31. decembra 1946. Prvý odchádzal dňa 14. októbra, posledný 30. novembra 1946. Možnosť presídlenia mimo poradia využilo 576 osôb, avšak 248 osôb sa nepresídľilo.⁵⁵⁾

V priebehu náboru v obvode mesta Nyíregyháza sa prihlásilo viac než 6 000 záujemcov o presídlenie. Po intervencii niekoľkých vplyvných ľudí z kruhov inteligencie a majetnejších sa masovo prihlasovala najchudobnejšia vrstva miestnych Slovákov na presídlenie. Výnimku tvorili najmajetnejší.⁵⁶⁾ Voči tým, ktorí sa prihlásili k presídleniu, v mieste ich bydliska sa vytvorila nepriateľská nálada. Aj samotná slovenská komunita sa rozdelila na dve časti: na tých, čo sa prihlásili k presídleniu a na tých, ktorí nemienili opustiť svoju rodnú zem. Na viacerých miestach došlo k vážnym konfliktom medzi členmi dvoch skupín. Na túto skutočnosť poukazoval poslanec SNR Anton Žiak, ktorý po návšteve Slovákov v Maďarsku vyhlásil, že „miestny Maďari sa slušnejšie chovajú k presídlencom, ako neprihlásení Slováci,

ktorí ich v pravom slova zmysle vyhánajú a strpčujú im život.“⁵⁷⁾

Tabuľka č. 5

Národnostný vývoj mesta Nyíregyháza v rokoch 1880 až 1930⁵⁸⁾

Rok	1880	1890	1900	1910	1920	1930
Slováci	9 211	4 184	940	405	206	120
Maďari	14 365	22 576	31 759	37 463	42 813	50 926
Celkový počet obyvateľov	24 102	27 014	33 088	38 198	43 340	51 308

Presídleniu Slovákov predchádzal súpis ich majetku podobne, ako v prípade Maďarov na Slovensku. Súpis vykonávali spoločne pracovníci MÁK a ČsPK od 31. marca 1947.⁵⁹⁾ Súpisová komisia v prvých dvoch dňoch zinventarizovala 35 hospodárskych jednotiek. V ďalších dňoch však boli schopní zinventarizovať len päť jednotiek. Vykonávanie súpisu sa pohlo značne dopredu, keď sa premiestnilo 7 úradníkov ČsPK z Bekésskej Čaby do župy Szabolcs. Komisia v počte 19 členov takto vykonala do 15. apríla 1947 súpis 260 hospodárskych jednotiek.⁶⁰⁾

Práca zmiešanej súpisovej komisie bola zo začiatku bez treníc. Maďarskí úradníci vykonávali svoju úlohu v každom ohľade podľa predpísaných ustanovení dohody. Vo viacerých prípadoch došlo z československej strany k nepresnostiam v priebehu vykonávania súpisov, keď svojvoľne pozmenili údaje o bonite pôdy. Pri určovaní priemernej úrody obilia bola snaha uviesť v súpise odlišné údaje ako bola skutočnosť. V priebehu vykonávania súpisov hospodárskych zvierat došlo takisto vo viacerých prípadoch k falšovaniu, a to pridaním jednej nuly ku konečnému súčtu.⁶¹⁾ Členovia súpisových komisií za ČsPK sa vo falšovaní údajov riadili podľa dôverného nariadenia vedúceho hospodárskeho odboru zo dňa 20. apríla 1947.⁶²⁾ Cieľom československých orgánov týmto krokom bolo zníženie rozdielu hodnoty zanechaného majetku v prospech presídľujúcich sa Slovákov.

52) K téme pozri: BUKOVSKÝ, László: A szlovák-magyar lakosságcsere iratai a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Levéltárában. In: *Levéltári Évkönyv, XI*, Nyíregyháza 1995.; BUKOVSKÝ, László: A nyíregyházi tirpákság áttelepülésének levéltári forrásai Szlovákiában. In: *Levéltári Évkönyv, XII*, Nyíregyháza 1997.

53) BOBÁK, J.: c. d., s. 98.

54) Új Otthon, 7. 8. 1948.

55) SNA, f. PIO, č. sp. 10 818/1947.

56) *Sloboda*, 26. 5. 1946. V článku „Nyíregyházi Slováci idú“ autor miestnych Slovákov rozdelil do troch skupín. „Prvú skupinu tvorili zámožnejší, ktorí ľuďovali opustiť svoje majetky. Druhú skupinu tvorili tí, ktorí s pýchou hlásili že oni sú maďarskí Slováci, kým tretiu, najpočetnejšiu skupinu tvorili drobní a strední roľníci, v ktorých sa prebudil opravdový cit slovenskosti.“

57) SNA, f. PIO, č. sp. 10 818/1947.

58) SVETOŇ, Ján: *Slováci v Maďarsku*. Bratislava 1942, s. 172 - 173.

59) A Sz-Sz-B, f. MPK-Ny, č. sp. 49/II-K/1947.

60) *Tamtiež*, č. sp. 164/II-K/1947.

61) *Tamtiež*, 1947 S. N.

62) ŠA N, OÚOÚ-L., č. sp. Ia/b.č./1946 Prez. (Podľa uvedeného dokumentu „na území ČSR treba uvádzať bonitné charakteristiky majetku čo najnižšom stupni - kým na území Maďarska čo najväčšom.“)

Prvý paritný transport Slovákov z mesta Nyíregyháza na Slovensko bol vypravený 11. apríla 1947. Naložením prvých rodín na vlakovú súpravu sa začalo v skorých ranných hodinách. Colná prehliadka hnuiteľného majetku bola vykonaná v čase prekladania z nákladných áut na železničnú súpravu. Naloženie sa ukončilo okolo obeda, avšak vlaková súprava opustila stanicu v Nyíregyháze až o 20,20 hod. Dôvodom meškania bolo, že si viacerí svoj pôvodný zámer presídliť sa na Slovensko po čase rozmysleli, a neboli ochotní sa presídliť. Do súpravy č. B 26-8-13 bolo plánovaných 12 rodín spolu 71 osôb. V skutočnosti však nastúpilo len 34 osôb. Kvôli tomu z dvoch jesenných skupín tzv. osmičkárov pričlenili k transportu 114 osôb.⁶³⁾ Transporty miestnych Slovákov z Nyíregyházy a z okolia priebežne odchádzali v roku 1947. V ďalšom roku sa presídľovanie uskutočňovalo v posledných dvoch mesiacoch. Podľa výkazu zo začiatku roka 1948 po presídlenoch zostalo 424 domov – z ktorých 214 (50,5%) nebolo vhodných na prídelové účely – a 4 526 katastrálnych jutár poľnohospodárskej pôdy.⁶⁴⁾ Presídlenci zanechali najviac domových nehnuteľností v meste Nyíregyháza (129), v

okolitých osadách: Siposbokor, Rozsrét, Örkösföldek, Borbánya, Magyarbokor, Puposhalom a Alsópázsit celkom 200. Značný počet nehnuteľností ostalo ešte na území župy v obci Nyírszőllős (42) a Újfehértó-Kálmánháza (21). Zo zanechaných domových nehnuteľností sa nachádzalo 70% na susedných osadách, 18% priamo v meste Nyíregyháza a zvyšných 12% v ďalších desiatich obciach.⁶⁵⁾

Tabuľka č. 6

Štatistika presídľovania Slovákov - Tirpákov z Nyíregyházy

Rok	1946		1947		1948		Spolu	
Počet presídlených	576	9,5%	3417	56,3%	515	8,5%	4508	74,3%

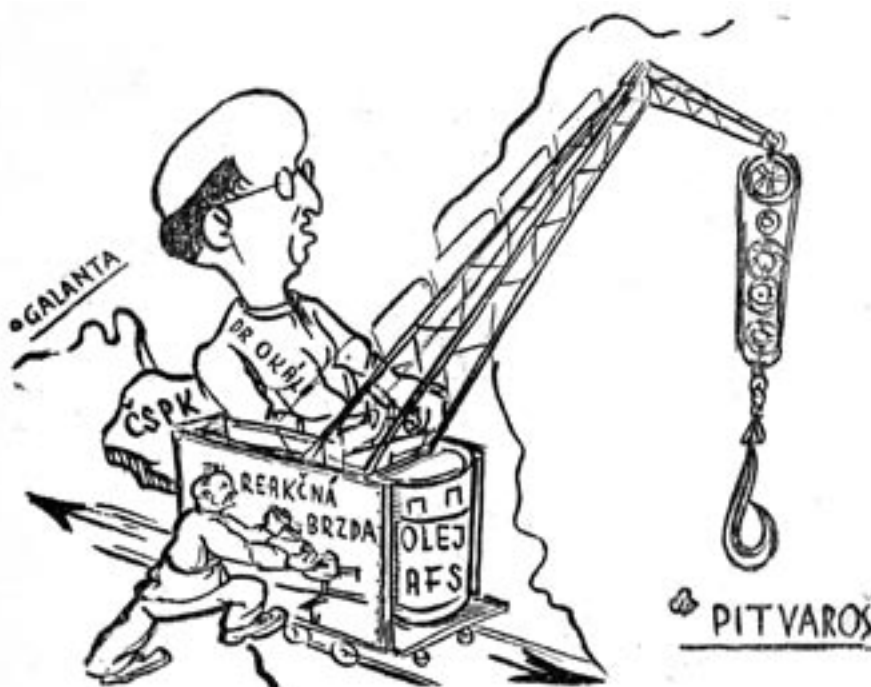
okolitých osadách: Siposbokor, Rozsrét, Örkösföldek, Borbánya, Magyarbokor, Puposhalom a Alsópázsit celkom 200. Značný počet nehnuteľností ostalo ešte na území župy v obci Nyírszőllős (42) a Újfehértó-Kálmánháza (21). Zo zanechaných domových nehnuteľností sa nachádzalo 70% na susedných osadách, 18% priamo v meste Nyíregyháza a zvyšných 12% v ďalších desiatich obciach.⁶⁵⁾

V novej domovine

Presídľovanie Slovákov žijúcich v Maďarsku malo niekoľko odlišností od vysídlenia Maďarov zo Slovenska. Okrem toho, že na Slovenskej strane presídľovanie prebiehalo na základe slobodného a dobrovoľného rozhodnutia jednotlivca, u Maďarov na Slovensku to bolo vynútené s rozhodnutím štátneho orgánu. Odlišná bola aj otázka združovania hospodárskych jednotiek. V rámci tohto procesu došlo k združeniu jednotlivých oblastí, obcí a konkrétnych hospodárskych jednotiek (rodín). Kým obvody ČsPK v Maďarsku boli združené s príslušnými územiami obvodných osídľovacích úradov na Slovensku, na Maďarov to neplatilo. Ukázkovým príkladom toho je 13. obvod ČsPK so sídlom v Nyíregyháze. Slováci bývajúci na území 13. obvodu ČsPK boli združení s oblasťou Osídľovacieho úradu v Leviciach a boli umiestnení v okrese Levice a v niektorých obciach Želiezovského okresu. Oblasť Nyíregyházy však bola osídlená Maďarmi z obvodu Osídľovacieho úradu v Galante a Nových Zámkov. Mimochodom z týchto dvoch slovenských okresov vysídlili Maďarov okrem spomínanej Szabolcskej župy aj do žúp Békés a Baranya. Maďari z Levického okresu boli vysídlení do župy Bács-Bodrog.

Vo vzájomnej výmene obyvateľstva má významné postavenie oblasť Nyíregyházy a Galanty. Ako sme na to už poukázali, výmena na slovenskej strane v celoštátnom meradle sa začala práve v obvode Galanta, odkiaľ prvá vlaková súprava s Maďarmi odchádzala

Karikatúra presídľovania
uverejnená v novinách
Sloboda.
Zdroj: archív autora.

Ceľé presídľovanie sa zjednodušilo, keď sa vybuduje veľký železný žeriav, ktorý i na ústret reparácií

63) *Tamtiež*, č. sp. 133/II-K/1947.

64) *Tamtiež*, č. sp. 465/II-K/1947.

65) *Tamtiež*, 1948 S. N.

12. apríla 1947 zo železničnej stanice v Sládkovičove do obce Dunapataj. Je logické, že prví presídlenci z Maďarska prichádzali tiež do tohto obvodu. Prvý transport dolnozemskej Slovákov z obce Pitvaros zo župy Csanád prišiel 13. apríla 1947 cez Galantu na železničnú stanicu v Seredi. Prvá skupina Slovákov, ktorá sa vrátila do svojej pravlasti, bola privítaná slovenskými politikmi na najvyššej úrovni, na čele s predsedom Zboru poverenikov Gustávom Husákom. Prvá súprava Slovákov z Nyíregyházy bola vypravená 11. apríla 1947 a po krátkej obchádzke dorazila do Levíc v ten istý deň 13. apríla, tak ako prvá skupina z Pitvarosu. Vlaková súprava bola prijatá na pohraničnej stanici v Štúrove v mene Osídľovacieho úradu dr. Gašparikom. Každý z presídlených dostal po prekročení hraníc potraviny na tri dni, vhodný odev, obuv a niekoľko škatuliek cigariet. Na slávnostnom privítaní usporiadanom na Hlavnom námestí v Leviciach boli prítomní zástupcovia Zboru poverenikov, Okresného národného výboru, jednotlivých politických strán a armády.⁶⁶⁾

Poskytnuté, pridelené nehnuteľnosti uspokojili nároky 80% presídlených Slovákov. Najväčší problém aj na Slovensku spôsobilo pridelovanie domových nehnuteľností podobne ako v Maďarsku. Viacerí presídlenci sa sťažovali, že pridelovanie nehnuteľností sa nedialo spravod-

livo. Niektorí presídlenci nedostali nehnuteľnosť v tej hodnote, akú zanechali, čo na niektorých miestach spôsobilo napätie. Väčšina z presídlených boli maloroľníci. Štát poskytol na zlepšenie ich sociálneho postavenia značnú podporu. Pokles poľnohospodárskej výroby v Levickom okrese štát upravil poskytnutím roľníckych úverov pre presídlených Slovákov v hodnote 24 miliónov korún. Osídľovací úrad poskytol popri finančnej podpore ešte 250 ťažných koní, 160 kráv a zároveň každý presídlenec dostal voz, pluh a ďalšie hospodárske stroje.⁶⁷⁾ Jedna časť presídlených Tirpákov bola umiestnená v Leviciach, hlavne tí, ktorí predtým žili priamo v Nyíregyháze. Rodiny žijúce na osadách sa dostali do okolitých dedín.

Úlohu akéhosi centra presídlených Slovákov na južnom Slovensku sa snažilo zastávať mesto Levice. Toto mesto ležiace v bývalej Tekovskej stolici bolo v roku 1948 dejiskom dvoch celoštátnych udalostí. V Deň víťazstva 9. mája Daniela Okáliho, povereníka vnútra, víťalo približne 10 000 presídlencov.⁶⁸⁾ Druhá udalosť sa konala v susedstve Levíc, v Dolnej Seči. Prednosta Osídľovacieho úradu v Bratislave Gustáv Čech, na Slovensku 22. augusta 1948, prvýkrát tu odovzdal výmery o pridelení majetku slovenským rodinám, ktoré prišli z Maďarska - z obvodu 13. oblastnej úradovne ČsPK so sídlom v Nyíregyháze.⁶⁹⁾

RESUME

Hungarian – Slovak Exchange of Population between Galanta and Nyíregyháza District

The New power distribution in Europe after World War II. permitted the Czechoslovak politicians the principal arrangement of the so-called German and Hungarian minority question. The national and social revolution led by Beneš provided a unique historic occasion to create a national state without the aforementioned minorities. The building of a national state was presented in various measures, one of which included an agreement for a mutual population exchange between Czechoslovakia and Hungary, signed on 27 February 1946. According to the agreement, the Czechoslovak government could determine the number of Hungarians to be displaced to Hungary, while many Slovaks from Hungary voluntarily registered to move.

On this occasion of the 60th anniversary of the Hungarian – Slovak exchanges, we try to outline the methods by which the agreement was realized in the districts of Galanta and Nyíregyháza, where it started.

66) ŠA N, f. 0Ú0Ú-L., č. sp. I 558/1947 Prez.

67) *Új Otthon*, 10. 7. 1948; *Sloboda*, 5. 12. 1947 „Presídlenci vyvracajú falošnú propagandu“ - odpoveď na prípis uverejnený v maďarskom denníku *Szabolcsi Hétfő*, podľa ktorého nespokojní Tirpáci ubližovali zástancom presídľovania.

68) *Sloboda*, 14. 5. 1948. Okáli vo svojom príhovore pristupoval k otázke výmeny obyvateľstva už iným politickým tónom: „*Naši presídlení priatelia nám dali jasne na vedomie, že v Československu chcú žiť v duchu pokroku a že veľmi dobre si uvedomujú, čo pre nich znamená učenie Marxa, Lenina a Stalina. Na tejto ceste, bratia, súdruhovia, nesmieme zaostať. Musíme si uvedomiť jedno, že Sovietsky zväz a jeho víťazná armáda boli tí, ktorí umožnili riešenie slovenskej otázky v Maďarsku.*“

69) *Sloboda*, 27. 8. 1948 - „*Naši zapustili korene do slovenskej pôdy.*“

Správa kontrarozvedky v Bratislave – XII. správa ZNB

Mgr. Jerguš Sivoš

(1979), absolvent
Pedagogickej fakulty UK
Bratislava, doktorand na
Katedre histórie TU Trnava,
pracuje v Ústave pamäti
národa.

V polovici roku 1974 sa uskutočnila zásadná reorganizácia centrálnych útvarov československej kontrarozvedky. Podľa ministra vnútra, doc. PhDr. Jaromira Obzinu, CSc., si zmeny vyžiadalo „*prohloubení účinnosti kontrarozvědné práce, její přizpůsobení současným formám a metodám nepřátelské činnosti i zkvalitnění centrálního řízení*“.¹⁾ K 30. júnu 1974 bola zrušená Hlavná správa kontrarozvedky a Hlavná správa Štátnej bezpečnosti v Slovenskej socialistickej republike, ktoré k 1. júlu 1974 nahradila Správa kontrarozvedky pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi (II. správa), Správa kontrarozvedky pre boj proti vnútornému nepriateľovi (X. správa), Správa kontrarozvedky pre ochranu ekonomiky (XI. správa) a Správa kontrarozvedky v Bratislave, ktorá dostala krycí názov XII. správa.²⁾

Námestníci ministra vnútra mali zabezpečiť uzatvorenie administratívy rušených útvarov a jej odovzdanie novo zriadeným kontrarozvedným útvarom. Do začiatku júla mali zároveň predložiť ministrom vnútra návrh prerozdelenia síl a prostriedkov rušených útvarov a zabezpečiť výkon bezpečnostnej služby v novej organizačnej štruktúre. Náčelníci II., X., XI. a XII. správy boli poverení do 1. novembra spracovať návrhy organizačných poriadkov svojich útvarov s dôrazom na stanovenie súčinnostných vzťahov k ostatným útvarom Zboru národnej bezpečnosti.

Rozkazom boli Správe kontrarozvedky v Bratislave vymedzené hlavné okruhy činnosti: „*1. provádí výkonnou kontrarozvědnou činnost ve vymezených objektech a problematikách federálního charakteru dislokovaných v SSR a v útvaroch republikového charakteru; 2. zpracovává a poskytuje současně*

1. tajemníku ÚV KSS a řídicím orgánům FMV Informace, zejména – z vlastní výkonné činnosti v objektech a problematikách, ve kterých provádí kontrarozvědnou činnost, - o výskytu mimořádných událostí v SSR, - o periodické (nebo podle potřeby) o StB situaci v SSR nebo v jednotlivých problematikách, Pro tento účel má právo se souhlasem ministra vnitra ČSSR vyžadovat potřebné údaje od správ Státní bezpečnosti v SSR a koordinovat jejich činnost; 3. zastupuje útvary řízené FMV dislokované v Bratislavě vůči 1. tajemníku ÚV KSS. Tyto útvary jsou po souhlasu ministra vnitra ČSSR povinny překládat náčelníku XII. správy jím požadované informace a plnit pokyny davané 1. tajemníkem ÚV KSS; 4. v rozsahu své výkonné činnosti zabezpečuje součinnost s útvary SNB působícími v Bratislavě a odborem VKR Východního vojenského okruhu Trenčín.“

Správa kontrarozvedky v Bratislave, ako výkonný útvar FMV, bola rozkazom ministra vnútra ČSSR č. 16 z 20. mája 1974 podriadená 1. námestníkovi ministra vnútra ČSSR genmjr. Ing. Jánovi Hanuliakovi.³⁾ Do funkcie náčelníka XII. správy bol menovaný plk. JUDr. Ján Kováč a do funkcií zástupcov náčelníka pplk. Jozef Vavro⁴⁾ a k 1. septembru 1974 aj plk. Bohuš Vavro.⁵⁾ Zo zrušenej Hlavnej správy Štátnej bezpečnosti SSR prešlo do novo zriadeného útvaru 157 príslušníkov a spolu s nimi aj štatisticko-evidenčné oddelenie, stará agentúrno-dôvernícka sieť, vrátane konšpiračných a prepožičaných bytov, a zväzky záujmových osôb, signálov a objektov. Z Krajskej správy ZNB Správy Štátnej bezpečnosti Bratislava bolo na XII. správu preradených 143 príslušníkov, ktorí doplnili stavy odboru sledovania

1) Rozkaz ministra vnútra Československej socialistickej republiky (ďalej RMV ČSSR) č. 15 z 20. 5. 1974 „Organizační uspořádání centrálních útvarů kontrarozvědky, vyšetřování StB a pasů a víz“.

2) Citovaným rozkazom ministra vnútra ČSSR bola zrušená aj Federálna správa pasov a víz a Hlavná správa vyšetrovania Štátnej bezpečnosti Federálneho ministerstva vnútra, ktoré k 1. 7. 1974 nahradila Správa pasov a víz a Správa vyšetrovania Štátnej bezpečnosti.

3) RMV ČSSR č. 16 z 20. 5. 1974 „Organizace, spisové značky, krycí označení a rozdělení odpovědnosti náměstků ministra vnitra ČSSR za řízení funkčních útvarů FMV a výkonných útvarů“.

4) Pplk. Jozef Vavro (1926) začínal svoju kariéru v ZNB v roku 1950 ako starší referent II. odboru krajského veliteľstva Štátnej bezpečnosti v Košiciach. Od roku 1954 pôsobil ako zástupca náčelníka a od roku 1955 náčelník OO MV Moldava nad Bodvou. V rokoch 1956 až 1969 pracoval v riadiacích funkciách na úrovni odboru na Krajskej správe ZNB Správe Štátnej bezpečnosti v Košiciach. Od 1. 5. 1969 bol zástupcom náčelníka Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava a od 1. 7. 1974 zástupcom náčelníka XII. správy. Od 1. 6. 1979 až do odchodu do dôchodku v júli 1986 bol náčelníkom XII. správy. V Moskve absolvoval v roku 1960 ročný operatívnu školu KGB a v roku 1974 trojmesačný kurz na vysokej škole KGB. V máji 1975 bol povýšený do hodnosti plukovníka.

5) Plk. Bohuš Vavro (1924) vstúpil do služieb ZNB v roku 1947. Pracoval na odbore Štátnej bezpečnosti Poverenia vnútra, od roku 1950 ako náčelník oddelenia ŠtB Trenčín, od roku 1955 ako náčelník krajskej správy ministerstva vnútra v Žiline a od roku 1960 ako náčelník krajskej správy ministerstva vnútra v Banskej Bystrici. Od roku 1963 do júla 1969 bol náčelníkom strednej odbornej školy ministerstva vnútra v Žiline. V auguste 1969 sa stal náčelníkom 1. odboru Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava, v septembri 1974 zástupcom a v januári 1981 1. zástupcom náčelníka XII. správy. V Moskve absolvoval v roku 1955 ročný operatívnu školu KGB a v roku 1973 trojmesačný kurz na vysokej škole KGB.

a odboru spravodajskej techniky. K 1. júlu 1974 mala Správa kontrarozvedky v Bratislave 300 príslušníkov.⁶⁾

Zloženie k 1. 7. 1974 podľa predchádzajúceho pôsobiska:

Odbor	HS ŠŤB SSR Bratislava	KS ZNB S ŠŤB Bratislava
Náčelník XII. S	1	-
Zástupca náčelníka	1	-
VO	27	-
KS	3	-
IN	2	-
ČZ	1	1
AIŠEO	19	-
I.	20	-
II.	28	-
III.	20	1
IV.	12	82
VI.	23	59
SPOLU	157	143

Začiatkom októbra 1974 boli rozkazom ministra vnútra ČSSR č. 34 upravené súčinnosť vzťahy medzi II., X., XI. a XII. správou.⁷⁾ Správa kontrarozvedky v Bratislave ním bola úplne podriadená kontrarozvedným útvarom v Prahe. Náčelníci II., X. a XI. správy prevzali zodpovednosť za stav a úroveň kontrarozvednej činnosti po svojich líniiach na celom území Československa. Vo vzťahu k XII. správe boli povinní určovať, podľa základného zamerania kontrarozvednej činnosti stanoveného ministrom vnútra, hlavné smery činnosti pre ročné vykonávacie plány odborov XII. správy a vyjadrovať sa k návrhom týchto plánov pred ich schválením náčelníkom XII. správy, určovať rozsah spravodajsky rozpracovaných objektov a problematik, taktiku a metodiku spravodajskej činnosti, schvaľovať postup pri preverovaní signálov a rozpracovaných prípadov, zakladať kontrolné vzťahy na dôležité akcie rozpracované na XII. správe a zasielať

poznatky týkajúce sa špecifických problematik v SSR (cirkev, ukrajinskí nacionalisti a pod.) pre informáciu I. tajomníka ÚV KSS. Náčelníci II., X. a XI. správy vykonávali kontrolu stavu a úrovne kontrarozvednej práce na XII. správe. Zaujímali stanovisko k otázkam vnútorného členenia odborov XII. správy, ich systematizácii a plánovaným stavom, k zmenám, ako aj k ustanoveniu a odvolaniu z funkcie náčelník odboru. Náčelník XII. správy bol povinný predkladať náčelníkom kontrarozvedných útvarov v Prahe k zaujatiu stanoviska návrhy na získanie agenta - cudzinca a na prerušenie, resp. ukončenie spolupráce s ním, na výjazd agenta do tzv. kapitalistických štátov a návrh na jeho aktívne úlohovanie, na realizáciu prípadov a u cudzincov aj na ich zadržanie. Ministrovi vnútra ČSSR, resp. námestníkovi ministra vnútra zodpovednému za činnosť XII. správy, predkladal návrhy na kontrarozvedne rozpracovanie prípadov, ktoré si vyhradili a na vykonanie spravodajsko-technických úkonov, ktoré podľa príslušných smerníc schvaľovali. V oblasti informačnej činnosti predkladal v rozsahu stanovenom pokynom 1. námestníka ministra vnútra ČSSR z apríla 1974 informácie o mimoriadnych udalostiach, periodické (týždenné, mesačné, trojmesačné a ročné) zhodnotenie výsledkov práce, tematické a zvláštne informácie, informácie o ohlasoch a ďalšie informácie podľa dožiadania náčelníkov II., X. a XI. správy. Slovenský centrálny kontrarozvedný útvar, pôsobiaci v rokoch 1969 - 1970 pri MV SSR, sa sice vrátil pod kontrolu pražského centra, ale až do roku 1974 pôsobil relatívne samostatne.⁸⁾

V priebehu roka 1974 bol vypracovaný a na schválenie predložený Organizačný poriadok Správy kontrarozvedky v Bratislave, ktorý bol po prerokovaní publikovaný až v polovici mája 1975 ako príloha rozkazu ministra vnútra ČSSR č. 24.⁹⁾ XII. správe ZNB boli stanovené nasledujúce hlavné úlohy:

a) v určených objektoch, inštitúciách a organizáciách umiestnených v SSR i vo vzťahu

Plk. Jozef Vavro (1926)
Zdroj: Archív ÚPN.

Plk. Bohuš Vavro (1924)
Zdroj: Archív ÚPN.

6) Dvaja z nich, kpt. Stanislav Zaplatílek a ppor. Ján Petřík, boli zaradení ako činné zálohy na Správe služieb diplomatického zboru, resp. Colnici Bratislava. Činnou zálohou boli zamestnanci ministerstva vnútra legalizovaní na vybraných miestach v štátnej správe, kde plnili úlohy dôležité pre operatívnu činnosť Štátnej bezpečnosti.

7) RMV ČSSR č. 34 z 8. 10. 1974 „Úprava súčinnosti medzi II., X., a XI. správou a XII. správou“.

8) Organizačný poriadok XII. správy upravoval súčinnosť vzťahy aj s ostatnými centrálnymi útvarmi Štátnej bezpečnosti. Vo vzťahu k IV. a VI. správe (Správa sledovania a Správa spravodajskej techniky) „predkladá náčelníkom týchto správ informácie o činnosti príslušných odborov XII. správy“, vo vzťahu k I. správe (Hlavná správa rozvedky) „a) prejednáva opatrenia k prenikaniu do rozvedných a emigrantských centier v zahraničí, pôsobiacich proti záujmom ČSSR, b) vymieňa si informácie a odovzdáva poznatky k operatívnejmu využívaniu“ a vo vzťahu k III. správe (Hlavná správa vojenskej kontrarozvedky) „a) spracováva súčinnosť plány, zahŕňujúce spoločné opatrenia v boji proti vonkajšiemu a vnútornému nepriateľovi, b) vzájomne si odovzdávajú poznatky o záujmoch, metódach a formách činnosti protivníka“. Vo vzťahu k odboru vyšetrovania Správy Štátnej bezpečnosti v Bratislave „a) ... pri spoločnom posudzovaní prípadov trestnej činnosti, spadajúcich do vecnej príslušnosti útvarov vyšetrovania ŠŤB v štádiu ich agentúrno-operatívneho rozpracovania a dokumentácií. b) v spoločných opatreniach v štádiu vyšetrovania prípadov za účelom došetrenia a dokumentácie nových zistení skutočností, vzťahujúcich sa ku skutkovej podstate trestného činu, c) po ukončení trestného stíhania vo vyhodnotení skúseností, kladov, nedostatkov a nových poznatkov, ako i posúdenia možnosti kontra propagačného využitia prípadov“. S Hlavnou správou Pohraničnej stráže a ochrany štátnych hraníc si XII. správa „vymieňa spravodajské poznatky vzťahujúce sa k problematikám oboch správ a k zabezpečovaniu možnosti využívania prostriedkov OPK pre riešenie otázok kontrarozvednej povahy“.

9) RMV ČSSR č. 24 z 15. 5. 1975 „Organizačný poriadok správy kontrarozvedky v Bratislave“.

k vymenovaným osobám vykonávať kontrarozviednu činnosť na ochranu spoločenského a štátneho zriadenia ČSSR, na ochranu československej ekonomiky, štátneho, hospodárskeho a služobného tajomstva i na ochranu záujmov zemí socialistického tábora,

b) sústreďovať, spracovávať a poskytovať príslušným orgánom informácie z vlastnej kontrarozviednej činnosti, o mimoriadnych udalostiach v SSR alebo o stave v jednotlivých štátno-bezpečnostných problematikách, pre tento účel má právo so súhlasom ministra vnútra ČSSR vyžadovať potrebné údaje od správ ŠtB v SSR a koordinovať ich činnosť,

c) v rozsahu vlastnej kontrarozviednej činnosti zabezpečovať súčinnosť s útvarmi ZNB pôsobiacimi v Bratislave a odborom vojenskej kontrarozviedky Východného vojenského okruhu Trenčín.

V rámci uvedených hlavných úloh bola XII. správa poverená najmä:

a) odhaľovať a dokumentovať nepriateľskú činnosť kádrových rozviedčikov a agentúru nepriateľských rozviadok, odhaľovať ich ciele, záujmy, formy a metódy práce činnosti proti ČSSR a ostatným zemiám socialistického tábora,

b) odhaľovať a dokumentovať nepriateľskú činnosť predstaviteľov pravice z radov bývalých funkcionárov ústredných politických, štátnych kultúrnych orgánov a organizácií, armády a bezpečnosti, žijúcich na území Bratislavy,

c) vykonávať kontrarozviednu činnosť na ochranu inštitúcií a úradov s celoslovenskou pôsobnosťou, slovenských národných vrcholných orgánov, spoločenských organizácií pred prenikaním ideologickej diverzie,

d) organizovať kontrarozviedne opatrenia v rámci cestovného ruchu a vyčlenených cestovných kancelárií s celoslovenskou pôsobnosťou, s cieľom odhaľovať v radoch kategorizovaných vízových cudzincov, prichádzajúcich do Bratislavy, agentúru rozviadok a iných nepriateľských centier a organizácií a vykonávať ochranu našich občanov pred ich zneužitím v kapitalistickom zahraničí,

e) odhaľovať a dokumentovať nepriateľskú činnosť čelných predstaviteľov ľudáctva, ich spojenie na ľudácku emigráciu, združenú predovšetkým vo Svetovom kongrese Slovákov,

f) odhaľovať a dokumentovať nepriateľskú činnosť v Slovenskom ústredí židovskej náboženskej obce v Bratislave,

g) vykonávať kontrarozviednu činnosť na ochranu čs. ekonomiky proti hospodárskej diverzii, sabotáži, špionáži a záškodníctvu zo strany nepriateľských rozviadok, monopolov,

kapitalistických ekonomických zoskupení, pravice a ostatných antisocialistických síl,

h) vykonávať kontrarozviedne opatrenia na medzinárodných veľtrhoch, vedeckých sympóziách a podobných akciách v Bratislave, ktoré majú celoslovenský, alebo celoštátny charakter,

i) vykonávať spravodajskú a režimovú ochranu štátneho, hospodárskeho a služobného tajomstva vo vyčlenených objektoch,

j) vykonávať nasadzovanie spravodajsko-technických úkonov a opatrení i sledovania pre vlastné výkonné útvary, ako aj pre správu ŠtB Bratislava, odbor VKR pri VVO Trenčín, Oblastný odbor I. správy ZNB v Bratislave a nasadzovanie technických úkonov pre Hlavné veliteľstvo Verejnej bezpečnosti (HV VB) a správu VB v Bratislave,

k) prevádzať pismoznaleckú a jazykovú expertízu protištátnych písomností pre operatívne a súdne účely v rámci SSR. U písomností písaných v slovenskom jazyku plní tieto úlohy v rámci ČSSR,

l) prevádzať daktyloskopickú, chemickú a biologickú expertízu pre správy ŠtB v SSR.

Organizačná štruktúra XII. správy ZNB

Na čele XII. správy ZNB stál **náčelník XII. správy**. Na základe rozhodnutia ministra vnútra bol podriadený námestníkovi ministra vnútra, ktorému bola zverená zodpovednosť za činnosť XII. správy. Náčelník správy riadil priamo organizačné celky XII. správy, ktoré si vyhradil, ostatné riadil prostredníctvom svojich zástupcov. Zodpovedal za plnenie hlavných úloh XII. správy, za finančné a materiálno-technické hospodárenie, za akcieschopnosť, bojovú a mobilizačnú pripravenosť XII. správy, zabezpečoval spoluprácu a súčinnosť XII. správy s ostatnými útvarmi FMV (najmä s I., II., III., X. a XI. správou pri riešení otázok dotýkajúcich sa činnosti československej kontrarozviedky) a v rozsahu výkonnej činnosti aj s útvarmi ZNB pôsobiacimi v Bratislave a odborom vojenskej kontrarozviedky Východného vojenského okruhu Trenčín. Rozhodoval o zodpovednosti za riadenie organizačných celkov, v rámci svojej pôsobnosti vydával rozkazy a metodické pokyny, vykonával kádrovú a disciplinárnu právomoc a schvaľoval návrhy na agentúrno-operatívne opatrenia. Zastupoval XII. správu a útvary ZNB riadené FMV, dislokované v Bratislave vo vzťahu k 1. tajomníkovi ÚV KSS a predkladal jemu a riadiacim orgánom FMV informácie z vlastnej výkonnej kontrarozviednej činnosti XII. správy o mimoriadnych udalostiach a štátno-bezpečnostnej situácii v SSR. Zabezpečoval, aby sa v kontrarozviednej práci útvarov správy realizo-

vali riadiace akty nadriadených orgánov a aby táto bola v súlade s bezpečnostnou politikou komunistického Československa.

Náčelník správy rozhodoval, ktorý **zástupca náčelníka** ho v čase neprítomnosti bude zastupovať, pričom vymedzil rozsah jeho práv a povinností. XII. správa mala v rokoch 1974 až 1980 dvoch zástupcov náčelníka. Iba v krátkom období na prelome rokov 1979 - 1980 boli vo funkcii až traja. Mali rovnocenné postavenie. Riadili, koordinovali a zodpovedali za činnosť konkrétnych organizačných celkov XII. správy určených náčelníkom správy. Boli členmi poradného orgánu – štábu – náčelníka XII. správy, podieľali sa na tvorbe zásadných rozhodnutí pre činnosť XII. správy a niesli zodpovednosť za plnenie riadiacich aktov ministra vnútra, príslušného námestníka ministra vnútra a náčelníkov II., IV., VI., X. a XI. správy na pracoviskách, ktoré riadili.

Správa kontrarozvedky v Bratislave sa členila na funkčné a výkonné útvary:

a) **funkčné útvary:**

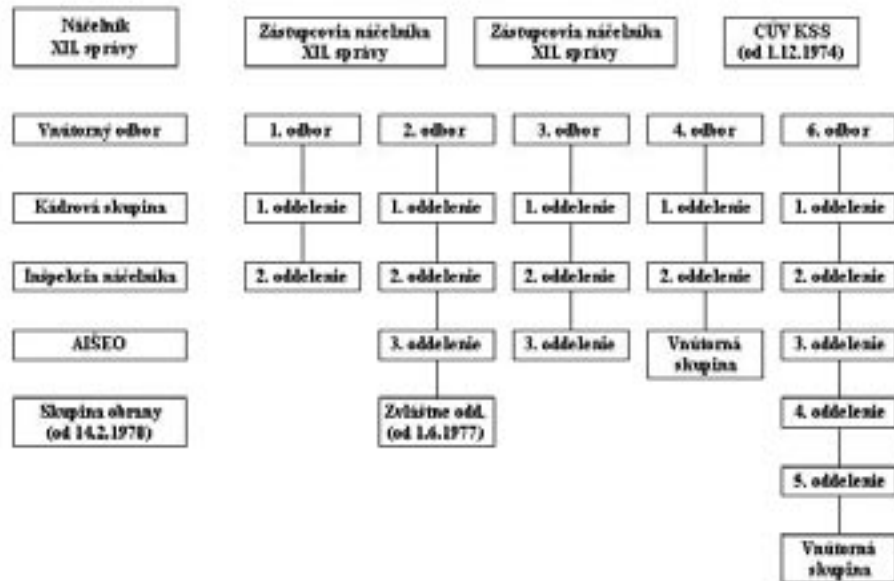
1. vnútorný odbor,
2. kádrová skupina,
3. inšpekcia náčelníka XII. správy,
4. odbor analyticko-informačný a štatisticko-evidenčný,

b) **výkonné útvary:**

1. odbor pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi – 1. odbor
2. odbor pre boj proti vnútornému nepriateľovi – 2. odbor
3. odbor na ochranu ekonomiky – 3. odbor
4. odbor sledovania – 4. odbor
5. odbor spravodajskej techniky – 6. odbor

Na čele útvarov stáli náčelníci, pričom náčelníci funkčných útvarov buď priamo alebo prostredníctvom príslušného zástupcu náčelníka XII. správy zodpovedali za plnenie služob-

XII. Správa ZNB 1.7.1974 – 31.12.1980

ných úloh náčelníkovi XII. správy a náčelníci výkonných útvarov XII. správy náčelníkom II., IV., VI., X. a XI. správy.

Spisovú a archívnu službu pre zložky Štátnej bezpečnosti registrujúce zväzkovú agendu v registračných protokoloch Správy ŠtB Bratislava, distribúciu spisovej agendy, úlohy mobilizačnej a bojovej pripravenosti príslušníkov XII. správy, prekladateľskú a tlmočnickú činnosť, dopravnú službu pre potreby správy, rekreačnú a rehabilitačnú starostlivosť o pracovníkov XII. správy zabezpečoval **vnútorný odbor**. Vykonával tiež opatrenia súvisiace s ochranou utajovaných skutočností v rámci XII. správy, zabezpečoval, organizoval a uskutočňoval marxisticko-leninskú bojovú a telesnú prípravu a výkon stálej služby na XII. správe. Podieľal sa na príprave interných noriem náčelníka správy a viedol dokumentáciu zákonov, nariadení, rozkazov a interných predpisov. Plnil úlohy v oblasti materiálneho a finančného zabezpečenia XII. správy a jej pracovníkov a viedol evidenciu žiadateľov o služobné byty. K 1. júlu 1974 mal vnútorný odbor 27 pracovníkov. Jeho náčelníkom bol pplk. Gustáv Grom,¹⁰⁾ ktorý od septembra 1975 zastupoval XII. správu v poradnej komisii ministra vnútra ČSSR. V marci 1976 ho na čele odboru vystriedal mjr. Štefan Matlák.¹¹⁾

10) Plk. Gustáv Grom (1924) pracoval od päťdesiatych rokov v straníckom aparáte ako tajomník okresného výboru KSS. Po vstupe do ZNB v roku 1964 pôsobil ako náčelník kádrových odborov na KS ZNB Bratislava a Hlavnej správe ŠtB SSR Bratislava. Od júla 1974 do februára 1976 bol náčelníkom vnútorného odboru XII. správy ZNB Bratislava. V rokoch 1977 - 1987 vyučoval na vysokej škole ZNB.

11) Mjr. Štefan Matlák (1934) vstúpil do služieb Zboru národnej bezpečnosti v roku 1957. Po vzniku XII. správy pracoval ako zástupca náčelníka 2. oddelenia odboru spravodajskej techniky. Od marca 1976 do apríla 1987 viedol vnútorný odbor XII. správy ZNB Bratislava. V máji 1980 bol povýšený do hodnosti podplukovníka. V máji 1987 bol priradený do funkcie starší referent špecialista na 2. oddelenie odboru preverky korešpondencie a expertízy. Vo februári 1989 odišiel do dôchodku.

Zdroj: Archiv UPN.

Kádrovú skupinu viedol mjr. Ján Gábor.¹²⁾ Skupina spracovávala návrhy opatrení v oblasti kádrovej a personálnej práce XII. správy. V praxi realizovala kádrovú politiku komunistickej strany, ktorej cieľom bol výber, príprava a výchova ľudí pre vedúce funkcie a ich následné rozmiestňovanie do určených pozícií. Kádrová skupina spracovávala návrhy kádrových a disciplinárnych opatrení náčelníka XII. správy, návrhy na vyznamenania a návrhy na vyslanie pracovníkov XII. správy na štúdium do odborných škôl. Plnila úlohy a opatrenia súvisiace so vznikom a ukončením služobného pomeru pracovníkov XII. správy. Organizovala prácu s kádrovými rezervami pre funkcie v nomenklatúre Hlavného výboru Komunistickej strany Slovenska pre MV SSR a ÚV KSS a v súčinnosti so služobnými funkcionármi zabezpečovala služobno-politickú a odbornú výchovu v rámci XII. správy. Vykonávala rozboru stavu kádrovej a personálnej práce, vekovej a kvali-

fikačnej štruktúry pracovníkov XII. správy a jej morálno-politického stavu.

Plnenie úloh stanovených ministrom vnútra ČSSR a príslušným námestníkom ministra vnútra ČSSR, náčelníkmi II., IV., VI., X. a XI. správy, rozhodnutia a pokyny náčelníka XII. správy u organizačných celkov XII. správy kontrolovala **Inšpekcia náčelníka XII. správy**. Vykonávala kontrolu plnenia smerníc a predpisov o agentúrno-operatívnej práci na výkonných útvaroch XII. správy a prešetrovala oznámenia a sťažnosti občanov na činnosť pracovníkov XII. správy.

Analyticko-informačný a štatisticko-evidenčný odbor vykonával analytickú činnosť z materiálov pracovísk správy a materiálov správ Štátnej bezpečnosti v SSR, z ktorých zabezpečoval informácie pre 1. tajomníka ÚV KSS, pre ministra vnútra ČSSR, pre ministra vnútra SSR a pre II., X. a XI. správu. Z analyzovaných materiálov zovšeobecňoval formy a metódy činnosti vonkajších a vnútorných nepriateľov, poskytoval výkonným útvarom XII. správy informácie vo všeobecnej i konkrétnej podobe, zabezpečoval spracovanie údajov kontrarozvedného charakteru, vykonával registračné, evidenčné, štatistické, archívne a operatívno-administratívne úkony, lustráciu a archivovanie agentúrno-operatívnych a vyšetrovacích zväzkov pre všetky útvary Štátnej bezpečnosti v Západoslovenskom kraji a vykonával kontrolnú činnosť na príslušných výkonných útvaroch. Viedol operatívnu, štatistickú a tematickú evidenciu pre potreby kontrarozvedky, spracovával príslušné štatistické prehľady, trojmesačné zhodnotenie pracovných výsledkov z agentúrno-operatívneho výkonu, ako aj ročné zhodnotenie plnenia plánovaných úloh a výslednosti práce. Analyticko-informačný a štatisticko-evidenčný odbor tiež viedol štatistické a tematické evidencie, evidenciu utečencov a navrátilcov v rámci kraja za účelom stotožňovania osôb pre operatívno-spravodajské potreby kontrarozvedky a evidenciu archívnych písomností z rokov 1939 – 1945. Spravoval fondy bývalých politických strán a aktivistických organizácií a sprístupňoval ich spravodajsko-operatívny potrebám, straníckym a vojenským orgánom. Spracovával podkladové materiály vhodné pre publikačnú činnosť, preventívno-výchovné pôsobenie a popularizáciu práce ZNB.

Výkonné útvary XII. správy zabezpečovali operatívnu činnosť, sledovanie osôb a realizáciu spravodajsko-technických úkonov. Proble-

12) Mjr. Ján Gábor (1926) pôsobil na správach Štátnej bezpečnosti na východnom Slovensku od roku 1950 ako hospodársko-finančný pracovník a od roku 1956 ako kádrový referent. V rokoch 1969 až 1974 bol náčelníkom 2. oddelenia personálneho a školského odboru Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava. Po vzniku XII. správy až do odchodu do dôchodku v roku 1986 viedol kádrovú skupinu. V roku 1975 bol povýšený do hodnosti podplukovníka.

matiku tzv. vonkajšieho nepriateľa spracovával **I. odbor**. Podľa Organizačného poriadku správy kontrarozvedky v Bratislave patrilo medzi jeho hlavné úlohy odhaľovanie a dokumentovanie „činnosti kapitalistických rozvedok a ich agentúry vo vyčlenených objektoch“. Odbor vykonával „kontrarozvednu kontrolu zastupiteľských úradov kapitalistických štátov v Bratislave“ (s cieľom odhaľovania nepriateľskej činnosti kádrových rozvedčikov legalizovaných na týchto úradoch a ich agentúry), „agentúrno-operatívnu kontrolu diplomatov kapitalistických štátov prichádzajúcich do Bratislavy a Západoslovenského kraja“ (okrem vojenských a leteckých pridelencov), „agentúrno-operatívnu kontrolu kategorizovaných vízových cudzincov prichádzajúcich do Bratislavy v rámci turistického ruchu s cieľom odhaľovania agentúry rozvedok“ a organizovanie „agentúrno-operatívnych opatrení voči utečencom a navrátilcom s cieľom odhaľovania a predchádzania nepriateľskej činnosti“. Zabezpečoval „ochranu osôb, ktoré z obhospodarovaných objektov vycestovávajú do kapitalistického zahraničia“, čo prakticky znamenalo kompletnú starostlivosť od prípravy osôb na možný kontakt s cudzou spravodajskou službou, upozornenie na nevyzradenie štátneho tajomstva, prípadne iných dôležitých informácií až po informovanie príslušníkov Štátnej bezpečnosti o priebehu služobnej cesty a všetkých mimoriadnych udalostiach po návrate.

Problematiku tzv. vnútorného nepriateľa spracovával **II. odbor**. Jeho úlohou bolo odhaľovať „nepriateľskú činnosť predstaviteľov pravice z bývalých funkcionárov ústredných, politických, štátnych a kultúrnych orgánov, armády a bezpečnosti, žijúcich na území Bratislavy“, zabezpečovať „kontrarozvednu ochranu proti ideologickej diverzii a inej nepriateľskej činnosti v inštitúciách a úradoch s celoslovenskou pôsobnosťou v Bratislave“, odhaľovať „nepriateľskú činnosť v Slovenskom ústredí židovskej náboženskej obce v Bratislave a sionistov vo vyčlenených objektoch XII. správy“ a odhaľovať „nepriateľskú činnosť bývalých čelných predstaviteľov ľudáctva a ich spojenie na ľudácku emigráciu, najmä združenú vo Svetovom kongrese Slovákov“.

Odbor na ochranu ekonomiky (**III. odbor**) organizoval

„kontrarozvednu činnosť vo vyčlenených objektoch československej ekonomiky v Bratislave, s cieľom aktívneho odhaľovania hospodárskej diverzie, sabotáže, špionáže, záškodníctva a podobnej nepriateľskej činnosti zo strany kapitalistických rozvedok, monopolov, kapitalistických ekonomických zoskupení, pravice a ostatných antisocialistických síl“, vykonával „kontrarozvednu ochranu integračných vzťahov ČSSR v rámci RVHP“, „kontrarozvedne opatrenia k príslušným medzinárodným veľtrhom v ČSSR a zahraničí, ako aj vedeckým sympóziám a konferenciám“ a „kontrarozvednu ochranu vo vyčlenených objektoch republikového významu proti úniku štátneho, hospodárskeho a služobného tajomstva“.

Odbor sledovania (**IV. odbor**) organizoval a uskutočňoval sledovanie kádrových rozvedčikov a osôb, podozrivých z nepriateľskej činnosti voči ČSSR a socialistickým krajinám, nielen pre vlastné výkonné útvary, ale aj pre Správu Štátnej bezpečnosti Bratislava, Oblastný odbor I. správy a Odbor vojenskej kontrarozvedky pri VVO Trenčín.

Odbor spravodajskej techniky (**VI. odbor**) vykonával spravodajsko-technické úkony a opatrenia, prevádzal písmoznaleckú a jazykovú expertízu protištátnych písomností pre operatívne a súdne účely v rámci SSR (u písomností písaných v slovenskom jazyku v rámci ČSSR), daktyloskopickú, chemickú a biologickú expertízu pre Správu ŠtB v SSR a viedol celoslovenskú evidenciu Taktickej evidencie písma [TEP] a Taktickej evidencie slovenčiny [TES]. Plnil úlohy pre vlastné výkonné útvary, ale aj pre Správu Štátnej bezpečnosti Bratislava, Oblastný odbor I. správy a Odbor vojenskej kontrarozvedky pri Východnom vojenskom okruhu Trenčín, HV VB a Správu VB Bratislava.

Stav XII. správy k 1. 7. 1974:

Odbor	spolu	vedenie	1. odd.	2. odd.	3. odd.	4. odd.	5. odd.	VS
Náčelník XII. S	1	-	-	-	-	-	-	-
Zástupca náčelníka	1	-	-	-	-	-	-	-
VO	27	-	-	-	-	-	-	-
KS	3	-	-	-	-	-	-	-
IN	2	-	-	-	-	-	-	-
ČZ	2	-	-	-	-	-	-	-
AIŠEO	19	3	6	10	-	-	-	-
I.	20	2	10	8	-	-	-	-
II.	28	3	10	8	7	-	-	-
III.	21	3	6	6	6	-	-	-
IV.	94	1	44	40	-	-	-	9
VI.	82	1	17	29	17	6	9	3
SPOLU	300							

V novembri 1974 bol na návrh vedenia XII. správy a po schválení v Hlavnom výbore KSS a Ústrednom výbore KSS ustanovený na XII. správe Celouťvarový výbor KSS. Od 1. decembra 1974 ho viedol mjr. Ján Bábela.¹³⁾ Celouťvarový výbor KSS realizoval Smernice ÚV KSČ pre prácu straníckych orgánov a organizácií v ZNB, riadil stranícke organizácie na XII. správe, vyjadroval sa ku všetkým kádrovým a personálnym otázkam, pracovným hodnoteniam príslušníkov ZNB či návrhom na povýšenie. Zabezpečoval kontrolu nad prehlbovaním triedneho charakteru XII. správy a skvalitňovaním kádrového zloženia jej vedenia, plnením uznesení záverov jednotlivých zjazdov komunistickej strany, čím v praxi zabezpečoval upevňovanie jej vedúcej úlohy.

V roku 1974 začala XII. správa svoju činnosť s oveľa nižším počtom príslušníkov ako jej umožňoval systematizovaný stav určený ministrom vnútra. K 1. júlu 1974 predstavoval systematizovaný stav 341 príslušníkov, k 31. decembru 1976 už 345 príslušníkov a k 1. marcu 1977 bol zvýšený na 347 príslušníkov. Pre porovnanie Krajská správa ZNB správa Štátnej bezpečnosti v Bratislave mala systematizovaný stav 558 príslušníkov, Krajská správa ZNB správa Štátnej bezpečnosti v Banskej Bystrici 484 príslušníkov a Krajská správa ZNB správa Štátnej bezpečnosti v Košiciach 472 príslušníkov.

V rámci „triedneho upevňovania“ útvaru bol predpokladom prijímania nových, resp. preložených príslušníkov ich robotnícky a komunistický pôvod. Početný stav XII. správy ZNB Bratislava mal byť podľa Programu kádrovej a personálnej práce XII. správy FMV do roku 1980, ktorý bol publikovaný ako rozkaz náčelníka XII. správy č. 5 v roku 1977, dopĺňaný ročne o tridsať príslušníkov - dvadsať z Pohotovostného útvaru Verejnej bezpečnosti, ktorí mali dopĺňať stavy najmä IV. a VI. odboru a desať z materiálnej výroby. V období od zriadenia XII. správy do 31. decembra 1976 sa počet príslušníkov XII. správy zvýšil o 46. Prepustených, resp. preložených bolo 84 príslušníkov a prijatých, resp. k XII. správe preložených 130 príslušníkov.

K 31. decembru 1976 mala Správa kontrarozvedky v Bratislave už 358 príslušníkov. Prevažnú časť, viac ako 62%, tvorili príslušníci do 35 rokov, ktorí boli prijatí po čistkách v ZNB v období po 1. januári 1970. Viac ako 86% príslušníkov bolo členom KSČ, zvyšní, s výnimkou jedného pracovníka bez politickej príslušnosti, boli organizovaní v SZM. Členstvo v KSČ bolo aj základnou podmienkou pre zaraďovanie príslušníkov na operatívne útvary XII. správy, t.j. I., II. a III. odbor. V triednom zložení útvaru prevažovali pochopiteľne príslušníci pochádzajúci z robotníckych rodín (71,5%). Vedenie XII. správy považovalo za priaznivé aj národnostné zloženie útvaru, kde bolo najviac príslušníkov slovenskej národnosti (324) a niekoľko príslušníkov maďarskej (13), ukrajinskej (12) a českej (9) národnosti. Vzdelávanie príslušníkov po štátno-bezpečnostnej línii zabezpečovali rezortné školy ministerstva vnútra, stredné odborné školy, práporčické a dôstojnícke školy alebo vysoké školy ZNB v Prahe a Bratislave. K 31. decembru 1976 malo z 358 príslušníkov 31 vysokoškolské vzdelanie (8,66%), 249 úplné (69,55%) a 11 neúplné stredoškolské vzdelanie (3,07%) a 67 príslušníkov základné vzdelanie (18,72%). Zo 118 funkčných miest, kde bolo predpísané vysokoškolské vzdelanie, spĺňalo túto požiadavku riadne len 31 príslušníkov a náhradným spôsobom, absolvovaním trojročného rezortného právnického kurzu, ďalších 27 príslušníkov. Z 38 náčelníkov spĺňalo požiadavku vysokoškolského vzdelania riadnym spôsobom 10 náčelníkov a náhradným spôsobom 14 náčelníkov.¹⁴⁾

V polovici roku 1977 došlo na základe organizačných a systematizačných zmien k úprave počtu oddelení na odbore pre boj proti vnútornému nepriateľovi. K 1. júnu 1977 sa počet oddelení rozšíril z troch na štyri. Nové, tzv. zvláštne oddelenie II. odboru prevzalo výhradne problematiku CIRKEV A SEKTY. Oddelenie vytvorili preradením skúsených, resp. perspektívnych, príslušníkov z 1. oddelenia II. odboru, ktorí dovedy zabezpečovali kontrolu popredných predstaviteľov „opozície“ v rámci problematiky PRAVICA, resp. PRAVICOVÝ OPORTU-

Odišli	1974	1975	1976	spolu	prišli	1974	1975	1976	spolu
Preložení z XII. správy	9	17	17	43	Preložení na XII. správu	4	48	29	81
Prepustení	8	18	15	41	Prijatí	1	24	24	49
Celkom	17	35	32	84	Celkom	5	72	53	130

13) Mjr. Ján Bábela (1926) pracoval od roku 1950 v operatíve na oddeleniach Štátnej bezpečnosti v Banskej Bystrici, Šafárikove, Rimavskej Sobote a Prievidzi. Od 1. 7. 1974 pracoval ako starší referent špecialista 1. oddelenia analyticko-informačného a štatisticko-evidenčného odboru XII. správy. Od decembra 1974 do 31. 12. 1986 bol predsedom Celouťvarového výboru KSS pri XII. správe. V roku 1978 bol povýšený do hodnosti podplukovníka a v roku 1984 do hodnosti plukovníka.

14) Rozkaz náčelníka XII. správy č. 5/1977. Program kádrovej a personálnej práce XII. správy FMV do roku 1980.

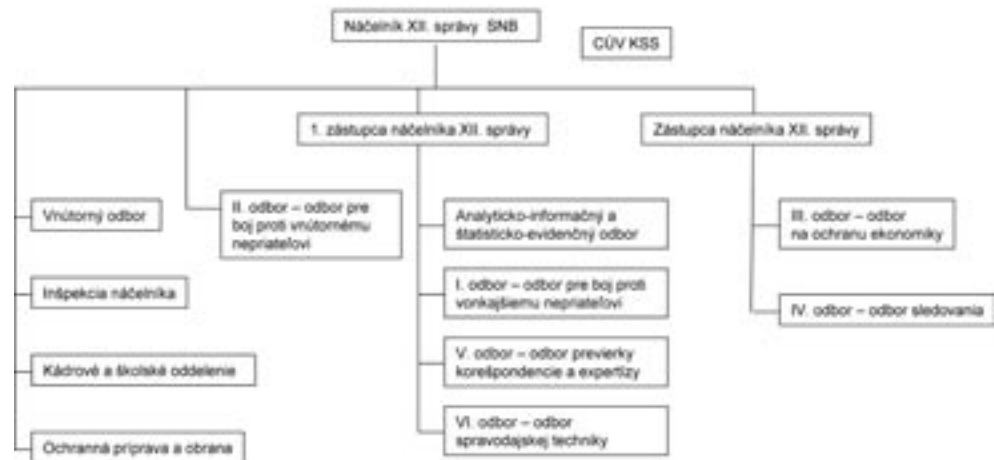
NIZMUS. Do čela oddelenia bol menovaný mjr. Imrich Velický.¹⁵⁾

Vo februári 1978 bol rozšírený počet funkčných útvarov o **skupinu obrany**. Skupina vznikla na základe rozkazu ministra vnútra ČSSR č. 8/1978 vyčlenením z vnútorného odboru, pričom prevzala jeho úlohy zabezpečovania mobilizačnej a bojovej pripravenosti XII. správy, ochrany utajovaných skutočností v rámci XII. správy a zabezpečovania výkonu stálej služby na XII. správe.

Začiatkom júna 1979 odišiel plk. JUDr. Ján Kováč z funkcie náčelníka XII. správy, nastúpil do funkcie námestníka ministra vnútra a na základe rozkazu ministra vnútra ČSSR č. 12 prevzal zodpovednosť za činnosť XII. správy.¹⁶⁾ Novým náčelníkom Správy kontrarozvedky v Bratislave bol menovaný dovtedajší zástupca náčelníka plk. Jozef Vavro. Funkcia jedného z dvoch zástupcov náčelníka správy ostala neobsadená do decembra 1979, kedy bol do funkcie zástupcu náčelníka XII. správy menovaný náčelník III. odboru kpt. Ing. Michal Kočan¹⁷⁾ a zástupca náčelníka II. odboru mjr. JUDr. Anton Faťol.¹⁸⁾ Počet zástupcov náčelníka XII. správy bol takto rozšírený na troch a zostal nezmenený až do polovice augusta 1980, kedy Michal Kočan odišiel na sťaž na sekretariát ministra vnútra ČSSR.

Rozsiahle komplexné organizačné zmeny sa uskutočnili koncom roka 1980 na základe rozkazu ministra vnútra ČSSR č. 51 s účinnosťou k 1. januáru 1981. Nový organizačný poriadok XII. správy sa len mierne dotkol základných úloh správy, ktoré boli doplnené o kontrarozvednú ochranu vybraných vojenských

Organizačná štruktúra XII. správy (1. január 1981 – 30. september 1988)

osôb, za ktoré boli považovaní „vojaci a občianski pracovníci zamestnaní vo Zväzarme, vojenských katedrách vysokých škôl a vojaci, ktorí sú zaradení v civilných organizáciách, ktoré sú v pôsobnosti správy.“ Výrazné zmeny však priniesol v organizačnej štruktúre. Vznikla funkcia 1. zástupcu náčelníka XII. správy, ktorú začiatkom februára prevzal Plk. Bohuš Vavro. Prvý zástupca náčelníka zastupoval v plnom rozsahu náčelníka správy v dobe jeho neprítomnosti. Podieľal sa na tvorbe zásadných rozhodnutí náčelníka správy v poradných orgánoch náčelníka správy, organizoval, riadil a koordinoval plnenie úloh určených náčelníkom správy. Riadil a koordinoval činnosť Analyticko-informačného a štatisticko-evidenčného odboru, I., V. a VI. odboru. Druhý zástupca náčelníka riadil činnosť III. a IV. odboru. Náčelník XII. správy si vo svojej kompetencii ponechal riadenie zvyšných funkčných útvarov a II. odboru – tzv. odboru pre boj proti vnútornému nepriateľovi, čím bolo v podstate zvýraznené jeho postavenie a dôležitosť v rámci kontrarozvednej práce XII. správy. Nezávisle od vedúcich funkcionárov stál Celouťvarový výbor KSS.

Plk. JUDr. Anton Faťol (1937)

Zdroj: Archív ÚPN.

15) Mjr. Imrich Velický (1924) vstúpil do ZNB v roku 1947. Na XII. správe pôsobil najprv na 1. oddelení I. odboru, od februára 1975 na 1. oddelení II. odboru. V rokoch 1977 až 1981 pôsobil na zvláštnom oddelení II. odboru, najprv ako jeho náčelník a od roku 1980 ako starší referent špecialista. Kariéru príslušníka Štátnej bezpečnosti ukončil na vnútornom odbore, kde pracoval v rokoch 1981 až 1984.

16) RMV ČSSR č. 12 z 14. 6. 1979 „Stanovení odpovědnosti za řízení útvarů federálního ministerstva vnitra“.

17) Kpt. Ing. Michal Kočan (1945) vstúpil do ZNB v roku 1967. Začínal ako starší referent na krajskej správe ZNB správe ŠtB Banská Bystrica. Od augusta 1971 pôsobil ako starší referent a od novembra 1972 ako zástupca náčelníka V. odboru Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava. Od júla 1974 bol zástupcom náčelníka a od januára 1978 náčelníkom odboru na ochranu ekonomiky XII. správy. Od decembra 1979 do polovice augusta 1980 bol jedným z troch zástupcov náčelníka XII. správy. V júni 1981 ukončil desaťmesačnú sťaž na sekretariáte ministra vnútra ČSSR. Od júla 1981 bol 1. zástupcom náčelníka a od apríla 1982 náčelníkom XI. správy (správa kontrarozvedky na ochranu ekonomiky). Od januára 1988 bol náčelníkom III. odboru správy ŠtB Bratislava.

18) Mjr. JUDr. Anton Faťol (1937) vstúpil do služieb ZNB v roku 1961. Od 1. 7. 1974 pôsobil na XII. správe ZNB Bratislava ako zástupca náčelníka II. odboru, od 1. 12. 1979 ako zástupca náčelníka XII. správy ZNB Bratislava a od 1. 11. 1985 ako I. zástupca náčelníka XII. správy ZNB Bratislava. Na základe výsledkov komplexnej preverky Inšpekcie Ministra vnútra ČSSR zo septembra 1986 bol z dôvodu neoprávneného nakladania so zvláštnymi finančnými prostriedkami v decembri 1986 dočasne pozbavený výkonu funkcie a v marci 1987 odvolaný z funkcie I. zástupcu náčelníka XII. správy ZNB Bratislava. Vzápätí však bol poverený funkciou náčelníka II. odboru. Od 1. 10. 1988 pôsobil ako náčelník I. odboru a od 1. 1. 1990 súčasne ako zástupca náčelníka XII. správy ZNB Bratislava. Dňa 15. 2. 1990 bol zaradený do záloh pre prechodne nezaradených. V novembri 1981 bol povýšený do hodnosti podplukovník. V rokoch 1975, 1980 a 1986 absolvoval niekoľkokomesačné kurzy KGB v Moskve.

Mjr. Ing. Michal Kočan (1945)
Zdroj: Archív ÚPN.

Počet funkčných útvarov XII. správy ostal zachovaný, čiastočne sa zmenili, resp. doplnili ich úlohy. Vnútorňý odbor prevzal úlohy styčného orgánu pre príslušníkov bezpečnostných zložiek tzv. krajín socialistického tábora, hlavne Maďarskej ľudovej republiky, Nemeckej demokratickej republiky a Bulharskej ľudovej republiky, umiestnených v SSR. Kádrová skupina získala právomoc organizovať a zabezpečovať v rámci služobnej prípravy dôstojnícke a práporčícke vzdelávanie, vykonávať výber a vysielanie príslušníkov na jednotlivé formy štúdiá a bola rozšírená na oddelenie. Z týchto dôvodov sa zmenil jej názov na Kádrové a školské oddelenie. Úlohy skupiny obrany, podobne ako úlohy Analyticko-informačného a štatisticko-evidenčného odboru, zostali nezmenené, bola však rovnako ako kádrová skupina rozšírená na oddelenie a jej názov upravený na Obrannú prípravu a ochranu. Výraznejšie doplnené boli úlohy Inšpekcie náčelníka XII. správy. Inšpekcia vykonávala kontrolu plnenia rozhodnutí ministra vnútra ČSSR, jeho námestníkov a náčelníka správy, informovala náčelníka správy o výsledkoch týchto kontrol a predkladala návrhy na odstránenie nedostatkov. Závažné poznatky posúvala, podľa rozhodnutia náčelníka, inšpekcii ministra vnútra ČSSR, pre ktorú zároveň na základe dožiadania náčelníka inšpekcie ministra vnútra ČSSR vykonávala jednotlivé úkony a spolupracovala na rôznych previerkach. Inšpekcia uskutočňovala prešetrovanie disciplinárnych priestupkov a vyšetrovanie, resp. vyhľadávanie a objasňovanie trestných činov príslušníkov správy, viedla ich evidenciu, spracovávala rozbor príčin a navrhovala opatrenia k ich odstráneniu.

Funkcie do 31. 12. 1980	počet	Funkcie od 1. 1. 1981	počet
Náčelník správy	1	Náčelník správy	1
Zástupca náč. správy	2	Zástupca náč. správy	2
Predseda CÚV	1	Predseda CÚV	1
Náčelník odboru	7	Náčelník odboru	8
Zástupca náč. odboru a zároveň náč. oddelenia	2	--	-
Zástupca náč. odboru	5	Zástupca náč. odboru	8
Náčelník oddelenia	17	VSRŠ	22
Zástupca náč. oddelenia	5	Zástupca náč. oddelenia	-
Náčelník skupiny	1	Náčelník skupiny	-
Vedúci skupiny	1	Vedúci skupiny	-
SPOLU:	42	SPOLU:	42

Na rozdiel od funkčných útvarov bol rozšírený počet výkonných útvarov XII. správy. Vyčlenením 2. a 5. oddelenia zo VI. odboru bol vytvorený **V. odbor** – odbor previerky korešpondencie a expertízy - s tromi oddeleniami. V. odbor vykonával technické úkony a opatrenia súvisiace s kontrolou písomného styku, pismoznaleckú a jazykovú expertízu protištátnych písomností pre operatívne a súdne účely v rámci SSR (u písomností písaných v slovenskom jazyku v rámci ČSSR), daktyloskopickú, chemickú a biologickú expertízu pre Štátnu bezpečnosť v SSR a ostatné kontrarozviedne útvary v Bratislave, viedol celoslovenskú evidenciu Taktickej evidencie písma [TEP] a Taktickej evidencie slovenčiny [TES], zabezpečoval legalizáciu závadných písomností v poštovom styku, vyhotovoval krycie preukazy a zabezpečoval legalizačné pečiatky pre kontrarozviedne útvary Štátnej bezpečnosti a operatívne útvary Verejnej bezpečnosti v rámci SSR.¹⁹⁾ Náčelníkom odboru sa stal dovtedajší náčelník 2. oddelenia VI. odboru plk. Peter Mlej.²⁰⁾ Úlohy ostatných výkonných útvarov sa významnejšie nezmenili, do súladu s už existujúcim stavom bola daná a čiastočne rozšírená činnosť II. odboru, ktorý „*odhaľuje a dokumentuje nepriateľskú činnosť, a prevádza profylaktické opatrenia na úseku cirkvi a siekt vo vyčlenených objektoch s celoslovenskou pôsobnosťou. Vo vzťahu k spracovávaným objektom a bázam, po línii cirkvi a siekt u útvarov kontrarozviedky v rámci SSR prevádza riadiaco-organizátorskú, kontrolnú a analyticko-informačnú činnosť pod metodickým riadením X. S ZNB*“.

Zmeny sa udiali aj v rámci nomenklatúrnych funkcií. Na I. odbore a Analyticko-informačnom a štatisticko-evidenčnom odbore vznikla samostatná funkcia zástupcu náčelníka odboru, ktorá bola dovtedy spojená s funkciou náčelníka oddelenia. Na vnútornom odbore vznikla funkcia zástupcu náčelníka odboru, ktorá dovtedy neexistovala. Funkcia náčelníkov oddelení ostala zachovaná, no podľa nového riadili oddelenia vedúci starší referenti špecialisti. Funkcia zástupcu náčelníka oddelenia bola zrušená.

K 31. januáru 1981 mala XII. správa ZNB Bratislava 369 príslušníkov. Z toho vnútorný odbor 29, Inšpekcia náčelníka XII. správy 3, Kádrové a školské oddelenie 4, Ochranná

19) V. odbor vykonával spravodajsko-technické úkony NÁKUP (úlohová previerka korešpondencie), VÁZA (výberová previerka korešpondencie), KOŽA (preventívna previerka korešpondencie), DOVOZ (záujmová previerka korešpondencie), KRYŠTÁL (skupinová previerka korešpondencie) a LAMPA (chemická nástraha). VI. odbor spravodajsko-technické úkony DIAGRAM (dlhodobé odpočúvanie), ŠTATISTIKA (krátkodobé odpočúvanie), PRESTAVBA (odpočúvanie telefónov a kontrola ďalekopisov), ANALÝZA (tajná technická prehliadka) a APARÁT (skryté pozorovanie a fotografovanie).

20) Plk. Peter Mlej (1928) začínal v päťdesiatych rokoch ako informátor 11. bratislavskej pohraničnej brigády. V roku 1953 vstúpil do ZNB. V rokoch 1969 – 1974 bol náčelník vnútorného odboru Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava, v rokoch 1974 – 1981 náčelník 2. oddelenia odboru spravodajskej techniky a v rokoch 1981 – 1987 náčelník odboru previerky korešpondencie a expertízy XII. správy ZNB Bratislava.

príprava a obrana 6, Analyticko-informačný a štatisticko-evidenčný odbor 20, I. odbor 22, II. odbor 41, III. odbor 37, IV. odbor 100, V. odbor 38 a VI. odbor 53 príslušníkov.

Začiatkom októbra 1982 klesol skutočný stav príslušníkov XII. správy na 343. Podľa náčelníka správy pracovalo „a) v *radiacích funkciách 40 príslušníkov, b) v administratívnych funkciách 23 príslušníkov, c) ostatné pomocné funkcie (vodiči, KaŠO, OPO, POS) tvorí 105 príslušníkov, d) skutočný operatívny výkon tvorí iba 175 príslušníkov*“.²¹⁾

Koncom októbra 1985 bola rozkazom ministra vnútra č. 15 v útvaroch Zboru národnej bezpečnosti podriadených federálnemu ministerstvu vnútra vyčlenená problematika ochrany štátneho a služobného tajomstva z úloh skupiny obrany a začlenená dňom 1. januára 1986 do náplne organizačného a operačného odboru. V tejto súvislosti vydal náčelník XII. správy 15. mája 1986 rozkaz č. 10, ktorý menil a dopĺňal organizačný poriadok Správy kontrarozvedky v Bratislave. Vnútorý odbor bol premenovaný na Organizačný a operačný odbor a prevzal niektoré úlohy Obrannej prípravy a ochrany, najmä zabezpečovanie ochrany štátneho a služobného tajomstva, zabezpečovanie úloh vyplývajúcich z mimoriadnych bezpečnostných opatrení a akcií. Na úseku ochrany utajovaných skutočností riadil povereného príslušníka priamo náčelník XII. správy. Obranná príprava a ochrana sa vrátila k pôvodnému názvu Skupina obrany a jej úlohy boli stanovené nasledovne: organizovať a riadiť prípravy a spracovávať dokumentáciu

pre uvedenie správy do bojovej pohotovosti a k plneniu úloh za brannej pohotovosti štátu, spracovávať mobilizačný plán a organizovať opatrenia k jeho realizácii a k splneniu mobilizačných úloh, organizovať a riadiť prípravy správy k plneniu stanovených operačno-bezpečnostných úloh v období mimoriadnych opatrení a organizovať a prevádzať veliteľskú prípravu náčelníkov, bojovú a telesnú prípravu príslušníkov a prípravu občianskych pracovníkov k civilnej obrane. Z poverenia náčelníka správy vykonávala skupina aj kontrolnú činnosť v oblasti priprav k obrane. Kádrové a školské oddelenie bolo zmenené na kádrovú skupinu a Analyticko-informačný a štatisticko-evidenčný odbor na Analyticko-informačný a plánovací odbor.

V druhej polovici roka 1986 došlo k veľkým zmenám v náčelníckom stave. Koncom júla odišiel do dôchodku náčelník XII. správy plk. Jozef Vavro a novým náčelníkom XII. správy bol menovaný pplk. RSDr. Štefan Homola,²²⁾ náčelník Správy Štátnej bezpečnosti Bratislava. Následná komplexná kontrola Inšpekcie ministra vnútra ČSSR zistila, že náčelníci a niektorí vedúci starší referenti špecialisti operatívnych odborov neoprávnene nakladali s tzv. zvláštnymi finančnými prostriedkami určenými na agentúrno-operatívnu činnosť XII. správy. Prepustení, resp. na vlastnú žiadosť uvoľnení, boli náčelníci I., II. a III. odboru mjr. Ing. Milan Greguš, CSc.,²³⁾ pplk. JUDr. Ján Novák²⁴⁾ a kpt. Ing. František Stredl,²⁵⁾ vedúci starší referenti špecialisti 1., 2. a 3. oddelenia II. odboru pplk. JUDr. Karol Vartovník,²⁶⁾ kpt.

Plk. RSDr. Štefan Homola (1937)
Zdroj: Archív ÚPN.

21) A ÚPN, f. XII. správy ZNB Bratislava, š. 25. Zápis z porady u náčelníka XII. správy ZNB Bratislava, konanej 8. 10. 1982.

22) Pplk. RSDr. Štefan Homola (1937) vstúpil do služieb ZNB v roku 1958. Od júna 1970 bol zástupcom náčelníka a od júla 1974 náčelníkom oddelenia ŠtB v Považskej Bystrici. V roku 1979 absolvoval šesťtýždňový kurz pre náčelníkov na vysokej škole KGB v Moskve a v roku 1980 trojmesačnú stáž na centrálnych operatívnych útvaroch FMV v Prahe. Od júla 1981 bol zástupcom náčelníka a od júla 1983 náčelníkom správy ŠtB Bratislava. V rokoch 1986 až 1990 bol náčelníkom XII. správy.

23) Mjr. Ing. Milan Greguš, CSc. (1940) pracoval v ZNB v rokoch 1961 – 1968. V roku 1971 bol znovu prijatý na V. odbor Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava. Na XII. správe ZNB Bratislava pôsobil od júla 1974 ako náčelník 1. oddelenia III. odboru, od januára 1978 ako zástupca náčelníka III. odboru, od decembra 1979 ako náčelník III. odboru a od februára 1984 ako náčelník I. odboru. V decembri 1986 bol preradený na analyticko-informačný a plánovací odbor a koncom apríla 1987 uvoľnený zo služobného pomeru. V roku 1974 absolvoval jedenásmesačný kontrarozvedný kurz KGB pri Rade ministrov ZSSR a v roku 1976 dvojmesačný kurz KGB v Moskve.

24) Pplk. Ján Novák (1937) vstúpil do služieb ZNB v roku 1959. Začínal ako referent na obvodnom oddelení Ministerstva vnútra v Levoči a neskôr v Poprade. V roku 1969 prešiel na Hlavnú správu Štátnej bezpečnosti SSR do Bratislavy, kde pracoval najprv na odbore analytiky, neskôr na odbore vnútorného spravodajstva. V roku 1974 začal pracovať na 1. oddelení II. odboru XII. správy po problematike PRAVICA. Od roku 1977 pracoval na tzv. zvláštnom oddelení II. odboru po problematike CIRKEV a SEKTY a v roku 1980 sa stal náčelníkom tohto oddelenia. Vo februári 1983 ukončil štúdium na fakulte ŠtB vysokej školy ZNB a v júli 1983 prevzal vedenie II. odboru. V polovici roku 1987, po nepriaznivých výsledkoch kontroly Inšpekcie ministra vnútra ČSSR, požiadal o uvoľnenie zo služieb ZNB.

25) Kpt. Ing. František Stredl (1942) vstúpil do služieb ZNB v roku 1975. Od 1. 3. 1978 pôsobil ako náčelník 2. oddelenia 3. odboru XII. správy ZNB Bratislava, od 1. 4. 1980 ako zástupca náčelníka 3. odboru a od 1. 2. 1984 ako náčelník 3. odboru XII. správy ZNB Bratislava. Na základe výsledkov komplexnej previerky Inšpekcie Ministra vnútra ČSSR zo septembra 1986 bol z dôvodu neoprávneneho nakladania so zvláštnymi finančnými prostriedkami v marci 1987 prepustený zo služobného pomeru príslušníka ZNB.

26) Pplk. JUDr. Karol Vartovník (1936) začínal svoju kariéru v ZNB v roku 1957 na OO MV Spišská Nová Ves ako vodič – mechanik. Od roku 1961 pracoval v operatíve. Po vzniku XII. správy pracoval na odbore pre boj proti vnútornému nepriateľovi - od júla 1974 ako starší referent, od marca 1979 ako starší referent špecialista a od februára 1982 až do decembra 1986, kedy bol dočasne pozbavený výkonu funkcie, ako vedúci starší referent špecialista 1. oddelenia. V máji 1987 bol uvoľnený zo služobného pomeru. V roku 1978 ukončil štúdium na vysokej škole ZNB a v roku 1981 absolvoval mesačný kurz pre náčelníkov odborov a ich zástupcov po línii X. správy ZNB pri vysokej škole KGB v Moskve.

Pplk. František Budaváry (1940)
Zdroj: Archív ÚPN.

JUDr. Dušan Piskora a kpt. JUDr. Milan Lazorišák²⁷⁾ a vedúci starší referenti špecialisti 1. a 2. oddelenia III. odboru kpt. JUDr. Rastislav Mátray²⁸⁾ a kpt. Ing. Jozef Turza.²⁹⁾ Kauza sa v značnej miere dotkla 1. zástupcu náčelníka XII. správy pplk. JUDr. Antona Fařola, ktorému inšpekcia dokázala spreneverenie druhej najvyššej čiastky. Na základe rozhodnutia stranických a rezortných predstaviteľov bol riešený len disciplinárne a zo správy nemusel odísť. Bol odvolaný z funkcie 1. zástupcu náčelníka XII. správy a súčasne menovaný do funkcie náčelníka II. odboru. Tento krok ministra vnútra súvisel zrejme s vysokým postavením Fařola na XII. správe, no predovšetkým s odrazu chýbajúcimi kádrmi takmer na celej správe, obzvlášť na II. odbore. Odbor pre boj proti vnútornému nepriateľovi v podstate nemal vedenie. Okrem náčelníka II. odboru figuroval v kauze neoprávneného nakladania so zvláštnymi finančnými prostriedkami aj jeho zástupca plk. Jozef Pačesa,³⁰⁾ ktorý bol koncom roka 1986 uvoľnený zo služieb ZNB. Zlá kádrová situácia sa riešila preradením niekoľkých príslušníkov z iných kontrarozviednych útvarov. Zástupcom

Antona Fařola sa od 1. mája 1987 stal Mjr. Ing. Dušan Mikuš³¹⁾ zo Správy Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica a funkciu 1. zástupcu náčelníka XII. správy obsadil pplk. JUDr. František Budaváry,³²⁾ náčelník II. odboru Správy Štátnej bezpečnosti Bratislava, ktorý k 1. augustu 1987 nastúpil zo stáže v kancelárii ministra vnútra ČSSR. Kauza sa dotkla aj náčelníka Organizačného a operačného odboru pplk. Štefana Matláka, do ktorého odboru agenda zvláštnych finančných prostriedkov spadala. V máji 1987 bol preradený na nižšiu funkciu v rámci V. odboru.

Zmeny na náčelnických postoch sa udiali aj v rámci ďalších odborov. Od júna 1986 do mája 1987 odišli do dôchodku šiesti vedúci funkcionári - vedúci kádrovej skupiny, skupiny obrany a Celouťvarového výboru KSS pplk. Ján Gábor, pplk. Ján Galbavý³³⁾ a plk. Ján Bábeľa, náčelníci V. a VI. odboru plk. Peter Mlej a pplk. Ján Hradiský,³⁴⁾ ako aj zástupca náčelníka V. odboru pplk. Michal Kolbasa.³⁵⁾ Náčelník Analyticko-informačného a plánovacieho odboru pplk. JUDr. Andrej Kupec³⁶⁾ bol preradený do činných záloh. Rozsiahle výmeny náčelníkov

- 27) Kpt. JUDr. Milan Lazorišák (1950) začínal v roku 1971 ako hliadkový príslušník Pohotovostného útvaru VB. Od roku 1972 pracoval v operatívne na správach ŠtB v Bratislave a Košiciach a oddelení ŠtB v Michalovciach. Od septembra 1980 pracoval na 3. oddelení II. odboru XII. správy ZNB Bratislava po problematike SIONIZMUS. Od marca 1983 do decembra 1986, kedy bol dočasne pozbavený výkonu funkcie, bol vedúci starší referent špecialista 3. oddelenia. V roku 1982 absolvoval fakultu Štátnej bezpečnosti na vysokej škole ZNB v Prahe a mesačný kurz na vysokej škole KGB v Moskve.
- 28) Kpt. JUDr. Rastislav Mátray (1949) začínal ako hliadkový príslušník pohotovostného útvaru VB. Od septembra 1973 pracoval na V. odbore Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava a od júla 1974 na III. odbore XII. správy ZNB Bratislava. Od mája 1980 až do decembra 1986, kedy bol dočasne pozbavený výkonu funkcie, viedol 1. oddelenie III. odboru. Koncom apríla 1987 bol uvoľnený zo služobného pomeru. V roku 1981 absolvoval fakultu Štátnej bezpečnosti vysokej školy ZNB v Bratislave.
- 29) Kpt. Ing. Jozef Turza (1947) vstúpil do služieb ZNB v roku 1975. Pôsobil na 2. oddelení 3. odboru XII. správy ZNB Bratislava od 1. 12. 1975 ako starší referent, od 1. 4. 1978 ako starší referent špecialista a od 1. 3. 1980 ako náčelník oddelenia. Na základe výsledkov komplexnej previerky Inšpekcie Ministra vnútra ČSSR zo septembra 1986 bol z dôvodu neoprávneného nakladania so zvláštnymi finančnými prostriedkami v decembri 1986 dočasne pozbavený výkonu funkcie a v apríli 1987 uvoľnený zo služieb ZNB.
- 30) Pplk. Jozef Pačesa (1927) začínal v roku 1950 ako príslušník útvaru JEŘÁB v Jáchymove. Neskôr pracoval na OO MV v Rimavskej Sobote a Modrom Kameni a oddeleniach ŠtB v Lučenci a vo Zvolene. V roku 1971 bol preradený na vnútorné spravodajstvo Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava. Na XII. správe pôsobil od júla 1974 ako náčelník 1. oddelenia II. odboru a od júna 1978 ako zástupca náčelníka II. odboru. Koncom roka 1986 bol uvoľnený zo služobného pomeru. V rokoch 1976 a 1980 absolvoval kurzy KGB v Moskve.
- 31) Mjr. Ing. Dušan Mikuš (1942) vstúpil do služieb ZNB v roku 1972. Od roku 1973 pôsobil v operatívne na oddelení ŠtB v Rimavskej Sobote a neskôr na správe ŠtB v Banskej Bystrici, od decembra 1979 ako zástupca náčelníka II. odboru. Od mája 1987 pracoval na XII. správe ako zástupca náčelníka II. odboru a od októbra 1988 ako zástupca náčelníka III. odboru. V roku 1978 absolvoval jedenásťmesačný kontrarozviedny kurz KGB pri Rade ministrov ZSSR a v roku 1982 dvojmesačný kurz na vysokej škole KGB v Moskve. V máji 1989 bol povýšený do hodnosti podplukovník.
- 32) Pplk. František Budaváry (1940) vstúpil do ZNB v roku 1962. Pracoval v Leviciach na oddelení VB, od roku 1963 na oddelení ŠtB. Na krajskej správe ZNB správe ŠtB Bratislava pracoval od júla 1976 ako náčelník 1. oddelenia 1. odboru, od októbra 1980 ako zástupca náčelníka II. odboru a od apríla 1982 ako náčelník II. odboru. V roku 1976 absolvoval jedenásťmesačný kontrarozviedny kurz KGB pri Rade ministrov ZSSR a v rokoch 1983 a 1988 kurzy KGB v Moskve. Od augusta 1987 do zrušenia XII. správy ZNB Bratislava bol 1. zástupcom náčelníka správy.
- 33) Pplk. Ján Galbavý (1932) bol v rokoch 1953 - 1970 dôstojníkom čs. ľudovej armády. Od mája 1970 pracoval na personálnom a školskom odbore Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava a od júla 1974 na vnútornom odbore XII. správy ZNB Bratislava. V rokoch 1981 až 1987 viedol skupinu obrany.
- 34) Pplk. Ján Hradiský (1928) začínal ako strážnik správy MV Jáchymov. Od roku 1956 pôsobil na správe ŠtB v Košiciach a od apríla 1969 na Odbore vnútorného spravodajstva Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava. Na XII. správe bol od júla 1974 náčelníkom 3. oddelenia a od februára 1975 náčelníkom 2. oddelenia II. odboru. Od júla 1976 do apríla 1987 bol náčelníkom odboru spravodajskej techniky. V roku 1972 absolvoval jedenásťmesačný kontrarozviedny kurz KGB pri Rade ministrov ZSSR a v roku 1981 vysokú školu ZNB.
- 35) Pplk. RSDr. Michal Kolbasa (1931) pracoval v rokoch 1955 - 1969 na správe Štátnej bezpečnosti v Košiciach. Od roku 1969 pracoval na analytickom odbore a neskôr na odbore vnútorného spravodajstva Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava. V rokoch 1972 - 1983 bol činnou zálohou FMV. Od februára 1983 do mája 1987 bol zástupcom náčelníka V. odboru XII. správy ZNB Bratislava.
- 36) Pplk. JUDr. Andrej Kupec (1933) bol v službách ZNB od roku 1961. Od júla 1969 pôsobil ako starší referent na odbore vnútorného spravodajstva Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava, od júla 1974 ako náčelník 2. oddelenia a od februára 1975 ako náčelník 3. oddelenia II. odboru XII. správy ZNB. Od decembra 1976 bol zástupcom náčelníka II. odboru a od marca 1978 náčelníkom I. odboru. Od februára 1984 bol náčelníkom analyticko-informačného a štatisticko-evidenčného odboru. V máji 1987 bol zaradený do činnej zálohy. V rokoch 1977 a 1983 absolvoval kurzy KGB v Moskve.

a vedúcich pracovníkov sa nedotkli len odboru sledovania.

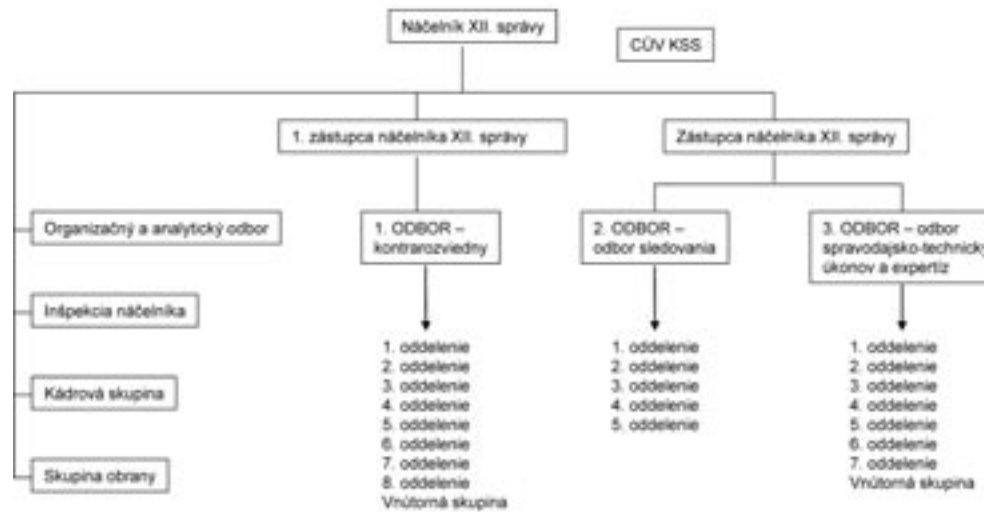
V júli 1988 bolo rozkazom ministra vnútra ČSSR č. 12, v rámci plnenia uznesenia vlády č. 130/1988 o zásadách a postupe znižovania počtu pracovníkov ústredných orgánov, zrušených 36 útvarov federálneho ministerstva vnútra a jemu podriadených organizačných celkov a novo zriadených 24 útvarov. Medzi nimi aj XII. správa, zriadená k 1. augustu 1988 ako Správa kontrarozvedky Zboru národnej bezpečnosti v Bratislave. Zodpovednosť za riadenie jej náčelnika bola rozkazom zverená 1. námestníkovi ministra vnútra ČSSR genmjr. Ing. Alojzovi Lorencovi, CSc.

K posledným organizačným zmenám prišlo na jar roku 1989. Rozkazom náčelnika XII. správy ZNB Bratislava č. 7 vstúpil do platnosti nový organizačný poriadok, ktorý spätne k 1. októbru 1988 zlúčil operatívne odbory (I., II. a III.) do I. odboru, odbory spravodajskej techniky a previerky korešpondencie a expertízy (V. a VI.) do III. odboru a odbor sledovania (IV.) prečísloval na II. odbor. Tzv. zvláštne oddelenie odboru pre boj proti vnútornému nepriateľovi, ktoré rozpracovávalo problematiku CIRKEV A SEKTY bolo na XII. správe zrušené a jeho pracovníci spolu s agentúrou premiestnený na Správu Štátnej bezpečnosti Bratislava. Z funkčných útvarov sa zmena dotkla Analyticko-informačného a plánovacieho odboru a Organizačného a operačného odboru, ktoré boli zlúčené do Organizačného a analytického odboru.

Činnosť operatívnych odborov

Konkrétne zameranie činnosti jednotlivých odborov XII. správy bolo stanovené v tzv. pláne úloh. Predkladal ho náčelník XII. správy a po odsúhlasení funkcionármi centrálnych správ ZNB v Prahe ho schvaľoval námestník ministra vnútra ČSSR zodpovedný za činnosť XII. správy. Plán úloh vychádzal zo záverov stranických zjazdov k otázkam bezpečnostnej politiky, rozkazov ministra vnútra ČSSR o základnom zameraní služobnej činnosti ZNB a vojsk ministerstva vnútra a ďalších dokumentov. Rozpracovával ročné prevádzacie plány centrálnych

Organizačná štruktúra XII. správy (1. október 1988 – 15. február 1990)

nych kontrarozvedných útvarov v Prahe. Bol rozdelený do šiestich častí. V prvej obsahoval zhodnotenie plnenia úloh, výsledkov práce a operatívnej situácie za predchádzajúce obdobie, v druhej hlavné úlohy po problematikách jednotlivých odborov na nadchádzajúce obdobie, v tretej úlohy agentúrno-operatívnej činnosti v konkrétnych akciách, v štvrtej úlohy v oblasti riadiacej a kontrolnej činnosti, v piatej úlohy v oblasti kádrovej, personálnej a výchovnej práce a v poslednej záverečné informácie o pláne úloh, jeho kontrole a prípadných zmenách. V prílohe sa nachádzal harmonogram získavania a preverovania tajných spolupracovníkov a získavania konšpiračných a prepôžičaných bytov.

Operatívne odbory viedli osobné operatívne, signálne a agentúrno-pátracie zväzky, ktoré po ukončení agentúrno-operatívneho rozpracovania buď ukončili (pre nepotvrdenie materiálov, pobyt osoby mimo územia ČSSR, úmrtie alebo získaním k spolupráci, prevedením na iný typ zväzku a preventívno-výchovným opatrením) alebo postúpili na doriešenie II. odboru Správy vyšetrovania Štátnej bezpečnosti, resp. vyšetrovateľovi Verejnej bezpečnosti alebo iným operatívnym súčasťami na ďalšie spravodajské využitie. Na zamedzenie nežiaducej činnosti využívali preventívno-profylaktické a rozkladné opatrenia. Išlo u určitý druh upozornenia, resp. výstrahy formou osobného pohovoru, listu náčelníka XII. správy alebo prostredníctvom zamestnávateľa, ktorý mal za cieľ zabrániť nežiaducim stykom, úniku utajovaných skutočností, trestnej činnosti a pod. Pre ilustráciu uvádzame dva záznamy o vykonaných preventívno-výchovných a rozkladných

opatreniach II. odboru z roku 1981: „V akcii *RENEGÁT* (Miroslav KUSÝ – pozn. JS) bolo prevedené preventívno-profylaktické opatrenie so stykmi (M. ZAJÍČKOM a O. STANKOVIČOM z Prahy) s cieľom zamedzenia ich ďalších stykov na objekta ako i ďalších osôb z radov pravice z ČSR. ... V akcii *SELDON* (Dominik TATARKA – pozn. JS) boli v 4 prípadoch prevedené rozkladné opatrenia s cieľom zabrániť jeho vycestovaniu mimo Bratislavu a predísť zneužitiu jeho osoby k protispoločenskej činnosti. Objasnenie jeho cesty na Moravu. Rozkladné opatrenie splnilo svoj cieľ. ...“³⁷⁾ V roku 1981 boli uskutočnené podobné opatrenia v ďalších šesťdesiatich akciách.

Na získavanie informácií o záujmových osobách, zo záujmových objektov, do rozpracovaných akcií a problematik využívali agentúrno-dôvernú sieť, spravodajskú techniku, ale aj sledovanie osôb. V roku 1980 zabezpečoval odbor sledovania pre operatívne odbory XII. správy 262 akcií, na ktorých zaznamenal 169 kontaktov, tzv. stykov, zistil 58 adries a urobil 554 fotografií objektov s tzv. stykmi. Odbor spravodajskej techniky v roku 1981 realizoval 135-krát zavedenie spravodajsko-technických úkonov a 22-krát obsluhu trvale nasadenej spravodajskej techniky.

Vývoj agentúrneho aparátu na XII. správe v rokoch 1978 – 1989

Dátum	Počet tajných spolupracovníkov na:			Spolu
	1. odbore	2. odbore	3. odbore	
K 1. 1. 1978	73	133	106	312
K 1. 1. 1979	74	143	149	366
K 1. 1. 1981	?	169	?	445
K 1. 1. 1982	98	197	176	471
K 1. 1. 1983	100	209	171	481
r. 1985	61	177	144	382
K 31. 8. 1986	57	173	131	361
Máj 1987	58	152	71	281
K 30. 11. 1989	75	134	71	280

V rámci agentúrno-operatívnej práce používali výkonné útvary XII. správy aj tzv. konšpiračné a prepožičané byty. Boli to súkromné byty alebo miestnosti úradov a inštitúcií, ktoré využívali k uskutočňovaniu konšpiratívnych schôdzok s úplne spoľahlivými, spravodajsky skúsenými a dôkladne preverenými tajnými spo-

lupracovníkmi. Konšpiračné byty boli v správe ministerstva vnútra. Ich užívateľmi boli pracovníci kontrarozvedky, ktorí vzhľadom na vlastné utajenie používali krycie občianske preukazy. Prepožičané byty boli majetkom súkromných osôb, ktoré sa ich vedome zaviazali prepožičať, za podmienok stanovených v dohode so Štátnou bezpečnosťou, k uskutočňovaniu konšpiratívnych schôdzok pracovníkov kontrarozvedky s tajnými spolupracovníkmi.³⁸⁾

Koncom roku 1978 mali operatívne odbory XII. správy 36 konšpiračných a prepožičaných bytov. I. odbor obsluhoval v siedmich konšpiračných a jednom prepožičanom byte 32 tajných spolupracovníkov (43,2% celkovej agentúry odboru), s ktorými pracovníci odboru uskutočnili 295 schôdzok (9,2 schôdzky na TS). Na II. odbore viedli 8 konšpiračných a 10 prepožičaných bytov. Obsluhovali v nich 74 tajných spolupracovníkov (51,4%), s ktorými uskutočnili 808 schôdzok (10,9 schôdzky na TS). III. odbor v piatich konšpiračných a piatich prepožičaných bytoch obsluhoval 46 agentov (30,8%), s ktorými uskutočnil 377 schôdzok (8,1 schôdzky na TS). Celkovo bolo do schôdzkových bytov zavedených 152 agentov, čo predstavovalo 41,5% z celkovej agentúry operatívnych odborov.

Koncom roku 1982 sa počet bytov zvýšil na 47. I. odbor využíval 7 konšpiračných a 6 prepožičaných bytov, II. odbor 10 konšpiračných a 10 prepožičaných bytov a III. odbor 8 konšpiračných a 6 prepožičaných bytov. I. odbor v nich obsluhoval 68 tajných spolupracovníkov (68%), II. odbor 123 agentov (58,6%) a III. odbor 77 agentov (45%). Počet zavedených spolupracovníkov sa zvýšil na 268, čo predstavovalo 55,7% agentúry.

V polovici roku 1986 evidovali operatívne odbory XII. správy až 50 konšpiračných a prepožičaných bytov, v ktorých obsluhovali 206 tajných spolupracovníkov (57%). I. odbor evidoval 9 konšpiračných a 5 prepožičaných bytov, II. odbor 12 konšpiračných a 6 prepožičaných bytov a III. odbor 10 konšpiračných a 8 prepožičaných bytov.

Na základe archívneho výskumu bolo doteraz identifikovaných 123 konšpiračných a prepožičaných bytov, ktoré v rokoch 1974 až 1989 využívali operatívne odbory XII. správy. Počet bytov využívaných jednotlivými odbormi sa nachádza v tabuľke.³⁹⁾

37) Archív Ústavu pamäti národa, f. XII. správa ZNB Bratislava, š. 41. Správa o plnení úloh a dosiahnutých výsledkoch v agentúrno-operatívnej práci za rok 1981.

38) Podrobnejšie k problematike konšpiračných a prepožičaných bytov pozri: SIVOŠ, Jerguš: Konšpiračné a prepožičané byty Štátnej bezpečnosti. In: *Pamäť národa* 3/2006, s. 54 - 71.

39) Odbor sledovania využíval 15 konšpiračných bytov a na odbor spravodajskej techniky bol v roku 1976 šesť mesiacov evidovaný 1 konšpiračný byt (KB „PRIOR“, reg. č. 18305).

XII. S ZNB	spolu	KB	PB
I. odbor	36	18	18
II. odbor	43	20	23
III. odbor	44	17	27
Spolu	123	55	68

Odbor pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi - I. odbor

Odbor pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi zabezpečoval kontrarozviedne opatrenia proti prenikaniu špeciálnych služieb do Československa. Rozpracovával objekty Správy služieb diplomatického zboru, Výskumného výpočtového strediska OSN, Strediska výskumu ochrany prostredia OSN, Tlačového a informačného strediska Federálneho ministerstva zahraničných vecí a zastupiteľských úradov kapitalistických štátov, Číny a Juhoslávie. Rozpracovával prípady a signály v problematikách: DIPLOMATI, CESTOVNÉ KANCELÁRIE, ZAHRANIČNÍ NOVINÁRI, VÍZOVÍ CUDZINCI a VÝJAZDY. Plán úloh XII. správy ZNB na rok 1975 stanovil 1. odboru: „V správe služieb diplomatického zboru vytvárať operatívne podmienky k technickému prenikaniu do konzulárnych zastupiteľských úradov kapitalistických štátov a osobných rezidencií ich pracovníkov. ... S vedúcim Správy služieb diplomatického zboru spolupodieľať sa pri výbere kádrov pre doplnenie stavu pracovníkov tejto inštitúcie a prevádzať ich previerku. ... Vypracovať zameranie pre legalizovanie operatívneho orgánu na Správe služieb diplomatického zboru ... V objekte Výskumné výpočtové stredisko OSN a Stredisko výskumu ochrany prostredia OSN prevádzať aktívnu agentúrno-operatívnu kontrolu činnosti VC (vízových cudzincov – pozn. JS) – expertov, prichádzajúcich s kapitalistického zahraničia. ... Pripraviť podmienky pre prevádzanie technických opatrení na pracoviskách a v mieste bydliska týchto expertov ... Prevádzať agentúrno-operatívnu previerku čs. občanov, ktorí budú vysielaní do kapitalistického zahraničia ako turisti. Rovnako postupovať aj u tých pracovníkov, ktorí budú vysielaní na služobné cesty. ... V objekte Tlačové a informačné stredisko FMZV previesť hĺbkovú previerku kandidátov pre obsadenie funkčných miest a cez II. správu FMV zabezpečiť na FMZV schválenie do funkcií tých, ktorí budú pre tieto miesta vybraní. ... Zisťovať prehľad o príchode a záujmoch neakreditovaných novinárov a pracovníkov iných oznamovacích prostriedkov a na tomto základe organizovať k nim agentúrne opatrenia, s cieľom zabrániť im v prenikaní do

oblastí, kde sú dôležité objekty pre obranu štátu a zisťovať ich styky, ako i na úseky, ktoré je možné zneužiť k ideodiverznej činnosti. ... Sledovať a ustáliť bázu čs. novinárov, ktorí majú styky na pracovníkov oznamovacích prostriedkov z kapit. zahraničia a opačne, s cieľom vytypovať vhodné typy pre spoluprácu a nepriateľskú činnosť dokumentovať. ... S cieľom získať prehľad o situácii v TIS, vypracovať plán konkrétnych agentúrnych opatrení ... Po dohode s II. správou FMV prevádzať sledovanie kádrových rozviedčikov počas ich pobytu v Bratislave a Západoslovenskom kraji a za využitia ostatných agentúrno-operatívnych prostriedkov odhaľovať a dokumentovať formy a metódy ich práce ... V pevných objektoch kapitalistických zastupiteľských úradov v Bratislave agent.-operatívnu prácu organizovať hlavne s cieľom odhaľovať kádrových rozviedčikov a ich činnosť. V tejto súvislosti realizovať výber vhodných typov TS pre podstavu a agentúrne prenikanie na ZÚ kapitalistických štátov v Prahe, najmä USA, NSR, Anglie, Francie a Čínskej ľudovej republiky. ... Zvláštnu pozornosť venovať obchodným a kultúrnym pridelencom ZÚ kapitalistických štátov pri ich cestách do Bratislavy a Zsl. kraja ... Na úseku aktívneho a pasívneho cestovného ruchu vyčleniť k operatívnej kontrole všetky osoby z obhospodarovaných objektov, ktoré v r. 1968-69 stáli na pravicovo-oportunistických pozíciách a za túto činnosť boli stranícky riešené. V obhospodarovaných cestovných kanceláriách ustáliť bázu spravodajsky zaujímavých a nepriateľských osôb ... Získavať dokonalý prehľad o plánovaných hromadných zájazdoch, organizovaných v r. 1975 CK a inštitúciami – Čedok, Tatratour, Slovakotourist, Slovhost a Dom techniky. V tejto súvislosti prevádzať agentúrno-operatívne opatrenia... Získavať prehľady o plánovaných zájazdoch jednotlivcov a delegácií z kapit. zahraničia do ČSSR. Typovať z radov VC a stálych sprievodcov CK vhodné osoby pre využitie alebo operatívne rozpracovanie. ... Získať prehľad o pripravovaných akciách Domu techniky, ako sú konferencie, kongresy, sympóziá a najdôležitejšie z nich vyčleniť k agentúrno-operatívnej kontrole. Venovať pritom zvýšenú pozornosť a zabezpečovať kontrolu VC, najmä z radov vedecko-technických kádrov. Z čs. účastníkov na týchto akciách vytypovať osoby k operatívnejmu využitiu, pre kontrolu osôb, ktoré budú predmetom štb. záujmu. ... V rámci pasívneho cestovného ruchu organizovať a prevádzať agentúrno-operatívne opatrenia k osobám,

ktoré počas pobytu v kapit. zahraničí by mohli byť predmetom záujmu nepriateľských rozvedok alebo iných nepriateľských organizácií. U vhodných osôb po návrate prevádzať ich vyťaženie, s cieľom získať informácie spravodajského charakteru.“ Pracovníci I. odboru dlhodobo rozpracovávali objektové zväzky „MORE“ (kontrarozviedna kontrola pracovníkov GK USA), „BŘECLAV II“ (kontrarozviedna kontrola pracovníkov GK Rakúska) a „JUH“ (kontrarozviedna kontrola pracovníkov GK Zväzovej federatívnej republiky Juhoslávia). Viedli tiež viaceré osobné operatívne a signálne zväzky, v ktorých boli rozpracovaní československí občania pre podozrenie zo špionáže v prospech cudzích špeciálnych služieb. Od vzniku XII. správy viedol odbor pplk. Peter Sijka. Vo februári 1978 odišiel na sekretariát 1. námestníka ministra vnútra a do funkcie náčelníka odboru bol vymenovaný kpt. Andrej Kupec, ktorý predtým pôsobil ako zástupca náčelníka na II. odbore. K 31. decembru 1978 mal I. odbor 15 príslušníkov. Viedol 4 osobné zväzky a 20 signálnych zväzkov. V agentúrno-dôverníckom aparáte evidoval 73 tajných spolupracovníkov, 24 kandidátov tajnej spolupráce a 32 dôverníkov. K 31. decembru 1981 viedol 7 osobných zväzkov, 15 signálnych zväzkov, 2 agentúrno-pátracie zväzky a riadil 98 tajných spolupracovníkov, 50 kandidátov tajnej spolupráce a 50 dôverníkov. S činnosťou odboru pod vedením mjr. Andreja Kupca dlhodobo prevládala vo vedení XII. správy nespokojnosť. Aj napriek pomerne výraznému rozšíreniu agentúrneho aparátu sa kritika týkala práve úrovne agentúrno-operatívnej práce a jej slabých výsledkov, nedostatočnej vyhľadávacej činnosti, ako aj relatívne malého množstva informácií a poznatkov o cieľoch a zámeroch, formách a metódach činnosti tzv. vonkajšieho nepriateľa. Pre porovnanie, kým v roku 1981 získali pracovníci I. odboru prostredníctvom agentúrnej siete 1 749 poznatkov, 574 do rozpracovaných prípadov a 964 do problematiky, podarilo sa im v roku 1982 získať 1 619 poznatkov, 395 do rozpracovaných prípadov a 1 019 do problematiky. Činnosť a výsledky odboru mal zlepšiť mjr. Ing.

Milan Greguš, CSc., ktorý funkciu náčelníka prevzal vo februári 1984. V priebehu marca boli vymenení vedúci oboch oddelení a zo starého vedenia zostal vo funkcii iba zástupca náčelníka odboru pplk. Dušan Koutný,⁴⁰⁾ ktorý mal o rok splniť podmienky nároku na starobný dôchodok. Ani tieto personálne zmeny však nevedli k výraznejšiemu zlepšeniu. V roku 1987 pri hodnotení svojej činnosti obhajoval mjr. Greguš „nie najlepšiu stav v celkovej výslednosti práce“ dlhodobými problémami v personálnom obsadení vedenia odboru a jeho oddelení a pomerne malými skúsenosťami z operatívnej práce príslušníkov odboru, ktorí síce spĺňali kritéria vysokoškolského vzdelania, no pred zahájením štúdia na vysokej škole ZNB pracovali mimo operatívnych odborov. Náčelníkovi odboru sa však podarilo vyčistiť agentúrny aparát od neproduktívnych agentov a koncom augusta 1986 mal I. odbor 57 tajných spolupracovníkov. V decembri 1986 bol Greguš na základe výsledkov už spomínanej kontroly Inšpekcie ministra vnútra odvolaný z funkcie náčelníka odboru. Od 1. júla 1987 do reorganizácie útvaru v októbri 1988 viedol odbor kpt. JUDr. Ladislav Mazúr.⁴¹⁾ Dve oddelenia odboru pre boj proti vonkajšiemu nepriateľmi potom tvorili 1. a 2. oddelenie novovytvoreného I. odboru.

Odbor pre boj proti vnútornému nepriateľovi - II. odbor

Odbor pre boj proti vnútornému nepriateľovi spracovával problematiku: PRAVICA, resp. PRAVICOVÝ OPORTUNIZMUS, KULTÚRA, VEDA, HROMADNÉ OZNAMOVACIE PROSTRIEDKY, MLÁDEŽ, ŠKOLSTVO, ŠPORT, OCHRANA ORGANIZÁCIÍ NARODNÉHO FRONTU A OBRODNÝCH POLITICKÝCH STRÁN, SIONIZMUS, SLOVENSKÝ SEPARATIZMUS a CIRKEV A SEKTY. Najdôležitejšou problematikou, ktorú spracovávalo 1. oddelenie II. odboru, bola problematika PRAVICA. Plán XII. správy ZNB na rok 1975 stanovil v tejto oblasti „previesť komplexnú dokumentáciu minulej a súčasnej nepriateľskej činnosti u vyčlenených predstaviteľov pravice a zistiť ich ciele a protisocialistické

40) Pplk. Dušan Koutný (1927) začínal v roku 1950 u pohraničnej stráže. Od roku 1951 bol príslušníkom 11. brigády pohraničnej stráže, kde pôsobil ako zástupca náčelníka štábu pre spravodajskú službu, náčelník spravodajského oddelenia, náčelník referátu pohraničnej kontroly Oddelenia pasovej kontroly a náčelník Oddelenia pasovej kontroly Devínska Nová Ves. V rokoch 1954 - 1955 bol frekventantom spravodajského smeru školy pohraničných vojsk v ZSSR. Od októbra 1963 pracoval na II. odbore správy ŠtB Bratislava a od marca 1969 na II. odbore Hlavnej správy ŠtB SSR Bratislava. Od júla 1974 pracoval na 1. oddelení odboru pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi XII. správy ZNB Bratislava, od novembra 1978 ako zástupca náčelníka odboru a súčasne náčelník 1. oddelenia.

41) Kpt. JUDr. Ladislav Mazúr (1952) vstúpil do služieb ZNB v roku 1971. Po vzniku XII. správy bol priradený z KS ZNB S ŠtB Bratislava na odbor sledovania. V rokoch 1976 až 1980 študoval na VŠ ZNB fakulte ŠtB v Prahe. Po ukončení štúdia sa vrátil na XII. správu a bol zaradený na 2. oddelenie III. odboru. Od 1. 8. 1981 viedol 3. oddelenie III. odboru a od 1. 3. 1984 2. oddelenie 1. odboru. Od 1. 8. 1985 bol zástupcom náčelníka I. odboru a od 1. 7. 1987 náčelníkom I. odboru. V roku 1988, po reorganizácii XII. správy, sa stal zástupcom náčelníka. V roku 1986 absolvoval dvojmesačný kurz pre náčelníkov operatívnych odborov Štátnej bezpečnosti v Moskve. K 1. 5. 1988 bol povýšený do hodnosti majora.

zámery v ďalšej etape vývoja. Súčasne diferencovane prevádzať účinné agentúrno-operatívne opatrenia k zamedzeniu ich negatívnej činnosti; vhodnými agentúrno-operatívnymi prostriedkami organizovať opatrenia medzi pravcou k rozloženiu a neutralizovaniu jej činnosti...; zabezpečiť operatívnu kontrolu nad vyčlenenou pravcou z radu bývalých popredných funkcionárov ČSLA a MV. Pozornosť venovať predovšetkým zisťovaniu ich spojenia na exponentov pravice v Bratislave a Prahe a na kapitalistické zahraničie; odkrývať kanále spojenia pravcových exponentov z Bratislavy na pravcu v Prahe a na emigrantské centrá v kapitalistickom zahraničí; celoštátne koordinovanými opatreniami zabrániť pravcovým exponentom v ich snahách o vyvolanie nátlakových kampaní.“ Špeciálna pozornosť bola v rámci problematiky venovaná „hlavnému predstaviteľovi pravice“ Alexandrovi Dubčekovi, ktorý bol od marca 1971 agentúrno-operatívne rozpracovaný v akcii „ESER“. V roku 1978 rozdelila Štátna bezpečnosť predstaviteľov „pravice“ na Slovensku do troch skupín. Prvú skupinu „na čele s Miroslavom KUSÝM, ktorá je v súčasnej dobe v protispoločenskej činnosti najaktívnejšia“, do ktorej patrili Milan Šimečka, Jolana Kusá, Alma Münzová, Hana Ponická, Jozef Trokan, Július Strínka a „niektorí ďalší, ktorí sa k nim pripojili, ako napríklad rím. kat. kaplán Marian ZAJÍČEK, antisocialistický živel Gabriel LEVICKÝ, Jozef JABLONICKÝ a Jaroslav ŠOLC“. Do druhej skupiny patrili tí, ktorí „sa ešte stále nezmiarili so svojim terajším postavením v spoločnosti a vylúčením z KSČ. Títo svoju nespokojnosť dávajú najavo hlavne formou „kritiky“ súčasných vnútropolitických pomerov, ohovárania a osočovania čelných predstaviteľov našej politickej a štátnej reprezentácie“. Patrili sem: Viktor PAVLENDÁ, Viliam Ciklamini, Hvezdoň Kočtúch, Samuel Falčan, Dominik Tatarka, Ladislav Holdoš, Ján Telúch, Svetozár Štúr, bývalý príslušník ZNB Štefan Martišek, Soňa Čechová-Frišová, Otta Plávková, Mária Sedláková a ďalší. Do tretej skupiny zaradila Štátna bezpečnosť tých, ktorí „sa so svojim vylúčením z KSČ, ako aj súčasným postavením v spoločnosti postupne zmiarili a v súčasnej dobe zaujímajú lojálne postoje a stanoviská k politike KSČ“. Štefan Sádovský, Jozef Zrak, Milan Strhan, Karol Minárik, Anton a Ladislav Ťažký, Peter Karvaš, Juraj Špitzer a ďalší.

Problematiku KULTÚRY, VEDY a HROMADNÝCH OZNAMOVACÍCH PROSTRIEDKOV spracovávalo 2. oddelenie. Na základe plánu úloh XII. správy ZNB na rok 1975 malo

„získať prehľad o operatívnej situácii vo vyčlenených objektoch, ustáliť bázu pravcových a iných nepriateľských osôb ... agentúrno-operatívnu činnosť zamerať predovšetkým na odhaľovanie nositeľov buržoáznych teórií vo vedeckej oblasti, zabraňovať šíreniu extrémnych umeleckých smerov a deštruktívnych tendencií v umení ... prevádzať účinné opatrenia proti prenikaniu zahraničných rozvedok a ideodiverzných centier do obhospodarovaných objektov ...získať prehľad o predpokladaných návštevách a pobytoch vedeckých pracovníkov, kultúrnych delegácií, zahraničných novinárov ... za účelom prevádzania agentúrno-operatívnych opatrení ... venovať mimoriadnu pozornosť zabezpečeniu úloh VTR (vedecko-technického rozvoja – pozn. JS), najmä v inštitúciách SAV. Zabrániť snahám nepriateľských síl o jej sabotovanie a únik výsledkov vedeckého bádania do cudziny ... získať prehľad o exponentoch pravice, uvoľnených najmä z hromadných oznamovacích prostriedkov a vedeckých inštitúcií a o osobách, ktoré sú v emigrácii. Skúmať ich vzťahy a kontakty do obhospodarovaných objektov, narušovať ich a zabraňovať infiltrácii škodlivých tendencií. Najaktívnejšie z týchto osôb vziať pod agentúrnu kontrolu. ... v rámci kontrarozvedných opatrení pôsobiť na tie osoby z radov spisovateľov a umelcov, u ktorých sú kolísavé postoje a je záujem, aby tiež dostali priestor k ďalšej tvorivej práci. Postupovať pritom v súlade so záujmami stranických a štátnych orgánov“, „v zmysle dohody zabezpečiť pružnú informovanosť orgánov KGB o stykoch občanov ZSSR so stranicky potrestanými osobami v ČSSR, najmä z úseku kultúry a v súčinnosti s KGB prevádzať príslušné opatrenia.“

Ostatné problematiky spracovávalo 3. oddelenie. Po problematikách MLÁDEŽ, ŠKOLSTVO, VRCHOLNÉ SPOLOČENSKÉ ORGANIZÁCIE a OBRODNÉ POLITICKÉ STRANY NÁRODNÉHO FRONTU malo „ustanoviť operatívnu situáciu a previesť analýzu, so zameraním na vyčlenenie nepriateľských osôb, vymedzenie zraniteľných úsekov a vypracovanie agentúrno-operatívneho plánu do týchto objektov“, „ochraňovať mládež pred nepriateľskou ideológiou ... cez Ministerstvo školstva SSR pôsobiť na dodržiavanie zásad pri výbere študentov do škôl v zahraničí, podľa politických a triednych kritérií“. Na úseku SIONIZMUS malo „zmapovať osoby židovského pôvodu vo vyčlenených objektoch ... Vziať pod aktívnu kontrolu tie osoby, ktoré sa prejavujú ako židovskí nacionalisti. Zvýšenú pozornosť venovať osobám, ktoré sú zamest-

nané v rozhodujúcich odvetviach národného hospodárstva a na iných dôležitých úsekoch. Agentúrno-operatívnu prácu zamerať na zisťovanie stykov vyčlenených osôb židovského pôvodu na Izrael a sionistické organizácie SOCHNUT, HIAS a JOINT v Rakúsku, i v ďalších kapitalistických štátoch. Skúmať, či nie sú tieto osoby využívané izraelskou rozviedkou k nepriateľskej činnosti. Previesť základné operatívne rozpracovanie Ústredného zväzu ŽNO (Židovskej náboženskej obce – pozn. JS) v Bratislave, získať dokonalý operatívny prehľad a za pomoci všetkých agentúrno-operatívnych prostriedkov odhaľovať nepriateľskú činnosť pracovníkov tohto objektu.“ V rámci úseku SLOVENSKÝ SEPARATIZMUS „agentúrno-operatívnu cestou zabezpečiť ochranu oddelenia Matice slovenskej pre styk so Slováckmi v zahraničí a ďalších centrálnych inštitúcií pred prenikaním nacionalistických zámerov zo strany slovenskej separatistickej emigrácie, zamedzovať dovozu závadných materiálov a zabráňovať zneužitiu našich občanov k nepriateľskej činnosti. V súčinnosti s I. a X. správou FMV vyčleniť osoby pre aktívne rozpracovanie, najmä Svetového kongresu Slovákov. Odhaľovať kanály prenikania do ČSSR a podieľať sa na kontrapropagačnej a rozkladnej činnosti separatistických centier a organizácií. Prehodnotiť doterajšie poznatky k prominentom ľudáctva a vypracovať nové plány ich agentúrno-operatívnej kontroly.“

V júni 1977 vzniklo už spomínané štvrté, tzv. zvláštne oddelenie II. odboru, ktoré spracovávalo problematiku CIRKEV a SEKTY. Zabezpečovalo objekty Rímsko-katolícka bohoslovecká fakulta v Bratislave, redakcia Katolíckych novín, Spolok Sv. Vojtecha, Ústredná charita na Slovensku, Združenie katolíckeho duchovenstva Pacem in terris, Zbor ordinárov Slovenska a Slovenská evanjelická cirkev a.v. v ČSSR. Zvláštna pozornosť bola venovaná biskupovi trnavskej arcidiecézy Júliusovi Gábrišovi, ktorého XII. správa rozpracovávala v osobnom operatívnom zväzku „BRUTUS“ od roku 1981. V roku 1984 plánovala „vybudovanými agentúrnymi prostriedkami vplyvať na objekt, aby vzhľadom k zlému zdravotnému stavu po dovŕšení 70 rokov fyzického veku požiadal Vatikán o odchod do dôchodku. Na podporu tohto vplyvu organizovať taktické pohovory s odporcami objektu, ako i iné účinné akcie. ... Aktívne pracovať na výbere

a spracovávaní vhodných typov pre funkciu biskupa trnavskej a nitrianskej diecézy.“ Tieto pripravované opatrenia dokumentujú úspešný prienik Štátnej bezpečnosti do najvyšších cirkevných štruktúr.

V roku 1978 mal II. odbor 26 príslušníkov. Rozpracovával 36 osobných operatívnych zväzkov, 27 signálnych zväzkov a 2 agentúrno-pátracie zväzky. Z operatívnych odborov mal najrozsiahlejšiu agentúrno-operatívnu sieť. Jej súčasťou bolo 143 tajných spolupracovníkov, 26 kandidátov tajnej spolupráce a 230 dôverníkov. V roku 1980 sa počet rozpracovaných zväzkov výrazne nezmenil – 25 osobných operatívnych zväzkov, 37 signálnych zväzkov, 1 agentúrno-pátrací zväzok a 96 spisov preverovaných osôb. Podstatne sa však rozšíril agentúrny aparát. Odbor evidoval 169 tajných spolupracovníkov, 19 kandidátov tajnej spolupráce a 223 dôverníkov. V roku 1978 aktívne pracovalo na 36 osôb vedených v osobných operatívnych zväzkoch 75 tajných spolupracovníkov (52,4% z celkového počtu tajných spolupracovníkov), ktorí podali 927 správ. V roku 1981 na 26 prípadoch pracovalo 71 tajných spolupracovníkov (38%) a v roku 1982 v 28 prípadoch 71 tajných spolupracovníkov (33,9%), ktorí do akcií, ku ktorým boli spravodajsky využívaní, podali 1 006 správ. Z pohľadu počtu agentov nasadených k rozpracovaniu konkrétnych osôb v roku 1982 pracovalo najviac tajných spolupracovníkov, šesť, na prípade „ESER“ (Alexander Dubček). Päť agentov bolo využívaných do prípadov „BRUTUS“ (Július Gábriš) a „OSVETÁR“ (Peter Karvaš). Štyria tajní spolupracovníci boli využívaní do prípadov „EMISÁR“ (Viktor Pavlenda), „ANTI“ (Jozef Jablonický) a „VŠEVED“ (Viliam Ciklamini). Troch agentov využíval II. odbor na rozpracovania prípadov „PASKVIL“ (Milan Šimečka), „HORÁK“ (Jarolím Heteš), „KONTRA“ (Štefan Martišek), „RENEGÁT“ (Miroslav Kusý), „HRÁČ“ (Karol Minárik) a „FILIP“ (Svetozár Štúr). Rast agentúrno-dôverníckej siete pokračoval až do roku 1983, kedy dosiahla 209 tajných spolupracovníkov. V nasledujúcom období počet agentov klesal, najmä kvôli ukončeniu spolupráce s neefektívnou agentúrou a 20. novembra 1989 bolo na pracoviskách bývalého II. odboru, v tom čase už 6., 7. a 8. oddelenia I. odboru vedených 134 tajných spolupracovníkov.

Odbor viedol v rokoch 1974 – 1983 plk. Michal Dušák,⁴²⁾ v rokoch 1983 – 1987 pplk.

42) Plk. Michal Dušák (1923) bol účastníkom Slovenského národného povstania a do služieb ZNB vstúpil v roku 1946 niekoľko mesiacov po ukončení vojenskej služby. Pracoval na viacerých útvoroch Štátnej bezpečnosti na východnom Slovensku. V roku 1971 bol menovaný do funkcie zástupcu náčelníka odboru vnútorného spravodajstva Hlavnej správy Štátnej bezpečnosti SSR v Bratislave a v polovici roku 1973 do funkcie náčelníka odboru. Po vzniku XII. správy až do polovice roku 1983, kedy odišiel do dôchodku, viedol odbor pre boj proti vnútornému nepriateľovi.

Ján Novák a v rokoch 1987 – 1988 pplk. JUDr. Anton Faťol.

Odbor na ochranu ekonomiky – III. odbor

Odbor na ochranu ekonomiky tvorili tri oddelenia. Prvé oddelenie spracovávalo problematiku kontrarozviednej ochrany československého zahraničného obchodu a v rámci nej venovalo pozornosť zastupiteľským organizáciám zahraničného obchodu v Bratislave, expozitúram západných firiem, medzinárodným veľtrhom a výstavám konaným na území Bratislavy (najmä INCHEBE), prieniku zahraničných rozviatok a monopolov do centrálnych objektov československej ekonomiky, ale aj tzv. čiernym zástupcom. Druhé oddelenie rozpracovávalo v rámci problematiky kontrarozviednej ochrany predvýrobnej a výrobnjej sféry úseky kontrarozviednej ochrany vedecko-výskumnej základne, plánovania a financovania národného hospodárstva, projektovania a riadenia investičnej výstavby, výpočtovej techniky a životného prostredia, chemického priemyslu, poľnohospodárstva a výživy, stavebníctva a investičnej výstavby a vnútorného obchodu. Tretie oddelenie zabezpečovalo ochranu utajovaných skutočností v ústredných organizáciách slovenskej ekonomiky a vykonávalo previerku osôb navrhovaných pre styk so štátnym tajomstvom. Odbor rozpracovával aj problematiku EKONOMICKÁ PRAVICA. V roku 1978 evidoval v záujmových objektoch XII. správy „246 pravícových a 71 antisocialistických osôb“, z ktorých operatívne kontroloval 43 osôb. Dlhodobo venoval pozornosť prípadom „MAREK“ (Hvezdoň KOČTÚCH), „KOBRA“ (Stanislav LUPTÁK) a „PUMA“ (Ján UHER). V problematike KONTRAROVIEDNA OCHRANA SOCIALISTICKEJ VÝSTAVBY EKONOMICKEJ INTEGRÁCIE A RVHP monitorovali pracovníci III. odboru osoby, ktoré pracovali na spoločných výskumných úlohách RVHP, sústreďovali informácie o ich činnosti, názoroch, stykoch a morálnom profile a na ich základe vyberali osoby, ktorých ďalšia činnosť v orgánoch RVHP bola nežiaduca.

V polovici roku 1978 rozpracovával odbor 69 osobných operatívnych zväzkov, 35 signálnych zväzkov, 4 agentúrno-pátracie zväzky a preveroval poznatky k 264 osobám v spisoch preverovaných osôb. Zvýšenú činnosť odboru v roku 1978 charakterizoval rýchlo rastúci agentúrny aparát. Kým začiatkom roka

evidoval odbor 106 tajných spolupracovníkov, 37 kandidátov tajnej spolupráce a 151 dôverníkov, začiatkom septembra riadil 131 tajných spolupracovníkov, 33 kandidátov tajnej spolupráce a 175 dôverníkov. V priebehu roku 1982 bolo v problematikách III. odboru využívaných 176 agentov. V ďalších rokoch začal ich počet, podobne ako na ostatných operatívnych odboroch, klesať. V dôsledku reorganizácie XII. správy v roku 1988 bol odbor zlúčený s ostatnými operatívnymi odbormi a vytvoril 3., 4. a 5. oddelenie nového I. odboru. Odbor pre ochranu ekonomiky viedol v rokoch 1974 – 1978 pplk. Jozef Belan, v rokoch 1978 – 1979 kpt. Ing. Michal Kočan, v rokoch 1979 – 1984 Mjr. Ing. Milan Greguš, CSc., v rokoch 1984 – 1987 Kpt. Ing. František Stredl a v rokoch 1987 – 1988 kpt. Ing. Marián Kováčik.⁴³⁾

XII. správa a KGB

XII. správa podobne ako ďalšie štátno-bezpečnostné útvary ZNB bola úzko prepojená so sovietskou KGB. Náčelnícke a vedúce kádre povinne študovali v kurzoch KGB v Moskve. Sovietska strana zase vysielala svojich príslušníkov, ktorí tu pôsobili ako tzv. sovietski poradcovia. V podmienkach XII. správy, kontrarozviedneho útvaru, ktorý pracoval na akciách republikového a federálneho charakteru, išlo o príslušníka KGB legalizovaného na generálnom konzuláte ZSSR. Dostával pravidelné týždenné informácie o bezpečnostnej situácii v republike, o mimoriadnych udalostiach a z agentúrno-operatívnej práce útvaru. V januári 1979 pôsobil ako „poradca“ genmjr. Burmistrov, ktorého v polovici augusta 1982 nahradil V. I. Belokurov. K 17. novembru 1989 tu pôsobil plk. Anatolij Ivanovič Povšeduk. K činnosti posledného „poradcu“ sa vyjadrili pred odbornými previerkovými komisiami po roku 1989 vedúci predstavitelia XII. správy. Ich vyjadrenia sú veľmi podobné, podávajú určitý, veľmi jednostranný a určite nie ucelený obraz o jeho činnosti. Náčelník XII. správy plk. RSDr. Štefan Homola uviedol, že „*Na GK ZSSR v Bratislave pôsobil pracovník KGB, ktorý však nezasahoval do činnosti pracoviska.*“ Prvý zástupca náčelníka XII. správy pplk. František Budaváry tvrdil: „*Poradca nezasahoval do činnosti nášho pracoviska. Javil záujem o informácie súvisiace s občanmi ZSSR pri ich pobytoch v ČSSR (trvale usadlých alebo turistov).*“ Zástupca náčelníka XII. správy a súčasne náčel-

43) Kpt. Ing. Marián Kováčik (1951) bol prijatý do služieb ZNB v roku 1977. Pracoval na XII. správe ZNB Bratislava od marca 1977 ako starší referent a od marca 1980 ako starší referent špecialista 2. oddelenia odboru na ochranu ekonomiky. Od februára 1985 do polovice marca 1987 bol zaradený ako starší referent špecialista na zvláštnom oddelení II. odboru. Od marca 1987 viedol 1. oddelenie odboru na ochranu ekonomiky a od júla 1987 bol náčelníkom odboru. Od 1. 10. 1988 bol zástupcom náčelníka I. odboru. V roku 1988 absolvoval dvojmesačný kurz pre náčelníkov odborov a ich zástupcov po línii ochrany ekonomiky na vysokej škole KGB v Moskve. V máji 1989 bol povýšený do hodnosti majora.

R N XII. 5-ZNB č. 7/89

Strana 2

III. S T A N O V U J E M

tom, kde sa v platných rozkazoch a pokynoch náčelníka XII. správy ZNB a ostatných písomnostiach vydaných pred 1.10.1988 uvádza

1., 2. a 3. odbor XII. správy ZNB - rozumie sa od 1.10.1988

1. odbor XII. správy ZNB

4. odbor XII. správy ZNB - 2. odbor XII. správy ZNB

5. a 6. odbor XII. správy ZNB - 3. odbor XII. správy ZNB

Vnútorný slot Organizáčný a špeciálny odbor a Analyticko-informačný a štatisticko-evidenčný slot

Analyticko-informačný a plánovací

odbor XII. správy ZNB

- Organizáčný a analytický odbor

XII. správy ZNB

IV. R U S Ľ I M

Organizačný poriadok Správy kontrarozvedky v Bratislave vydaný v prílohe RNV ČSSR č. 51/1980 v znení RN XII. správy ZNB č. 10/1986.

Tento rozkaz nadobúda účinnosť dňom vydania.

Náčelník XII. správy ZNB

plk. RSDr. Štefan HOMOLA

Zdroj: Archív ÚPN.

ník I. odboru pplk. JUDr. Anton Faťol tvrdil, že „Sovietsky poradca, ako pracovník GK ZSSR v Bratislave nezasahoval do spravodajskej činnosti pracoviska. Predmetom jeho záujmu boli občania ZSSR počas pobytu na teritóriu. Bežné konzultácie mali charakter skôr zdvorilostný a od r. 1985 snaha vysvetľovať zámyery prestavby v ZSSR.“ Zástupca náčelníka I. odboru mjr. Ing. Marián Kováčik uviedol, že „Poradca KGB sa na činnosti pracovníkov po línii ochrany čs. ekonomiky nepodieľal. Asi 2x sa zaujímal o činnosť občanov ZSSR, ktorí pracovali v Bratislave na našich obhospodarovaných objektoch.“

Záver

Koncom roka 1989 mala XII. správa 340 príslušníkov. V operatívnej činnosti pokračovali príslušné odbory XII. správy v obmedzenej miere aj naďalej a mnohým agentom za služby v roku 1989 udelili pomerne vysoké finančné odmeny. Novembrové udalosti, následné spoločenské zmeny a pád komunistického režimu však boli jasným znakom, že československá bezpečnostná služba musí prejsť reorganizá-

ciou. Činnosť príslušníkov XII. správy sa preto od konca novembra zameriavala na tzv. oficiálnu, ale aj tzv. divokú skartáciu dokumentov. Dňa 11. decembra 1989 vydal 1. námestník ministra vnútra ČSSR genpor. Ing. Alojz Lorenc, CSc. pokyn, ktorým mimo iného s okamžitou platnosťou zastavil operatívnu činnosť 6., 7. a 8. oddelenia I. odboru XII. správy ZNB Bratislava, teda oddelení, ktoré pracovali proti tzv. vnútornému nepriateľovi. Koncom januára 1990 potom prvý nekomunistický minister vnútra ČSSR JUDr. Richard Sacher rozkazom č. 16 zrušil k 15. februáru 1990 útvary FMV a ZNB, zložky Štátnej bezpečnosti, vrátane Správy kontrarozvedky ZNB v Bratislave. 330 príslušníkov XII. správy bolo zaradených do záloh pre prechodne nezaradených. Časť z nich bola neskôr prepustená, resp. uvoľnená zo služobného pomeru, a časť prešla do novovytvoreného Úradu FMV pre ochranu Ústavy a demokracie.

Správa kontrarozvedky v Bratislave bola útvaram Zboru národnej bezpečnosti, zložky Štátnej bezpečnosti. Ako výkonný útvar Federálneho ministerstva vnútra mala zabezpečovať, vykonávať a organizovať kontrarozvedne opatrenia v určených problematikách a objektoch federálneho charakteru nachádzajúcich sa na území Slovenskej socialistickej republiky a objektoch republikového charakteru. Vznikla v dôsledku federálneho usporiadania štátu a reorganizácie útvarov Zboru národnej bezpečnosti. V konečnom dôsledku však podliehala centrálnym kontrarozvedným útvaram v Prahe. Operatívne pôsobila prevažne na území mesta Bratislava, čiastočne v rámci Západoslovenského kraja. Jej postavenie ako centrálného kontrarozvedného útvaru na Slovensku bolo v podstate obmedzené len na spracovávanie a sprostredkovávanie informácií pre 1. tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska. Aj napriek anomálii, ktorú Správa kontrarozvedky v Bratislave v štruktúre Štátnej bezpečnosti na Slovensku predstavovala, mala v slovenskom prostredí určité špecifické postavenie. Zabezpečovala realizáciu najdôležitejších prípadov po línii boja proti vonkajšiemu a vnútornému nepriateľovi a ochrane československej ekonomiky, ktoré mali republikový, resp. federálny charakter.

Personálne obsadenie vedenia XII. správy v rokoch 1974 – 1990:**Náčelník XII. správy**

Plk. JUDr. Ján KOVÁČ 1. 7. 1974 – 31. 5. 1979

Plk. Jozef VAVRO 1. 6. 1979 – 31. 7. 1986

Plk. RSDr. Štefan HOMOLA 1. 8. 1986 – 9. 2. 1990

Zástupcovia náčelníka XII. správy:

Plk. Jozef VAVRO 1. 7. 1974 – 31. 5. 1979
 Plk. Bohuš VAVRO 1. 9. 1974 – 31. 1. 1981
 Mjr. Ing. Michal KOČAN 1. 12. 1979 – 14. 8. 1980
 Pplk. JUDr. Anton FAĎOL 1. 12. 1979 – 31. 10. 1985
 Plk. JUDr. Ján JACKULIAK 1. 9. 1985 – 31. 1. 1990

1. zástupca náčelníka XII. správy:

Plk. Bohuš VAVRO 1. 2. 1981 – 30. 6. 1985
 Pplk. JUDr. Anton FAĎOL 1. 11. 1985 – 14. 3. 1987
 Pplk. JUDr. František BUDA VÁRY 1. 8. 1987 – 9. 2. 1990

Personálne obsadenie výkonných útvarov XII. správy v rokoch 1974 - 1988:**Náčelník 1. odboru:**

Pplk. Peter SIJKA 1. 7. 1974 – 31. 1. 1978
 Mjr. JUDr. Andrej KUPEC 1. 3. 1978 – 31. 1. 1984
 Mjr. Ing. Milan GREGUŠ, CSc. 1. 2. 1984 – 15. 12. 1986
 Mjr. JUDr. Ladislav MAZÚR 1. 7. 1987 – 30. 9. 1988

Zástupca náčelníka 1. odboru:

Pplk. Dezider HRONEC 1. 7. 1974 – 31. 1. 1976
 Pplk. Artúr NÁVOJ 1. 7. 1976 – 15. 1. 1978
 Pplk. Dušan KOUTNÝ 1. 11. 1978 – 31. 7. 1985
 Mjr. JUDr. Ladislav MAZÚR 1. 8. 1985 – 30. 6. 1987
 Kpt. JUDr. Pavel TRUBAČ 1. 8. 1987 – 30. 9. 1988

Náčelník II. odboru:

Plk. Michal DUŠÁK 1. 7. 1974 – 30. 6. 1983
 Pplk. Ján NOVÁK 1. 7. 1983 – 31. 5. 1987
 Pplk. JUDr. Anton FAĎOL 15. 3. 1987 – 30. 9. 1988

Zástupca náčelníka II. odboru:

Mjr. JUDr. Anton FAĎOL 1. 7. 1974 – 30. 11. 1979
 Kpt. JUDr. Andrej KUPEC 1. 12. 1976 – 28. 2. 1978
 Pplk. Jozef PAČESA 1. 6. 1978 – 31. 12. 1986
 Mjr. Ing. Dušan MIKUŠ 1. 5. 1987 – 30. 9. 1988

Náčelník III. odboru:

Pplk. Jozef BELAN 1. 7. 1974 – 31. 3. 1978
 Kpt. Ing. Michal KOČAN 1. 1. 1978 – 30.

11. 1979
 Mjr. Ing. Milan GREGUŠ, CSc. 1. 12. 1979 – 31. 1. 1984
 Kpt. Ing. František STREDL 1. 2. 1984 – 15. 3. 1987
 Kpt. Ing. Marián KOVÁČIK 1. 7. 1987 – 30. 9. 1988

Zástupca náčelníka III. odboru:

Kpt. Ing. Michal KOČAN 1. 7. 1974 – 31. 12. 1977
 Kpt. Ing. Milan GREGUŠ, CSc. 1. 1. 1978 – 30. 11. 1979
 Kpt. Ing. František STREDL 1. 4. 1980 – 31. 1. 1984
 Pplk. JUDr. Gejza VALJENT, CSc. 1. 12. 1984 – 30. 9. 1988

Náčelník IV. odboru:

Pplk. Dezider HRONEC 1. 2. 1976 – 30. 6. 1979
 Plk. JUDr. Rudolf KLEIN 1. 10. 1979 – 31. 5. 1984
 Pplk. JUDr. Štefan SURNIAK 1. 3. 1984 – 30. 9. 1988

Zástupca náčelníka IV. odboru:

Pplk. JUDr. Rudolf KLEIN 1. 7. 1974 – 30. 9. 1979
 Mjr. JUDr. Gejza VALJENT 1. 10. 1979 – 30. 11. 1984
 Mjr. Pavel ZEMAN 1. 11. 1985 – 31. 12. 1985
 Pplk. RSDr. Jozef ŠIMČÁK 1. 1. 1986 – 31. 3. 1988
 Pplk. RSDr. Pavol VACULKA 1. 4. 1988 – 30. 9. 1988

Náčelník V. odboru:

Plk. Peter MLEJ 1. 1. 1981 – 31. 5. 1987
 Pplk. JUDr. Oto NEDBAL 1. 6. 1987 – 30. 9. 1988

Zástupca náčelníka V. odboru:

Pplk. RSDr. Michal KOLBASA 21. 2. 1983 – 31. 5. 1987
 Kpt. Ladislav KOVÁČ 1. 8. 1987 – 30. 9. 1988

Náčelník VI. odboru:

Pplk. Ján HRADISKÝ 1. 7. 1976 – 30. 4. 1987
 Kpt. Ján PAVLÍK 1. 5. 1987 – 28. 2. 1988

Zástupca náčelníka VI. odboru:

Pplk. Emil MICHALKA 1. 7. 1974 – 31. 12. 1983
 Mjr. Michal ŠULEK 1. 6. 1979 – 31. 12. 1980
 Pplk. Pavol LUPTÁK 1. 1. 1984 – 30. 9. 1988

Personálne obsadenie výkonných útvarov XII. správy v rokoch 1988 - 1990:

Náčelník I. odboru:

Pplk. JUDr. Anton FAŤOL 1. 10. 1988 – 15. 2. 1990

Zástupca náčelníka I. odboru:

Mjr. Ing. Marián KOVÁČIK 1. 10. 1988 – 15. 2. 1990

Mjr. JUDr. Ladislav MAZÚR 1. 10. 1988 – 15. 2. 1990

Náčelník II. odboru:

Pplk. JUDr. Gejza VALJENT, CSc. 1. 10. 1988 – 15. 2. 1990

Zástupca náčelníka II. odboru:

Pplk. RSDr. Pavol VACULKA 1. 10. 1988 – 15. 2. 1990

Náčelník III. odboru:

Pplk. JUDr. Oto NEDBAL 1. 10. 1988 – 15. 2. 1990

Zástupca náčelníka III. odboru:

Pplk. Ing. Dušan MIKUŠ 1. 10. 1988 – 15. 2. 1990

Pplk. Pavel LUPTÁK 1. 10. 1988 – 15. 2. 1990

RESUME

Counter-intelligence Administration in Bratislava

The Counter-intelligence Administration in Bratislava was the Secret Service structure of State Security. It was founded at the beginning of July 1974 following the Interior minister's order. Its code name was XII. Administration of ZNB. It was subordinated to the ČSSR's First Deputy Interior Minister and in the second half of the 1980s for a short while directly subordinated to the ČSSR Interior Minister. At the head of the XII. administration was its superintendant. The superintendant commanded two organizational units directly, while other units he commanded through his two deputies. Structures of XII. administration were divided into two parts: operational and powerful. Within the operating structures were the interior division, the „checking up“ group, the XII. administration superintendant's inspection, the analytic-information division, the statistical-evidentiary division and from 1978, the group of defense. Powerful structures were working against the so-called exterior enemy (I. division), the interior enemy (II. division), persevered in protection of the economy (III. division), monitored persons (IV. division), and developed and used intelligence technology (VI. division). The correspondence vetting and expert opinion division (V. division) was founded during the reorganization of the administration.

At the beginning, the XII. administration should have been the central counter-intelligence formation in Slovakia; however, gradual restrictions shifted it under Prague counter-intelligence formations. The activities of the XII. administration were limited to the territory of Bratislava and partially to the region of West Slovakia. To gain information about persons of interest from an interested object, semifitted operations and problems were used in intelligence technology for monitoring of persons and agents through the confidante net. Around 1 January 1983, the administration was running 481 secret cooperators and 115 candidates in a secret cooperative network. The administration established personal operatives, signals, and intelligence-investigative files that sought intelligence – after which further operations was moved to the II. Division of State Security's Investigative Administration, or to a Public security investigator or to other operative components for the next intelligence use, namely analysis. The XII. Administration helped monitor and fix intelligence equipment not only for own operative divisions but also for ZNB County Administration State Security Administration Bratislava. The XII. Administration fell apart on the order basis of the first non-Communist interior minister JUDr. Richard Sacher in the half of February 1990.

Leaders of the XII. Administration from 1974 – 1990 were: Col. JUDr. Ján Kováč (1974 – 1979); Col. Jozef Vavro (1979 – 1986); and Col. RSDr. Štefan Homola (1986 – 1990).

„Čierna listina“ 1968

Evidencia „exponentov pravice“ po roku 1968

Inváziou okupačných vojsk v auguste 1968 začal normalizačný proces, ktorého jediným cieľom bola rýchla likvidácia reformného pojanuárového vedenia Komunistickej strany Československa (KSČ) a nahradenie ho takým, ktoré bude bezvýhradne lojálne voči politike Sovietskeho zväzu. Cieľom bola teda zmena pomerov v KSČ a jej celkového postavenia v spoločnosti, ako jedinej novej politickej strany budúcnosti. Sovietske vedenie však nepočítalo s tak hromadným odporom z radov občanov, a preto bolo nútené zmeniť taktiku a zamerať sa hlavne na postupné odstránenie reformných síl vo vrcholových stranických a štátnych funkciách. Významným medzníkom v ďalšom vývoji bol tzv. moskovský protokol z 26. augusta 1968, ktorý následne schválila Komunistická strana Slovenska (KSS) na svojom mimoriadnom zjazde 26. - 29. augusta 1968.¹⁾ V stručnosti by sa dal charakterizovať ako rešpektovanie mocenskej a politickej nadvlády sovietskeho vedenia. Prvé čistky vo vedení KSČ boli uskutočnené už počas prvého zasadania Ústredného výboru KSČ (ÚV KSČ) 31. augusta 1968. Gustáv Husák a Ludvík Svoboda boli zvolení do predsedníctva ÚV KSČ a ich vplyvom bol schválený moskovský protokol aj na tejto najvyššej straníckej úrovni. Zo svojich funkcií boli odvolaní napríklad František Kriegel, Oldřich Švestka, Emil Rigo a ďalší.²⁾ Týmto boli otvorené dvere k prvej fáze čistiek na straníckej a štátnej úrovni, ale aj v spoločenských organizáciách. Kľúčovou osobou sa stával Gustáv Husák, ktorý v rámci reformných síl v KSS využíval tzv. „slovenskú kartu“ pri presadzovaní federatívneho usporiadania Československa, a tak pacifikoval ich snahy. Už pri podpísovaní moskovského protokolu bolo sovietskej strane jasné, že v jeho osobe našla nádejného a schopného spojenca pri presadzovaní svojich záujmov. Alexander Dubček a jeho stúpenci vo vedení boli destabilizovaní neustálymi politickými problémami a útokmi neostalínistov, ktorí sa hlásili k moskovskému protokolu. Aj keď mali možnosť zakročiť dostupnými legálnymi prostriedkami proti tým-

to útokom neurobili tak, dokonca sa snažili zmierňovať napätie vo svojich radoch vyzývaním k pochopeniu voči vynúteným ústupkom z ich strany. Kríza v spoločnosti, pod ktorú sa podpísalo nielen rozštiepené vedenie KSČ, ale aj prítomnosť okupačných vojsk a tlak sovietskych predstaviteľov vyústila do výmeny na najvyššom poste vedenia KSČ. Alexandra Dubčeka vystriedal vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ Gustáv Husák.³⁾ Táto zmena bola predzvesťou formovania novej straníckej garnitúry pod taktovkou ambiciózných realistov typu Husák a Lubomír Štrougal v spojení so sovietskymi kolaborantmi typu Vasiľ Biľak.

Tento aprílový prevrat spustil celospoločenskú očistu od reformných snáh pravicového typu. Husákove vedenie sa začalo opierať o metódy a prostriedky, ktoré im umožňoval totalitný systém vládnutia pri vnucovaní sovietskeho ponímania normalizácie.

Posun v riešení personálnej politiky a formulovaní nových kádrových zásad KSČ prinieslo zasadanie ÚV KSČ 25. - 26. septembra 1969, na ktorom bolo okrem iného zrušené uznesenie predsedníctva ÚV KSČ z 21. septembra 1968 odsudzujúce okupáciu Československa. To malo za následok aj zmenu v pohľade na pojanuárovú politiku ako na kontrarevolučnú, a tak mohli byť zo svojich pozícií odvolávaní nielen nositelia tzv. pravicového oportunizmu a antisocialistických názorov, ale aj tí, ktorí sa v tom čase dopúšťali tzv. „politických chýb“. Čistky sa tak týkali aj tých funkcionárov, ktorí sa po zmene vedenia v apríli 1969 hlásili k novej politike KSČ a zasadzovali sa za ňu. Nová federálna vláda na svojom prvom zasadaní 29. septembra 1969 prerokovala uznesenie ÚV KSČ a okrem iného uložila uskutočniť do konca roka dôkladnú očistu štátneho aparátu od pravicovo-oportunistických a antisocialistických živlov. Takto boli stranícke čistky pozdvihnuté na celoštátnu úroveň. Personálne zmeny prebiehali na všetkých úrovniach spoločenského života a rozhodujúcou mierou prispeli ku konsolidácii totalitného režimu. Ďalším medzníkom bolo zasadanie ÚV KSČ 28.

Mgr. Patrik Košícký
(1973), absolvent FIF UK
Bratislava, pracuje v Ústave
pamäti národa.

1) Porov. Dějiny KSČ v datech. Praha 1984, s. 731.

2) František Kriegel bol odvolaný z funkcie člena predsedníctva ÚV KSČ a predsedu ÚV Národnej fronty. Oldřich Švestka bol odvolaný z funkcie člena predsedníctva ÚV KSČ a šéfredaktora ústredného straníckeho denníka Rudé právo. Bližšie pozri: MAŇÁK, Jiří: *Čistky v Komunistické straně Československa 1969 - 1970*. Sešity ÚSD, Praha 1997, s. 14 - 15.

3) Na zasadaní ÚV KSČ 17. 4. 1969 bolo zároveň zvolené nové jedenásťčlenné predsedníctvo ÚV KSČ. Ponechaním Alexandra Dubčeka ako člena predsedníctva ÚV KSČ sledovalo nové vedenie len jeho budúcu politickú diskreditáciu.

– 30. januára 1970, na ktorom bol schválený „Dopis ústředního výboru KSČ všem základním organizacím a členům strany k výměně členských legitimací KSČ v roce 1970“.⁴⁾ Zmyslom bolo, pod zámienkou výmeny členských legitimácií, očistiť stranu od všetkých aktívnych stúpcov reformnej pojanuárovej politiky a hlavne tých, ktorí neprejavovali ochotu podriaďiť sa novému vedeniu. K 9. októbru 1970 boli pohovory sprevádzajúce výmenu legitimácií uskutočnené s 1 508 326 členmi KSČ. Novú legitimáciu nedostalo 326 817 členov. KSČ sa takto zbavila takmer pätiny svojich členov, ktorí neprešli kritériami normalizačného procesu.⁵⁾ S vylúčením zo strany súvisela aj strata zamestnania, resp. presun na menej dôležité pracoviská. Len z armády muselo v rokoch 1969 – 1974 odísť 5 241 vojakov straníkov a 548 vojakov nestraníkov. Z rezortu ministerstva vnútra bolo v spomínanom období prepustených okolo 4 000 ľudí avšak z celkového počtu 5 666 preverovaných nestraníkov bolo prepustených len 48.⁶⁾

Takto uskutočnené čistky predovšetkým v radoch KSČ opäť prerozdělili ľudí na základe rôznych previerok na spoľahlivých, lojálnych, nespoľahlivých a nepriateľských. V tom čase vznikli aj zoznamy takzvaných exponentov pravice, ktoré boli tajné a k ich zverejneniu prvýkrát došlo až po páde komunizmu v novembri roku 1991 v Lidových novinách. Návrh na zriadenie jednotnej centrálnej evidencie exponentov pravice prerokoval a schválil sekretariát ÚV KSČ na svojom zasadaní 8. januára 1971. V dôvodovej správe je hneď v úvode uvedené: „V usnesení předsednictva ÚV KSČ ze 13. února 1970 bylo uloženo všem oddělením ÚV KSČ navrhnout lidi, kteří museli odejít z nomenklaturních funkcí ÚV KSČ v důsledku svých pravicově oportunistických názorů, a u nichž je žádoucí, aby i nadále byli vedeni v evidenci ÚV KSČ, sledováno jejich pracovní zařazení a pod.“⁷⁾ V správe sa ďalej uvádza, že pri vypracovaní smernice boli využité poznatky z pobytu študijnej skupiny politickoorganizačného oddelenia ÚV KSČ, ktorá skúmala skúsenosti s vedením evidencie kontrarevolučných živlov v Maďarsku. Pri schvaľovaní smernice vznikol spor, či bude

evidencia vedená na úrovni predsedníctva federálnej vlády alebo ÚV KSČ. Po argumentácii Miloša Jakeša o výhodnosti vedenia takejto evidencie na úrovni ÚV KSČ bolo rozhodnuté pre tento variant. Ak by bola evidencia vedená na úrovni vlády, bolo by potrebné prijať zákon, ktorý by to umožňoval. Smernica nakoniec určila, že príslušnú agendu bude viesť odbor kádrovej evidencie ÚV KSČ, stanovila zásady výberu ľudí a oblasti v ktorých títo ľudia nesmú pracovať. Aj keď v závere smernice je určený termín na predloženie správy o založení evidencie a návrhov na ďalší postup na júl 1971, politickoorganizačné oddelenie túto úlohu nespĺnilo. V informácii pre sekretariát ÚV KSČ z 1. februára 1972 toto oddelenie konštatuje, že do konca roku 1971 bolo predložených 10 754 návrhov. Oddelenie spochybnilo zaradenie takmer 35 % návrhov a navrhlo zriadiť komisiu, ktorá by tieto návrhy znovu preskúmala. Sekretariát tento návrh schválil a zriadil komisiu, ktorá posudzovala oprávnenosť návrhov z krajov a 15. februára 1974 odovzdala definitívny návrh na zaradenie vybraných osôb do jednotnej centrálnej evidencie.⁸⁾ Komisia nakoniec zaradila do zoznamov 6 335 ľudí a v dôvodovej správe (*dokument č. 2*) uviedla aj údaje o ich politickej či sociálnej štruktúre. Takmer 82 % zaradených osôb boli bývalí členovia KSČ, 16 % bolo nestraníkov a len 2 % boli príslušníci iných politických strán. Z organizácií, ktoré vznikli v roku 1968 a neskôr boli označené ako nelegálne, bolo do zoznamu zaradených 585 ľudí. Návrhy predložené komisiou mal pôvodne sekretariát prerokovať 26. marca 1974. Nestalo sa tak a na návrh členov sekretariátu ÚV KSČ a predsedu Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie bol zoznam znovu upravený. Nový návrh obsahoval 6 418 osôb navrhnutých na zaradenie do evidencie. V dodatkovej dôvodovej správe je okrem iného uvedené, že v mnohých prípadoch navrhnutých osôb dochádza k rozporu s kádrovou politikou KSČ lebo „*nejdou řídké případy, kdy osoby zůstaly v dosavadních funkcích nebo setrvaly na dřívějších pracovištích, byť i v nižších funkcích*“.⁹⁾ V správe bolo ďalej kritizované, že mnohí bývalí redaktori, vedeckí a kultúrni pracovníci v súčasnosti uvádzajú ako pracov-

4) Predsedníctvo zároveň schválilo podrobnú smernicu s názvom Politicko-organizační a technická opatření k zabezpečení výmeny členských legitimací v roce 1970. Bližšie k procesu výmeny stranických legitimácií pozri: MAŇÁK, J.: *Čistky v Komunistické straně Československa 1969 - 1970*, s. 45 - 79.

5) Tamtiež, s. 58. Išlo o najväčšiu čistku v dejinách KSČ. V roku 1948 bolo pri vnútrostraníckych previerkach vylúčených 4,5 % členov a v roku 1950 8,4 %. Normalizačné čistky zmenšili KSČ o 21,7 % z celkového počtu členov.

6) Porov. HRADECKÁ, Vladimíra – KOUDELKA, František: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969 - 1974*. Sešity ÚSD č. 31, Praha 1998, s. 68.

7) Státní ústřední archiv (SUA), ÚV KSČ – predsedníctvo, zv. 118, a.j. 192.

8) Porov. HRADECKÁ, V. – KOUDELKA, F.: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969 - 1974*, s. 77 - 78.

9) SUA, ÚV KSČ – sekretariát, 6693 A, Dodatok k materiálu „Návrh na zařazení představitelů, exponentů a nositelů pravicového oportunistismu, organizátorů protistraníckých, protisocialistických a protisovětských kampaní a akcí do jednotné centrální evidencie.“

né zaradenie „slobodné povolanie“, čo v skutočnosti znamená, že naďalej pôsobia v odboroch, v ktorých predtým pracovali. Pripravené návrhy sekretariát ani predsedníctvo ÚV KSČ nakoniec neprerokovali, a teda ani neschválili ich finálnu podobu. Podkladové materiály boli neskôr skartované. Oslabenie boja s pravickou bolo spôsobené posunom priorit v Husákovskej politike. Kým v čase návrhu centrálnej evidencie bol stredobodom politického boja zápas s pravickou, v polovici sedemdesiatych rokov bolo zrejmé, že pravica nemôže podstatným spôsobom ohroziť napredovanie normalizácie a konsolidáciu pomerov. Faktom ostáva, že aj keď zoznamy neboli nikdy schválené predstaviteľmi KSČ, splnili svoju preventívnu funkciu. Nie je známe dokedy boli využívané na krajskej či okresnej úrovni. Príprava a existencia týchto zoznamov však sťažovali možnosť pracovať vo svojej odbornosti nielen ľuďom na nich uvedeným, ale aj ďalším objektom čistiek.

110)

Směrnice ÚV KSČ k založení a vedení jednotné centrální evidence představitelů, exponentů a nositelů pravicového oportunismu, organizátorů protistranických, protisocialistických a protisovětských kampaní a akcí v kádrové evidenci ÚV KSČ

1. Evidence představitelů, exponentů a nositelů pravicového oportunismu, organizátorů protistranických, protisocialistických a protisovětských kampaní a akcí (dále jen představitelů pravice) je zakládána jako organizační předpoklad cílevědomého politického zápasu strany s pravicí.

Cílem je získání a soustavné udržování přehledu, kde se představitelé pravice soustřeďují, vytvoření podmínek k izolování jejich působení na masy pracujících a mládež, zabránění jejich návratu zpět na exponovaná místa (nomenklaturní a jiné významné funkce) ve státních a hospodářských orgánech, v institucích a zařízeních politického a ideologického působení na vědomí občanů, ve společenských, kulturních a školských orgánech a organizacích, v oblasti mezinárodních a zahraničních vztahů.

Prezenční listina

196. schůze předsednictva ÚV KSČ dne 8. ledna 1971

*

s. Biřák Vasil
s. Colotka Peter
s. Erban Evžen
s. Husák Gustáv
s. Kapek Antonín
s. Kempný Josef
s. Korčák Josef
s. Lenárt Jozef
s. Piller Jan
s. Svoboda Ludvík
s. Štrougal Lubomír
s. Hanes Dalibor
s. Hůla Václav
s. Indra Alois
s. Jakeš Miloš

Mír
Colotka
Erban
Husák
Kapek
Kempný
Korčák
Lenárt
Piller
Svoboda
Štrougal
Hanes
Hůla
Indra
Jakeš

2. Evidence představitelů pravice se vede centrálně v rámci kádrové evidence ÚV KSČ na samostatných kartách odděleně od centrální kartotéky. Výběr provedou k tomu zmocněné stranické orgány a rovněž i pohyb a činnost evidovaných jsou sledovány těmito orgány.

Zdroj: kópia v Archíve ÚPN.

3. Evidují se

- a/ představitelé a exponenti pravicového oportunismu a revizionismu, kteří svými politickými a ideovými postoji a praktickou činností zavinili hrubé narušení ideové a organizační jednoty strany, a tím v podstatě znemožnili straně uplatňovat vedoucí úlohu ve společnosti;
- b/ organizátoři protistranických, protisocialistických a protisovětských kampaní a nátlakových akcí, kteří svojí činností hrubě narušili zásady výstavby socialismu v naší zemi,

internacionální vztahy a zájmy zemí socialistického tábora, způsobili vážné škody v oblasti politiky, hospodářství a mezinárodních vztahů (vyvrcholení krizové situace v nadstavbě, v národním hospodářství, v mocenských orgánech státu, narušení státní a pracovní disciplíny a kázně, neplnění a zpochybnění politických a hospodářských dohod a smluv se socialistickými státy a pod.);

- c/ nositelé pravicového oportunismu a revisonismu, kteří v oblasti ideového působení soustavně prosazovali záměry a cíle pravice.

Stranické orgány vyberou na základě provedených analýz spojených s personifikací skutečné představitelky a exponenty pravice z řad bývalých členů a kandidátů ÚV KSČ, ÚV KSS, krajských a okresních výborů, pracovníků aparátu a institucí strany, stranického a ostatního tisku, rozhlasu, televize, filmu. Škol (zejména vysokých), kulturních a vědeckých institucí, uměleckých a tvůrčích svazů, výzkumných ústavů, poslanců Sněmovny lidu, Sněmovny národů, ČNR, SNR, národních výborů, členů vlád, pracovníků státních orgánů, diplomatických služeb, zahraničního obchodu, mezinárodních organizací, bývalých pracovníků bezpečnosti, justice, důstojníků armády, funkcionářů a pracovníků orgánů a organizací NF i představitelů organizací a různých združení formujících se v období roku 1968 mimo NF a hlavních organizátorů nátlakových akcí v podnicích a velkých závodech. Do evidence zahrnout exponenty pravice nejen z řad bývalých členů strany, ale i z řad bezpartijních, členů jiných politických stran a členů různých organizací vzniklých po lednu 1968 (KAN,¹¹) K231¹²) a pod.).

4. Výběr představitelů pravice provádějí:

- a/ v OV KSČ a KV KSČ k tomu zvlášť vytvořené komise vedené vedoucími tajemníky, jejichž složení schválí předsednictva krajských výborů strany. Komise při výběru vycházejí z provedené analýzy, ze stranických dokumentů, z dokumentů orgánů a organizací Národní fronty, ze závěrů stranických šetře-

ní, z veřejných vystoupení, z publicistické a jiné činnosti;

- b/ v ÚV KSČ, v byru ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích a v ÚV KSS všechna oddělení těchto orgánů, ÚKRK,¹³) byro ÚKRK a ÚKRK KSS v úzké spolupráci s centrálními orgány státu (včetně HPS ČSLA¹⁴) a stranických orgánů MV), hospodářského, kulturního a společenského života.

5. Seznamy představitelů pravice schvalují

- a/ předsednictva KV KSČ na základě návrhů jednotlivých komisí ustavených k tomuto účelu. Seznam (spolu s hodnocením a potřebnými údaji) předají politickoorganizačnímu oddělení ÚV KSČ do konce února 1971;
- b/ vedení jednotlivých oddělení ÚV KSČ a byra ÚV KSČ po konzultaci s odpovědným tajemníkem a sekretariát ÚV KSS. Seznam (spolu s hodnocením a potřebnými údaji) předají politickoorganizačnímu oddělení ÚV KSČ do konce února 1971.

Politickoorganizační oddělení ÚV KSČ sjednotí návrhy jednotlivých oddělení ÚV KSČ (byra ÚV KSČ), ÚV KSS a krajských výborů KSČ, zpracuje centrální seznam představitelů pravice navržených do evidence a předloží jej sekretariátu ÚV KSČ.

6. Založení evidence v ÚV KSČ, sledování pohybu a činnosti evidovaných představitelů pravice.

- a/ Politickoorganizační oddělení ÚV KSČ vyrozumí jednotlivá oddělení ÚV KSČ (byra ÚV KSČ), ÚV KSS a krajské výbory strany, kteří lidé byli zařazeni do centrální evidence představitelů pravice. Podle současného pracovního zařazení evidovaných lidí určí, které stranické orgány (zpravidla krajské výbory strany) budou podávat pravidelné informace o změnách ve sledovaných údajích a o jejich činnosti. Požadované informace budou podávány přímo politickoorganizačnímu oddělení ÚV KSČ, které každý rok (v lednu) provede kontrolu správnosti údajů. Způsob sledování činnosti a podávání infor-

11) Klub angažovaných nestraníků byl založen v Praze v dubnu roku 1968 v atmosféře pražské jara. V průběhu niekoľkých týždňov boli založené kluby v Olomouci, Gottwaldove, Pardubiciach a ďalších mestách. Činnosť KAN bola zakázaná ministerstvom vnútra 7. 9. 1968.

12) Klub bývalých politických väzňov (Klub 231, K 231) bol založený v marci 1968 v Prahe s cieľom združovať politických väzňov komunistického režimu, ktorí boli uväznení od februára 1948 až do začiatku 60. rokov. Po augustovej invázii bola organizácia zakázaná a rozhodnutím štátnych orgánov rozpustená. Pomenovanie Klub 231 je odvodené od zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky (zákon č. 231/1948 Zb.), na základe ktorého bola väčšina politických väzňov odsúdená. Blížšie k zákonu č. 231/1948 Zb. pozri: LETZ, Róbert 231. In: *Pamäť národa 2/2006* s. 42 - 49.

13) Ústredná kontrolná a revízná komisia.

14) Hlavná politická správa Československej ľudovej armády.

- mací bude dopracován a projednán přímo s krajskými výbory strany;
- b/ krajské výbory strany (případně oddělení ÚV KSČ, ÚV KSS) zabezpečí, aby všichni exponenti pravice byli uvolněni z nomenklатурních funkcí, aby byl neustálý přehled o pohybu evidovaných, evidované osoby nepřicházely do vyšší nebo jiné funkce, na jiné pracoviště bez nového komplexního posouzení jejich činnosti v předsednictvu KV KSČ a bez předběžné konzultace s politickoorganizačním a příslušným oddělením ÚV KSČ. O pracovním zařazení exponentů pravice uváděných v „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ“¹⁵⁾ a v dopise z lednového pléna ÚV KSČ v roce 1970 rozhoduje sekretariát ÚV KSČ. Seznam osob, o jejichž pracovním zařazením bude rozhodovat sekretariát ÚV KSČ, bude předložen ke schválení současně se zprávou o založení evidence exponentů pravice;
- c/ oddělení ÚV KSČ si před předložením návrhu na obsazení nomenklатурní funkce orgánům ÚV KSČ ověří, zda navrhovaný (v případě, že v letech 1968 – 1970 ztratil členství v KSČ nebo byl v procesu očisty odvolán z veřejných a jiných funkcí (není veden v evidenci jako představitel pravice. Také nižší stranické orgány (KV a OV) si v těchto případech ověří vnitrostranickou cestou u nomenklатурních kádrů, zda navrhovaný není veden v evidenci pravicových exponentů v politickoorganizačním oddělení ÚV KSČ.
- Komunisté ve vedoucích funkcích ve státních orgánech a společenských organizacích jsou povinni si ověřit před zařazením nových pracovníků na úseky a do funkcí zahrnutých ve směrnici v bodě /d/, v případech, kdy z kádrového materiálu navrhovaného pracovníka není zcela jasné, jak v období let 1968 – 1969 politicky obstál, prostřednictvím stranických orgánů, zda pracovník není veden v evidenci exponentů pravice;
- d/ důsledným vedením evidence exponentů pravice jim zabránit, aby se znovu dostali do KSČ, do orgánů státní moci a správy (na ministerstva, do národních výborů, armády, bezpečnosti, justice), k práci na úseku tisku, rozhlasu, televize, k pedagogické práci ve školství, vědecké práci v oblasti společenských věd, do aparátu společenských organizací, do vyšších funkcí v organizacích

Národní fronty (včetně druhých politických stran). V evidenci vedení pravičáci nemohou pracovat v diplomatických službách, v mezinárodních organizacích, v podnicích zahraničního obchodu a na hospodářském úseku v nomenklатурních funkcích;

- e/ politickoorganizační oddělení ÚV KSČ předloží sekretariátu ÚV KSČ do konce června 1971 zprávu o založení evidence představitelů pravice a na základě získaných zkušeností návrhy na další postup.

2¹⁶⁾

Důvodová zpráva

Návrh na zařazení představitelů, exponentů a nositelů pravicového oportunismu, organizátorů protistranických, protisocialistických a protisovětských kampaní a akcí (dále jen představitelů a exponentů pravice) do jednotné centrální evidence se předkládá na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 8. ledna 1971.

Seznamy osob a potřebné údaje k založení a vedení centrální evidence představitelů a exponentů pravice měla oddělení ÚV KSČ a ÚV KSS, krajské a městské výbory strany předložit politickoorganizačnímu oddělení ÚV KSČ v prvním čtvrtletí 1971. Vzhledem k náročnosti úkolu, některým organizačním a obsahovým problémům spojeným s touto prací a k politickým úkolům, které stranické orgány musely řešit v souvislosti s přípravou okresních a krajských konferencí strany XIV. sjezdu KSČ, byly návrhy předkládány postupně a na základě žádosti o hlubší zdůvodnění upřesněny v průběhu let 1972 a 1973.

Při výběru osob vycházela oddělení ÚV KSČ a ÚV KSS, komise v okresech a krajích vedené vedoucími tajemníky (složení schválila předsednictva krajských výborů) ze směrnice ÚV KSČ. Orientace byla zejména na osoby, které svými politickými postoji narušili ideovou a organizační jednotu strany, zásady výstavby socialismu v naší zemi, internacionální vztahy a zájmy socialistického tábora, způsobily vážné škody v oblasti politiky a hospodářství, a které svým ideovým působením soustavně prosazovaly záměry pravice.

Jednotlivá oddělení ÚV KSČ a ÚV KSS (po konzultaci s příslušnými tajemníky) a předsed-

15) Úplné znenie pozri <http://web.quick.cz/pr/history/poucenim.htm>.

16) SÚA, ÚV KSČ – sekretariát, 6693. Důvodová správa bola prílohou II podkladového materiálu pre rokovanie sekretariátu ÚV KSČ.

nictva krajských a městských výborů strany předložila po projednání v orgánech celkem 11 130 návrhů. Po sjednocení návrhů z centra a krajů a vyřazení duplicitních zůstaly 10 504 návrhy. Z toho zhruba u 35 % návrhů nebyly úplné potřebné údaje k založení a vedení centrální evidence. Doplnění údajů ztěžovaly hlavně časté změny v zaměstnání, pracovním zařazení a v bydlišti, které se u těchto osob v roce 1971 i v r. 1972 projeví ve značné míře, i stav, že někteří z navržených byli delší dobu bez pracovního poměru nebo ve stavu nemocných a u některých návrhů chyběla hlubší hodnocení.

Všechny návrhy postupně posoudila komise sekretariátu ÚV KSČ ustavená v březnu 1972. Vycházela z podkladů a zdůvodnění stranických orgánů v okresech a krajích a oddělení ÚV KSČ a ÚV KSS. Na základě doporučení komise byla řada návrhů znovu konsultována s příslušnými stranickými orgány a odděleními ÚV KSČ a ÚV KSS, došlo k řadě upřesnění a k vyřazení návrhů, které neodpovídaly „Zásadám“. Přitom bylo zdůrazněno, že odpovědnost za dodržení „Zásad“ spočívá na těch orgánech, kde navržené osoby působily a kde je tudíž jejich osobní znalost. Komise zabezpečila porovnání návrhů s doklady ÚKRK KSČ, vyřazeny byly ty, kde došlo v důsledku odvolání a šetření ke změně vyloučení na zrušení členství v KSČ, nebo kde v průběhu doby došlo k úmrtí navržených osob. Seznam těch, kteří jsou dosud členy a v některých případech i funkcionáři jiných politických stran, byl sdělen vedoucímu oddělení společenských organizací a národních výborů.

Po posouzení a pečlivém zvážení jednotlivých návrhů doporučuje komise sekretariátu ÚV KSČ zařadit do jednotné centrální evidence představitelů a exponentů pravice 6 335 osob.

Z toho je navrženo:

odděleními ÚV KSČ a ÚV KSS	
z centrálních orgánů	1 086
z armády, bezpečnosti, soudů a prokuratury	706
městským výborem KSČ v Praze	450
středočeským KV KSČ	376
jihocheským KV KSČ	452
západočeským KV KSČ	373
severočeským KV KSČ	538
východočeským KV KSČ	471
jihomoravským KV KSČ	351
severomoravským KV KSČ	540

městským výborem KSS	
v Bratislavě	103
západoslovenským KV KSS	300
středoslovenským KV KSS	301
východoslovenským KV KSS	288

Za účelem získání přesného přehledu o současném pracovním zařazení evidovaných osob byla v říjnu – prosinci 1973 uskutečněna (po dohodě s vedoucími funkcionáři krajských výborů strany) zevrubná kontrola správnosti údajů v evidenčních kartách. Výsledky ukazují, že pohyb osob je v poměru s rokem 1971 již menší, v jednotlivých krajích však značně rozdílný. Například ve Středočeském kraji změnilo bydliště, pracoviště a pracovní zařazení 9 %, ale v Západočeském kraji 35 % osob doporučených k zařazení do centrální evidence.

V důsledku změn bydliště a pracoviště, ke kterým došlo u navrhovaných osob /včetně osob z centrálních orgánů a státní administrativy/, bude předáno evidenčních karet:

městskému výboru KSČ v Praze	1 866
středočeskému KV KSČ	411
jihocheskému KV KSČ	428
západočeskému KV KSČ	405
severočeskému KV KSČ	573
východočeskému KV KSČ	462
jihomoravskému KV KSČ	440
severomoravskému KV KSČ	573
městskému výboru KSS v Bratislavě	302
západoslovenskému KV KSS	297
středoslovenskému KV KSS	292
východoslovenskému KV KSS	286.

Z celkového počtu navržených osob je 82 % bývalých členů strany. Z toho 38,1 % vstoupilo do KSČ do února 1948 /do r. 1945 2,3 %/ a 61,9 % po únoru 1948. V mnoha případech jsou to lidé, kteří do KSČ přešli z jiných politických stran (sloučením KSČ a sociálně demokratické strany).

Bezpartijní a příslušníci jiných politických stran tvoří 18 %. Jde převážně o organizátory, představitele a aktivní činitele KAN, K 231, přípravného výboru sociálně demokratické strany a dalších nelegálních organizací vzniklých v roce 1968. Pod heslem „odbory bez komunistů“ se v řadě případů dostali do významných funkcí v odborových orgánech a organizacích (hlavně ZV ROH), kde prováděli nepřátelskou, protisocialistickou a protisovětskou politiku.

67,3 % navržených jsou bývalí pracovní-

ci stranických orgánů, zastupitelských a výkonných orgánů státní moci a správy, orgánů NF a společenských organizací, sdělovacích prostředků, školství, vědy, kultury a zdravotnictví (z toho 55 % pracovalo ve vedoucích funkcích). Mezi navrhovanými je i řada bývalých děkanů, vedoucích kateder, profesorů, asistentů a učitelů vysokých a ostatních škol, primařů a jejich zástupců, spisovatelů, malířů, sochařů, výtvarníků, režisérů a dramaturgů.

V podnicích, závodech, výzkumných ústavech, včetně podniků zahraničního obchodu, pracovalo 31,3 % navrhovaných. Jsou to zejména bývalí generální a podnikoví ředitelé, ředitelé závodů, náměstci a jejich zástupci a jiní vedoucí pracovníci (z toho počtu 70,5 %).

Z celkového počtu navržených tvoří dělníci 2,4 %. Převážně jde o bývalé příslušníky jiných sociálních skupin, kteří se dělníky stali po únoru 1948. Jde často o trestané (později amnestované) osoby za protistátní činy, které se aktivně podílely na zakládání a nepřátelské činnosti KAN, K 231 a dalších nelegálních organizací. Nepatrný počet (1,4 %) tvoří ostatní skupiny lidí včetně důchodců.

Z celkového počtu navržených vykonávalo volené funkce na různých stupních výstavby a řízení stranických a odborových orgánů a organizací, orgánů NF, společenských organizací, jiných politických stran a zastupitelských

orgánů 30 % (z toho ve stranických orgánech a organizacích 25 %) navrhovaných.

Celkový rozbor navrhovaných ukazuje, že jde převážně o příslušníky inteligence, o osoby, které se významnou mírou podílely na vytváření a prohlubování krizové situace i po srpnu 1968. Zneužily svého postavení k prosazování pravicově oportunistických a revizionistických názorů, k ovlivňování dělníků a ostatních pracujících, hlavně mládeže, k organizování nátlakových akcí proti KSČ a základům socialistického zřízení, k narušování internacionálních svazků se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi.

V podstatě jsou představitelé a exponenti pravice rozptýleni na různých pracovištích. Převážná část byla v procesu očisty politického, hospodářského a společenského života přerazena na nižší, méně významné funkce, přešla do průmyslových a jiných podniků a závodů. Některí se však soustřeďují (a jsou případy, že dosud pracují i na důležitých místech) ve školství, vědeckých ústavech Československé a Slovenské akademie věd, v kultuře, ve sdělovacích prostředcích, ve zdravotnictví, ve výzkumných ústavech (např. ve VÚ matematických strojů v Praze 1), v podnicích zahraničního obchodu, v České státní pojišťovně (např. v Praze 1). Další pracují na důležitých stavbách (jako je metro Praha), u podniku Státní rybářství v Praze 4, který provádí významné meliorační práce a pod.

RESUME

„Black List“ 1968 The Evidence of Rightist Elements

The ÚV KSČ session in April 1969 selected the new establishment of Communist Party with Gustáv Husák at its head. This session was clear evidence of a new direction and dealing with the reformist evolution of 1968. New „screen“ politics aimed to clean the Communist Party of democratic streams and for this reason the Instruction on the Evidence of Rightist Elements (Document no. 1) was approved on 8 January 1971. Committees at the levels of district and county Communist Party committees were created based on this Instruction. The original supposal quoted 10 504 persons, but in the end after ÚV KSČ secretariat approval 6 335 persons were named in evidence. The Reason statement (document no. 2) approaches unit identification of persons included in the Evidence in the way of political affiliation, class stratification or labour categorization.

Prednášková činnosť pracovníkov ÚPN

Mgr. Jerguš Sivoš

(1979), absolvent Pedagogickej fakulty UK Bratislava, doktorand na Katedre histórie Trnavskej univerzity, pracuje v ÚPN. Je koordinátorom prednáškového programu pracovníkov ÚPN.

Mgr. Michal Miklovič

(1979), absolvent politológie na Trnavskej univerzite, pracuje v ÚPN. Bol hodnotiacim pedagógom predmetu Dokumentácia zločinov komunizmu.

Ústav pamäti národa v spolupráci s Nadáciou Konráda Adenauera pripravil v druhej polovici roka 2006 cyklus prednášok pre stredné a vysoké školy. Cieľom prednášok bolo doplnenie štúdia dejín slovenského národa v rokoch 1939 – 1989, a tiež prezentovať nové poznatky a skúsenosti získané štúdiom materiálov bezpečnostných zložiek z obdobia neslobody. V priebehu spomínaného obdobia bolo uskutočnených sedemdesiat prednášok na vysokých školách v Trnave, Bratislave, Levoči a Ružomberku, desať na stredných školách v Hlohovci, Komárne, Vrábl'och, Bratislave, Trnave, Lučenci, Rajci a Šahách. Zúčastnilo sa ich 1 126 študentov a učiteľov. Súčasťou cyklu prednášok bola spolupráca s Metodicko-pedagogickým centrom v Bratislave, kde boli pre učiteľov dejepisu pripravené prednášky, materiály a aktuálne informácie k doplneniu poznatkov do vyučovacieho procesu.

V období október – december prednieslo 11 pracovníkov Ústavu pamäti národa spolu 29 prednášok na tieto témy: *Protizidovské opatrenia na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*, *Ústredňa Štátnej bezpečnosti*, *Dokumentácia zločinov komunizmu*, *Tábory nútenej práce*, *Monsterprocesy ako nástroj upevňovania komunistického režimu v 50-tych rokoch*, *Likvidácia reholí a kláštorov*, *Ochrana štátnej hranice s Rakúskom*, *Agentúrna práca Štátnej bezpečnosti v zahraničí*, *Boj s vonkajším nepriateľom*, *Obete okupácie roku 1968*, *Cirkevná politika štátu po roku 1970*, *Sviečková manifestácia a Nežná revolúcia*.

Dokumentácia zločinov komunizmu

V prvej polovici roka 2006 absolvovali štyria pracovníci Ústavu pamäti národa sériu prednášok pre študentov odboru politológia na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Už počas tejto série prednášok, ktorá sa uskutočnila v rámci predmetu *Totalitné ideológie*, vznikol záujem o ďalšiu vzájomnú spoluprácu, a to tak zo strany pracovníkov Ústavu pamäti národa, ako aj zo strany vedúceho katedry politológie doc. PhDr. Milana Katuninca, PhD. Ďalšia spolupráca získala podobu povinne voliteľného predmetu *Dokumentácia*

zločinov komunizmu, ktorý do osnov pre svojich študentov v zimnom semestri 2006/2007 okrem katedry politológie zaradila aj katedra sociológie.

Na predmete sa so svojimi prednáškami vystriedali desiatich pracovníkov Ústavu pamäti národa. Cieľom predmetu bolo sprostredkovať študentom podrobné poznatky o fungovaní komunistického režimu, o formách násillia a ďalšieho porušovania československých zákonov i medzinárodných dohôd, ktoré páchal komunistický režim voči vlastnému obyvateľstvu i voči cudzincom. Študenti tiež získali základný prehľad o vzniku, postavení, úlohách a štruktúre Štátnej bezpečnosti. Informácie boli študentom podávané takpovediac „z prvej ruky“, pretože pracovníci ÚPN pri svojich prednáškach vychádzali zo svojho vlastného aktuálneho či nedávno ukončeného výskumu komunistického režimu z rokov 1948 – 1989.

Ústav pamäti národa pripravuje z doteraz uskutočnených prednášok zborník, ktorý bude možné využívať ako metodickú pomôcku na školách pri výučbe dejepisu a histórie. Pracovníci Ústavu pamäti národa budú v prednáškového programu pokračovať aj v roku 2007, preto uvádzame zoznam ponúkaných prednášok rozšírený o nové témy. Stredné a vysoké školy, ktoré majú záujem o niektoré z ponúkaných prednášok, môžu kontaktovať Ústav pamäti národa na mailovej adrese sivos@upn.gov.sk alebo na telefónnom čísle 02/59300357.

Zoznam ponúkaných prednášok

Odkaz doby neslobody pre súčasnosť	Miroslav Lehký
Vyrovnávanie sa s komunistickou minulosťou na Slovensku	Marián Gula
Štátna bezpečnosť – deformácia bezpečnostnej služby štátu	Marián Gula
Dokumentácia zločinov komunizmu	Miroslav Lehký

Obete okupácie 1968	Patrik Košický	Perzekúcia príslušníkov západnej armády komunistickým režimom	Juraj Kalina
Systém ochrany štátnej hranice s Rakúskom (1948 - 1989) a jeho obeť	Ľubomír Morbacher	Protižidovské opatrenia na Slovensku v rokoch 1939 - 1945	Ján Hlavinka
Tábory nútenej práce v rokoch 1948 - 1953	Jerguš Sivoš	Štátna bezpečnosť do roku 1945 - ÚŠB	Matej Medvecký
Sviečková demonštrácia 1988	Patrik Dubovský	Vznik Štátnej bezpečnosti a nástup komunizmu	Matej Medvecký
Likvidácia ženských a mužských reholí a kláštorov v ČSR v r. 1950 - 1952	Patrik Dubovský	Úlohy a činnosť rozvedky ŠtB	Martin Slávik
Biskup Michal Buzalka v dokumentoch ŠtB	Miroslav Klobučník	Boj s vonkajším nepriateľom - kontrašpionážne opatrenia ŠtB	Michal Miklovič
Monsterprocesy ako nástroj upevňovania komunistickej moci v 50-tych rokoch. Bernard Jaško a spol.	Vladimír Palko	Kontrašpionážne opatrenia voči diplomatom USA	Michal Miklovič
Cirkevná politika a postup štátnych orgánov voči cirkvám na Slovensku po januári 1970	Emília Pastvová	Studená vojna v praxi - úspechy komunistických rozvedok v boji proti hlavnému nepriateľovi USA a NATO	Peter Rendek
Únos ako metóda práce Štátnej bezpečnosti	Juraj Kalina		

RESUME

Lecture Activities of ÚPN Employees

The Nation's Memory Institute, in co-operation with the Konrad Adenauer Stiftung, prepared a cycle of lessons for secondary schools and universities during the second half of 2006. The aim of the lessons was to introduce students (and also teachers) to new knowledge that ÚPN employees gained from studying the period of oppression (1939 - 1989). Altogether, we offered 29 lessons at secondary schools and universities in 12 towns, and 1 126 students and teachers heard the lessons.

Ten lessons from this cycle were held in Trnava's University of Trnava at the Faculty of Philosophy and were the part of a compulsorily facultative course *The documentation of Communism's crimes*. This course was ranked for students of politics and sociology.

Generálmajor in memoriam Alexander KORDA

**Mjr. Mgr. Miloslav
Čaplovič, PhD.**

(1971), riaditeľ Odboru vojensko-historických výskumov Vojenského historického ústavu v Bratislave. Venuje sa vojenským dejinám prvej polovice 20. storočia, s dôrazom na 1. čs. zahraničný odboj a čs. armádu v medzivojnovom období.

V tomto roku uplynie 100 rokov od narodenia Alexandra Kordu, jedného z významných odbojových a povstaleckých dôstojníkov, ktorého postoj a podiel na prípravách SNP nebola oficiálna historiografia schopná do roku 1989 doceniť. Korda patril do generácie tých slovenských dôstojníkov, ktorí začali svoju vojenskú dráhu v medzivojnovej čs. armáde, budovanej na demokratických princípoch prvej republiky, a prežili búrlivé 30. a 40. roky 20. storočia. Dobu poznamenanú sklamaním z diktátu štyroch veľmocí v Mnichove, rozbitím Česko-Slovenska a vznikom Slovenského štátu v polovici marca 1939, vypuknutím druhej svetovej vojny, domácim odbojom zavŕšeným v Slovenskom národnom povstaní. Rovnako zažil povojnovú eufóriu víťazstva nad nacizmom, ale čoskoro po nastolení komunistickej moci v štáte aj veľké sklamanie, politické prenasledovanie, krutú perzekúciu a väznenie. Jeho životný osud je svedectvom toho, ako zaobchádzal komunistický režim s mnohými vojakmi, ktorí bojovali za našu slobodu.

Narodil sa 18. apríla 1907 vo Vrútkach v rodine dlhoročného vrútockého podriachtára, predsedu zemianskeho „Komposesorátu“ Eugena (1880 – 1957) a Zuzany, rodenej Seckerkovej (1885 – 1971). Mal štyroch súrodencov, dve sestry - Ruženu, vydatú Kramárovú, Gabrielu, vydatú Kleinovú a dvoch bratov. Brat Ladislav (1923 – 1944) padol počas SNP, podľa svedkov niekde pri Dubnej Skale, keď sa ponáhal na pomoc obrancom Strečianskeho priesmyku. Brat Eugen (1915 – 2004) bol učiteľom a v čase druhej svetovej vojny dôstojníkom Čs. obrnenej brigády vo Veľkej Británii, ktorého v 50. rokoch na základe vykonštruovaného obvinenia odsúdil Štátny súd v Bratislave na 16 rokov väzenia.

Alexander Korda študoval v rokoch 1923 – 1927 na Vyššej priemyselnej škole strojníckej s vyučovacou rečou slovenskou v Košiciach. Dňa 5. apríla 1927 bol odvedený v rámci pravidelného odvodu pri Doplnovacom okresnom veliteľstve (DOV) v Košiciach a 21. júna zložil na škole úspešne skúšku dospelosti. Následne krátko pôsobil v štátnej službe pri Riaditeľstve pôšt a telegrafov v Košiciach ako technický úradník. 1. októbra 1927 bol prezentovaný do vojenskej prezenčnej služby v horskom delostreleckom pluku 201 v Ružomberku

a následne 7. októbra odoslaný do Školy na dôstojníkov horského delostrelectva v zálohe (ŠDZ) v Domažliciach. Po absolvovaní ŠDZ s dobrým prospechom bol v hodnosti čatára ašpiranta s dôstojníckou skúškou 23. augusta 1929 prijatý ako vojenský akademik (frekventant) do Vojenskej akadémie (VA) v Hraniciach na Morave. S poradím od 1. januára 1930 ho vymenovali za podporučíka delostrelectva (del.) v zálohe. Školu úspešne ukončil 26. júla 1931 a bol povýšený do hodnosti poručíka del., s predurčením do 7. batérie delostreleckého pluku 1 v Prahe – Ružni ako subalterný dôstojník. Od 1. októbra 1931 subalterný a zároveň aj I. dôstojník 5. batérie pluku. Od októbra 1932 do 29. júla 1933 absolvoval Aplikáciu školu delostrelectva pri Delostreleckom učilišti v Olomouci, s prospechom dobrý. Po jej absolvovaní zaradený na funkciu dôstojníka pátrača, najprv 4. batérie v Ružni, a potom od 1. októbra 1934 7. batérie delostreleckého pluku 1 v Bíline. S účinnosťou a poradím od 1. októbra 1935 bol povýšený do hodnosti nadporučíka del. a 18. novembra povolaný do jazdeckého kurzu vo Vojenskom jazdeckom učilišti (VJÚ) v Pardubicich. Po jeho úspešnom absolvovaní sa vrátil k svojmu kmeňovému pluku a 1. augusta 1936 nastúpil do služby v 8. batérii opäť v Bíline. Kordova vojenská profesionálna dráha pokračovala od 1. októbra 1936 v delostreleckom pluku 8 v Místku, kde najskôr prevzal funkciu 1. dôstojníka 5. batérie a 15. februára 1937 sa stal veliteľom 4. batérie pluku. Koncom septembra 1937 nasledovalo ďalšie prevelenie k delostreleckému pluku 4 s posádkou v Josefove. Do polovice júna 1938 tu nadporučík Korda pôsobil ako profesor Školy na dôstojníkov ľahkého delostrelectva v zálohe, a potom vo funkcii veliteľa 1. batérie pluku. V čase všeobecných mobilizačných opatrení čs. brannej moci na jeseň 1938 velil od 23. septembra do 13. októbra 3. batérii delostreleckého pluku 35, ktorý bol v zostave 35. hraničnej oblasti „Vítězslav“ s operačným priestorom v Orlických horách. Následne bol k 1. novembru 1938 pridelený na 2. spravodajské oddelenie štábu 39. hraničnej oblasti „Rafael“ s veliteľstvom v Galante. V tomto služobnom zaradení pôsobil najskôr v Dunajskej Strede a po Viedenskej arbitráži v Hlohovci, Trnave a Bratislave. K svojej vojenskej odbornej špecializácii sa

Portrét stotníka slovenskej armády Alexandra Kordu. Zdroj: osobný archív Heleny Kordovej-Wildeovej.

vrátil 1. januára 1939 vo funkcii veliteľa batérie delostreleckého pluku 9 v Bratislave.

Po vzniku Slovenského štátu bol Alexander Korda prijatý do slovenskej armády a 15. marca 1939 ustanovený do funkcie veliteľa oddielu a náhradného oddielu delostreleckého pluku 9 v Trnave. 17. mája 1939 ho povýšili na stotníka del. a 7. júla bol ako veliteľ delostreleckého oddielu premiestnený do delostreleckého pluku 4 v Kežmarku. Práve tam sa začala písať jeho odbojová aktivita. Patril do skupiny, ktorá zdržovala vojenské transporty smerujúce do Poľska. Neskôr pomáhal prepašovať poľských dôstojníkov a ďalších civilistov, ktorí utekali cez Slovensko do Maďarska z nacistami okupovanej vlasti. Pri tejto činnosti sa zoznámil s Helenou Karpjakovou (1917), ktorej otec mal v Kežmarku kaviareň, kam sa slovenskí dôstojníci chodievali stravovať. V roku 1940 sa zosobášili a o štyri roky neskôr sa im narodil syn Alexander (1944). Táto statočná žena stála po Alexandrovom boku v ťažkých a zložitých časoch, ktoré životné osudy manželov v nasledujúcich rokoch výrazne poznamenali.

K 1. októbru 1939 bol stotník Korda ustanovený do funkcie veliteľa delostreleckej skupiny Vojenskej akadémie v Banskej Bystrici. O rok neskôr sa dostal do Bratislavy, kde vykonával funkciu veliteľa školy na dôstojníkov delostrelectva v zálohe v rámci Vojenskej akadémie. Po vstupe Slovenska do vojny proti Sovietskemu zväzu odišiel 6. júla 1941 na východný front ako veliteľ oddielu delostreleckého pluku 12. Na Slovensko sa vrátil 19. septembra a hneď na druhý deň bol ustanovený za veliteľa delostreleckej skupiny VA v Bratislave. V tejto funkcii zotrval až do konca roku 1943. K 1. januáru 1943 ho povýšili na majora del. a 1. januára 1944 bol ustanovený za veliteľa vojenského výcvikového tábora Lešť – Oremov Laz.

Od júna 1941 bol major Korda členom ilegálnej vojenskej odbojovej skupiny „Victoire“ – s centrom na Veliteľstve pozemného vojska (VPV) v Banskej Bystrici. Na čele tejto odbojovej skupiny, ktorá pôsobila do konca roku 1943 ako celok, stál podplukovník del. Jakub Hluchý a výrazne sa v nej angažovali podplukovník Josef Tlach, nadporučík Štefan Hanus a Milan Murtin. Ich programom bolo *obnovenie Československa, priateľstvo a jednota všetkých slovanských národov*. Korda sa podieľal na rozmnožovaní a distribuovaní protifašistických ilegálnych tlačovín pre dôstojníkov slovenskej armády, vyzývajúcich k odporu proti vojne po boku nacistického Nemecka. Mal kontakty s ilegálnou skupinou odbojárov, sústredených okolo MUDr. Vavra Šrobára, ako aj s odbojovou skupinou „Flóra“, nazva-

nou podľa krycieho mena Květy Viestovej. Patril medzi najbližších a spoľahlivých spolupracovníkov Vojenského ústredia, vedeného podplukovníkom gšt. Jánom Golianom, ktoré ho poverilo riadením a zabezpečením príprav posádky a výcvikového tábora Lešť – Oremov Laz na Povstanie. Ešte predtým, než táto jeho odbojová aktivita vrcholila, dostal v júni 1944 rozkaz, aby vyprázdnil výcvikový tábor pre evakuantov z Ukrajiny. Legitimácie na voľný pohyb týchto osôb sa zásluhou jeho manželky Heleny dostali aj do rúk odbojárom a partizánom v Turci. Dňa 15. augusta 1944 prišiel major Alexander Korda v sprievode poručíka Júliusa Ferjanca (zavraždený nacistami v Kováčovej) z Oremovho Lazu do Sklabine, kde rokoval s nadporučikom Červenej armády Pitrom Alexejevičom Veličkom, a po dohode dodal partizánom nákladné auto naložené ručnými granátmi, puškami, ľahkými guľometmi a muníciou. V prípravách Povstania utvoril nielen v posádke, ale aj v obci Pliešovce, ku ktorej Oremov Laz patril, sieť antifašistov. Spolupracoval s okolitými RNV a organizoval vyzbrojovanie dobrovoľníkov. Konšpiratívne kontakty mal aj v okresnom meste Krupina. To sa v rozhodujúcich chvíľach zúročilo. Vojaci z Oremovho Lazu pod Kordovým velením mali už pred vyhlásením Povstania pod kontrolou nielen najbližšie okolie, ale aj južné okresné mestá Krupinu a Modrý Kameň. Táto kontrola sa ešte zintenzívnila, čím sa vonkajší okraj strategického trojuholníka Brezno – Banská Bystrica – Zvolen zabezpečoval pred možným napadnutím z Maďarska.

Po vypuknutí SNP a po reorganizácii povstaleckej armády sa major Korda 10. septembra 1944 stal veliteľom 25. pešieho práporu „Hron“ (do 11. 10.), zloženého zo štyroch pe-

Plukovník Alexander Korda spolu so synom a manželkou.

Zdroj: osobný archív Heleny Kordovej-Wildeovej.

ších a jednej guľometnej roty, ktorý patril do zostavy III. taktickej skupiny (TS) „Gerlach“ 1. čs. armády na Slovensku. Jeho operačný priestor a bojové nasadenie bolo v úseku Modrý Kameň – Krupina – Pliešovce – Zvolen. Po bojoch pri St. Kremničke bol Kordov prápor nasadený na prehradenie smeru Hronská Breznica – Budča – Zvolen. 1. októbra 1944 Kordu povýšili na podplukovníka del. Tento prápor spolu s 28. peším práporom „Latorica“ a 1. delostreleckým oddielom vytvorili 13. októbra osobitnú podskupinu III. TS, ktorej velil tiež on. Spočiatku táto podskupina bránila smer Krupina – Zvolen, ale 19. októbra 1944 neodolala útoku nemeckých jednotiek v smere z Krupiny na Babinú a zo Senohradu na Pliešovce a musela ustúpiť. Vzhľadom na ďalší postup Nemcov a hroziacu stratu Dobrej Nivy vydal veliteľ III. TS plukovník pechoty Pavol Kuna rozkaz, aby Kordova podskupina, v spolupráci s partizánmi a za aktívnej podpory delostrelectva, 20. októbra zaútočila na nepriateľské postavenia. S pomocou jednotiek podskupiny „Volga“ a za asistencie pancierového vlaku „Štefánik“ sa postup okupantov podarilo zastaviť a obranné postavenie v tomto úseku stabilizovať. V čase vrcholiacej generálnej ofenzívy nemeckých vojsk jednotky podskupiny podplukovníka Kordu boli nasadené na vonkajšom okruhu obrany Zvolena a po ďalšom ústupe spolu s ďalšími jednotkami povstaleckej armády na obranu Banskej Bystrice. Po skončení organizovaného odporu 1. ČSA na Slovensku Korda s časťou dôstojníkov ustúpil do priestoru Starých Hôr, kde sa 19. novembra 1944 dostal do nemeckého zajatia (protokol výsluchu NAUS Washington, Microcopy T-175, r. 538). Bol odvečený do väznice v Bratislave a následne do Nemecka, kde bol do konca druhej svetovej vojny držaný v zajateckom tábore Stammlager XVII/A Keisersteinbruch – Altenburg.

Z Nemecka sa podplukovník Korda vrátil 1. júna 1945 a už o päť dní neskôr bol ustanovený do funkcie veliteľa 4. mínometnej brigády vo Zvolene. Od druhej polovice októbra 1945 vykonával funkciu dočasného zástupcu veliteľa Vojenskej akadémie v Hraniciach na Morave. K 1. októbru 1946 ho povýšili do hodnosti plukovníka delostrelectva. U svojich podriadených bol pre svoje charakterové vlastnosti ctený a obľúbený. V čase komunistického prevratu vo februári 1948 sa okolo neho vytvorila skupina demokraticky zmýšľajúcich dôstojníkov a vojenských akademikov, ktorá sa snažila čeliť úsiliu komunistov ovládnuť armádu. Bezprostredne po prevrate vykonali komunisti vo

Vojenskej akadémii prvú vlnu čistiek, na základe ktorej bolo mnoho vojenských akademikov zo štúdia vylúčených, rada dôstojníkov z armády prepustených, resp. premiestnených na nezodpovedajúce veliteľské funkcie. Medzi nich patril aj plukovník Korda, ktorého v polovici marca 1948 prevelili na veliteľstvo 14. divízie v Mladej Boleslavi a od 5. apríla do 6. septembra 1948 poverili dočasným velením divízneho delostrelectva. 7. septembra 1948 nastúpil do Školy pre veliteľov vojskových telies v Prahe a v prvých mesiacoch roku 1949 absolvoval strelecký kurz pre vyšších dôstojníkov delostrelectva. S dôstojníkmi, s ktorými sa zblížil v Hraniciach, bol naďalej v kontakte. Nezmerili sa s tým, aký rozvratný proces v armáde a republike nastal. Vo svojich posádkach organizovali a stmelovali skupiny dôstojníkov a vojakov rovnakého presvedčenia, sledovali činnosť komunistov, nadväzovali kontakty s občianskym protikomunistickým hnutím, s čs. organizáciami v exile. Na Šumave bola v činnosti skupina, ktorá prevádzala cez hranice tých, ktorí boli z armády prepustení, resp. ktorým hrozilo zatknutie.

Táto činnosť bola v máji 1949 prezradená, plukovníka Kordu a ďalších šiestich dôstojníkov zatkli a dopravili do Prahy – Ruzyne. Nie však do kasárni, kde Alexander pred osemnástimi rokmi ako čerstvý poručík začínal svoju vojenskú dráhu, ale do väznice. Poslali ho do „domečku“ na Hradčanoch, kde „zmäkčoval“ tvrdé hlavy poväčšine vyšších dôstojníkov vyšetrovateľ major Vladimír Šmolka. Na smutne známom „všemocnom“ 5. oddelení Hlavného štábu – OBZ (obránné spravodajstvo) ich podrobili neludským výsluchom. V dôsledku nezákonností boli napokon vojenským senátom Štátneho súdu v Prahe na Pankráci 12. septembra 1949 pod č.j. Or I 1169/49 odsúdení pre údajnú velezradu a vyzvedačstvo. Plukovník Korda a poručík Miroslav Kácha na ťažký doživotný žalár. Podľa záznamov vojenskej správy „rozsudok nadobudol moci“ 20. januára 1950. Väznení boli najskôr v Plzni – Borochoch, kde vládli brutálne metódy. V októbri 1950 Kordu spolu s ďalšími dôstojníkmi previezli do vojenskej trestnice v Opave, kde boli väzenské podmienky o čosi lepšie. Bohužiaľ v decembri 1950 ho z Opavy odviezli do Prahy, na Pankrác a opäť podrobili ďalším surovým výsluchom. Zatkli ďalších dôstojníkov a taktiež jeho rodinu: manželku Helenu (v novembri 1950), brata Eugena, obe sestry, švagrinu a švagrov. Po návrate z Prahy do Opavy sa telesne zničený, ale duševne nezlomný degradovaný plukovník nemohol zotaviť. Vďaka

humánnemu postoju veliteľa trestnice, ktorý za svoj pomer k politickým väzňom doplatil vlastnou slobodou, bol odoslaný na liečenie do Vojenskej nemocnice v Olomouci. Tam sa zdravotný stav Alexandra síce zlepšil, ale úplne nevyliečil. V roku 1952 bol premiestnený do Leopoldova. Tu v pomernom klude nastal zlom. Telesná schránka nevydržala ohromujúcu škálu utrpenia, ktorú mu nadelil zvrátený systém. Následky týrania, hladu, zimy a stresov zvíťazili nad zoslabnutým organizmom. Pomoc lekárov – spoluväzňov leopoldovskej väznice, nedokázala zastaviť proces rozkladu. V auguste 1958 Alexandra Kordu previezli do väzenskej nemocnice „U sv. Anny“ v Brne, kde 13. septembra po deviatich rokoch žalárovania zomrel vo veku 51 rokov. Na pohreb v krematóriu povolili prísť len matke a sestram.

Manželka Helena, nezákonne odsúdená komunistickou justíciou na 14 rokov, bola v tom čase už ôsmy rok väznená. Prežila neľudskú väzenskú anabázu, týranie, výsluchy, zimu... Len číslo 257! Najskôr na samotke v Ruzyni, vo väznici v Košiciach a opätovne v Prahe na Pankráci. Nasledovalo Kladno, kde museli väzenkyne nosiť železné klady a veľké ťažké baly ostnatého drôtu. Ďalšou zastávkou bolo väzenie v Mladej Boleslavi, potom otročká práca v šamotke v Rakovníku, spočívajúca v leštení kachličiek na vývoz, nakladaní a vykladaní tehliel z horúcich pecí. Posledný list, ktorý napísala manželovi z väzenia do väzenia, sa jej asi po mesiaci vrátil s poznámkou: „...Adresát zemrel 13. září 1958.“ Vari nejestvuje bezcitnejšia forma „smútočného oznámenia“ žene, ktorá ešte netuší, že je vdovou...?! Na základe všeobecnej amnestie prezidenta republiky nakoniec pani Helenu začiatkom mája 1960 prepustili z väzenia. Po okupácii Československa v auguste 1968 vojskami piatich armád Varšavskej zmluvy sa definitívne rozhodla. Už jej veľa toho nezostalo a nechcela riskovať ešte aj stratu syna, ktorý mamu nevidel dlhých 10 rokov a otec sa z väzenia už nikdy nevrátil. Emigrovala do Veľkej Británie a po neľahkých a zložitých začiatkoch bol k nej a jej najbližším osud v ďalej cudzine láskavejší.

Urnu s pozostatkami Alexandra Korda uložili do spoločnej rodinnej hrobky na cintoríne vo Vrútkach (Stred - 306). Toto miesto posledného odpočinku starých i nových obyvateľov mestečka sa od pradávna volá „Hôrka“. V októbri 1990 bol rehabilitovaný a povýšený in memoriam do hodnosti generálmajora čs. armády. Vo Vrútkach je po ňom pomenovaná ulica a od roku 1995 je generál Korda *Čestným občanom mesta Vrútky in memoriam*. Rozkazom ministra obrany Slovenskej repub-

liky č. 31 z roku 2000 bol Vojenskému útvaru 4558 Lešť (Vojenský výcvikový priestor) priznaný čestný názov *Útvar generála Alexandra Kordu*.

*Väznica v Leopoldove.
Foto: Michal Kuchta.*

Vyznamenania:

Rad SNP I. tr. (1945), 2 x Čs. Vojnový kríž 1939 (1945), čs. medaila Za chrabrosť pred nepriateľom (1946), čs. vojenská medaila Za zásluhy I. a II. st., Pamätný odznak 1938 /mobilizačný kríž/ a niekoľko ďalších spojeneckých vyznamenaní a medailí.

Pramene:

VÚA-VHA Praha, Kvalifikačná listina generálmajora *in memoriam* Alexandra Kordu.
NBiÚ SNK Martin, výpis z matriky.
VHA Bratislava, fotoarchív.
Osobná zbierka Heleny Kordovej - Wilde.

Literatúra:

Príspevky k dejinám Slovenského národného povstania v Turci. Martin: 1947, s. 73.
ŠAJBAN, Juraj: Povstanie v Pliešovciach. In: *Zborník Ústavu SNP*, roč. I. (1949), č. 2, s. 77-78.

BOSÁK, Pavel: *Z bojových operácií na fronte SNP*. Bratislava 1979, s. 147. HALAJ, Dušan: *Protifašistický odboj na Slovensku 1938 - 1945*. Martin: 1980, s. 79. ŠTEFANSKÝ, Václav: *Armáda v Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava 1984, s. 37, 219, 222.

GEBHART, Jan - ŠIMOVČEK, Ján: *Partizáni v Československu 1941 - 1945*. Bratislava - Praha 1984, s. 218.

Kol. autorov.: *Dejiny SNP 1944*, 4. zv.

Spomienky a kroniky. Bratislava 1984, s. 386, 464.

Kol. autorov.: *Dejiny SNP*, 5. zv. Encyklopédia odboja a SNP. Bratislava 1984, s.172, 245, 403.

JABLONICKÝ, Jozef: *Prvé poznámky o jednej Encyklopédii*. Strojopis, IV. vydanie. Bratislava 1986, s. 67.

Slovenský biografický slovník, III. zväzok K-L. Martin 1989, s. 174 - 175.

JABLONICKÝ, Jozef: *Povstanie bez legend*. Bratislava 1990, s. 16, 82, 310.

PANOŠIN, E.: Zabudnuté hroby. In: *Bojovník*, 35, 1990, č. 32, s. 4.

CSÉFALVAY, František: Alexander Korda (1907 - 1958). In: *Bojovník*, 37, 1992, č. 19, s. 4.

Neviete že adresát už zomrel? In: TAKÁČ, Ladislav: *Poslanie*. Banská Bystrica 1992, s. 68 - 74.

JABLONICKÝ, Jozef: *Glosy o historiografii SNP. Zneužívanie a falšovanie SNP*. Bratislava 1994, s. 18.

Kol. autorov: *Dôstojníci a štáby povstaleckej armády*. Banská Bystrica 1994, s. 10, 94.

MUCHOVÁ, Eva: Muž a žena v slučke. Spomienky vdovy po generálovi Alexandrovi Kordovi. In: *Extra*, 1994, č. 33, s. 5

MUCHOVÁ, Eva: Niet zmilovania. Spomienky vdovy po generálovi Alexandrovi Kordovi. In: *Extra*, 1994, a č. 34, s. 6.

KÁCHA, Miroslav: Generál Alexander Korda. In: *Vojenská akademie Hranice. Vzpomínkový almanach*. Vojenská historie, svazek 2. Hranice: 1995, s. 67 - 70.

Kol. autorov: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 - 1945*. Praha 2005, s. 141.

Web:

http://sk.wikipedia.org/wiki/Alexander_Korda

<http://www.inzine.sk/article.asp?art=9007>

<http://87.197.96.146/cgi-bin/kalendar.pl?tag=wdesk&num=1122&gul>

<http://www.vrutky.sk/textsvk/osobnosti.htm>

<http://www.vrutky.sk/textsvk/hroby.htm>

RESUME

Major general in memoriam Alexander Korda

During the years 1923 - 1927, he studied at the Higher Industrial Mechanical School in Košice; he was shortly a post office worker. From 1929 - 1931, he attended the Military academy in Hranice in Morava, where he graduated in 1931. Beginning in 1931, he was an active officer in the Czechoslovak army and beginning in 1939 an officer in the Slovak army, a teacher at the Military academy in Bratislava and in Banská Bystrica. Beginning in January 1944, he was appointed the commandant of the military training encampment Lešť - Oremov Laz. From June 1941 onward, he was a member of the illegal resistance group „Victoire“, whose center was at Land Force headquarters in Banská Bystrica. He was member of the close co-operators at Military headquarters where he managed and prepared the garrison and the training encampment Lešť - Oremov Laz for the Uprising. During the Slovak National Uprising he was he was the commandant „Hron“ of the 25th battalion, III. Tactical group of the 1st Czechoslovak army in Slovakia. In November 1944 he was taken captive by the Germans, first abducted to Bratislava and then to Germany, where he remained at internment camp Stammlager XVII/A Keisersteinbruch-Altenburg until the end of Word War II. As a member of the post-war army, he was the deputy commander of the Military academy in Hranice in Morava, serving until October 1946 as a gunnery colonel. In May 1949 he was apprehended on political grounds. The illegitimate State Court in Prague sentenced him for reputed treason and espionage to life imprisonment on 12 September 1949. He was imprisoned in Plzeň - Borocho, in an Opava military penitentiary, in Praha - Ruzyň, Pankrác, Mírove and in Leopoldov. In August 1958, he was transported to a military hospital in Brno, where he died after nine years of imprisonment. In October 1990, he was rehabilitated and posthumously promoted to the rank of major general.

Akcia „KNIHA“

Charta 77 na Slovensku

Pri príležitosti 30. výročia vzniku Charty 77, ktorá bola prvým a najdlhšie pôsobiacim opozičným - disidentským hnutím v krajinách sovietskeho bloku, predstavujeme stanoviská štyroch signatárov Prehlásenia Charty 77 zo Slovenska – Róberta Gombíka, Mariána Zajíčka, Miroslava Kusého a Miroslava Lehkého, ktorý bol v roku 1990 hovorcom Charty 77.

Václav Havel, Jiří Hájek, Jan Patočka, Marta Kubišová, Jiří Dienstbier, Václav Benda, Dana Němcová, Václav Malý, Miroslav Kusý, Hana Ponická, ... Patria medzi najznámejších spomedzi tých, ktorí sa svojim podpisom prihlásili k Prehláseniu Charty 77. Bývalí komunisti, dokonca aj prominentní predstavitelia strany, liberáli, umelci z undergroundu, ale aj kresťania, katolíci i protestanti, sa dokázali spojiť a nahlas povedať, že „kráľ je nahý“. Nevytvorili žiadnu politickú opozíciu (Charta ňou nechcela byť, a vzhľadom na normalizačný režim a široké spektrum jej signatárov sa ňou prakticky ani nemohla stať), dokonca ani organizáciu s pevnou štruktúrou vedenia a členskej základne. Nemala sa stať konkurentom KSČ vo voľbách, dokonca sa nepostavila ani proti „vedúcej úlohe strany“. Chartisti len pokúšali na to, že štát nedodržiava ani vlastné zákony a medzinárodné dohovory, ku ktorým sa zaviazal.

Miroslav Kusý: „Charta nebola žiadne revolučné vystúpenie. To bola výzva na dialóg. Bol tu záverečný akt Helsinského zhromaždenia, Československo sa k niečomu zaviazalo, vyšli vtedy aj dva dokumenty OSN o ľudských právach – Dohovor o občianskych a politických právach a Dohovor o hospodárskych a sociálnych právach. Československo proklamovalo na európskych fórach, že pristupuje k tým dohovorom a k Záverečnému aktu Helsinskej konferencie, ale v domácej politike sa to neodrazilo. To bol leitmotív Charty – nejakým spôsobom prinútiť režim realizovať to, k čomu sa na európskych fórach zaviazal. Nebol to revolučný akt, čo nám aj vytýkali naši priatelia zo Západu alebo krajanovia, ktorí boli oveľa revolučnejší, pretože tam nebol problém byť revolučný. Ale my sme vedeli, s kým máme dočinenia. Boli tu aj určité skúsenosti z 50-tych a 60-tych rokov, a to boli vlastne brzdy,

ktoré nás viedli k tomu, že sme volili Chartu ako čosi, čo ide po hrane zákona. Mala to byť legitímna akcia, neprekračovať zákon, ale mala nám umožniť tlačiť na režim formami, ktoré by sme mali k dispozícii, keby bola pripustená opozícia. Tá samozrejme neexistovala, takže sme hľadali inteligentnú formu, ako nahradiť tú opozičnú činnosť.“

Charta 77 – to neboli len jej tvorcovia alebo hovorcovia, ktorých spoločnosť často ešte aj dnes vníma ako „profesionálnych disidentov“. Do konca roku 1989 ju podpísalo takmer dve tisíc ľudí. Prírodzene, nie všetci ju mohli reprezentovať vo funkcii hovorcu. Naopak, bolo dosť ťažké nájsť človeka, ktorý sa chcel práve takto zviditeľniť. Funkcia hovorcu Charty 77 totiž na seba pútala veľkú pozornosť ŠtB, niekedy až 24-hodinové sledovanie, výsluchy, dni strávené v CPZ, prípadne mesiace alebo roky vo väzení. Postihy rôzneho druhu však zažili všetci signatári Charty – od vyhodenia z práce až po väzenie. Napriek tomu len mizivé percento z nich odvolalo svoj podpis Prehlásenia Charty 77. Väčšina ho chápala ako celoživotný záväzok k zápasu o ľudské a občianske práva.

Róbert Gombík: „Vznik Charty 77 bol ovocím prirodzeného vývoja. Tak ako napr. Spartakovo povstanie nebolo náhodné, tak ani vznik Charty. Začalo to už možno v 56. roku maďarskou revolúciou. Naznačilo to, že vo všetkých týchto totalitných režimoch pôsobí aj nejaká iná sila. Kde je zlo, tam je aj dobro. A to dobro sa nenechá utláčať, hlási sa nejakým spôsobom k životu. To ukázal aj 68. rok u nás – sú tu nejaké sily, ktoré si želajú normálnejší vývoj. Keď sú ľudské práva a ľudská dôstojnosť dlhodobo potláčané, tak to musí vyvolať nejakú reakciu. Myšlienky 68. roku žili ďalej. Ľudia boli síce potlačovaní, perzekvovaní, vyhadzovaní zo zamestnania,

Mgr. Peter Balun

(1977), absolvent histórie a klasickej teológie FIF UK Bratislava, vedúci oddelenia sprístupňovania ÚPN.

ale žili ďalej, a tie myšlienky v nich. A určité kroky režimu prehlbovali túžbu ľudí, ktorá sa v určitom zmysle naplnila v 77. roku.

Zo Slovenska sa prípravy Charty v istom zmysle zúčastnil iba Miro Kusý a Dominik Tatarka. Všetci ostatní sa o nej dozvedeli z televízie. Tak som sa dostal k Charte aj ja. A keďže aj vo mne to vrelo, pretože od malička som bol vychovávaný k láske, k pravde, a tak slobodne... Ten 56. rok som nespomenul náhodne, pretože ja som ho vnímal ako sedemročné dieťa. V Komárne som chodil von k brehu Dunaja, stáli tam naše tanky, delá mali namierené na Maďarsko, ja som chodil pomedzi ne a s plačom som posielal vojakov domov. V 68. to bolo podobne. Všetko som si nahrával, s otcom sme to intenzívne sledovali, mama dala všetko svoje zlato na Zlatý fond republiky... Veľmi sme vítali 68. rok. Vtedy ma aj po prvýkrát zatkli. V maďarskom Komárome sme s jedným kamarátom posielali Rusov domov a pritom nás polícia zatkla. Našťastie matka toho kamaráta mala nejaké známosti na polícii, takže nakoniec sme sa z toho dostali. Ako „polomladistvých“, mali sme už 18 rokov, nás chceli zavrieť na 5 rokov do väzenia. V 68. - 69. som študoval na Vysokej škole dopravnej v Žiline, medzi študentmi to bolo veľmi búrlivé. Na izbe som býval so synom jedného dôstojníka československého letectva v Anglicku, ešte z vojny. On bol v študentskom výbore a dobre sme si rozumeli. V tomto zmysle som bol pritom

Róbert Gombík - podpis
Prehlásenia Charty 77.
Zdroj: archív Libri Prohibiti.

Robert Gombík,
duchovní
je signatár Ch 77.
Zho písemne prihláske
je (bylo večer večer)
v Jeché. Videl ji Bende,
ručí se to M. Zajíček,
Z důvodu bezpečnosti je
malé hvězdě třeba, aby
byl jeho zářazen.
MHL

hlavnom dianí. Pamätám si na víťazstvo nad Rusmi v hokeji v 69., skandovali sme: Poslali k nám tanky, dostali dve branky!

Charta teda nebola nič náhodné, bol to prirodzený vývoj. Keď som sa v televízii dozvedel o vzniku Charty, srdce mi zaplesalo. V momente som išiel za Mariánom Zajíčkom do Pezinka a hovorím mu: »Pozeráš správy?« On že áno. »Čo hovoríš na to? Mali by sme ísť do Prahy!« »Mali.«

Marián Zajíček: „V tých dňoch, keď bola Charta publikovaná v Československu, tak aj na Hlase Ameriky a v Slobodnej Európe bola o tom zmienka. Počúval to môj kolega, Róbert Gombík, dokonca viac ako ja, a až od neho som sa dozvedel, že niečo také vzniklo v Prahe. Prišiel za mnou na faru a spýtal sa ma, či by sme nemali na to nejako reagovať, pretože je to veľmi zaujímavé. V ten deň sme si zapli televízor na správy, tzv. Televízne noviny, no a tam už bolo toho o Charte dosť veľa, že sú to strokotanci a samozvanci, veľmi negatívne to bolo podané. Našťastie sme ale takto získali jedinú kontaktnú adresu, a to Pavla Kohouta, bývalého komunistického exponenta, ktorý bol v tej reportáži označený ako jeden z najhorších. Vlastne tam uviedli, kde býva. Vtedy sme sa rozhodli, že treba za tými ľuďmi ísť, spoznať, čo vlastne zamýšľajú. Bolo to ešte v ten istý večer. Naštartovali sme Róbertove auto a vycestovali do Prahy. Dorazili sme veľmi skoro ráno a spojili sme sa s pánom Kohoutom. V podstate nám odporučil, aby sme to ako katolícki kňazi radšej nepodpisovali, aby nám nechali štátny súhlas, pretože po podpise Charty by nám ho mohli zobrať a nemohli by sme vlastne hovoriť k ľuďom verejne, čo má svoju logiku.“

Róbert Gombík: „Bolo to na podiv veľmi srdečné stretnutie. Nemohol totiž vedieť, kto sme. Mohli sme byť provokatéri. Dvaja mladí kňazi, a ešte k tomu zo Slovenska... Bol šokovaný. Neskôr nám pri jednom rozhovore na Sázave, kde mal chatu, povedal: »Chlapci, vy by ste od toho mali ísť, to nie je pre vás.«

(...) S Mariánom sme si sadli a dopredu sme prebrali celú vec. Vedeli sme, že pravdepodobne stratíme štátny súhlas a že to nebude ľahké. Ale keďže sme ešte v takej situácii neboli, netušili sme, že to bude až tak ťažké. Išli sme však do toho vedome. Nebola to žiadna mladícka nerozvážnosť alebo túžba po dobrodružstve. Jednoducho sme nemohli mlčať, z nás to muselo ísť von. A i keď som bol vždy zaťažený akýmsi komplexom menejcennosti a veľkou odvahou som nikdy

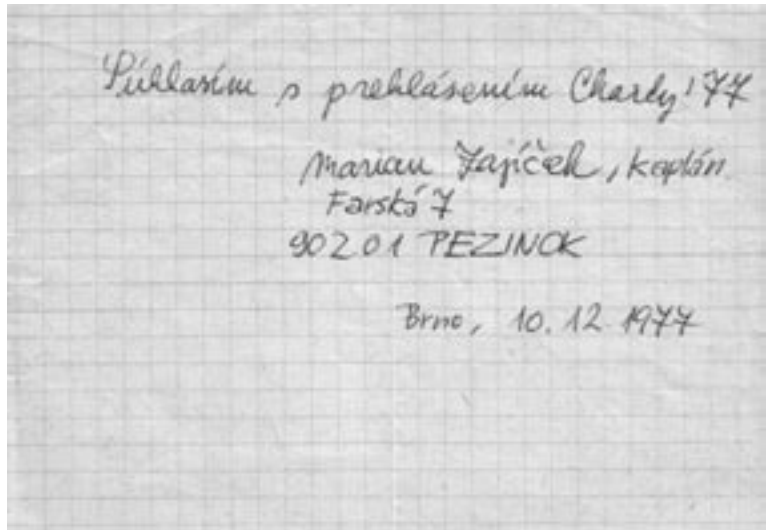
neoplýval, toto muselo ísť von. Všetci mlčali. Ja som ten tlak režimu pociťoval veľmi intenzívne napr. pri vyučovaní náboženstva. Nemali sme takmer žiadnu literatúru, všetko bolo pašované... A aj preto sme veľa nerozmýšľali a dali sa do toho.“

Marián Zajíček: „Ako kňazi sme vtedy neboli viazaní žiadnymi rodinami a zdalo sa nám, že takú dobrú vec treba podporiť, zo solidarity s ľuďmi, ktorí tu niečo urobili. Nakoniec sme sa rozhodli pre ten podpis, hoci nám to Pavel Kohout neodporúčal, ale Jan-ko Sokol, pražský filozof, nám povedal, že ak máme ten pocit a potrebu, tak aby sme to urobili. Takže po tejto konzultácii sme sa pre to rozhodli.“

Chartu sme vnímali ako kritický list vláde a po prečítaní Prehlásenia sme nemali žiadny problém tú vec podporiť. Okrem ľudských práv sa tam hovorilo aj o náboženských slobodách, takže to nás oslovilo a cítili sme, že treba dať ruku do ohňa.“

Róbert Gombík: „Z Prahy sme si doniesli množstvo materiálov, ktoré sme od Kohouta dostali. No a jednou z našich túžob bolo, aby to poznalo celé Slovensko. Keby sme tak mali dnešné moderné stroje na rozmnožovanie! Ja som mal tú starú Zetu a museli sme zohnať nejakých ľudí, ktorí nám to rozklepú. My sme písať nevedeli, a to bolo treba rýchlo rozposlať. Takže sme zohnali nejaké dievčence, ktoré vedeli písať, a takto sme pracovali celú noc. V Pezinku a v Senci na fare. Žiaľ, tých kópií bolo len 40, každé to Prehlásenie Charty 77 malo asi 3-4 strany, potom nejaký komentár k tomu. Dali sme to do obálok. Mysleli sme vtedy aj na odtlačky prstov, ja som teda pracoval v rukaviciach. Nevie, či aj Marián. A aby to prešlo cez poštu, vyrobili sme si pečiatku odosielateľa SLOVENSKÁ KNIHA.“

Dňa 4. februára 1977 dostala Štátna bezpečnosť list: „V úvode svojho listu Vás prosím o prepáčenie, že som zvolil anonymnú formu. Mám vedomosť o nepremyslenom čine niektorých mojich oltárnych bratov, z ktorého môžu byť nepriaznivé následky nielen pre nich, ale poškvrnia aj dobré meno Cirkvi. V mladíckej nerozvážnosti rozmnožili Chartu a iné podobné veci a majú to k odoslaniu

poštou pre kňazov po celom Slovensku. Aby odpúťali podozrenie, preto listy označili pečiatkou „Slovenská kniha Bratislava“, ktorú si sami zhotovili. Prosím Vás, aby ste zabránili ich zámeru.“¹⁾ Na základe tohto listu ŠtB požiadala poštové úrady v Bratislave, aby zadržali podozrivé obálky s pečiatkou „Slovenská kniha“.

Hlavná pošta v Bratislave na Nám. SNP zadržala 7. februára 1977 40 podozrivých obálok²⁾ s nápisom SLOVENSKÁ KNIHA a nasledujúci deň ich odstúpila na Správu vyšetrovania ŠtB. 31. mája 1977 schválil náčelník 2. odboru XII. správy Federálneho ministerstva vnútra (FMV), kpt. Faťol,³⁾ návrh na zavedenie agentúrno-pátracieho zväzku „KNIHA“⁴⁾ za účelom vypátrania pisateľa s nepriateľským jednaním.

Róbert Gombík: „My sme tie listy poslali aj na vlastnú adresu a keď sme zistili, že sme ich nedostali, tak sme osobne začali navštevovať kňazov, ktorým sme to rozposlali, najmä tých známejších ako Anton Srholec. Jeho reakcia však bola dosť zdržanlivá, povedal nám, že keď do toho pôjde biskup, tak sa pridá aj on. Museli sme ísť teda aj za biskupom. Väčšina z tých ľudí nemala chuť angažovať sa. Nevie, či nerozumeli, že je to skutočne akýsi medzník. Viem, že to bolo veľmi ťažké, a na druhej strane neviem, kde sme zobrali s Mariánom tú silu. Bola to taká

Marián Zajíček - podpis
Prehlásenia Charty 77.
Zdroj: archív Libri Prohibiti.

1) A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie zväzky, šk. č. 697, V-13567, zv. č. 1, s. 17 - 18.

2) Kňazi a biskupi, ktorí mali obdržať zásielku s Prehlásením Charty 77: Marek Bóžik, Ján Bujna, Július Gábriš, Róbert Gombík, Peter Haramia, Ján Korec, Peter Kučera, František Kurkin, Ladislav Labo, Jozef Lednický, Juraj Nagy, Ján Pásztor, Július Prachár, František Rábek, Imrich Šišulák, Jaroslav Špefko, Pavol Solčány, Anton Srholec, Ondrej Valach, Marián Zajíček, Pavol Böhm, Jozef Draguň, Jozef Feranec, Jozef Hanák, Jozef Hrtús, Rudolf Chudý, Jozef Lukačovič, Ján Obžera, Vladimír Paulíny, Anton Priebera, Marcel Šiškovič, Jozef Šmál, Ján Šmelka, Ladislav Tomášek, Štefan Žilka, Bartolomej Gábor, Anton Fabián, Stanislav Vrba, Jozef Jurko a Pavol Židek.

3) Náčelníkom 2. odboru XII. správy ZNB bol v tom čase pplk. Michal Dušák. Kpt. Anton Faťol bol od 1. 7. 1974 do 30. 11. 1979 jeho zástupcom. Náčelníkom 2. odboru sa stal až 15. 3. 1987. Pozri Sivoš, J.: Konšpiračné a prepožičané byty Štátnej bezpečnosti. In: *Pamäť národa* 3/2006. ÚPN 2006, s. 58.

4) A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, šk. č. 95, SR-45513, s. 7.

reťazová reakcia – ak ju niečo spustí, tak už ju nič nezastaví. Túžba po slobode sa nedá nijako zastaviť...“

Marián Zajiček: „(...) Jediný, ktorý by sa k nám možno aj bol prihlásil, bol Tonko Srholec. Videl to, ako starý mukl, trošku realisticky a povedal, že keby nás bolo viac, tak by šiel do toho s nami. Bol jednoznačne na našej strane, zatiaľ čo hierarchia, predovšetkým biskup Gábriš, bol veľmi proti tomu. Dozvedel sa o tom, dal si nás zavolať a veľmi bol proti.“

Miroslav Lehký: „Postoj oficiálnej katolíckej cirkvi, teda hierarchie, bol dosť smutný. Samotné prvé vystúpenia kardinála Tomáška boli nešťastné, zapadali do toho, čo chcel vlastne režim počuť. Až pod vplyvom prof. Josefa Zvěřinu, ktorý patril medzi prvých signatárov, sa po rokoch aj kardinál Tomášek „obrátil“ a Chartu 77 celou svojou osobnosťou podporoval. Ja sám som za ním chodieval, podobne aj Vašek Malý, ale tú najväčšiu zásluhu na jeho „konverzii“ mal práve prof. Zvěřina, ktorý napísal tú krásnu úvahu 'Proč jsem podepsal Chartu 77' a o chartistoch sa ako kňaz, ktorý si svoje odsedel v lágroch v 50-tych rokoch, vyjadril slovami Krista: „nenašel jsem takové víry v Izraeli“.

Keď si trnavský biskup Gábriš predvolal Mariána Zajička kvôli podpisu Charty 77, tak najprv na neho reval, ale medzi dverami mu pošušká, že nie je proti Charte. Takže aj to dokresľuje situáciu na Slovensku. Samotná Charta a hnutie za ľudské práva mala ovšem podporu ľudí ako biskup Korec, aj keď sa k tomu verejne nevyjadrovali.“

Róbert Gombík: „Boli sme presvedčení, že Cirkev zaujala taký zdržanlivý postoj jednoducho preto, že jej išlo o prežitie. Cirkevná vrchnosť cítila určitú zodpovednosť, nechcela vyhrotiť situáciu až tak, že by bola zlikvidovaná celá cirkev v Československu. Určitá múdrosť prežiť v tom je. Nemôže byť každý priklincovaný na kríž, niekto musí tú pochodeň niesť ďalej a keď fúka silný vietor, tak vtedy ju treba chrániť.“

Dnes to už vnímam trochu ináč. Myslím, že tam boli nejaké dohody medzi Vatikánom a Rusmi, Casaroli robil veľmi zlú politiku, nechali obetovať mnoho len kvôli tomu, aby cirkev prežila.

(...) Biskup Gábriš nám napr. vyčítal: »Vy sa kamarátite s Kohoutom?!? Viete kto je to?!?« »Áno, viem. Napr. v 53. napísal oslavnú báseň na Klementa Gottwalda.« Za prvé, každý sa môže zmeniť, a za druhé – aj hriešnik môže volať o pomoc, keď je v núdzi.

(...) Ešte pred tým, ako mi odobrali štátny

súhlas (15. septembra 1978), bola v Seneci jedna slávnosť. Počas obeda sa na mňa veľmi dlho pozeral biskup Gábriš a nakoniec toho posedenia si ma zavolať do vedľajšej miestnosti a tam mi dohovárať: »Nechápete?!? Takto vás rozšľiapu ako švábov!!!« Na to nikdy nezabudnem. Hovoril to vážne, ale aj súciteľne, lebo videl, že nás nič nezastaví. Každý bol presvedčený, že to nemá zmysel, že nás rozšľiapu ako švábov. Veľakrát sa stalo, že mi priatelia alebo známi neotvorili.“

Marián Zajiček: „Odboj na Slovensku sa vlastne odohrával na pôde tajnej cirkvi. Kontakt s ňou som mal ešte v seminári, ale potom neskôr som už s tými ľuďmi nespolu-pracoval. Pôsobil som v oficiálnej cirkvi, na fare. (...) Hierarchia to vnímala ako podporu bývalým politickým činiteľom, ktorí sa chceli touto cestou dostať späť k moci a my ich vlastne takto podporujeme. Mali takéto informácie, a z tohto uhla pohľadu nás nechali samých.“

(...) Nikdy som nebol vo funkciách Charty ako hovorca. Ten vývoj som vnímal len ako pozorovateľ. Priamo aktívne som pomáhal len po technickej stránke. Prenášali sme materiály na Slovensko ku Petřivému, Budajovi, Kusému, Šimečkovi, aby bol ten tok informácií zaručený. Dosť často som takto cestoval, takže som mohol túto službu vykonávať.“

Róbert Gombík: „Možností na inú činnosť sme veľa nemali. Jednak finančne, a ani časovo. To, čo sme rozmnožovali, išlo z našich peňazí. A kaplán nemá veľký príjem, vtedy sme mali plat 595 KčS. Napriek tomu sme do toho investovali veľmi veľa. Čo sme mohli, tak to sme rozklepali, chodili sme pravidelne do Prahy, nosili sme materiály a rozdávali ľuďom, ktorí o ne mali záujem.“

Marián Zajiček: „Mali sme tendenciu schádzať sa. Navštívili sme ľudí, ktorí čosi urobili, boli jednoznačne proti režimu, napr. Hana Ponická, tú sme s Róbertom navštívili asi dvakrát. To bol pre nás taký zdroj sily. Radi sme sa zišli s ľuďmi, o ktorých sme vedeli a ktorí boli v dosahu. Bolo to pre nás dôležité. A svojím spôsobom to bola úžasná doba, aj sloboda. Keď sme videli, čo napísala Hana Ponická, tak to nás veľmi povzbudilo pre tú vec ďalej pracovať.“

Miroslav Kusý: „V tejto komunite, kde sme sa stretávali, som bol zo Slovenska sám ako signatár Charty, pretože Milan Šimečka ju kvôli synom nemohol podpísať. A potom to už ani nebolo potrebné, lebo automaticky bol súčasťou nášho spoločenstva, bez ohľadu na to, či tam bol ten formálny podpis alebo nie. Na východnom Slovensku boli ľudia,

o ktorých sme v Bratislave vôbec nevedeli. Oni si vytvorili spoločenstvo, o ktorom sme sa dozvedeli až po páde režimu. Mali svoje prirodzené väzby na Prahu. V ďalšom slede sa objavovali aj mladí ľudia. Prišli za mnou dvaja mladí kapláni, Marián Zajíček a Róbert Gombík, ktorí sa dozvedeli o Charte ešte v januári 1977 z televízie. Ukázali tam Kohoutov byt na Hradnom námestí v Prahe. Oni sa tam vybrali, chceli sa niečo dozvedieť a Kohout ich poslal potom za mnou do Bratislavy, dal im moju adresu.“

Marián Zajíček: „Mira Kusého som vnímal ako veľký azyl. Róbert bol trochu opatrnejší, pýtal sa, či je dobré schádzať sa s marxistami, či na nás niečo nepovie. Bol opatrný. Keby som ho na začiatku nebol povzbudil, tak by aj s tou zaujímavou informáciou zostal sám a kto vie, či by sa bol rozkýval ku konkrétnemu skutku. Ja som bol v tomto smere väčší blázon. Ale boli sme tím.“

Róbert Gombík: „Dobré vzťahy sme mali s Mirom Kusým. Niekoľko ľudí k nám chodilo aj z Prahy, napr. Dana Němcová aj s deťmi u mňa niekoľkokrát prespali, spolu sme potom chodili na rôzne výjazdy po Slovensku. Chceli sme navštíviť aj Hanu Ponickú v Lukavici, ale nenašli sme ju doma. Občas sa u mňa zastavil aj Václav Malý, vždy s nejakým Nemcom na ceste do Maďarska. Viedli sme dlhé nočné rozhovory.“

Bolo to úžasné, tá dôvera. Tí ľudia ku mne prichádzali ako domov. Býval som v Senci na Košickej 22. Bolo to skutočné spoločenstvo Charty, žiadny mýtus. A podobne aj my, keď sme šli do Prahy, tak všade som sa cítil ako doma, či u Němcových, u Jara Hutku, u Pavla Kohouta... Bolo to krásne. Nešlo nám o politiku, ale o normálne medziľudské vzťahy.

(...) Keď Jarovi Hutkovi zakázali v Čechách verejne vystupovať, tak sa nám s Mariánom podarilo zorganizovať jeden koncert v Pezinku. Marián mal dobré kontakty so SZM a pozval Hutku, Mertu a iné osobnosti z čiernej listiny. Bol to taký „megakoncert“ v amfiteátri v Pezinku. Na druhý deň už Hutka nesmel vystupovať ani na Slovensku.“

Marián Zajíček: „Ja myslím, že Charta to spoločenstvo vytvorila. Ak máte veľkú neistotu medzi ľuďmi, neviete, čo sa stane zajtra, tak povedomie spoločného utláčateľa, nepriateľa, ktorý berie slobodu, ľudí veľmi zbližovalo. A dodnes pretrvávajú tento špecifický druh priateľstva.“

Vyšetrovanie v prípade „KNIHA“ postupovalo síce dosť pomaly, ale okruh potenciálnych odosielateľov listov s označením „Slovenská kniha Bratislava“ sa zmenšoval. Vzhľadom na fakt, že anonymný list, ktorý ŠtB upozornil na pripravovanú „protištátnu“ akciu, bol odoslaný z Poštového úradu Bratislava 2, podozrivým sa mohol stať každý mladý kňaz v Bratislave a jej okolí, ktorý bol v spojení s podzemnou cirkvou, alebo len jednoducho neschvaľoval cirkevnú politiku štátu.

Od r. 1973 bol Róbert Gombík evidovaný ako tajný spolupracovník (TS) ŠtB a v návrhu na uloženie jeho zväzku „KLERIK“ z 29. júna 1977 bola jeho spolupráca a vzťah k orgánom ŠtB hodnotený kladne. „Negatívny postoj začal spolupracovník zaujímať k orgánom MV po vydaní pamfletu CHARTY 77. Na schôdzke s ním bola prejednávaná táto otázka v tom zmysle, či nedostal obsah pamfletu. K tejto otázke nanášal, že obsah CHARTY dostal poštou, avšak nepamätá si odkiaľ bola obálka s CHARTOU zaslaná. Obálku vraj zahodil. (...) Na ďalšej schôdzke však naznačil RO,⁵⁾ že v súvislosti s CHARTOU stráca dôveru v orgánoch bezpečnosti, nakoľko títo prevádzajú v celoštátnom merítku represálie voči signatárom CHARTY. Na tomto základe by vraj nemala spolupráca z jeho strany voči nám žiadny význam. Na schôdzke s ním bola táto otázka komplexne rozoberaná, pričom mu bolo poukázané, že signatári CHARTY nemajú záujem pozdvihnúť náboženský život, ale že im ide o pomýlenie našich ľudí, v ich zmyšľaní voči strane a pod.“⁶⁾

Ešte 21. júna 1977 sa pplk. Kozina snažil presvedčiť R. Gombíka o nesprávnosti Charty 77. TS „KLERIK“ však „opätovne naznačoval, že nie je už ochotný sa s nami stýkať, nakoľko orgánovia MV prenasledujú signatárov CHARTY. Poukazoval, že tímto sú odobrané cestovné pasy, vodičské preukazy a ďalšie akcie, čím je im znemožňované spokojne si vykonávať svoju prácu. Tieto správy získal cestou zahraničných komunikačných prostriedkov. Taktiež naznačoval, aby v ČSSR boli povolené náboženské spolky, aby sa pre laikov mohli prevádzať exercície, resp. aby na Slovensku bolo aspoň jedno katolícke gymnázium.“⁷⁾

V apríli 1977 zaviedla ŠtB signálny zväzok⁸⁾ na Mariána Zajíčka. Signál o protištátnej alebo trestnej činnosti sa potvrdil a v júni ho ŠtB zaradila do databázy nepriateľských osôb. Sledovaním, preverovaním stykov a činnosti

5) Riadiacemu orgánovi.

6) A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, šk. č. 127, A-82483, s. 16 - 17.

7) Tamtiež, s. 17.

8) Zavedený pod r.č. 20214 na O-ŠtB Bratislava - vidiek, v októbri 1977 preradený na 2. odb. / 5. odd., vo februári 1980 odstúpený do Prahy, 1984 do Českých Budějovic, kde bol 5. 12. 1989 zničený.

viacerých kňazov, ale aj využitím agentúrnej siete, boli v októbri 1977 ustálené dve osoby, ktoré mohli byť potenciálnym odosielateľom protištátnych písomností.

Róbert Gombík aj Marián Zajiček sa k téme Charta 77 vyjadrovali aj na kňazských rekolekciách, snažili sa obhájiť jej myšlienku a presvedčiť svojich spolubratov, že Charta zápasí aj o náboženskú slobodu. „Cestou agenta ZENON⁹⁾ bolo zistené, že GOMBÍK sa snažil pri každej príležitosti obhajovať pamflet „CHARTU 77“ a jej signatárov. Poukazoval, že u nás neexistuje náboženská sloboda a kňazi a veriaci sú šikanovaní pre svoje náboženské presvedčenie.“¹⁰⁾

ŠtB zamerala svoju pozornosť na dvoch mladých kaplánov zo Senca a z Pezinka. „Dňa 10. 10. 1977 bol Róbert Gombík vypočutý

na výskyt pamfletu, kde vo svojej výpovedi tvrdil, že Charta 77 nie je žiadny protištátny dokument a preto schvaľuje štát, ktoré sa týkajú náboženstva. Prof. Jána PATOČKU uznáva, ako dobrého filozofa a človeka. K jeho smrti poslal rodine sústrastný telegram, ktorý i podpísal.“¹¹⁾ Na druhý deň schválil náčelník 2. odboru Správy ZNB hl. mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja založenie signálneho zväzku „KLERUS“ na Róberta Gombíka, „v ktorom bude kontrolovaná jeho nepriateľská činnosť, resp. podľa závažnosti získaných poznatkov prevádzaná dokumentácia jeho prípadnej trestnej činnosti.“¹²⁾

Začiatkom januára 1978 už bola činnosť Róberta Gombíka a Mariána Zajička dostatočne známa. ŠtB mala poznatky o tom, že pravdepodobne oni dvaja rozmnožovali Prehlásenie Charty 77, že navštevovali kňazov v okrese a snažili sa ich získať pre jej obhajobu. „Róbert GOMBÍK bol býv. spolupracovníkom a na základe výskytu Charty 77, spoluprácu odmietol s tým, že v ČSSR sú porušované občianske práva.“ Preto major Pecha navrhol evidovať Róberta Gombíka ako nepriateľskú osobu v kat. č. 1.¹³⁾

19. januára 1978 bol vypracovaný plán realizácie akcie „KNIHA“, ktorého cieľom bolo „zadokumentovať trestný čin podvracania republiky podľa § 98 ods. 1 Tr. zákona, pri domových prehlídkach zaistiť písomný materiál vzťahujúci sa k predmetnej trestnej činnosti a zaistiť písacie stroje za účelom prevedenia expertízy“.¹⁴⁾ Začiatok akcie bol naplánovaný na 31. januára 1978. Vyšetrotvanie už malo základ v Uznesení Správy ZNB hl. mesta Prahy a Stredočeského kraja zo 6. januára 1977. Ním bolo zahájené trestné stíhanie vo veci tr. činu, ktorý spáchala skupina osôb rozširujúca písomnosť Prehlásenie Charty 77, ktorá hrubo napadá socialistické spoločenské a štátne zriadenie republiky.¹⁵⁾ Vyšetrotvateľ npor. Blaško však 6. februára 1978 vylúčil akciu „KNIHA“ zo spoločného konania s odôvodnením, že „na rozširovaní a rozmnožovaní písomnosti sa v súčasnej dobe podieľajú i osoby na území SSR, najmä v Bratislave, Pezinku a inde a preto bolo nutné, aby vyšetrotvanie tejto trestnej veci na území SSR bolo vykonané tunajšou vyšetrotvacou súčasťou.“¹⁶⁾

Na základe znaleckého posudku daktyloskopickéj expertízy vyhotoveného 14. febru-

Uznesenie Správy
ZNB hl. mesta Prahy
a Stredočeského kraja
o začatí trestného stíhania
osôb rozširujúcich
Prehlásenie Charty 77.
Zdroj: Archív ÚPN.

O d p i s

Správa Zboru národnej bezpečnosti
hlavného mesta Prahy
a Stredočeského kraja

Č.j.: OS 0011/02-77 V Prahe dňa 6. 1. 1978.

U S N E S E N Í

Podľa § 100 ods. 2 trestného řádu z a h a j u j i trestní stíhání ve věci trestného činu podvracení republiky podle § 98 ods. 1 tr. zákona, který byl páchan dénou přezně nezjištěnou skupinou osob tím, že z nepřátelství proti socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky v přezně nezjištěnou dobu z v přezně nezjištěnou státní zhotovila a rozšiřuje písomnost s názvem "Prohlášení Charty 77", jejíž obsah hrubě napadá socialistické společenské a státní zřízení republiky.

O d ů v o d n ě n í :

Šetřením orgánů SNB Správy ZNB hlavného města Prahy a Stredočeského kraja bylo zjištěno, že několik zatím nezjištěných osob v Praze a jinde z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky zhotovilo a rozšiřuje v Praze i v jiných místech ČSSR písomnosti, nazvané "Prohlášení Charty 77", které hrubě napadají socialistické společenské a státní zřízení ČSSR. Písomnost vyjadruje též program nepřátelství širivů, k jehož podpoře a plnění zkládají organizátoři akce další antisocialistické elementy.

Vzhledem k obsahu písomnosti, rozsahu realizování i dalším cílům organizátorů, které jsou s písomností spojeny, je zde dŕevně podrobně ze spáchání trestného činu podvracení republiky podle § 98 ods. 1 tr. zákona, a proto bylo rozhodnuto zahájit trestní stíhání.

Vzhledem k tomu, že zahájení trestního stíhání znamená odkladu a nebylo možné dosáhnout příslušného vyšetrotvatele, zahájil trestní stíhání vyšetrotvateľ ve smyslu § 170 ods. 1 tr. řádu.

P o u č e n í : Proti tomuto usnesení je přípustná stížnost, kterou je nutno podat do tří dnů ode dne vyhlášení - doručení u podopatného orgánu; stížnost nemá odkladový účinek.

Vyhledavateľ:
npor. Jiří ŠPUNWITZ
nečitelný podpis

Guľatá pečiatka so štátnym znakom
Správy ZNB hl. Prahy
a Západoslovenského kraja

Za správu: [podpis]

9) Krycie meno Juraja Luptáka.

10) A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, šk. č. 95, SR-73791, s. 8.

11) Tamtiež, s. 19.

12) Tamtiež, s. 7 - 9.

13) Tamtiež, s. 19.

14) Tamtiež, šk. č. 697, V-13567, zv. č. 2, s. 232.

15) Tamtiež, zv. č. 1, s. 6.

16) Tamtiež, s. 7 - 8.

ára 1978 vo Výskumnom ústave FMV bolo na obálkach a listoch, ktoré boli zadržané na pošte, zistených 40 použiteľných daktyloskopických stôp, z toho 19 súhlasilo s odtlačkami prstov Mariána Zajička.¹⁷⁾

Róbert Gombík: „Zavolali si nás na ŠtB a ponúkli nám džús. Vtedy nám zobrali odtlačky prstov, keď sme chytili poháre.¹⁸⁾ A údajne sa zhodovali s odtlačkami na tých listoch. Ale môj tam nemohol byť, pretože som to robil v rukaviciach.¹⁹⁾ Stačilo však, že tam boli len Mariánove, my sme boli tandem. No a potom nás sledovali, našu činnosť a keď videli, že veľmi nesedíme na zadku, tak 28. februára 1978 ráno prišli na domovú prehliadku. To im ale nepomohlo, hlavne u mňa nie. Našli nejaké veci, ale ja som bol už na to pripravený. Všetko som mal ukryté pod stoličkami, pod takým falošným krytom. Takže vlastne počas domovej prehliadky sedeli na Prehlásení Charty 77 a rôznych iných veciach. A tak to vyplýva aj z protokolu, ne našli nič, čo hľadali. Zobrali mi teda aspoň literatúru, ktorú som mal z Ríma. Mal som pocit, že neboli dosť dobre pripravení.“

Domovú prehliadku vykonala ŠtB aj u Silvestra Krčméryho; podľa plánu ju mali vykonať aj u Hany Ponickéj, ale napokon od nej upustili. Krčméry aj Ponická boli podozriví z rozmnožovania a rozširovania Charty 77 a iných protištátnych písomností (predovšetkým v prípade S. Krčméryho sa ŠtB snažila nájsť nové dôkazy o jeho protištátnych aktivitách a preto mu počas celého vyšetrovania venovala značnú pozornosť) a existovalo tu aj prepojenie na podozrivých Zajička a Gombíka. Aj keď išlo len o sporadické kontakty, malo to pomôcť dokázať nepriateľskú činnosť mladých kaplánov. Podľa bodu č. 11 z Plánu realizácie akcie „KNIHA“ mali operatívni pracovníci XII. správy „zabezpečiť legalizáciu Mariána Zajička u Hany Ponickéj v Lukavici v súčinnosti s pracovníkmi II. odboru S-ŠtB Banská Bystrica.“²⁰⁾

Po vylúčení podozrivého Mariána Zajička (v súčinnosti s Plánom vyšetrovania z 27. februára)

podal dňa 1. marca 1978 kpt. Pačíkovský, náčelník III. odboru SV-ŠtB, návrh na „obvinenie proti Mariánovi Zajičkovi a Róbertovi Gombíkovi pre tr. čin podvracania republiky podľa §-u 98/1 tr. zákona“²¹⁾ a 2. marca sa obaja ocitli vo väznici MS Bratislava. Hneď na druhý deň však vydal krajský prokurátor JUDr. Mikuláš Peleš rozkaz na ich prepustenie²²⁾ a vyšetrovanie pokračovalo na slobode. V priebehu dvoch mesiacov bolo vypočutých množstvo osôb, ktoré prichádzali do styku s obvinenými nielen v Bratislave, ale aj v iných mestách. Vypovedať v tejto veci museli v Prahe aj Pavel Kohout, Jiří Němec, Jaroslav Hutka a Jan Patočka ml.

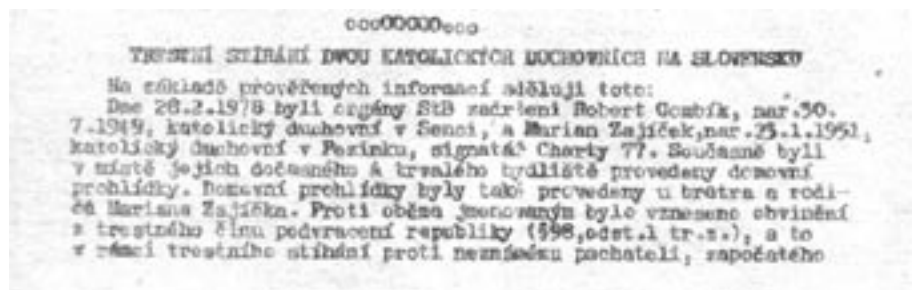
Róbert Gombík: „Keď nás zatkli, tak Slobodná Európa dva dni v jednom kuse každú hodinu vysielala túto správu. Začali ma navštevovať ľudia zo skupiny okolo Janka Budaja. Vtedy začali vznikať nové kontakty a kamarátstva, videl som, že aj v Bratislave je to dosť živé.“

Marián Zajiček: „S Róbertom sme boli vypočúvaní už na Slovensku a aj keď to bolo na pokraji psychických síl, tak nikdy nás fyzicky nebili. Snáď to môžeme pripísať aj k tomu, že sme patrili do cirkvi a cirkevné veci vnímala ŠtB citlivejšie. Nevedeli presne, čo s nami. Neskôr sme sa dozvedeli od nášho advokáta, Janka Čarnogurského, že sa chodili radiť s českými kolegami. Na Slovensku nás bolo hrozne málo.“

Postoj Janka Budaja bol dosť jednoznačný – to je česká záležitosť a my ideme svojou cestou. Ale my sme to tak nevideli. Ako kňazi sme cítili, že je to vážna vec, ktorú treba podporiť. Bola to aj morálna otázka. Ak je niekto stíhaný, má existenčný postih, tak sa treba za neho postaviť verejne. To sme považovali za svoju povinnosť.

Informácia o začatí trestného stíhania M. Zajička a R. Gombíka zverejnená v undergroundovom periodiku Informace o Chartě, č. 6, r. 1978.

Zdroj: archív Libri Prohibiti.

17) *Tamtiež*, zv. č. 2, s. 98 - 128.

18) Odtlačky prstov boli Mariánovi Zajičkovi odobraté dňa 27. 9. 1978 a odoslané na daktyloskopickú expertízu. Vid' A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie zväzky, šk. č. 697, V-13567, zv. č. 1, s. 91 - 92.

19) Podľa znaleckého posudku daktyloskopickéj expertízy vypracovaného 15. 5. 1978 vo Výskumnom ústave FMV sa jeden odtlačok z obálky a listov zachytených poštou 7. 2. 1977 zhodoval s odtlačkom Róberta Gombíka. Jeho odtlačky prstov boli odobraté 4. 5. 1978. Pozri A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie zväzky, šk. č. 697, V-13567, zv. č. 2, s. 162 - 170.

20) A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie zväzky, šk. č. 697, V-13567, zv. č. 2, s. 236.

21) *Tamtiež*, s. 247.

22) *Tamtiež*, zv. č. 1, s. 33 - 34.

žovali za normálne. Nemali sme nejaký veľký strach, možno aj preto, že sme netušili, ako sa to celé rozvinie. Na výsluchy potom volali aj našich rodinných príslušníkov.

To bol v podstate aj náš angažmán. S Róbertom sme sa k Charte priznali, a pri výsluchoch sme to nikdy neodvolali. Nejaká veľká práca v tejto veci, že by sme sami niečo tvorili, tam nebola. Len rozmnožovanie, nejaké technické veci, prenášanie materiálov z Prahy do Bratislavy... V podstate šlo o morálnu podporu.“

5. mája 1978 doplnil npor. Blaško Plán vyšetrovania o nové úlohy. U Róberta Gombika sa počas bytovej prehliadky našli básne s protištátnym zameraním „Nikomu ani kosť“, a preto bolo potrebné ustáliť autora, zistiť ich rozmnožovanie a rozširovanie. Ich odbornú stránku mali posúdiť znalci z politicko-ideologického a literárneho oboru a na záver to bolo predložené na písomznaleckú expertízu.²³⁾

Róbert Gombik: „Objavil sa aj jeden provokatér. Aspoň teraz to tak vnímam. Priniesol nejaké básničky, ktoré vraj sám písal: „Nikomu ani kosť!“ Aby som mu ich rozmnožil. Boli tak protikomunisticky ladené, polo-náboženské. No a to bol jeden z hlavných argumentov na podvrtnú činnosť. Pre istotu to dali posúdiť špecialistom na literatúru a tí to označili jednoznačne za protištátne materiály.“

V zmysle nariadenia ministerstva vnútra ČSSR č. 34/77 čl. 2 ods. 3 bol dňa 23. marca 1978 vyšetrovateľom, npor. Blaškom, tento vyšetrovací spis utajený.²⁴⁾ Isté komplikácie vo vyšetrovaní nastali, keď sa obhajoby mladých kaplánov ujal JUDr. Ján Čarnogurský. Od 3. mája 1978 už obaja obvinení odmietali vypovedať v neprítomnosti obhajcu, ktorého si zvolili, a dokonca odvolali všetky svoje doterajšie výpovede. Obaja boli vyšetrovateľom upozornení, že JUDr. Čarnogurský ich nemôže zastupovať a bol im predložený zoznam advokátov, ktorí boli oprávnení zoznamovať sa so skutočnosťami týkajúcich sa štátneho tajomstva. Nevybrali si žiadneho, trvali na tom, že ich má zastupovať nimi zvolený obhajca, podľa ktorého táto vec nemala nič spoločné so štátnym tajomstvom. Krajské združenie advokátov v Bratislave preto ustanovilo JUDr. Jána Sme-

tanu ako obhajcu pre Mariána Zajíčka a Róberta Gombika, tí ho ale odmietli uznať a proti rozhodnutiu podali sťažnosť.²⁵⁾

Kpt. Pačíkovský 22. mája 1978 konštatoval, že vyšetrovanie tohto trestného činu je v záverečnom štádiu a že „(i napriek výsledkom zrejmeho zásahu niektorých pravícovo zameraných osôb), je možné vyšetrovanie ukončiť podľa ustanovenia § 166 Tr. por.“²⁶⁾ V prílohe k svojmu listu náčelníkovi XII. správy FMV, plk. JUDr. Jánovi Kováčovi, uviedol, že „Dr. Čarnogurský po upozornení na nesprávny postup vedúcimi funkcionármi advokátskeho združenia prehlásil, že obhajoby obvinených sa nevzdá ani za cenu, že bude zbavený advokátskej činnosti. S hore uvedenými skutočnosťami zrejme súvisí aj výhrážné oznámenie Miroslava Kusého vyšetrovateľovi ŠtB zo dňa 18. 5. 1978 (vypočúvaný v inej trestnej veci), že v prípade odsúdenia obv. Mariána Zajíčka a Róberta Gombika pre stíhaný tr. čin tzv. „pravica“ urobí protiopatrenia – protiakciu.“²⁷⁾

Npor. Blaško sa preto s týmto problémom obrátil dňa 31. mája 1978 na Federálne ministerstvo vnútra. Žiadal vytvorenie odbornej komisie, ktorá „posúdi obsah vyšetrovacieho spisu a ktorá vypracuje znalecký posudok na otázku: Či skutočnosti nachádzajúce sa vo vyšetrovacom spise obv. Mariána Zajíčka a Róberta Gombika č.j. VŠ-ČVS-002/1978 z hľadiska ochrany ďalších operatívno-pátracích úkonov, príp. iných dôležitých záujmov čs. kontrarozvedky, je nutné obsah tohto vyšetrovacieho spisu ako celku i naďalej považovať za PRÍSNE TAJNÝ.“²⁸⁾

Dôvody, pre ktoré sa ŠtB usilovala udržať v tajnosti vyšetrovací spis, uviedol plk. JUDr. Rudolf Šubrt, náčelník Správy vyšetrovania ŠtB, v liste zo dňa 6. júla 1978 náčelníkovi X. správy FMV, genmjr. RSDr. Vladimirovi Stárekovi: „(...) k utajeniu celého vyšetrovacieho spisu došlo v dôsledku toho, aby v prípade súdneho pojednávania veci, neboli pred nežiadúcimi osobami odkryté dôležité kontrarozvedne záujmy a niektoré neriešené poznatky o formách a metódach činnosti pravice. Ďalej aj z toho dôvodu, aby bol z obhajoby vylúčený obhajca dr. Čarnogurský, ktorý nie je určený pre styk so štátnym tajomstvom a vystupuje tendenčne v duchu záujmov pravícovo oportunistických síl (otec menovaného, predstaviteľ bývalých ľudác-

23) A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie zväzky, šk. č. 697, V-13567, zv. č. 2, s. 242 - 244.

24) A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie zväzky, šk. č. 697, V-13567, zv. č. 1, s. 13 - 14.

25) Tamtiež, s. 42.

26) Tamtiež, zv. č. 2, s. 260.

27) Tamtiež, s. 262.

28) Tamtiež, s. 249.

kých a klerikálnych exponentov, taktiež stíhaný pre tr. čin podľa § 98 Tr. zák.)“²⁹⁾

Znalecká komisia bola vymenovaná na základe rozhodnutia I. námestníka MV ČSSR genmjr. Ing. Jána Hanuliaka zo dňa 18. júla 1978. Jej traja členovia (plk. Albin Kožuch, pplk. František Havlíček a pplk. Jiří Krumhanzl z FMV) sa zišli dňa 31. júla 1978 a vypracovali odborné stanovisko k vyšetrovaciemu spisu M. Zajička a R. Gombíka. Odobrili postup vyšetrovateľa a v podstate súhlasili s dôvodmi, kvôli ktorým mal byť celý spis aj naďalej vedený ako prísne tajný a kvôli čomu sa s ním mohli zoznamovať jedine osoby, ktoré mali schválený styk so štátnym tajomstvom.³⁰⁾

Po rozhovore s jednou farničkou zo Senca, ktorá zvykla posilať listy so žiadosťou o náboženskú literatúru do Ríma z Maďarska (aby mala istotu, že to tam aj dorazí), sa Róbert Gombík rozhodol, že využije túto cestu a spolu s Mariánom Zajičkom napísali dňa 21. apríla 1978 list kardinálovi Villotovi z vatikánskeho Štátneho sekretariátu, v ktorom ho informovali o situácii v Československu, o Charte 77, o prenasledovaní veriacich, ale aj o ich vlastnom prípade a vyšetrovaní. „Sme tiež nespokojní, podľa našej mienky, s pasívnym postojom našej cirk. hierarchie k tak závažnej otázke práv Cirkvi, zaručených samotným Božím zákonom, i našimi štátnymi zákonmi. (...) Keď sme skúmali pohnútky tohto dopisu, prišli sme k záveru, že nám záleží na morálnej podpore, ktorú môžete poskytnúť, a to nielen nám, ale mnohým ďalším neznámym, ktorí sa za ľudské práva a práva Cirkvi zasaďovali, alebo zasaďovať budú.“³¹⁾

R. Gombík odovzdal list svojej farničke v nezalepenej obálke. Tá si ho prečítala a iniciovala medzi mladými z farnosti napísanie listu kardinálovi Villotovi, ktorým chceli podporiť svojho kaplána. „Pretože o pomoc nemôžeme žiadať našich cirkevných predstavených, lebo sú obmedzovaní štátnou správou, prosíme Vás, excelencia, kardinál Villot, aby ste pozdvihli svoj hlas proti prenasledovaniu, utláčaniu a obmedzovaniu náboženskej slobody v našej vlasti a trestnému stíhaniu v.d.p. kaplána Róberta Gombíka. Prosíme Vás, aby ste nám dali vedieť prostredníctvom slovenského vysielania vatikánskeho rozhlasu či ste náš list dostali a aké kroky sa dajú podniknúť na ochranu nášho v.d.p. kaplána a zlepšenie napätého stavu obmedzo-

2. kópia 3/B

X. SPRÁVA FMV

№. VZ-001196/5-1/78

25. apríla 1978

PRÍSNE TAJNÉ

Správa ŠtB
2. odbor

Bratislava

Výtisk č. 1

Duchovní R. GOMBÍK a M. ZAJIČEK - posanek

Počet listov: 1
Prílohy: 1 kópia

Náhodným záchytením vo vnútornej styku byly orgány MLR zadržány 2 dopisy adresované kardinálu VILLOTOVI do státního sekretariátu ve Vatikánu. Dopisy jsou pevný duchovními GOMBÍKEM a ZAJIČEKEM, a laiky z jejich farnosti.

Dopisy zasíláme k vaší informaci a předání vyšetrovacímu odboru. V případě nutnosti legalizace materiálů proveďte příslušná opatření.

O provedených opatřeních seřete správu k našemu šj.

Vyřizuje: por. Galoša/453

Materiál 5. odboru I. S-FMV

Správa ZNB - Správa ŠtB
Bratislava

Dňa: 24. VI. 1978
Č. V-1978/A-10-28
Příloha: 1 kópia

Správa ZNB - Správa ŠtB
Bratislava

Dňa: 24. VI. 1978
Č. V-1978/A-10-28
Příloha: 1 kópia

plk. KOŽUCH Albin

vania náboženskej slobody.“³²⁾ List podpísalo 11 veriacich zo Senca. Oba listy boli dňa 25. apríla prevezené do Maďarska a z Györu poslané do Vatikánu. V júni 1978 dostala X. správa FMV dva listy, ktoré náhodne zachytili orgány MLR.

19. júla 1978 sa dostali oba listy na správu vyšetrovania ŠtB v Bratislave. Pre npor. Blašku to bol len ďalší dôkaz proti obv. Mariánovi Zajičkovi a Róbertovi Gombíkovi „z trestného činu podvracania republiky tým, že v listoch adresovaných kapitalistickej zahraničnej inštitúcii útočia skreslenými údajmi a ohováračským spôsobom proti republike a štátnejmu zriadeniu ČSSR“.³³⁾

Výsluchom zainteresovaných občanov Senca (15. - 23. augusta 1978) sa malo dokázať, že iniciátorom oboch listov bol Róbert

Informácia X. správy ZNB o zadržaní dvoch listov pre kardinála Villota orgánmi MLR.
Zdroj Archív ÚPN.

29) A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie zväzky, šk. č. 697, V-13567, zv. č. 2, s. 250.

30) Tamtiež, s. 197 - 201.

31) Tamtiež, zv. č. 3, s. 51 - 53.

32) A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie zväzky, šk. č. 697, V-13567, zv. č. 3, s. 55 - 56.

33) Tamtiež, s. 46.

Gombík. Výpovede svedkov však túto teóriu nepotvrdili. Vyšetrovateľ ale obvinil Róberta Gombíka z nepriameho podnetu k napísaniu daného listu. Osobám, ktoré preniesli listy do MLR a poslali ich do Vatikánu, navrhol mjr. Pačikovský dočasne odobrať cestovné doklady za to, že zneužili súkromnú cestu a podporili tak protištátnu činnosť obvineného.³⁴⁾

Róbert Gombík: „V Senci bolo dobré spoločenstvo. Pokúšal som sa tých mladých „nakaziť“, mal som platne s fantastickými piesňami, aspoň tie, ktoré prešli cenzúrou: Vondráčková, Karel Černoch – Jsem pro! Milo ma prekvapilo, keď moji veriaci napísali do Ríma list na našu podporu. A keď nás zatkli, tak dokonca pripravovali dva autobusy a chceli ísť na arcibiskupský úrad do Trnavy. Farár v Senci jednoducho nevedel povedať, kde som, alebo to nechcel povedať. Nakoniec im teda povedal, že som v Justičnom paláci a oni nešli nikam. Ale vrelo to. A bol to dôkaz, že ma mali radi a že mi verili.“

Keď už ľudia vedeli, že som podpísal Chartu, tak na moje omše do Senca chodilo strašne veľa ľudí z Bratislavy. Pred kostolom stáli samé autá so značkou BA.

(...) Keď mi zobrali súhlas, musel som sa okamžite vysťahovať z fary, tak sa šéf bál. Ale ja ho chápem, len vravím, že to bolo veľmi ťažké. Zo strany predstaviteľov Cirkvi som podporu nemal. Vždy však nejaká podpora prišla. Od veriacich, ktorí mi pomohli v ťažkých chvíľach. Bol som jednoducho na ulici a len dva mesiace pred tým, som prepustil garsónku, ktorú som zdedil po mame v Komárne, rodine, ktorá ju súrne potrebovala. Boh však svojich neopúšťa. Prišla jedna babička a povedala, že u nej môžem bývať. A hneď ma desať chlapcov presťahovalo.“

7. septembra 1978 boli obaja obvinení zoznámení s výsledkami vyšetrovania. O pár dní neskôr, 25. septembra, podal vyšetrovateľ npor. Blaško záverečnú správu na Krajskú prokuratúru v Bratislave s návrhom na podanie obžaloby proti Mariánovi Zajíčkovi a Róbertovi Gombíkovi pre trestný čin podvracania republiky spolupáchatelstvom podľa § 9 ods. 2 k 98 ods. 1 Tr. zákona. „Obvinení v priebehu vyšetrovania sa k spáchaniu tr. činu doznali len po faktickej stránke, nakoľko odmietli učiť výpoveď do protokolu vyšetrovateľa. Na svoju obranu uviedli, že celého konania sa dopustili preto, že „Prehlásenie charty 77“ má charakter konštruktívnej kritiky nedostatkov

našho zriadenia a cítili povinnosť vyjadriť sa verejne, t.j. rozmnožiť písomnosti a rozšíriť medzi ďalších kňazov na území SSR. Ich tvrdenie – obrana nie je dôvodná, nakoľko v čase ich protispoločenského konania bola činnosť signatárov „CHARTY 77“ verejne označovaná ako nepriateľská, s čím boli obvinení uzročení.“³⁵⁾

Okrem vyšetrovacieho spisu boli na prokuratúru odstúpené aj dôkazné materiály: 3 balíky písomností a literatúry nájdených počas domových prehliadok a písacie stroje Chevron a Consul, ktoré patrili obvineným a na ktorých mali rozmnožovať texty s protištátnym obsahom.

Róbert Gombík: „Doteraz neviem, ako skončilo vyšetrovanie. Oni to jednoducho neuzavreli. Viem len, že Husák v Západnom Nemecku vyhlásil, že v Československu nikto nebol ani nebude perzekvovaný pre Chartu. Tých ostatných signatárov odsúdili na základe iných paragrafov, nie kvôli Charte 77. Keď nás zatkli, tak Amnesty International a zahraničný rozhlas „bombardoval“ predstaviteľov štátu. Na Slovensku jednoducho nechceli mať „mučeníkov“, Charta nebola slovenská vec. A už vôbec mnohým nesesedelo, aby sa práve dvaja katolícki kňazi mali stať týmito mučeníkmi. Havel bol odsúdený na základe paragrafu, na základe ktorého by sme boli bývali odsúdení aj my. Myslím, že práve kvôli týmto trom veciam sa to neuzavrelo. Černogurský bol našim advokátom a on to rozduchával. Vlastne aj kvôli nám potom stratil prácu. Oficiálne sme s ním však nemohli komunikovať, pretože ho neuznali ako advokáta, ktorý sa mohol zoznamovať s prísne tajnými skutočnosťami. A do tejto kategórie zrejme naschvál zaradili aj celý náš prípad. A my sme zasa odmietali vypovedať na výsluchu, kým tu nebude náš právnik. Často sme presedeli na prázdno 4 alebo 5 hodín.“

Marián Zajíček: „Na slobodu sme sa dostali na základe tlaku, ktorý vyvolávala Amnesty International. To bola domnienka Janka Černogurského, že dopisy, ktoré prichádzali na vládu, boli poslednou kvapkou, a tak sa rozhodli pre toto riešenie. Ja som bol „adoptovaný“ väzeň dvoch skupín Amnesty z Nemecka a Francúzska. Starali sa o mňa, písali dopisy... Keď sa rozhodovalo, čo s nami, tak to, podľa Janka, prevážilo. Bol to tenký ľad, cirkev na Slovensku a Charta... nezvyčajná vec, čo s tým?“

Róbert Gombík: „Všetky tie kontakty zostali, činnosť sa ešte aj znásobila. S Mariánom sme chodili do Prahy dosť pravidelne. S českými chartistami sme organizovali výlety po Slovensku. Niekoľkokrát sa u mňa zastavil Václav Malý s nemeckým kuriérom na ceste do Maďarska. Ale viac som sa začal angažovať v podzemnej cirkvi v Bratislave prostredníctvom Silva Krčméryho, stretával som sa s mladými stredoškólákmi, ale aj vysokoškólákmi po bytoch. Chodili sme na týždenné výlety po horách, kde sme si všetko nosili so sebou, 30 - 40 kilové ruksaky, vôbec sme neschádzali do dedín, aby nás nemohla ŠtB nejakým odchytiť. Boli to fyzické, ale najmä duchovné cvičenia. V lese na čistinke som slúžil omše. Bolo to pravdivé, ozajstné!“

Marián Zajíček: „(...) Keď som stratil štátny súhlas, tak som v roku 1978 odišiel do Prahy, pretože tu som sa mohol ľahšie zamestnať. V Bratislave nás stále vyhadzovali zo zamestnaní. A tu som cítil aj väčšiu podporu od ostatných. Na Slovensku som to necítil ani od tých jednoduchých ľudí, veľmi sa obávali, čo z toho bude a neboli tým oslovení.

(...) V Prahe som sa spoznal so vzácnymi ľuďmi, nielen tými, čo koncipovali Chartu, ako Václav Havel, Jiří Hájek alebo iní „šesťdesiatosmičkári“. Napokon aj na Slovensku boli takí - Miro Kusý, Milan Šimečka, ktorí nás veľmi podporili.“

Róbert Gombík: „Bol som dosť sledovaný, asi aj 24 hodín denne. Na Slovensku nebolo až tak veľa ľudí s takýmto neustálym dohľadom. Charta ma poverila aj úlohou nadviazať kontakt s Miklosom Durayom, ale to sa mi nepodarilo. Myslím, že on bol jediným Maďarom, ktorý podpísal Chartu, niekedy v 83. roku. Podieľal sa napokon na príprave dokumentu Charty 77, ktorý hovoril o postavení maďarskej menšiny v Československu.

Kontakty s opozíciou v Budapešti som nemal. Ja som totiž nechcel robiť politiku. Navyše mi zobrali pas. Ale potom som sfaľšoval doložku, bol som na ňu aj v Poľsku, aj v Maďarsku na stretnutí Taizé v r. 1984. Ja som sa totiž dosť angažoval aj v ekumenickom hnutí. Robili sme modlitebné stretnutia, no nešlo v nich len o modlitbu. Propagoval som tam aj myšlienky Charty, ktoré sú v podstate obsiahnuté aj v Svätom Písme a v dokumentoch II. vatikánskeho koncilu, takže som staval na ich základe. Charta bola spoločenstvom ľudí inak zmýšľajúcich,

*Písací stroj Zeta, na ktorom rozmnožoval R. Gombík Prehlásenia Charty 77. Dokázal urobiť až sedem kópií naraz.
Foto: autor.*

ktorí sa dokázali spojiť pre jednu myšlienku. A ekumenizmus je v podstate to isté. Takže bolo úplne prirodzené, že som sa do neho zapojil. V Malých Karpatoch sme robili pravidelné mesačné stretnutia a výlety, pre telo aj pre ducha. Veľmi dobré kontakty sme mali s českými „bratíkmi“, s pánom Cézarom. U nich sme boli dosť často. Keď stavali modlitebňu pri Leviciach, tak sme na jej podporu urobili predajnú výstavu. Vtedy som im daroval nejaké sošky a vzdal som sa mnohých vecí. Ale to nebol problém, lebo ja som musel byť slobodný od všetkých vecí, aby som bol nevydierateľný. Nemal som nič, iba auto, a to mi chceli zobrať, lebo som naďalej prevádzkal protištátnu činnosť. Napokon sa mi podarilo prepísať ho na iné meno a už som sa nebál.“

Aktivita Róberta Gombíka monitorovala ŠtB až do r. 1985, keď boli do archívu uložené agentúrne, signálny zväzok aj zväzok nepriateľskej osoby. Na základe agentúrnych poznatkov npor. PaedDr. Monsberger konštatoval, že „Gombík v súčasnej dobe neudržiava kontakty s exponentami Charty 77. Žije pomerne uzavreto, vykonáva funkciu kaplána v r.k. cirkvi v Štúrove, kde jeho nadriadený správca fary Vladimír Burian, aktívny člen ZKD PIT³⁶⁾ intervnuje vo vedení cirkvi i u štátnej správy o jeho znovuzaradenie do pastorácie, nakoľko v súčasnej dobe pôsobí len ako pomocník t.j. bez platu a štátneho súhlasu. S Gombíkom bolo prevedené PRO³⁷⁾ na základe ktorého možno konštatovať, že v súčasnej dobe nevyvíja žiadnu ilegálnu činnosť, nakoľko farnosť, na ktorej pôsobí si vyžaduje plné časové zaťaženie. Gombík sám sa pre-

36) Združenie katolíckeho duchovenstva Pacem in terris.

37) Preventívno - rozkladné opatrenia.

došlých názorov zrieka, predošlé kontakty neutržiava a ani v budúcnosti sa v žiadnych akciách angažovať nemieni.³⁸⁾

Róbert Gombík bol vyňatý z evidencie osôb ohrozujúcich bezpečnosť a poriadok štátu. Na základe vyššie uvedených skutočností bude v budúcnosti spravodajsky využívaný.³⁹⁾

Osobný zväzok v kategórii „dôverník“, ktorý bol na R. Gombíka založený 22. apríla 1985, však po niekoľkých mesiacoch (13. septembra 1985) ukončili a tiež uložili do archívu, pretože sa prestal stykať s exponentmi laického apoštolátu a navyše za hodnotené obdobie nepodal žiadnu závažnejšiu informáciu.⁴⁰⁾

Po odchode do Prahy v r. 1978 bol Marián Zajiček aj naďalej predmetom záujmu zo strany ŠtB. Jeho osobný zväzok nepriateľskej osoby bol vo februári 1980 odoslaný z Brati-

slavy na KS ZNB S-ŠtB Praha a v r. 1984 do Českých Budějovic, kam odišiel Marián Zajiček za prácou.

Marián Zajiček: „Mnoho ľudí, ktorí podpísali Chartu, má pocit zmysluplného prežitia času. Sami pred sebou majú dobrý pocit, že niečo urobili, že neboli pasívni v dobe neslobody. A na druhej strane vidím odsudzujúce reakcie u ľudí, ktorí vtedy mohli niečo urobiť, ale neurobili, no a chartisti sú pre nich takou živou výčitkou, že boli pasívni, že sa dalo robiť a že to nepohodlie s tým spojené alebo existenčné ohrozenie sa dalo zvládnuť.“

Pramene:

- Rozhovor s Róbertom Gombíkom nahral Peter Balun 7. 11. 2006 v Žihárce
- Rozhovor s Mariánom Zajičkom nahral Peter Balun 8. 12. 2006 v Prahe
- Rozhovor s Miroslavom Kusým nahral Peter Balun, 27. 10. 2006 v Bratislave
- Rozhovor s Miroslavom Lehkým nahral Peter Balun 30. 11. 2006 v Bratislave.

Zoznam signatárov Charty 77 zo Slovenska.
Zdroj: súkromný archív Miroslava Lehkého.

ZOZNAM

signatárov zo zoznamu z knihy Charty 77.

✓ 1. BENEDEK	Jozef, 1978, 076 31 Streda nad Bodrogom, 493, robotník
✓ 2. BENEDEK	Ladislav, 1978, 076 31 Streda nad Bodrogom, 493, elektrikár
✓ 3. BREZNIČKÝ	Miroslav, 1988, Saratovské nám. 7, 940 01 Nové Zámky, robotník
✓ 4. ČERVEŇ	Stanislav, 1988, Nábrežie mládeže 19, 941 01 Nitra
✓ 5. DIDI	Ľudovít, 1980, Hliníková 628, 952 01 Vrábľe, okr. Nitra, učiteľ
✓ 6. DIDIOVÁ	Mária, 1980, Hliníková 628, 952 01 Vrábľe, okr. Nitra
✓ 7. DURAY	Miklós, 1984, Jaskový rad 161, 831 01 Bratislava, predseda Spoluzitia
✓ 8. GOMBÍK	Róbert, 1978, 925 83 Žihárec č. 590, okr. Galanta, Jegerovo nám. 5, Bratislava, kňaz v pastorácii
✓ 9. KOMÁR, MUDr.	Vladimír, 1988, Kysucká 10, 040 11 Košice, poslanec SNR
✓ 10. KOMÁROVÁ	Mária, 1988, Kysucká 10, 040 11 Košice
✓ 11. KONIAR	Pavol, 1977, Hotel HRON, Bratislava, robotník
✓ 12. KORBEL	Karol, 1987, Hurbanova 23, 911 01 Trenčín, v občianosti v Kanade
✓ 13. KORBELOVÁ	Marta, 1988, Hurbanova 23, 911 01 Trenčín, občianka
✓ 14. KORBELOVÁ	Petra, 1988, Hurbanova 23, 911 01 Trenčín, v občianosti v Kanade
✓ 15. KUSÝ, prof. PhDr.	Miroslav, 1977, Slovákého 21, 821 04 Bratislava, podpredseda SNR
✓ 16. KUŠTEK	Štefan, 1987, S. mája 4, 010 04 Žilina - Železná, dôchodca
✓ 17. LEHKÝ	Miroslav, 1989, Jaskový rad 10, 830 00 Bratislava, v. d. k.
✓ 18. MATUŠTIKOVÁ	Kyra, 1984, Fazuľová 2, 811 07 Bratislava

Zoznam signatárov Prehlásenia Charty 77 zo Slovenska⁴¹⁾

- Benedek Jozef, 1978, Streda nad Bodrogom, robotník
- Benedek Ladislav, 1978, Streda nad Bodrogom, elektrikár
- Blažo Vladimír, Bratislava
- Brezničný Miroslav, 1988, Nové Zámky, robotník
- Červeň Stanislav, 1988, Nitra
- Didi Ľudovít, 1980, Vrábľe, učiteľ
- Didiová Mária, 1980, Vrábľe
- Duray Miklós, 1984, Bratislava, predseda Spoluzitia
- Gombík Róbert, 1978, Žihárec, Bratislava, kňaz v pastorácii
- Komár Vladimír, MUDr. 1988, Košice, poslanec SNR
- Komárová Mária, 1988, Košice, redaktorka
- Koniar Pavol, 1977, Bratislava, robotník

38) Róbert Gombík aj naďalej udržiaval styk s Lászlom Gyrovským, Lászlom Nagyom, Lászlom Öllösom, Karolom Tóthom, Jánom Čarnogurským, Františkom Mikloškom a sporadicky aj so Silvom Krčmerym. Jeho činnosť však už pravdepodobne nebola zaujímavá zo štátnobezpečnostného hľadiska a nebezpečná pre štátne a spoločenské zriadenie republiky.

39) A ÚPN, KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, šk. č. 95, SR-73791, s. 11.

40) Tamtiež, Agentúrne zväzky, šk. č. 141, A-87416, s. 6.

41) Údaje o povolani a bydlisku sú z konca roka 1989. Uvedený rok je časovým údajom signovania Prehlásenia Charty 77.

Korbel Karol, 1987, Trenčín, robotník, v súčasnosti v Kanade
 Korbelová Marta, 1988, dôchodkyňa
 Korbelová Petra, 1988, Trenčín, v súčasnosti v Kanade
 Kusý Miroslav, prof. PhDr, CSc., 1977, Bratislava, podpredseda SNR
 Kuštek Štefan, 1987, Žilina – Závodie, dôchodca
 Lehký Miroslav, 1989, Bratislava
 Levický Gabriel, 1978, Bratislava, robotník, v súčasnosti New York, USA
 Lipenský Ján, Martin
 Matuščík Martin, 1977, Bratislava, študent
 Matuščíková Kyra, 1984, Bratislava
 Mlynárik Ján, doc.dr., 1976, historik, podpísal v Prahe, neskôr emigroval do NSR
 Mokrohájsky Hieroným, Bratislava

Novotka Tibor, 1989, Bratislava, majster
 Pavlík Vladimír, 1988, Považská Bystrica, stavebný robotník
 Pechancová Anna, 1977, Valeč, účtovníčka
 Ponická Hana, 1989, Bratislava, spisovateľka
 Roháček Dušan, 1989, Košice, elektromechanik
 Štipala Dušan, 1989, Bratislava, vodič
 Tatarka Dominik, 1977, spisovateľ
 Uher Jiří, 1977, Prievidza, sadzač
 Uher Peter, 1987, Prievidza, vrátnik, v súčasnosti v emigrácii
 Valček Jozef, Senec
 Vašek Zdeněk, 1977, Bratislava, robotník
 Zajíček Marián, Praha

Zdroj: súkromný archív Miroslava Lehkého, hovorcu Charty '77 v roku 1990.

RESUME

Operation „BOOK“

Two young priests from Pezinok and Senec named Marián Zajíček and Róbert Gombík heard about the existence of Charter 77 from foreign broadcasting but also from Czechoslovak television in January 1977. The idea of the Charter spoke to them, so they set out for Prague, where they visited Pavel Kohout and other significant representatives of the citizen initiative. After their return they reproduced The Charter Declaration and sent it to 40 priests throughout Slovakia. State Security seized the letters thanks to an anonymous tip and began a search for the perpetrators. After several months, State Security discovered the identities of the priests, upon which Operation „BOOK“ was opened on 31 January 1978. This operation sought to document the crime of „subversion of the republic.“ M. Zajíček and R. Gombík confessed to the Charter in their testimonies. In May 1978 they chose JUDr. Čarnogurský as their defender. An investigative file was categorized by investigator as „strictly secret“, meaning that it could have been examined only by persons with an authorization for knowledge of state secrets. For this reason, an investigator asked FMV for the creation of a special committee, which was, in fact, created.

Two letters to Cardinal Villot proved the activities of R. Gombík and M. Zajíček against the state. The letters had been intercepted by the Hungarian secret service. The first letter was written by both men to inform the cardinal about the situation in ČSSR and about their case. The second letter was written by believers in support of their chaplain.

The investigation was finished in September 1978 and the file, including evidence material, was sent to the country prosecutor's office. Judicial proceedings against M. Zajíček and R. Gombík never took place, but their activities were continuously monitored thereafter.

Ústav som vždy vnímal ako mimoriadne dôležitú inštitúciu

*Všetci sa zhodujeme v tom, že zločiny sa stali, ale kde sú potom tí zločinci?
- pýta sa Ivan Petranský*

**Zhováral sa
Michal Dzurjanin.**

Foto: P. Košický

Po viac ako siedmich mesiacoch od smrti Jána Langoša má Ústav pamäti národa nového predsedu. Poslanci Národnej rady SR posledný januárový deň rozhodli, že ním bude 30-ročný historik Ivan Petranský.

Predsedom ÚPN ste sa stali s imidžom mladého nezaťaženého historika.

Prečo ste sa rozhodli v živote venovať práve tejto oblasti?

Vždy ma zaujímali najmä témy, ktoré boli v minulosti buď úmyselne obchádzané, alebo z ideologických príčin zámerne manipulované. Týkalo sa to hlavne 20. storočia, predovšetkým vojnového a povojnového obdobia. Vyštudoval som históriu v kombinácii s archívnictvom a pomocnými vedami historickými, a od skončenia štúdiá som sa profesionálne venoval obidvom

odborom. Vo vedeckom výskume som pôsobil najprv ako doktorand v Historickom ústave SAV a neskôr v Slovenskom historickom ústave Matice slovenskej. Medzitým som pracoval aj ako odborný archivár v Arcibiskupskom archíve v Trnave. Svoj vedecký výskum som prioritne zameriaval na povojnové obdobie slovenských dejín, predovšetkým na perzekúcie cirkvi a vzťahy medzi štátom a katolíckou cirkvou bezprostredne po skončení druhej svetovej vojny.

Aké boli dôvody Vašej kandidatúry?

Sledujem pôsobenie ústavu od jeho vzniku a moje kontakty s ním existovali prevažne z pozície bádatela, keďže viaceré moje práce sú založené práve na štúdiu materiálov archívu ÚPN. Vnímal som vždy tento ústav ako mimo-

riadne dôležitú inštitúciu, ktorú spoločnosť potrebuje, aby sa mohla dôstojne vyrovnáť s temnými stránkami svojej minulosti a hroznými udalosťami, ktorými bolo obdobie neslobody popretkávané. Po zvážení všetkých za a proti som sa rozhodol túto kandidatúru prijať a verím, že môžem byť pre ústav pri plnení týchto úloh prínosom.

Nastupujete na najvyššiu pozíciu v ÚPN po troch rokoch od jeho vzniku; ako vnímate doterajšiu činnosť inštitúcie, ktorú máte riadiť najbližších 6 rokov?

Musím s uznaním povedať, že ústav vykonal

za toto relatívne krátke obdobie skutočne veľký kus záslužnej práce. Keď uvážime, s akými materiálmi sa dnes môže verejnosť vďaka ÚPN bez problémov oboznamovať a porovnáme to so stavom pred niekoľkými rokmi, myslím si, že prínos ústavu je nespochybniteľný.

Ako podľa Vás vníma činnosť ústavu verejnosť, či už odborná alebo laická? Chcete toto vnímanie zásadne ovplyvniť?

Verejnosť je v tejto veci dosť rozdelená na dve protichodné skupiny. Mojm cieľom je, aby Ústav pamäti národa rezonoval u odbornej i laickej verejnosti ako skutočne dôveryhodná verejnoprávna inštitúcia, ktorá si riadne plní svoje úlohy.

Úloh, ktoré ústavu stanovuje zákon, je podstatne viac než umožňujú plniť jeho kapacity. Ktoré z nich budete považovať za priority?

Je potrebné, aby ústav vyvázene pristupoval ku všetkým úlohám, ktoré mu zákon o pamäti národa ukladá. Je samozrejme nevyhnutné zabezpečiť plynulé vybavovanie žiadostí o sprístupnenie spisov osobám, ktoré sú oprávnené o to požiadať, ale tak isto sa venovať dokumentácii zločinov, ktoré sa komunistický štát dopustil na svojich občanoch. Za tieto zločiny sú zodpovední konkrétni ľudia a tí by mali niesť aj zodpovednosť. Zároveň je mojm cieľom posilniť vedecký výskum, aby významnou časťou výstupov ÚPN boli hodnotné publikačné diela, monografie, zborníky.

Ešte na vypočítaní v gestorskom výbore NR SR ste sa vyjadrili, že zločiny vojnového Slovenského štátu už boli potrestané, kým zločiny štyroch desaťročí komunizmu nie. Aká je podľa Vás úroveň našej legislatívy z pohľadu možnosti ich stihania?

Skutočnosť, že takmer nikto doteraz nenesol trestnoprávnu zodpovednosť za zločiny komunizmu, hovorí o tom, že niekde je problém. Všetci sa zhodujeme v tom, že zločiny sa stali, ale kde sú potom tí zločinci? Myslím, že spoločnosť mala možnosť sa s týmto problémom vyrovnáť bezprostredne po páde komu-

nistického režimu na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov a dôvody, prečo sa tak nestalo, boli čisto politické. Značná časť politického spektra nemala záujem na potrestaní zločinov z obdobia komunistického režimu a nemá ju dodnes.

Potrestanie páchatel'ov zločinov je jedna vec, získanie objektívneho pohľadu na oba režimy druhá. Myslíte si, že spoločnosť má záujem diskutovať o týchto témach?

V istej časti spoločnosti samozrejme táto vôľa je, ale žiaľ je tu aj časť, ktorá túto vôľu nemá: buď preto, že si myslí, že je zbytočné sa k minulosti vôbec vracáť a že je potrebné spraviť nejakú hrubú čiaru za ňou, alebo majú iné dôvody, veď mnoho ľudí bolo úzko spojených s touto nedávnou minulosťou, takže u nich je celkom pochopiteľné, že tá vôľa tam je veľmi slabá.

Ktorá z týchto častí má podľa Vás prevahu?

Mám taký pocit, že väčšia je tá časť, ktorá tú vôľu nemá.

Ako šéfa ÚPN Vás čaká riešenie otázky priestorov, v ktorých bude d'alej pôsobiť. Mesiac od zverejnenia výpovede zo súčasných priestorov ústavu nebola ponúknutá žiadna alternatíva. Ako vnímate takýto postup?

Vnímam negatívne, že niekoľko rokov po založení tohto ústavu nie je otázka priestorov pre ÚPN uspokojivo doriešená. Ústav nemôže naďalej fungovať v rôznych provizóriách. Problémom je aj oddelenie priestorov archívu od ostatných častí ÚPN. Som presvedčený, že sa v tejto veci čoskoro nájde vhodné riešenie.

Aký vývoj očakávate v budúcnosti z hľadiska podpory štátu činnosti ÚPN?

Verím, že štát a súčasná vláda budú mať dlhodobý záujem, aby sa Ústav pamäti národa rozvíjal a vytvorila preň priaznivé podmienky. Je v záujme nás všetkých, aby národ nestratil svoju pamäť.

Výročie prvého židovského transportu

Mgr. Ivica Bumová, PhD.

(1971), absolventka histórie
a etnológie FiF UK Bratislava,
pracuje v ÚPN.

Pred šesťdesiatimi piatimi rokmi opustil vojnovú Slovenskú republiku (1939 - 1945) prvý židovský transport. Bol vypravený z Popradu večer 25. marca 1942 o 20.10 hod. Slovenské orgány zostavili transport z tisícky mladých židovských dievčat zo Šarišsko-zemplínskej župy. Odovzdali ho nemeckej strane v Zwardoni, patriacej v tom čase do Generálneho gubernátu na území dnešného Poľska. Cieľovou stanicou transportu bol nacistický koncentračný tábor v Osvienčime.

Po prvom transporte nasledovalo v rýchlom slede ďalších sedem vlakových súprav (do 4. apríla 1942). Odvážali prevažne židovskú mládež sústredenú z celého Slovenska v koncentračných strediskách v Bratislave

- Patrónke, Žiline, Seredi, Novákoch a Poprade do koncentračných táborov v lublinskom dištrikte a Osvienčime. Od 11. apríla 1942 začali slovenské orgány vypravovať tzv. rodinné transporty, ktoré otvorili druhú etapu deportácií.

Posledný 57. transport z roku 1942 opustil územie vtedajšej Slovenskej republiky 20. októbra. Masové deportovanie židovského obyvateľstva zavŕšili takmer symbolicky vyvezením ťažko chorých a psychicky postihnutých jedincov. Celkovo bolo k tomuto dňu do koncentračných táborov na území Generálneho gubernátu deportovaných 57 752 Židov zo Slovenska (z celkového počtu cca 89 000). Na území vtedajšieho Slovenska ostali len Židia, ktorí boli chránení výnimkou. Mohli ju dostať od prezidenta (pokrstení – cca 300 výnimiek sa vzťahovalo približne na 1 111 ľudí) alebo príslušného ministerstva (cca 15 600 ľudí). K 1. júnu 1943 tu štatisticky žilo ešte 18 648 Židov. Mnohí sa však ukrývali na najrôznejších miestach, prípadne žili pod falošnou identitou.

Deportovanie židovského obyvateľstva z územia vojnovej Slovenskej republiky bolo vyústením protizidovského zákonodarstva štátu, na tvorbe ktorého sa podieľali najvyššie ústavné, zákonodarné a výkonné orgány Slovenskej republiky – vláda, snem, prezident a Štátna rada. Protizidovské právne normy v praxi realizovalo najmä ministerstvo vnútra a jemu podriadené zložky (župné, okresné, notárske úrady a žandárstvo), ministerstvo hospodárstva, ministerstvo dopravy a verejných prác, ministerstvo národnej obrany, Ústredný hospodársky úrad, ale aj Hlinkova slovenská ľudová strana (HSL'S), Hlinkova garda (HG), Deutsche Partei (DP) a Freiwillige Schutzstaffel (FS). Slovenská vláda sa pri realizácii deportácií spočiatku odvolávala na § 22. vládného nariadenia č.198/1941 Sl. z. (tzv. židovský kódex) o pracovnej povinnosti Židov. Až 15. mája 1942 prijal Snem Slovenskej republiky ústavný zákon č. 68/1942 Sl. z. „o *vystáňovaní Židov*“, ktorý retroaktívne zbavoval už deportované osoby štátneho občianstva a určoval skupiny, ktoré nebolo možné „vystáňovať“. Za každého prevzatého Žida sa vtedajšia Slovenská republika zaviazala zaplatiť Nemeckej ríši 500 ríšskych mariek.

Rozhodnutie slovenských vládnych činiteľov z roku 1942 deportovať židovské obyva-

Zdroj: Archív ÚPN.

telstvo zo Slovenska, nezastavili ani početné apelácie zo zahraničia vrátane protestných nôt zasielaných Vatikánom na ich ukončenie. Ich výhrady boli akceptované až v roku 1943. Napriek snahám niektorých slovenských vládnych predstaviteľov o obnovenie deportácií, transporty pokračovali až po vypuknutí povstania v auguste 1944. Tentoraz pod kuratelou nemeckej armády a SS, ktorým pri perzekúciách Židov pomáhali aj jednotky Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (POHG) a novoutvorenej Domobrany. Slovenské vládne orgány, aj pod spomínaným diplomatickým tlakom zo zahraničia, už v tomto období nemali záujem realizovať ďalšie deportácie Židov mimo územia Slovenska.

Spomínané výnimky chrániace Židov pred deportáciou sa v roku 1944 už nerešpektovali. Zoznamy deportovaných z tohto obdobia sa nezachovali, preto chýbajú presné údaje o ich

počtoch. Predpokladá sa, že v čase od 30. septembra 1944 do konca marca 1945 odišlo zo Slovenskej republiky asi 13 židovských transportov (odhad je cca 13 500 deportovaných ľudí). Iné zdroje hovoria o 11 transportoch s 12 306 Židmi. (Podľa nich bolo vyvezených 7 936 Židov do koncentračného tábora v Osvienčime, 2 732 do Sachsenhausenu a 1 638 do Terezína). Zmienené dáta sú však stále neúplné. Okolo 10 000 Židov prežilo na Slovensku v úkrytoch vďaka pomoci majoritného obyvateľstva. Z koncentračných táborov sa ich vrátilo približne 10 000.

Zbavenie všetkých Židov žijúcich na Slovensku základných ľudských a občianskych práv a následné deportovanie židovského obyvateľstva z vojnovej Slovenskej republiky kvalifikovalo medzinárodné právo za „zločin proti ľudskosti“.

V Bratislave posvätili pamätník záchrancovi Židov

Ľudia by nemali zabudnúť na Raoula Wallenberga, ktorý počas druhej svetovej vojny zachránil tisíce ľudských životov. Tento švédsky diplomat a podnikateľ pripomína pamätník v Bratislave na Zámockej ulici. „*Raoul Wallenberg je vzorom i pre budúcnosť. Dúfam, že nie vzorom v tom zmysle, že ešte raz bude treba zachraňovať človeka pred človekom, ale v zmysle dobra, ktoré treba šíriť okolo seba,*“ povedal riaditeľ Židovského múzea Pavol Mešťan, ktorý si želá, aby sa pri pamätníku pravidelne schádzali ľudia, a to v období, keď Wallenberga naposledy videli v Budapešti 28. januára 1945. Wallenbergov osud je totiž neistý. V roku 1945 ho zatkli Rusi a odviekli ho do Moskvy. Jeho smrť je dodnes neobjasnená.

Podpredseda vlády pre ľudské práva Dušan Čaplovič tvrdí, že si treba pripomínať ľudí, ktorí pomáhali bližnému. „*Nekonalí starozákonne, oko za oko, zub za zub.*“ Švédsky veľvyslanec na Slovensku Mikael Westerlind vyzdvihol činy Wallenberga, ktorý sa nebál pomáhať v krutom režime.

Raoul Wallenberg od roku 1944 pracoval na švédskom veľvyslanectve v Budapešti, kde pred istou smrťou zachránil tisíce maďarských a slovenských Židov.

Foto: Martin Slávik.

Prehľad článkov

Pamäť národa 4/2005

Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945 – Mgr. Vojtech Kárpáty, s. 6 – 15.

Vlaky nádeje – Mgr. Ján Hlavinka, s. 16. – 25.

Pomsta Prahy – pokus o únos Ctirada a Josefa Mašínových – PhDr. Pavel Žáček, PhD., s. 26 – 32.

Praha – Vídeň, Vídeň – Praha. Operatívni korespondence nelegálni rozviedky, 1989 – 1990. PhDr. Pavel Žáček, PhD, s. 33 – 42.

Úloha represie a politického násillia v komunizme – Mgr. Juraj Kalina, s. 43 – 45.

Osudy slovenských Židov v rokoch 1939 – 1945 – Mgr. Ján Hlavinka, s. 45.

V tieni času – Tibor Macák, M.A.S., s.46

Správa o preberaní archívnych dokumentov a fondov do Archívu Ústavu pamäti národa – Mgr. Ladislav Bukovszky, s. 46 – 47.

Novinky v Archíve Ústavu pamäti národa – Mgr. Ladislav Bukovszky, PhDr. Radoslav Ragač, s. 48.

Dohoda o spolupráci medzi Ústavom pamäti národa a Historickým archívom bezpečnostných služieb, Budapešť (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára), s. 49 – 50.

Mikrofilmy v Archíve Ústavu pamäti národa – Mgr. Ladislav Bukovszky, s. 51.

Sprístupňovanie dokumentov v roku 2005 – PhDr. Ján Ondriáš, s. 52.

Bernard Jaško a spol. – odpor proti komunizmu v ZNB – Mgr. Vladimír Palko, s. 53 – 58.

Historický archív štátnobezpečnostných služieb v Budapešti (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) – Mgr. Gábor Strešňák, s. 59 – 62.

Bezpečnostný odbor ŠtB pri MV SSR a jeho pozícia v rámci mocenskej štruktúry (1969 – 1970) - Mgr. Ladislav Bukovszky, s. 63 – 66.

Kolektívny portrét vedenia správy ŠtB v období normalizácie (Univerzitné vzdelávanie a špičky ŠtB – nevyhnutnosť alebo vôľa?) - PhDr. Radoslav Ragač, s. 67 – 68.

Hladomor 1932 – 1933. Najväčšia katastrofa Ukrajiny v 20. storočí. – JUDr. Ivan Novytskyi, s. 69 – 73.

PROFANTOVÁ, Zuzana (ed.): Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989, zv. I. a II., - Mgr. Ivica Bumová, PhD., s. 74 – 75.

Oběti hranic – hraniční systém NDR. Souhrnná recenze – PhDr. Tomáš Vilímek, s. 76 – 79.

Opoždená recenze. Sborník Archivu Ministerstva vnitra č. 3/2005 - PhDr. Pavel Žáček, PhD., s. 79 – 80.

Ohlasy na web – Mgr. Michal Dzurjanin, s. 80 – 82.

Publikácie ÚPN, s. 82.

Prehľad článkov, s. 83 – 84.

Pamäť národa 1/2006

Uvedenie návrhu zákona o protikomunistickom odboji v Národnej rade Slovenskej republiky 31. januára 2006 - JUDr. Ing. Ivan Šimko, s. 4 – 5.

Imrich Sucký – lovec v sieťach ŠtB – Mgr. Matej Medvecký, s. 6 – 18.

Případ „Albert Széplaki“ (Maďarské plány agresívneho únosu Jozefa Vicena) – PhDr. Pave Žáček, PhD., s. 19 – 29.

Úloha sovětských bezpečnostních služeb v systémové transformaci východní Evropy – Andrzej Grajewski, s. 30 – 35.

K problematice vedecko-technickej špio-náže sovietskeho bloku (Americká správa o sovietskom programe nadobúdania západ-ných technológií vojenského významu, sep-tember 1985) – Mgr. Peter Rendek, s. 36 – 56.

Dohoda o spolupráci s United States Holo-caust Memorial Museum – Mgr. Ján Hlavin-ka, s. 57 – 61.

Odškodňovanie obetí okupácie – Mgr. Pat-rik Košícký, s. 62 – 64.

Drobničky „majstrov“, s. 65 – 66.

Milan Plecho – sen o domove a slobode - Mgr. Lubomír Morbacher, s. 67 – 70.

Matthias-Domaschk-Archiv Berlin. Archiv východoněmecké opozice – PhDr. Tomáš Vilí-mek, s. 71 – 74.

Rada Európy odsúdila komunistické zločiny (Parlamentné zhromaždenie, Dok. č.1076516, december 2005) – Mgr. Rudolf Hudec, s. 75 – 82.

‘Americká stopa’ v komunistických pro-cesoch 50. rokov – Mgr. Patrik Dubovský, s. 82 – 85.

Objevné pohledy na komunistický režim a Securitate v Rumunsku – PhDr. Libuše Valentová, CSc., s. 85 – 88.

ŠIMSOVÁ, Milena: Kdo jsou ti krásní lidé, v šat bílý odění, lidé co k trůnu přišli z ve-likého soužení. Zápas a oběti Akademické lmy 1938 – 1945. Vzpomínky, svědectví a záznamy vyprávění.– PhDr. Petr Koura, s. 88 – 90.

RUŽIČKA, Daniel: Major Zeman – propa-ganda nebo krimi? Zákulisí vzniku televizního seriálu. – Mgr. Juraj Kalina, s. 90 – 92.

ČELOVSKÝ, Bořivoj: Slova do větru. – PhDr. Petr Blažek, s. 92.

Paměť národa 2/2006

Príhovor Jána Langoša na pôde Senátu Parlamentu Českej republiky, s. 4 – 7.

Za Jánom Langošom – Marián Gula, s. 8 – 9.

- Karol Noskovič, s. 9.

- Jaro Franek, s.10.

- László Nagy, s. 11.

- František Mikloško, s. 11.

- Ivan Lefkovits, s. 13.

- Peter Tatár, s. 15.

- Patrik Dubovský, s. 16 – 18.

- Ján K. Balász, s. 19.

- Kardinál Ján Chryzostom Korec, s. 19.

- Peter Osuský, s. 20.

- Rudolf Vévoda, s. 21.

- Milan Žitný, s. 22 – 23.

Vznik Ústredne štátnej bezpečnosti – Mgr. Matej Medvecký, s. 24 – 35.

Slovensko a parlamentné voľby v roku 1946 – PhDr. Marek Syrný, s. 36 – 41.

231 (Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky č. 231/1948 Zb.z.) – Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD., s. 42 – 49.

„Ludovodemokratický honorár“ Dopisy Ladislava Novomeského Záviši Kalandrovi – PhDr. Petr Blažek, s. 50 – 56.

Registrace, vedení a archivace svazků ve směrnících čs. komunistické rozvědky – PhDr. Pavel Žáček, PhD., s. 57 – 68.

Agentúrno-operatívne zväzky v informač-nom systéme československej rozviedky – Mgr. Peter Rendek, s. 68 – 73.

Zájmové osoby v evidencii I. správy ZNB – Mgr. Tomáš Keszeli, s. 73 – 77.

Morálna rehabilitácia vojnových veteránov. Zákon č. 219/2006 – JUDr. Gabriela Grocho-vá, s. 78 – 80.

Dohoda o spolupráci medzi Ústavom pamäti národa a Inštitútom pamäti národa – Komisiou stíhania zločinov proti poľskému národu, s. 81 – 83.

Masová vražda na poli Krtičná pri Brezne. Jeden zo zločinov Einsatzkomanda 14 kon-

com roku 1944 – Mgr. Ján Hlavinka, PhDr. Michal Schvarc, s. 84 – 88.

Vyhlasenie k deportáciám židov na Slovensku. K 45. výročiu transportov židovských spoluobčanov do koncentračných táborov – október 1987, s. 89.

Oneskorená ľútosť a čo sa za ňou skrýva. O jednej provokácii pohrobkov slovenského klérofašizmu a ideovodiverzných centrál. Pravda 24. 11. 1987 – Ľuboš Pokorný, s. 90.

Ponad temné udalosti z dejín národa sa nemožno prenášať ľahostajne. Rozhovor s kardinálom Jánom Ch. Korcom. – Mgr. Michal Dzurjanin, s. 92 – 94.

Pravda – cesta k uzmierneniu – Mgr. Alexandra Šimanská, s. 95 – 99.

Ospravedlnenie Rómom za holokaust. Chceme ozajstnú demokraciu – demokraciu aj vo vnútri duše – Pál Csáky, s. 100.

Vznik Múzea vývoja spoločenského vedomia – PhDr. Radoslav Ragač, s. 100 – 102.

BOČEK, Karel: Ani gram uranu okupantům! – PhDr. Petr Koura, s. 102 – 103.

Ponuka prednášok pre stredné a vysoké školy, s. 104.

ŽÁČEK, Pavel: V čele ŠtB. Pád režimu v záznamoch dôstojníka tajnej polície (ÚPN, edícia Monografie), s. 104.

Pamäť národa 3/2006

Socializmus: vyrovnávanie sa s totalitným režimom v podmienkach rezortu obrany – Mgr. František Kašický, s. 4 – 8.

Akcia „Jedľa“. Skúsenosti s odhaľovaním „nebezpečných“ špiónov Štátnou bezpečnosťou – Mgr. Vladimír Palko, s. 9 – 15.

Spolupráca maďarskej a československej tajnej služby pri rozpracovávaní Druhého vatikánskeho koncilu – ThDr. Jozef Haľko, s. 16 – 19.

Služba zvláštného určení. Nejtajnejší úsek čs. rozviedného aparátu, 1963 – 1969 – PhDr. Pavel Žáček, Ph.D., s. 20 – 25.

„Červení kovboji“ – špionážna skupina Clyde Lee Conrada v dokumentoch čs. rozviedky – Mgr. Peter Rendek, s. 26 – 35.

Československo-sovetská agenturně operatívni spolupráce. StB a KGB proti tzv. ideovodiverzným centrám, 1987 – 1989 – Mgr. Patrik Košícký, PhDr. Pavel Žáček, Ph.D., s. 36 – 53.

Konšpiračné a prepožičané byty Štátnej bezpečnosti – Mgr. Jerguš Sivoš, s. 54 – 71.

Archívne dokumenty k prenasledovaniu cirkvi v Archive ÚPN – Mgr. Patrik Dubovský, s. 72 – 75.

Knižnica Ústavu pamäti národa – Mgr. Monika Miřkovičová, Bc. Jana Miřiková, s. 76 – 77.

Drobničky „majstrov“, s. 78 – 79.

Smrť robotníka na elektrických drôtoch – Mgr. Ľubomír Morbacher, s. 80 – 84.

Národní rada pro studium archivů Securitate (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității) – PhDr. Libuše Valentová, CSc., s. 85 – 87.

Ako štát a národ bez pamäti nedozrejeme. Rozhovor s Frantiřkom Miklořkom, podpredsedom Výboru NR SR pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien - Mgr. Michal Dzurjanin, s. 88 – 91.

Západné rozhlasové stanice v boji za slobodu a demokraciu – Dr. Imrich Kružliak, s. 92 – 101.

Tváře tajné policie na vřatislavřkém Rynku – PhDr. Petr Blažek, s. 102.

Fenomén politických procesov na základe vybraných problémov pohľadom historika Jozefa Jablonického – Mgr. Miroslav Vilhan, s. 102 - 104.

Pamäť národa 4/2006

Pamätať a pomáhať – Ing. Ján Figel', s. 4 – 5.

Predvolebný zápas na stránkach denníkov ČAS a PRAVDA (1945 – 1946) – Mgr. Ivica Bumová, s. 6 – 14.

Štátna bezpečnosť a maďarská revolúcia v roku 1956 – Mgr. Ladislav Bukovszky, s. 15 – 21.

Prenasledovanie gréckokatolíckej cirkvi v rokoch 1948 – 1968 – Mgr. Jaroslav Coranič, PhD., s. 22 – 37.

Kontrašpionážne opatrenia proti diplomatom USA – Mgr. Michal Miklovič, s. 38 – 47.

Denník Dr. Štefana Tisu – Mgr. Matej Medvecký, Mgr. Martin Holak, PhD., s. 48 – 70.

Sprístupňovanie dokumentov v roku 2006 – Mgr. Peter Balun, s. 71 – 72.

Pád a vyrovnanie sa s komunizmom – očakávanie, nádeje a realita – Mgr. Jerguš Sivoš, s. 73 – 78.

Drobničky „majstrov“, s. 79.

Zomreli ako politickí väzni – Mgr. Veronika Lagová, s. 80 – 85.

Medzinárodná organizácia „MEMORIÁL“ – Mgr. Patrik Košický, s. 86 – 88.

História je priestor, kde sa môžeme poučiť. Rozhovor s Dušanom Čaplovičom, podpredsedom vlády Slovenskej republiky – Mgr. Michal Dzurjanin, s. 89 – 90.

K problému spolupráce kňazov s komunistickými tajnými službami v Poľsku – Mgr. Peter Balun, s. 91 – 96.

Pravda o kolektivizácii – Ing. Michal Šanta, s. 96 – 98.

LAGOVÁ, Veronika a kol.: Smrť za mrežami – Mgr. Patrik Dubovský, s. 98 – 100.

ZAVACKÁ, Marína: Kto žije za ostatným drôtom? Oficiálna propaganda na Slovensku 1956 – 1962: teórie, politické smernice a spoločenská prax. – PhDr. Radoslav Ragač, s. 100.

Nová publikácia Ústavu pamäti národa

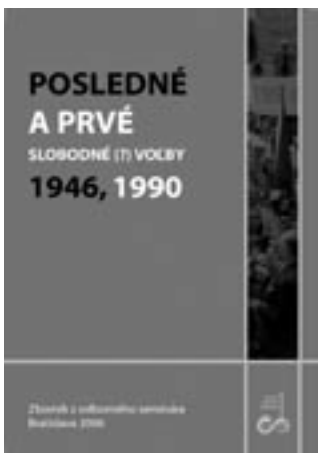
V júni 2006 zorganizoval Ústav pamäti národa odborný seminár *Posledné a prvé slobodné (?) voľby – 1946, 1990*. Jeho výsledkom je tento zborník.

Úvodné vystúpenie na seminári bolo posledným prejavom Jána Langoša na vedeckej akcii organizovanej Ústavom pamäti národa. Aj týmto zborníkom by sme radi poukázali na jeho zásluhu v boji proti totalite na Slovensku a na jej hlbšom poznaní.

Inštitút volieb patrí k štandardným atribútom demokracie, býva však aj nástrojom, ktorým sa totalitné režimy usilujú ukázať svoju „ľudovosť“. V zborníku nájdete príspevky historikov, ktoré analyzujú predvolebný zápas alebo ďalšie aspekty, ktoré k výsledkom volieb prispeli. Osobitnú časť tvoria spomienky pamätníkov - priamych aktérov udalostí roku 1946.

Záverečný blok konferencie patril prvým slobodným voľbám po páde komunistickej totality. Obe udalosti (voľby v roku 1946 a v roku 1990) majú viacero spoločných prvkov, hlavnou a najzaujímavejšou je však otázka, ako sa volič vyrovnal s totalitou, ktorá ho nepochybne ovplyvnila v rokoch pred volebným aktom.

Na záver sa chceme ospravedlniť pánovi Jaroslavovi Fabokovi, ktorému sme v jeho príspevku *Spomienky okresného tajomníka DS* k menu omylom uviedli titul „Ing.“

Za „nemlčiacim“ Mons. Viktorom Trstenským (*28. 3. 1908, †7. 12. 2006)

Mgr. Patrik Dubovský
(1965), absolvent čsl.
dejín a archívnickva FiF
UK Bratislava, pracuje
v Archive ÚPN.

V požehnanom veku nedožitých 99 rokov zomrel v Trstenej kňaz, robotník, spisovateľ a pápežský prelát Msgr. Viktor Trstenský.

Vo františkánskom kostole sv. Juraja v Trstenej i na miestnom cintoríne, kde je pochovaný, sa so zosnulým prišlo rozlúčiť niekoľko tisíc ľudí.

Mons. Viktor Trstenský bol vysvätený za kňaza 29. júna 1931 na Spišskej Kapitule. Ako kaplán začínal v Levoči do roku 1934. Potom do roku 1939 pôsobil ako farár v Reľove. V rokoch 1939 – 1949 ako farár a učiteľ na gymnáziu v Dolnom Kubíne, keď mu bol odobratý štátny súhlas. Od apríla 1939 do roku 1943 bol predsedom Miestnej organizácie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v Dolnom Kubíne. Diskutabilná a kritizovateľná preň, ako pre kňaza, je dodnes jeho spolupráca s Hlinkovou mládežou, kde pôsobil ako Okresný duchovný radca od februára 1940, resp. s Hlinkovou gardou, kde v rovnakej funkcii pôsobil od decembra 1942. Obe funkcie podobne ukončil v roku 1943.

Od roku 1969 do 1973 pôsobil ako farár v Starej Ľubovni.

Titul „Monsignore“ mu udelil pápež Pavol VI. v roku 1947. V roku 1994 mu pápež Ján Pavol II. udelil titul pápežský prelát.

Jeho vek je akoby mozaikou strastnej cesty cirkvi a slovenskej spoločnosti počas 50 rokov pred novembrom 1989 i obdobia jej ozdravovania po ňom.

Prvá konfrontácia V. Trstenského s komunistickým režimom sa odohrala 23. mája 1949, keď ho ŠtB zatkla ako dolnokubínskeho farára. Potom čo

ho asi 600 veriacich oslobodilo, o pár dní ho znovu zatkli a odsúdili na 2 roky do Tábora nútených prác v Novákoch.

Tak začala strastiplná cesta Viktora Trstenského po dohromady 24 komunistických pracovných táboroch a žalároch.

V roku 1950 ho zatvorili do internačného kláštora pre „reakčných“ kňazov v Mučeníkoch. Po odobratí tzv. štátneho súhlasu na výkon duchovnej služby pracoval ako lesný robotník, murár...

V roku 1958 bol vo vykonštruovanom procese „V. Trstenský a spol.“ odsúdený za „protištátnu činnosť“ na 15 rokov, najvyšší súd v Prahe trest znížil na 9 rokov. Počas Pražskej jari sa vrátil do pastorácie, avšak v roku 1974 mu štátny súhlas znova štátna moc odobrala.

I bez možnosti verejne pôsobiť pracoval s mládežou, kritizoval a apeloval na štátne orgány a médiá, tajne pôsobil ako kňaz, písal a vydával knihy.

Počas tohto obdobia ho komunistická štátna bezpečnosť ŠtB pozorovala a prenasledovala. Niekoľkokrát bol jej príslušníkmi zatknutý, vypočúvaný a ponižovaný. Dôkazmi týchto perzekúcií pre vieru je dnes päť zväzkov z dielne ŠtB (vyšetrovacích, kontrarozviednych a operatívnych), uložených v Archive Ústavu pamäti národa.

Jeho krátky spis s názvom Slovo o ústave Saleziánok v Dolnom Kubíne „odštartoval“ záujem ŠtB o neho.

Po novembri 1989 pôsobil ako kňaz v rodnej Trstenej.

V roku 2001 mu bol prezidentom SR požičaný Pribinov kríž I. triedy „za zápas o ľudské práva a osobnú odvalu, s ktorou obhajoval slobodu myslenia, svedomia, viery a náboženského vyznania počas celého svojho života“.

Na pohrebe sa z Ústavu pamäti národa zúčastnili Marián Gula a Patrik Dubovský.

Viktor Trstenský bol obeťou komunistického ateistického systému. Napriek tomu po roku 1948 bol symbolom odporu voči nemu. Nemlčal o tom, tak ako znie jeden z titulov jeho kníh: Nemohol som mlčať. Kritický výskum takýchto „nemlčaní“ i pred februárom 1948 je výzvou pre nové prístupy práce Ústavu pamäti národa na Slovensku.

